

Knut Bäckström

Arbetarrörelsen i Sverige 2

1:a upplagan gavs ut 1958

Föreliggande utgåva baseras på den av författaren bearbetade och förkortade upplaga som gavs ut 1971. Den har dock kompletterats med vissa dokument från den äldre kompletta versionen.

Innehåll

1. Industriellt genombrott.....	1
Arbetarklassens tillväxt	1
Industrikapitalets koncentration	1
Strukturförändringar	3
Hur finansierades det industriella uppsvinget?	3
De kapitalistiska monopolens uppkomst.....	5
Bankerna och industrins genombrott.....	6
Arbetarklassen och det industriella uppsvinget.....	7
Tidsbilder och dokument:.....	8
2. Arbetarrörelsens uppsving efter sekelskiftet	10
Kampen på arbetsplatserna.....	11
Företagarna organiserar sig	11
Verkstadskonflikten	12
”Stormröd morgonrodnad till en ny dag”	14
Skärpta klasstrider	16
Norge vinner nationell självständighet.....	18
Socialdemokratiska ungdomsförbundets paroller	20
Särskiltnadsfrågan	22
Opportunismens spridning i ledningarna	23
Brantings övergång till revisionism	23
Tidsbilder och dokument:.....	26
3. Kompromisspolitikens fiasko i rösträttsfrågan	29
Staafliberalernas rösträttsförslag.....	30
En reaktionär attack mot arbetarrörelsen	31
Ett fiasko för opportunisten.....	32
Krav på politisk storstrejk	34
Kampen mot Lindmans rösträttsförslag	36
Extra partikongressen 1907	37
4. En ny generation träder fram.....	39
Arbetarungdomens läge.....	40
Socialdemokratiska ungdomsförbundet bildas.....	41
Ungdomstidningen Fram utkommer	42
En intensiv verksamhet börjar.....	43
Ungdomsförbundet och ungsocialisterna	44
Ungdomsförbundet och partiet.....	45
Andra förbundskongressen 1907.....	46
Tidsbilder och dokument:.....	47
5. Kampen mot militarism och krig	49

Problemets bakgrund.....	49
Militarismens klassfunktion	50
Meningsbrytningarna inom arbetarrörelsen	51
Militärfrågan på Andra internationalens kongress 1907	53
Ungdomsförbundet en av Ungdomsinternationalens grundare	54
Tidsbilder och dokument:.....	56
6. Den stora kraftmätningen 1909	59
Paragraf 23	59
Sandökravallerna	60
Lantarbetarna kommer med.....	61
De skärpta attackerna mot arbetarklassen 1908	61
Amaltheaattentatet.....	62
LO-ledningen behandlar situationen	63
Avtalsläget sommaren 1909	65
Storstrejken.....	66
Den märkliga striden	68
Storstrejken och omvärlden.....	69
Storstrejken avslutning	70
De liberala ochorstrejken.....	73
Den stora kraftmätningens omedelbara följder	74
Varför tillgreps masslockouterna?.....	74
7. Socialdemokratiska ungdomsförbundet förnyar sin ledning.....	75
Per Albin Hanssons manövrer i tidnings- och funktionärsfrågor.....	75
Ungdomsförbundet aktiveras politiskt	76
Stormklockan grundas	78
Zeth Höglund.....	79
Förhållandet till de liberala ånyo huvudfråga	81
Socialdemokratiska ungdomsförbundets tredje kongress 1909	83
Karl Liebknecht i Sverige.....	84
Splitringsförsök i fackföreningsrörelsen	85
Tidsbilder och dokument:.....	86
8. Efter den stora kraftmätningen	89
Strindbergsfejden	89
Socialdemokratiska vänstern leder ärebetygelserna för Strindberg	89
Den väckande ”höglundsfejden”	90
Partihögern får förstärkning	91
Partiledningen desavuerar ungdomsförbundet	93
Åttonde partikongressen.....	94
Bondefrågan på partikongressen	95
Andra viktiga frågor på kongressen	95
Andrakammarvalet 1911 och dess närmaste följder	96
”Ministersocialismen” diskuteras.....	98
”Mot upplösningen?”	100
Tidsbilder och dokument:.....	100
Arbetarpartiets politiska program.....	100
9. Vänsteroppositionen i partiet söker skapa en ledning	103
Läget i fackföreningsrörelsen.....	103
Övergång till industriförbundsprincipen	104

”Den allmänna rösträttens” första riksdag.....	105
Ungdomsförbundet ledde kampen i pensionsfrågan	107
Varför Socialdemokratiska vänsterföreningen kom till	108
”Den röda kongressen”	109
10. Borgfreden och dess följder	112
”Bondetåget” 1914	113
Arbetartåget den 8 februari 1914.....	114
Storfinansens män sätter sig själva i regeringen	116
Branting proklamerar borgfred.....	117
Borgfredspolitikens inledes	118
Nionde partikongressen 1914.....	119
Regeringsfrågan i nytt läge.....	120
Borgfredens följder	122
Tidsbilder och dokument:.....	124
11. Kampen för Sveriges fred under första världskriget	128
Agenter åt den tyska imperialismen	129
Viktiga underrättelser från Ryssland	130
Ökat krigshot för Sverige	132
Zimmerwaldkonferensen och ungdomsförbundet.....	133
Ungdomsförbundets ledning tar initiativ.....	134
Förberedelserna för den extra förbunds kongressen.....	136
Arbetsfredskongressen i Stockholm	137
Tidsbilder och dokument:.....	140
12. Partihögern spränger arbetarpartiet	143
Ett försök att spränga ungdomsförbundet	143
Femte förbunds kongressen.....	144
”Munkorgsstadgan” införes i riksdagsgruppen	146
Kuppen i Social-Demokraten	147
Den socialdemokratiska riksdagsgruppen sprängs.....	148
Vänstern utger egen tidning	149
Partistyrelsen beslutar spränga partiet.....	150
Partisprängningen fullbordas på tionde kongressen.....	151
Partivänsterns nederlag och dess orsaker	153
Tidsbilder och dokument:.....	155
13. Ett nytt arbetarparti bildas	158
Konstituerande partikongress inkallas	159
Ett ofullgånget fackligt initiativ	159
Nederlag för borgfreden	160
Den ryska februarirevolutionen.....	161
Lenin i Stockholm	162
Det revolutionära uppsvinget våren 1917	164
Reformisterna och högersocialdemokraterna under det revolutionära uppsvinget	165
Den konstituerande partikongressen sammanträder.....	167
Solidaritet med den ryska socialistiska revolutionen	169
Olika uppfattningar om partiets taktik	170
Förhållandet mellan vänsterpartiet och ungdomsförbundet	171
Tidsbilder och dokument:.....	172
14. Det revolutionära uppsvingets demokratiska frukter	176

Partikongressens manifest till Sveriges arbetare	176
Gatustriderna i Stockholm den 5 juni 1917	177
Riksdagsvalen 1917	179
Socialdemokrater i regeringen.....	180
Misslyckade internationella initiativ	181
Oktoberrevolutionen väcker nya förhoppningar	182
Sveriges arbetare och klasskriget i Finland	182
Det revolutionära uppsvinget i slutet av 1918.....	183
Viktiga demokratiska erövringar.....	185
Tidsbilder och dokument:.....	186
Litteratur.....	189
Signaturer och pseudonymer i arbetarpressen.....	193
Vanliga förkortningar	197

1. Industriellt genombrott

Kring sekelskiftet började en ny period av snabb utveckling för den svenska arbetarklassen. Den tilltog hastigare numerärt, särskilt under 1890-talets senare del. Men ännu viktigare var, att den mera koncentrerades till städerna och storindustrin, vilket i viss mån förändrade arbetets karaktär. Även i industrin hade det i stor utsträckning varit hantverksmässigt, men nu infördes allmänt en större arbetsdelning och specialisering i arbetets organisation, vilket ställer större krav på arbetarna.

Arbetarklassens tillväxt

Lennart Jörberg har utarbetat en tabell med tioårsmedeltal av *industriarbetarklassens storlek* under åren 1864 till 1912 (se hans bok *Growth and fluctuations of Swedish industry 1869-1912*). För att undvika tillfälliga inverknings har tioårsperioderna satts så att de till hälften täcker varandra. Som utgångspunkt för vår behandling återger vi Jörbergs siffror plus den genomsnittliga ökningen per femårsperiod i absoluta tal och procent.

Tioårsperiod	Medeltalet arbetare per år	Ökning	Ökning i procent
1864-73	81.000		
1869-78	104.000	23.000	27,5
1874-83	118.000	14.000	14,2
1879-88	130.000	12.000	9,9
1884-93	160.000	30.000	25,1
1889-98	212.000	52.000	30,4
1894-1903	268.000	56.000	26,4
1899-1908	310.000	42.000	16,0
1904-12	329.000	19.000	5,9

Av denna tabell visar sig att antalet arbetare i industrin steg särskilt starkt under 1890-talet. I synnerhet gäller detta decenniets senare hälft, då arbetarantalet ökade med i genomsnitt 16.000 om året. Denna siffra påverkas något av att de åren rådde en stark högkonjunktur. Trots senare konjunktursvängningar ökade antalet arbetare i industrin under de 20 åren 1887 till 1907, det sista högkonjunkturåret före den ekonomiska krisen 1908 och 1909, genomsnittligt med nära 10.000 om året.

Högkonjunkturen och den snabba ökningen av arbetarklassens storlek åren närmast sekelskiftet sammanföll med en livlig utbyggnad av den svenska industrin. Tillsammans med omställningar av industrins verksamhet medförde detta viktiga strukturförändringar, vilka också hade betydelse för arbetarklassens utveckling. De bidrog att ge näring åt den hastigt växande klassmedvetenheten bland arbetarna, som gjorde arbetarrörelsen till en allt mäktigare kraft i samhället, även om arbetarantalet under det första årtiondet på det nya seklet ökade långsammare än på 1890-talet.

Industrikapitalets koncentration

I slutet av 1890-talet inleddes en *kapitalkoncentration* i större skala. Nils Wohlin konstaterar i sin bok "Driftskoncentrationen i svensk fabriksindustri", att den kring sekelskiftet var större i Sverige än till och med i Frankrike och Tyskland.

De viktigaste exportindustrierna var redan vid denna tid järnindustrin och de industrier, som hade skogen till råvarukälla. I *järn- och metallindustrin* fanns 1896 884 företag med 39.602

arbetare. 1912 hade dessa tal stigit till respektive 1.279 och 69.795, d. v. s. att antalet företag ökat med 50 procent, medan antalet arbetare nästan fördubblats. Under samma tid hade denna industris tillverkningsvärde stigit från 89,5 till 321,5 miljoner kronor eller med över 250 procent, vilket oaktat en viss prisstegring ger en föreställning om den verkliga produktionskoncentrationen och arbetsproduktivitetens höjning.

Inom *verkstadsindustrin* uppstod under denna tid ett antal stora specialiserade företag. Enligt en sammanställning av Jörberg över de verkstadsföretag som hade mer än 500 arbetare utgjorde de 1897 endast 9. Sammanlagt hade dessa 9 företag 6.700 arbetare och deras tillverkningsvärde uppgick till 20 miljoner kronor. 1912 hade deras antal stigit till 17, d. v. s. inte fullt fördubblats. Deras arbetarantal hade något mer än fördubblats till 15.000, medan tillverkningsvärdet fördubblats till 80 miljoner kronor. Motsvarande genomsnittssiffror för hela verkstadsindustrin hölls dock nere på grund av den ökande mängden av mindre verkstäder. Hur storföretagen blir dominerande framgår av att de 17 företagen med mer än 500 arbetare 1912 utgjorde 2,4 procent av hela antalet, d. v. s. mindre än en fyrtiondedel eller obetydligt större andel än 1897, medan deras tillverkningsvärde uppgick till nära en tredjedel av hela verkstadsindustrins.

Inom *skogsindustrierna* var denna utveckling ännu markantare. Sågverksindustrin stagnerade medan trämasse- och pappersindustrierna utvecklades så mycket snabbare. 1896 fanns inom de senare 153 företag med 10.030 arbetare, medan respektive siffror 1912 var 184 och 22.553, vilket innebär en höjning med 20 respektive 120 procent. Produktionsvärdet hade emellertid samtidigt stigit med omkring 450 procent eller från 33 till 180 miljoner.

Wohlin riktar uppmärksamheten på ”den allmänna tendensen hos storföretagen att växa kraftigast. 1896 hade sålunda 2,7 procent men år 1912 6 procent av företagen ett tillverkningsvärde av över en miljon kronor och dessa företags andel av hela tillverkningsvärdet utgjorde respektive 36 och 56,8 procent”.

För arbetarna medförde denna kapitalkoncentration dels ökad utsugning och dels deras sammanförande på större arbetsplatser. Till detta kom att den nya industrin framförallt koncentrerades till städerna. Den gamla industrin var i mycket hög grad utspridd vid vattendragen eller i närheten av råvaran, medan en rationellare användning av ångkraften, införandet av elektrisk energi och transportmedlens förbättring gjorde att man sökte sig närmare marknaden med industrin och förlade de nya fabrikerna mer och mer till städerna.

1896 var antalet industriarbetare på landsbygden 145.000 och 1913 210.000, medan industriarbetarantalet i städerna under samma tid stigit från 84.000 till 151.000. Detta innebar att stadsarbetarnas andel av hela industriarbetarantalet i landet stigit från 36,7 procent 1896 till 41,8 procent 1913. Då är ändå all typisk landsbygdsindustri, såsom gruvorna samt jord-, sten- och träindustrierna, medräknad. Inom verkstadsindustrin steg stadsandelen av arbetarna under de senast angivna åren från 52,5 till 62,8 procent och inom kemisk-tekniska industrin från 56,7 till 66,7 procent. Antalet verkstadsarbetare i städerna ökade för övrigt under dessa år från 19.800 till 46.500 eller med 135 procent.

Uppsvinget inför sekelskiftet fick en epokgörande betydelse även för lättindustrin. Livsmedelsproduktionen industrialiserades. Ångkraften infördes i kvarnindustrin, som från 1896 till 1912 höjde sin produktion med 150 procent, medan antalet arbetare steg med endast 25 procent. Ylleväverierna slog igenom med ett 20-tal nya fabriker och konfektionsindustrin fördubblade sin produktion. Inför sekelskiftet hade Örebro och Kumla 5 skofabriker med 314 arbetare och en årsproduktion av 1,1 miljoner kronors värde. 1912 var motsvarande siffror 19

fabriker med 2.900 arbetare och ett tillverkningsvärde på 10,5 miljoner kronor.

Man övergick mer och mer till produktion av färdiga varor för marknaden, såsom möbler, cyklar, symaskiner o. s. v. Den mest betydande produktionen var emellertid verkstadsindustrins telefoner, kullager, separatorer och andra exportartiklar av hög och snart berömd kvalitet.

Strukturförändringar

Allt som allt beräknas att industriproduktionens volym ökade till det dubbla under den period på ett och ett halvt decennium, som här behandlas. Under samma tid eller från 1896 till 1912 ökade antalet industriarbetare från 230.000 till 342.000 eller med knappa 50 procent. Man måste härvid hålla i minnet, att den *största produktionsökningen kommer på exportvaror och färdigfabrikat*. Denna tendens understrykes ytterligare av att industrin vid denna tid allt mer övergick till *serieproduktion av standardvaror*, bland vilka många redan var av hög kvalitet. Särskilt är detta karaktäristiskt för verkstadsindustrin, som förut i stor utsträckning arbetat på samma sätt som beställningsskrädderier. Man gjorde en ny ritning för exempelvis varje beställd ångmaskin, eller man gjorde som en ingenjör hos Bolinders har berättat: ”När det kom in en beställning, brukade Tidblad säga, att nu ska vi ha en ångmaskin och det kan duga att göra den lika som den vi gjorde åt Svensson, men vi gör cylindrarna lite större och så tar vi ramdelarna från Anderssons maskin...”

En sådan ordning blev hindersam när till exempel fräs- och slipmaskiner ersatte de långa raderna av filare vid bänkar. Arbetet går inte bara fortare, det ger också bättre och exaktare resultat. De producerade maskinerna får allt fler lösa delar av standardmått, vilka kan ersättas med nya vid behov. De på sitt sätt revolutionerande johanssonska måttsatserna införes. Material och arbetskraft sparas.

Tack vare sina alltmer kända kvalitetsprodukter kunde den svenska industrin med framgång konkurrera på världsmarknaden. Strax före det första världskrigets utbrott beräknades styvt en tredjedel av de svenska industriarbetarna vara sysselsatta i exportindustri, ett förhållande som för övrigt hade stort inflytande också över hemmamarknaden. Genom anpassningen till utlandsmarknaden blev exportvarorna normgivande också för de som avsågs för hemmamarknaden.

Den svenska importen bestod allt mera av råvaror för den svenska industrin. Efter sekelskiftet utgjorde råvaruimporten betydligt mer än halva totalimporten mot att ett årtionde tidigare ha uppgått till endast en tredjedel.

Under det ekonomiska uppsvinget i slutet på 1890-talet steg, som är vanligt under sådana konjunkturer, världsmarknadspriserna på färdigfabrikaten mer än råvarupriserna. Därav gynnades naturligtvis den svenska industrin och det förklarar till en del hur dess snabba utbyggnad var möjlig utan utländska krediter av större omfattning.

Hur finansierades det industriella uppsvinget?

Det är särskilt anmärkningsvärt, att den svenska industrins omfattande moderna utbyggnad inför och under första årtiondet efter sekelskiftet inte föranledde någon avsevärt ökad skuldsättning till utlandet. 1896, alldeles i början av det nya industriella uppsvinget, hade Sverige till och med en nettoexport av kapital på över 20 miljoner kronor eller mer än något år dessförinnan. Därefter vidtog ånyo en ökning av nettokapitalimporten som pågick till 1910, då den stadigt förbyttes i kapitalexport.

Den svenska skuldsättningen i utlandet uppgick aldrig till mer än en knapp miljard kronor, varav två tredjedelar lånats hos den franska ockrarimperialismen, mestadels med K. A. Wallenberg som förmedlare.

Nästan hela summan hade emellertid lånats av den svenska regeringen för järnvägsbyggena, varjämte en del kommunala förvaltningar i de största städerna upptagit lån i utlandet för deras utbyggnad. Uppkomsten av nya och större industriföretag och deras allt starkare koncentration till vissa städer krävde nämligen i sin tur utbyggnad av kommunikationsmedlen och att städerna genom nya gator, skolor o. s. v. blev skickade att ta emot den därmed förbundna befolkningsökningen. Städernas folkmängd ökade med ungefär 50 procent under den här behandlade perioden.

Alltjämt förekom det att enskilda utländska kapitalister invandrade och köpte enskilda företag eller aktier. En undersökning 1908 visade att utlänningar hade aktiemajoriteten i allt som allt 10 bolag med ett sammanlagt kapital på 15,4 miljoner kronor. Om man tar hänsyn till att det 1908 fanns över 2.500 aktiebolag i Sverige med ett aktiekapital på 1,2 miljarder kronor framstår det direkta utländska ekonomiska inflytandet i Sverige som tämligen obetydligt, även om utlänningar ägde smärre aktieposter i flera bolag. I varje fall befann sig det utländska ekonomiska inflytandet över svensk industri inte i växande under denna period.

Ett av de största spekulationsobjekten vid sekelskiftet var järnmalmen, särskilt sedan kirunamalmen börjat exploateras på allvar 1902. Grängesbergsbolaget, som var i utländska händer sedan 1880-talet, lyckades genom diverse manipulationer 1903 lägga under sig Luossavaara-Kiirunavaara AB (LKAB), d. v. s. det mesta av norrbottensmalmen. Regeringen försummade att ingripa 1903 men på grund av starkt opinionstryck bringades statsmakterna 1907 att överta halva bolaget och därmed skärpa kontrollen över malmbrytningen. Det var på grundval av detta avtal som LKAB 1957 så gott som helt övergick i statens ägo. De "bortspelade" 1903 tillhörde framförallt huset Wallenberg, men det gjorde sig en god affär med miljonvinster och tog därför landets förlust av sin viktigaste råvarubas med ro.

Det bör noteras att Sverige då inte som de imperialistiska stormakterna hade några kolonialprofiter eller vinster av svensk ekonomisk verksamhet i utlandet av nämnvärd omfattning att ta hem.

Naturligtvis krävde nu den industriella utbyggnaden investeringar av en annan storlek, än som tidigare varit vanliga. De gamla industriföretagen hade som regel ägts av de verkliga produktionsledarna. Det var vanligen en uppfinnare eller någon annan efter tidens förhållanden framstående teknisk kraft, som med personliga lån börjat produktion i liten skala och sedan kunnat utveckla sitt företag om hans produkt fick avsättning. För att ytterligare utvidga dem satsade oftast köpmän kapital. På denna tid framträder inom verkstadsindustrin Nydkvist, de Laval, Sven Wingquist och många andra framstående tekniker Sedan F. W. Lindqvist i början av 1890-talet uppfunnit och hantverksmässigt begynt tillverka de första primusköken, satsade den penningstarke B. A. Hjorth kapital för en större fabrik mot att han fick ensamförsäljningsrätt på dessa fotogenkök i hela världen. Sådant kompanjonskap gavs visserligen ofta formen av aktiebolag men med aktier av höga valörer på ett begränsat antal händer, alltså ett slags fixerat delägarskap. Utom arbetarna skiljdes nu också teknikerna från produktionsmedlen.

Under den senare delen av 1890-talet får *aktiebolagen* en ny form. Man övergår till lägre valörer på aktierna. Om de vanligast varit på tusen kronor förut, blir de nu i flesta fall på hundra kronor för att bli lättare att placera bland sparare och småkapitalister. Det är typiskt för den borgerliga uppfattningen om demokrati, att Gårdlund, Montgomery och andra betecknat

detta som en ”demokratisering” av ägandet eller ”demokratiska ägandeförhållanden”. De nya aktierna har fått sin lägre valör inte bara för att lättare kunna placeras utan framförallt för att mobilisera splittrat kapital under ledning av en kapitalist eller en begränsad grupp dominerande aktieägare. De dominerande behöver därför inte äga hälften av aktierna i ett bolag utan kan ofta nöja sig med en tredjedel. På det sättet kan exempelvis en banks *holdingbolag* med en begränsad egen insats behärska mycket stora kapital. Inflytandet kan spridas ytterligare genom införandet av *dotterbolag*, ibland i flera led. Så blev den nya aktiebolagsformen en mäktig hävstång till att mobilisera nytt kapital och kraftigt befordra en centralisation av kapitalet.

De kapitalistiska monopolens uppkomst

Aktiebolagsbildandet sköt verklig fart i Sverige i samband med det industriella uppsving som inleddes i mitten på 1890-talet. Redan 1903 hade hälften av företagen kommit i aktiebolags ägo. Att det framförallt rörde sig om de större är naturligt och bekräftas av att de sysselsatte tre fjärdedelar av arbetarna och svarade för ännu större andel av tillverkningsvärdet.

Aktiebolagsbildandet var första steget till en *centralisation* av kapitalets makt och gav samtidigt grunden för ett nytt stort steg i samma riktning. Det bidrog nämligen att samla allt större antal företag under samma kapitalists eller kapitalgrupps ledning. Då detta skedde i samma industribransch uppstod en monopolsammanslutning. Om denna centralt hade det avgörande ordet också över produktionen kallades den *trust*. En sådan kunde bildas när de största företagen, som dominerade branschen, kommit under en hatt, antingen en kapitalist eller en sammanslutning av storkapitalister. De mindre företagen behövde inte alltid köpas upp utan kunde ofta ändå tvingas till underkastelse för de stora i branschen och att ansluta sig till ett trustavtal. Till de första typiska trusterna i Sverige hörde cement- och sockertrusterna. De kallades *horisontella* därför att de anslutna företagen producerade en och samma produkt. Men trusten kan också utvecklas efter en *vertikal* linje genom att den genom aktieköp eller på annat sätt underkastar sig exempelvis företag som levererar råvaror eller halvfabrikat. Mycket utbredda i Sverige blev även *karteller*. En kartell utgör en sammanslutning av en industribransch för prissättning, försäljning och uppdelning av marknaderna. Självklart blir ägarna av de största företagen de dominerande även i en kartelliserad bransch.

En skrift, ”Ekonomiska sammanslutningar av monopolistisk natur i Sverige” av Adolf Ljunggren, utkom 1912 och gav redan då flera exempel på svenska privatkapitalistiska monopol, trots att de, som Ljunggren skriver, ”i regel strängt hemlighåller”. Han var emellertid sekreterare hos 1911 års trustsakkunniga, en statlig utredningskommitté, och hade fått en viss inblick bakom kulisserna. I sitt senare arbete ”Koncentrationstendenser i svensk industri” från 1920 redogör han för en mängd svenska kartellbildningar av internationell karaktär i produktionen av sprängämnen, kullager, tändstickor, cement och andra verkstads- och kemisk-tekniska industrier samt inom sjöfart och försäkringsväsende, varjämte han tillägger att *den strängt konfidentiella karaktären* av kartellbildningar ”inom en hel rad andra industrier” inte tillåter honom att räkna upp även dem.

Industriproduktionen av socker, mjöl, havregryn, margarin och andra oundgängliga livsmedel hade monopoliserats för att hålla priserna höga. Till och med handeln med salt var monopoliserad. Ljunggren, som är varm anhängare av monopolen, därför att han tror, att de skall kunna bli ”produktionsreglerande högre instanser” och upphäva ”en av orsakerna till senare tiders ekonomiska kriser”, konstaterar att nästan alla svenska industrier var samlade i karteller eller truster redan 1910. Även om han välkomnar monopolen för att de, enligt hans mening, skapar reda i priserna efter ”en ruinerande konkurrens”, är han dock tvungen att framhålla en del

skuggsidor. Så noterar han att cementtrusten satt priserna så höga att det blivit oförmånligt att använda cement till byggnadsmaterial. Han menar till och med att trustens nettovinst skulle öka på grund av ökad omsättning ifall den sänkte cementpriset med 10 till 15 procent. Ändå anser han trusterna vara nyttigare än kartellerna, därför att de förra verkar prisutjämnande medan kartellerna håller priserna höga. Kartellerna fastställer nämligen sina monopolpriser så att de skall kunna hålla liv även i de tekniskt efterblivna företagen, vilka skulle varit dömda till undergång om den fria konkurrensen fått fortsätta.

Den fria konkurrensen var inte heller så "ruinerande" för kapitalisterna som Ljunggren gör gällande. Bara ett par år före början av det industriella uppsvinget på 1890-talet hade skyddstullarna på industrivaror undergått en ny höjning, vilket bidrog att ytterligare driva profiterna i höjden, särskilt under högkonjunkturen. Framförallt monopolen drog favör av tullarna. Priserna hölls alltså på en hög nivå för det första av skyddstullarna, för det andra av högkonjunkturen och för det tredje av monopolsammanslutningarna. Främst gällde detta priserna på konsumtionsvaror för hemmamarknaden.

Jörberg visar hur just aktiebolagsformen blev grundvalen för kapitalets centralisation och monopoliseringen: "... en av förutsättningarna för den koncentration och kartellisering, som ägde rum, var utan tvivel, att kontroll över företag kunde uppnås genom att förvärva endast en del av aktiekapitalet. 1890-talet och 1900-talets första årtionde var en hektisk tid i svenskt affärs- grundande. Många försök gjordes av banker och individer att bilda monopol och vinna kontroll över industrier genom förvärv av aktier."

Bankerna och industrins genombrott

Sveriges ledande banker spelade en stor roll i denna utveckling av monopolen och kapitalets centralisation. Olle Gasslander, som undantagsvis haft insyn i Enskilda bankens arkiv för en jubileumsskrift åt densamma, ger i boken "Bank och industriellt genombrott" med förtjusning en spännande skildring om hur K. A. och Marcus Wallenberg ständigt på nytt överträdde banklagstiftningen och lekte kurragömma med sin gode vän bankinspektören. Bankerna fick i princip inte äga industriaktier. Samtidigt steg emellertid deras kreditgivning betydligt.

Om affärsbankerna åren 1890-94 hade en utlåning på i genomsnitt 432 miljoner kronor, så hade deras utlåning 1910 och 1911 stigit till 1.937 miljoner per år. Låneformerna ändrade karaktär i samband med det industriella uppsvinget och monopolbildningarna. Mot inteckningar var affärsbankernas årliga utlåning under respektive perioder 65 och 393 miljoner samt mot aktier inom lagens ramar 36 och 326 miljoner. Redan detta medgav bankerna att kräva ökad insyn i företagen. Men dessutom nedplöjdes exempelvis av Stockholms Enskilda Bank för att kringgå banklagen stora miljonvinster, som utan kontroll användes till spekulation huvudsakligen med industriaktier och liknande värdepapper. På det sättet skaffade sig bankerna kring sekelskiftet ett bestämmande inflytande över industrin.

Främst på området var Wallenbergarna i Stockholms Enskilda Bank. De två andra stora affärsbankerna hette på den tiden Skandinaviska Kreditaktiebolaget och Stockholms Handelsbank, och de skyndade sig att följa det wallenbergska exemplet.

Därmed hade ett sammanväxande skett mellan storbankerna och industribolagen, mellan bank- och industrikapitalet, varvid storbankernas ledningar får allt större inflytande över industrin. "En ständigt växande del av industrikapitalet tillhör inte de industrimän, som använder det", skrev österrikaren Hilferding 1910. "Detta bankkapital", fortsatte han, "som sålunda i verkligheten blir industrikapital, kallar jag *finanskapital*". Finanskapitalet uppstod alltså i Sverige samtidigt med att den internationella kapitalismen övergick i sitt

imperialistiska stadium.

Lenin påvisade att finanskapitalets uppkomst var olösligt förbunden med driftskoncentrationen och kapitalets centralisation, som ledde till de kapitalistiska monopolens uppkomst och utveckling.

Arbetarklassen och det industriella uppsvinget

För ett industriellt uppsving som detta fordras utom kapital även god tillgång på arbetskraft. I första boken visades att sådan fanns i överflöd på den svenska landsbygden, och detta överflöd fortsatte att bestå. Ännu under den svenska industrins snabba utbyggnad 1896 till 1910 utvandrade 68.000 personer, mestadels unga, friska arbetare, som inte kunde finna sin utkomst i hemlandet.

Företagarna led aldrig brist på arbetare. Även i städerna fanns en ständig industriell reserv-armé av arbetslösa, vars antal ökade under de ekonomiska kriser, som drabbade Sverige kring åren 1903 och 1908. De maktägande kapitalisterna utnyttjade till det yttersta detta läge för att söka slå ned arbetarnas kamp och öka utsugningen. Genom den bekostades också industrins utbyggnad. Sveriges arbetare utförde inte bara hela arbetet. Till följd av låga löner och miserabel social försörjning blev profiten så stor att, som vi sett, så gott som hela industriutbyggnaden kunde bekostas inom landet.

Genom envisa strider kunde en del arbetargrupper förbättra sin ställning. Men en passivare arbetargrupp, som exempelvis tändsticksarbetarna betalades inte med mer än högst 3 kronor om dagen för män, 1,50 till 2 kronor för kvinnor och 1,20 för barn. Social-Demokraten konstaterade förresten sommaren 1908: ”Inom den ryska tändsticksindustrin råder betydligt högre löner och likväl är arbetstiden kortare.” ”Få länder i den civiliserade världen är så vanlottade ifråga om varje ansats till social lagstiftning som Sverige”, konstaterade den bereste Otto Järte ungefär samtidigt.

Under denna expansionstid kallades vårt land *Fattig-Sverige* bland de arbetande. Den genomsnittliga årsinkomsten för arbetare låg ännu de första åren efter sekelskiftet mellan sex och åtta hundra kronor.

Under de ekonomiska uppsvingperioderna stiger priserna på grund av den ökade efterfrågan, medan lönerna har tendens att sacka efter. I särskilt hög grad var detta förhållandet just under högkonjunkturen inför sekelskiftet, då arbetsgivarna förde en hård offensiv mot den nybildade och ännu svaga fackföreningsrörelsen, förbjöd arbetarna att organisera sig, vägrade att gå med på löneförhandlingar, bildade strejkbrytarligor och genomtrumfade åkarpslagen (se första boken sidan 244). Även om läget för arbetarklassen som helhet förbättras något i samband med den minskade arbetslösheten under ett uppsving, får arbetarna individuellt minskade reallöner så länge de nominella lönerna hålles nere, eller som Gårdlund formulerar det: ”Varuprisernas stegring under konjunkturuppsvingen medförde en inkomstöverflyttning från samhällsgrupper med eftersläpande penninginkomster, främst lönetagare, till företagskiktet.” Därmed erkännes också de ökande profiterna. En del av dessa behöll de, som stod i spetsen för företagsledningarna. I sin undersökning ”Svensk industrifinansiering under genombrottsskedet” har Gårdlund kunnat fastställa att industrichefernas privatuttag kring sekelskiftet som regel uppgått till mellan 20.000 och 35.000 kronor per år, vilket visar att de inte snålade för egen del. Jämfört med det, som gick till aktieägarna, de vanligen kallade kupongklipparna, var det dock små smulor.

Strukturförändringarna i den svenska industrin möjliggjorde en avgjord framryckning av

arbetarrörelsen. Redan sammanförandet till stora arbetsplatser och industristäder underlättade arbetarorganisationernas utbredning. Arbetarna kunde lättare komma samman och dryfta sina problem. Genom de ofta tillspetsade diskussionerna fostrades och upptäcktes nya ledarkrafter, och klassmedvetenheten ökade snabbt.

Resterna av patriarkalism försvann i den nya industrin. Utsugningen av arbetarna blev anonymare och i samband därmed brutalare. Det gavs inte längre anledning till respekt för industriägarnas kompetens. Av arbetarna krävdes tvärtom mera yrkeskunnighet och sammanhållning i själva arbetsprocessen, som å andra sidan också fostrade till sammanhållning gentemot företagen.

För att arbeta i en utvecklad industri fordras det ett visst mått av bildning. Mycket hade den svenska bourgeoisin försummat ifråga om åtgärder för att befordra samhällets utveckling, men redan 1842 genomdrev den trots starkt konservativt motstånd i princip allmän skolplikt och införde den obligatoriska folkskolan i varje kommun. Detta beslut och skolväsendets senare förbättringar, särskilt på 1890-talet, har haft en utomordentligt stor betydelse för vårt lands och inte minst den svenska arbetarklassens och arbetarrörelsens utveckling. Läskunnigheten och den relativt höga allmänbildningen underlättade för de fattiga på landsbygden att gå till industrin och bli fullvärdiga arbetare. Det senare innebär inte minst att de snart fann sin plats i den kämpande arbetarrörelsens led. Uppfattningen att analfabetiska arbetare skulle vara bättre kämpar än läskunniga är en oerhörd villfarelse. Det är alldeles tvärtom. En upplyst, aktivt kämpande arbetarklass är en mäktig drivkraft för utvecklingen.

Industri, som kräver hög yrkesskicklighet av sina arbetare, förlägges inte till efterblivna länder och trakter utan tvärtom. Ju mera upplyst och avancerat det arbetande folket är, desto större dragningskraft har landet eller trakten på moderna industrianläggningar, vilket är grunden för framsteg i den sociala utvecklingen. Produktionsmedlens utveckling står också i direkt förhållande till arbetarklassens kamp. Leder den till att arbetarna vinner bättre löne- och arbetsvillkor, finner företagen det ekonomiskt motiverat att påskynda anskaffningen av moderna maskiner och produktionsmedel. Där lönerna förblir låga och arbetarna passiva saknas i hög grad denna sporre till förnyelse och modernisering. En kämpande arbetarrörelse tillhör därför ett lands största tillgångar.

Tidsbilder och dokument:

Min gata

Min gata är arbetarförfattarinnan Maria Sandels gata och den ligger alltså på övre Kungsholmen, kanske i trakten av just Arbetargatan. Novellen är hämtad ur Vid svältgränsen och andra berättelser, 1908.

Ur fabriksgatan, som, fyrkantig och kolsvart, gapar mot den sol- stekta gårdens ödslighet, kommer en ung kvinna gående. På sitt mörka, friserade men av svett och damm något tovigat hår bär hon en vit matroshatt, som skuggar ett anlete så blekt, att ej ens blusens högröda färg förmår giva en illusion av hälsa åt de ganska fina dragen. Ett ögonblick stannar hon och mäter med en lång, oändligt trött blick den snörräta proletärgatan, vars grå husrader skymtar fram genom moln av damm. Munnen, stor och mjuk, darrar till, men hon trycker våldsamt tänderna i den skälvande läppen, griper nervöst i sin mörka kjol och korsar med ojämna steg och kantiga rörelser gatan, vars spårvagnsskenor emellan damm och spillning glimmar likt svaga rännilar i allt det tröstlösa grå. Icke en blick består hon under sin långsamma gång butikernas tröttande, banala och färgstarka utställningar, endast framför matvaruaffärens skyltfönster stannar hon och sväljer och tuggar omedvetet.

Då hör hon plötsligt smällar, klamp och skrap av grova skor mot gatstenarna och ser några gamlingar från försörjningsinrättningen, mollskinnsklädda och hemska i sin bleka pussighet, stulta förbi. Då är det, som om den unga arbeterskan såge sitt slutliga öde speglat i dessa armas, ty skuggorna djupna kring läppar och ögon under hennes nu brådslande vandring framåt.

Klockan över inrättningens port visar fyra, just tiden för eftermiddagskaffet i arbetarhemmen. Också hör man kvarnar surra och känner kaffedoft genom öppna dörrar och fönster. Från de många mjölkmagasinen komma kvinnor i enkla, väl vårdade kläder med gräddkanna och brödkorg i ena handen, medan den andra bogserar en ostyrig småtting. Ofta sändas de små ensamma att göra affär, och den unga flickan, som med en molnstod av damm efter sig just går förbi en vidöppen port, småler och hotar med fingret en pys, som har sin ena feta lilla näve instucken i hålen på två femöres kakor och, förstulet kikande uppåt trappan, duktigt skakar gräddkannan för att strax därefter låta sin röda tunga löpa längs kanten. Leendet dör dock snart på hennes läppar, och de vackra ögonen skåda trötta och frånvarande på skarorna av barfotalassar och dito töser, som ha det otroligt trevligt i rännstenarna och framför butikernas fönster. Hur näpna de äro, de ungarna! Visserligen ha de allt, som bör döljas, naket och till benäget beskådande genom många och stora revor, och det är sant, att de små damerna allra helst begagna underkjolen till näsduk, och att miniatyrherrarna nödtorftigt putsa näsan med en flik av skjortan, som är lätt åtkomlig genom något av de många hålen. Men ögon ha de. De älskligaste stjärnögon tindra, skratta och skalkas i nedsmorda, negerfärgade ansikten. Om man svär. Jo, det händer nog. Om man begagnar andra fula ord. Alldeles visst. Men man har icke så noga reda på ordens innebörd, och man är oskyldig och ganska snäll trots allt.

Krapotkins åsikter om ”inbördes hjälp” ha här ett mycket gott stöd. Den, som icke på egna korta ben når upp att platta sin näsa mot butiksfnstret, lyftes beredvilligt av sin någon tum större kamrat, och kommer en liten gynnare ut i sin port med tänderna i en smörgås, så omringas han ögonblickligt, och gälla röster skrika över varandra: ”Ä” de” gott?” — ”Får jag en bit?” — ”Bara en endaste en liten tugga, snälla du!” — Så går smörgåsen ifrån den ena lystna munnen till den andra, där gapas så stort man förmår, och ägaren tittar på med mecenatmin. Dock händer det, att han levererar batalj, om halvcirklarna efter bettet bliva alltför djupa. Men det är endast ibland och vid särdeles rara smakbitar.

Nu har vår vandrerska hunnit långt uppåt gatan, passerat verkstäder, fabriker och många andra arbetslokaler av olika slag och storlek. Framför en av de förstnämnda står en mager gammal hästförspänd sitt lass. När arbeterskan går förbi, lyfter han sitt matta huvud och ser efter henne med sorgsna, tiggande ögon. Hon tyckes känna blicken i sin nacke, ty hon vänder tillbaka och stryker hans lena bringa, mumlande en fråga, och hämtar ur fickan upp ett bröd — frukostrest — som den gamle kraken begärligt nappar. Endast få vandrare synas till, och spårvagnarna rulla nästan tomma. Mellan spjälorna på en tom bagarkorg snappa ett lag sparvar kvarblivna smulor men utan vanligt bråk och slagsmål. Allt dåsar i damm och solbadd.

Äntligen skymta några tallars gröna våglinjer mot himlens blå, och bergknallar och mylla avlösa gatstenens fyrkantiga tråkighet. Också far ett nöjt drag över den unga kvinnans ansikte. Några ögonblick senare lyser hennes röda blus lik en väldig blodfläck i porten till en grå, tryckande ful hyreskasern, och så är Alma Ström, fabriksarbeterskan, som slutat sitt dagsverke några timmar tidigare än reglementerat är, ur sikte.

Över gårdens asfalt går hon upp för trapporna, ofta vilande och med sviktande knän, till den cell i den stora proletärkupan, hon kallar sitt hem, och där döden sitter på sängkanten hos hennes lungsjuke broder, som vet sitt öde och tager det med stort lugn.

Ett par timmar senare eka alla gatans kaserner av fabrikspipornas gälla signaler. Och som slungade av ångkraft, vältra människomassor fram ur vidöppna verkstadsportar. Tusende och åter tusende män och kvinnor, gossar och flickor, glida genom gatans grå skymning och sila ut på tvärgator, i gårdar och spårvagnar. Det är Alma Ströms uttröttade klassyskon, som nu söka sina hem för vilan efter ett tungt dagsverke. En armé, varest böjda skuldror och krokiga lemmar äro i majoritet, ädelformiga gestalter, själsfina drag icke äro sällsynta. Djupa led, där råheten ännu är gott fotad, men som segerrikt gå framåt i intelligens och allsköns förfining.

Oupphörligt slungas nya skaror fram, glida hän och försvinna. Männen, de i sin krafts dagar, låta icke mossor växa under sina steg. Någon gång stanna de och samspråka, men oftast kasta de i förbigående några ord till varandra, göra så en hastig, energisk gest mot mössan som hälsning och fortsätta sin gång, tills någon av de fula, ohyggligt enahanda stenkolosserna slukar dem. Dock — för en stund. Snart synas de åter, uppsnyggade, skynda till möten och förrättningar, med ena handen kännande efter, om fackföreningsboken är på sin plats i bröstfickan, under det den andra har brått att putsa mustaschen efter aftonvarden.

De yngre, helst kvinnorna, gå i grupper, prata och le, men utan stor livlighet. Alla vilja till vilan fortast möjligt. De, som bo i andras hem, vika in i de små bodarna och hämta den torrskaftning de sedan förtära i ett hörn av den ofta överbefolkade bostaden, kännande sig överflödiga och i vägen.

Men se på de gamla männen, de åldriga kvinnorna! O, de gamla, som fyrtio, femtio år gjort evigt samma grepp med handen, haft evigt samma ljud för örat och för ögat samma syn! Se på de gamla, som åldrats i oupphörlig tacklös kamp för ett knappt bröd åt sig och de sina, för vilka allt i livet blivit vana, allt utom det, som gör tillvaron draglig. Se på deras krökta ryggar och stultande gång och tänk på hur det skall kännas att häva en värkbruten, illa vilad kropp ur bädden i arla morgon! Tänk på de långa timmarna av jäkt, bekymmer och fattighuset i perspektiv. — Så vida ej döden förbarmar sig. Tänk! — och du skall vändas av medlidande. Ty de gamla ha intet hopp. De unga kunna och skola strida sig till ljusare villkor, ofta skola de stupa — för att resa sig än starkare. Men de gamla — de kunna bara segna ned — — —

Går du sedan en sen timme gatan framåt förbi fasader, som likna jätteskallar med hundratals blindade ögon, märker du måhända ett eller annat upplyst fönster, ett levande öga lysa i natten. Du kan se skuggan av ett böjt huvud, en kraftig arm, som stöder en skäggig kind: kroppsarbetaren, sökaren, njutande kunskapens sötma. Eller din blick fångar de rytmiska rörelserna av en kvinnohand, som syr. Och du kan vara viss om att nålen ibland stannar ett par sekunder i luften med spänd tråd, medan sömmerskans ögon är slutna kanske under bördan av en bekymmersam tanke, måhända ock inför en strålande vision av väntad älskogslycka.

Natt. Gaslyktorna lysa gult över den utdöda gatan, en av de kulnaste i denna vackra stad. En pickelhuva blänker till vid en tvärgatas mynning. Husen stå tunga och svarta i den stora tystnaden, och där i de tusen cellerna vilar kropp vid kropp i blytung sömn. "Min gata" liknar en väldig fattiggrav. Men på dess kant sitter drottning Liv med halvslutna ögon, medan Döden, allförbarmaren, ännu bidar i den tungt sovande Alma Ströms lilla rum, väntande på gryningen för att fullborda sitt arbete.

2. Arbetarrörelsens uppsving efter sekelskiftet

De mäktiga rösträttsdemonstrationerna i april och maj 1902 som avslutades med en grandios politiskorstrejck, i vilken 85 procent av den svenska industriarbetarklassen deltog, gav starkt eko i landet. Arbetarklassen, *Sveriges bäst organiserade klass*, hade demonstrerat sin enighet

och politiska mognad. Den hade visat sig tro på sin styrka, och tillströmningen till organisationerna tog större fart.

1907 nådde den fackliga rörelsen sin höjdpunkt under seklets första decennium och hade då 228.770 medlemmar i 37 förbund med 2.569 fackföreningar. Detta innebar att medlemsantalet blivit tre gånger större än vid sekelskiftet och att antalet fackföreningar fördubblats.

Kampen på arbetsplatserna

De statliga myndigheterna och företagen hade underskattat den svenska arbetarklassen, inte insett dess styrka och betydelse. Nu tvingades de att ompröva sina ståndpunkter.

Efter storstrejken 1902 uppdrogs åt kommerskollegium att analysera läget på arbetsmarknaden och samtidigt beslöts att överlåta åt samma organ att från 1903 företa löpande statistiska undersökningar av *de öppna striderna på arbetsplatserna*, av strejker och lockouter. Dessa undersökningar gjordes genom arbetarnas och arbetsgivarnas organisationer och i dess årsrapporter publicerades dels redogörelser för varje känd arbetsinställelse i landet och dels statistiska sammanfattningar.

En sådan tanke hade inte tidigare uppstått och därför hade man inget annat organ för uppgiften än kommerskollegium, som ju egentligen, vilket framgår av namnet, skulle syssla med helt annat. Det är typiskt för hur oförberedd man var, att det inte fanns ett socialpolitiskt organ för uppgiften och att man saknade möjligheter till egen lokal kontroll. Någon central socialpolitik i egentlig mening fördes nämligen inte i landet.

Den statistik man under sådana förhållanden kunde få fram var heller inte fullständig, men den ger dock en god bild av klasskampens skärpning. Här följer därför en sammanställning av de viktigaste data över *arbetsinställelsernas omfattning och resultat åren 1903 till 1909*:

Arbetsinställelser				Konflikternas resultat				
År	Antal	Berörda	Antal inställ-	Därav strejker		Avslutade på		Delseger för
		arbetare	da arbetsda- gar (i tusen)	Antal	Berörda arbetare	företagarnas villkor	arbetarnas villkor	arbetarna
1903	142	24.571	642	109	5.970	37	45	47
1904	215	12.248	386	169	8.299	63	68	73
1905	189	32.906	2.390	152	13.186	47	71	53
1906	290	18.655	479	239	15.050	73	116	90
1907	312	23.540	514	243	11.278	70	93	126
1908	302	40.357	1.842	229	17.187	94	80	115
1909	138	301.749	11.800	102	229.248	61	33	38

I 99 fall anges utgången av konflikten vara okänd.

Det bör noteras att antalet strejker och lockouter inte är fullt redovisat i sina kolumner. Av de övriga anges nämligen inte få ha "blandad karaktär". Det är vanligen konflikter, vilka börjat som strejker, men sedan utvidgats av företagen med lockouter. Så hänförs typiskt nog verkstadskonflikten 1903-05 till denna kolumn, emedan den började som en strejk av 8 arbetare, varefter arbetsgivarna lockoutade 17.611 andra verkstadsarbetare.

Företagarna organiserar sig

Om regeringen och de statliga myndigheterna 1902 blev överraskade av arbetarklassens slagkraft och sammanhållning, så blev företagarkvärlden närmast skräckslagen och handlade under de närmaste åren tidvis i blindo.

Förut hade den mestadels använt taktiken att inte räkna med fackföreningarna, inte erkänna dem eller rentav förbjuda dem och vräka medlemmarna från deras bostäder i bolagshusen. Och så går plötsligt över 85 procent av hela industrins arbetare, organiserade som oorganiserade, ut i en politisk strejk för demokratiska krav! Det hade inte gått mer än tre veckor efter strejken, förrän Sverige fick sin första moderna arbetsgivarorganisation. Det var den svenska verkstadsindustrins ägare, som sammanslöt sig till *Svenska verkstadsföreningen*, och den skulle snart låta tala om sig för sin vildsinta framfart. Den 17 september samma år bildade den övriga storindustrins ägare *Svenska arbetsgivarföreningen*, och i början av året därpå bildades inom byggnadsindustrin och därmed sammanhängande branscher den tredje moderna arbetsgivarorganisationen, nämligen *Centrala arbetsgivarförbundet*.

Av dessa var Svenska arbetsgivarföreningen den största och mäktigaste. Då företagare och bolag, som inbördades konkurrerar, i motsats till arbetarna inte kan vara frivilligt solidariska med varandra, införde arbetsgivarföreningen garantibestämmelser för ansvarighetsbelopp vid konflikter. Om en företagare svek i en konflikt riskerade han att förlora sin egendom. Djupt karaktäristiskt är att rösträtten på arbetsgivarernas stämmor inte räknades per företagare eller deras kapital utan efter det antal arbetare vederbörande hade anställda. Antalet arbetare bestämde för övrigt också normen för garantibeloppen. I sin egen krets erkände alltså företagen att det var arbetarna som gav företagen deras värde.

I den officiella redogörelsen för de många öppna konflikterna under åren 1903 till 1907 står det ofta som slutsummering: "*Arb:nes fordringar beviljades.*" På det sättet steg också lönerna för flera arbetargrupper.

Arbetsdagen hade förkortats till under 10 timmar i genomsnitt och vad som var särskilt viktigt, företagen tvingades i många fall återanställa trakasserade arbetare. Striderna var ännu av lokal natur och gällde avtal för den egna arbetsplatsen. Därigenom fostrades en stor kader av fackliga kämpar, som förde sina led i kamp fram till bättre positioner ekonomiskt och socialt.

Genom skicklig ledning och sammanhållning hade *Stockholms hamnarbetare* förbättrat sin ställning. Våren 1903 hade stuvarbolagen laddat upp för en ny strid. De uppsade avtalet till den 1 april och dekreterade att lönerna skulle sänkas från 50 till 40 öre i timmen. De över 300 arbetarna avvisade anbudet och arbetet upphörde. Stuvorna hade strejkbrytare i beredskap, värvade av utsända agenter i sådana delar av landet, dit arbetarrörelsen ännu inte nått. De inlogerades på ett fartyg, som förankrats ute på Strömmen och som hette "Lennart Torstensson". Det döptes av Stockholms arbetare till *Lump-Lena*, som sedan blev ett begrepp för flytande strejkbrytarlogement. Dessa strejkbrytare utspisades frikostigt med brännvin för att de inte skulle ta intryck av de stora allmänna arbetardemonstrationerna i hamnen. Det hjälpte dock inte. Strejkbrytare deserterade i strid ström och vände hem en erfarenhet rikare. Deklasserade, kriminella element, som stannade, sänkte arbetstakten betydligt, men stuvarbolagen var länge envisa. Först på hösten lämnade ett par av dem fronten och i slutet av januari 1904 slöts sedan ett allmänt avtal, som till och med var bättre än det förra.

I Stockholm var därmed stuvarbolagen besegrade, men under tiden hade *hamnarbetarna i Gävle* trots stora sympatimanifestationer av stadens övriga arbetare kapitulerat för liknande lönesänkingskrav. När Stockholmsstriden förts till seger, tog de emellertid upp kampen på nytt och vann på kort tid fullständig seger.

Verkstadskonflikten

Nio månader efter sin tillkomst ansåg sig Verkstadsföreningen mogen att gå till attack mot

Sveriges verkstadsarbetare, de som genom sin yrkesskicklighet mer än andra skänkt ära och anseende åt vårt land ute i världen. Förevändningen var att de åtta gjutarna vid Hvilans mekaniska verkstad utanför Kristianstad begärt 5 öre mer i timmen. På fackförbundsledningens inrådan sänktes kravet till 3 öre, men när även det avslogs lade de ned arbetet.

Med anledning av dessa åtta arbetares aktion för en så blygsam löneökning beslöt Verkstadsföreningens överstyrelse med sin ordförande, Separatorchefen John Bernström, att i snabb följd lockouta alla arbetare under sin domvärjo, inalles 15.000. Gjutarförbundets ledning genomförde en snabbomröstning bland sina medlemmar, som skulle visa om man ansåg att arbetarna i Hvilan skulle bjuda spetsen eller retirera. Sveriges gjuteriarbetare gick in för att anta utmaningen med 1.223 röster mot 64. Lockouten begynte i Skåne den 29 juni 1903 och spreds till hela landet den 6 juli.

Kampen fördes med stor frenesi. Bernström utgav en propagandaskrift under titeln ”Nakna fakta” med så mycket osanningar, att den kallades ”Rama lögner”. En senare direktör för Verkstadsföreningen, Georg Styrman, har i en historik, nyktrare än vad 1903 kunde väntas, motiverat lockouten: ”Man synes ha ansett att det icke utan kraftåtgärder gick att stoppa en rörelse som fått sådan vind i seglen som fallet var med de vid verkstäderna opererande fackföreningarna ...” Då det begav sig var språket annorlunda. Då uttryckte sig Lindholmens direktör Sven Almqvist så här: ”Jag skall djävlar i mig ta ytterrockarna av arbetarsnobbarna på det här stället åtminstone.”

Landshövdingens medlingsförsök avvisades av Hvilans direktör, som hänvisade till Verkstadsföreningen. LO-ledningen vände sig då till denna och antydde möjligheten att överlämna konflikten till skiljenämnder. Detta förklarade sig Verkstadsföreningens överstyrelse intresserad av, men krävde att arbetet — som de alltså själva stoppat — först skulle återupptas över hela linjen. Innan så skett skulle inte ens förhandlingar få föras. Sådana kom dock till stånd, men resulterade endast i uppgörelse om allmän återgång utan repressalier den 3 augusti 1903, och därefter uttalades ”önskvärdheten” om uppgörelser genom förhandlingar, förmedling eller skiljedom. Därmed hade fackföreningarna erkänts som förhandlingspartner av en arbetsgivarorganisation, men i praktiken fick det föga betydelse. Gjutarna i Vilan fick ingen ny uppgörelse och tvingades arbeta på de gamla villkoren. En del av dem fick snart arbete på en annan verkstad med tio öre mer i timmen, och de flyttade till andra industrier trots att Hvilans direktör då till och med ville betala ännu mera till dessa arbetare, om vilka han under konflikten i landets press spritt ryktet att de var lata och inte förtjänade att få mer än de hade.

Det blev över huvud taget inte några avtalsuppgörelser vid de mekaniska verkstäderna. Det hjälpte inte att Hjalmar Branting sökte beveka företagarna med att avtäcka en tre meter hög minnessten i Eskilstuna Folkets park, på vilken det ristats: ”Första steget taget till tvistefrågors lösning genom skiljedom. Rättvisa och förstående mellan samhällsklasserna skall bereda marcken åt ett lyckligare släkte.”

I nära två år förhalade och saboterade Verkstadsföreningen medlingsförhandlingarna, tills de öppet bröt dem den 23 mars 1905. Reformisterna hade misslyckats med att sprida illusioner om skiljedomens möjligheter att ge ”rättvisa och förstående” mellan klasserna. Nu gick arbetarna vid en rad verkstäder i strejk för lokala avtal. Civilministern var oroad för situationen och ville medla. Regeringen stod inför uppgörelsen med Norge och räknade att en storkonflikt skulle försvaga dess ställning betänkligt, vilket också skedde. Verkstadsföreningen krävde att arbetet skulle återupptas vid alla verkstäder, innan den gick med på förhandlingar, och när detta inte lyckades, förklarade den allmän lockout i hela verkstadsindustrin från den 10 juni.

Någon dag tidigare uppsade norska stortinget unionen med Sverige. Till och med de stockreaktionära redaktörerna Karl Hildebrand för Stockholms Dagblad och Adolf Hallgren i Stockholms-Tidningen bönföll på mångas uppdrag i ett "Brev till Verkstadsföreningen" att den skulle avbryta lockouten, åtminstone i fjorton dagar, på grund av den politiska krisen, vilken de betecknade som den värsta sedan Finland förlorades 1809. Även denna vädjan avvisades.

Konflikten omfattade nu 97 verkstäder med över 18.000 arbetare. Verkstadsföreningen hade undantagit oorganiserade arbetare och Svenska arbetarförbundets medlemmar från lockouten, men det var mycket få som lät sig värvas till blockadbryteri. Bernström, som ännu stod i spetsen för Verkstadsföreningen, trodde det skulle bli en kortvarig match. Han spådde först sex veckor, sedan tio och därefter spekulerades det i att arbetarfronten skulle svikta den 1 oktober, när hyran skulle betalas. Man betalade nämligen på den tiden kvartalshyror.

Men arbetarna hjälptes åt solidariskt. Alla bidrog efter förmåga och författarinnan från arbetarkvarteren på Kungsholmen, Maria Sandel, skrev ett stort rimmat upprop, där slutstrofen lød:

O, trälände syster, grotteslav och du, bildade proletär,
för oss tar vår stridande broder hugg, så läkom de sår han bär!
Han är hetsad och hatad av maktens folk, han har ingen mer än oss...

Till "onkel" med rock, med kjol och med hatt, och låt bli att dra ett bloss,
om ej annan utväg finns
att din skärv du giva kan!
Du skall se att slaget vinns.
Skall han stå en oböjd man
eller piskas av svält till despotens fot? Det beror på dig kamrat.
Ah! Låt slantarna regna i slik en mängd, att det ekar i Svea stat!

Insamlingsresultatet blev betydande och inte en enda verkstadsarbetare kunde vräkas för hyresskuld.

I stället sviktade företagarfronten. Aktier som stått i 4.000 sjönk till 300 kronor exempelvis.

Flera företagare blev bankrutta. En del drog sig ur striden och fick betala höga böter till föreningen. De utländska kunderna skaffade sig leverantörer på annat håll. Den mäktiga Verkstadsföreningen tvingades kapitulera den 13 november. I överenskommelsen garanterades återgång utan repressalier och godkännande av föreningsrätt, kollektivavtal, minimilöner och fastställd arbetstid på 57 timmar i veckan. Verkstadsarbetarna hade stått sin man och med övriga arbetares stöd vunnit en betydelsefull seger.

"Stormröd morgonrodnad till en ny dag"

Med begeistring mottog den svenska arbetarrörelsen de första underrättelserna från det stora grannlandet i öster om början till en allmän strejkrörelse i *Ryssland* på nyåret 1905.

I Social-Demokraten skrev C. N. Carleson: "Världen har aldrig sett en märkligare strejk. Dess program har en omfattning, som famnar hela skalan av anklagelser mot ett orättfärdigt samhällsskick, och samtidigt utvecklas på en enda linje ögonblickets alla fordringar och krav från det enkla lönekravet upp till fordran på en ny statsordning. Liksom med blixtljus kastar strejkens, omvälvningens program sitt skarpa sken över hela det ryska samhället. Ingen kan undgå att se, räddhågans gensaga tystnar. Här är *rätt*, här är *kraft*, här är *vilja*. Det sociala och

det politiska kravet är ett och odelbart. Det är en helgjuten revolt, stöpt i förföljelsernas, plågornas, grymheternas skärseld ...

Det lyser rött i öster, stormrött, men även morgonrodnaden till en ny dag.”

Detta stod i Social-Demokraten den 21 januari 1905, dagen före den *blodiga söndagen* i Petersburg, då tsarmakten med kulor mötte en fredlig 140.000-hövdad demonstration, varvid 70 deltagare dödades och nära 200 sårades.

De socialdemokratiska ungdomsklubbarna i Stockholm organiserade ett protestmöte i fylld A-sal, där utom Carleson även Branting talade. I en resolution protesterade mötet mot självhärskardömet ”barbariska illdåd”.

På ettårsdagen, den 22 januari 1906, ägde massdemonstrationer rum över hela landet. I Norrköping hade manifestationen förbjudits, men mötet hölls utanför stadsgränsen, och när deltagarna efter A. J. Christiernssons tal ställde upp i ordnade led och under röda fanor tågade in till stadens centrum drog sig den fulltaligt mobiliserade polisen tillbaka.

I Stockholm yttrade C. N. Carleson inför 10.000 demonstranter vid Lilljansplan: ”Revolutionens Ryssland blir ett fredens och kulturens rike. Dit går därför i dag våra tankar ... Revolutionens seger är en trygghet för fred och framåtskridande i den övriga världen.”

Detta var en mycket spridd uppfattning i Sverige. Redan vid de första förebuden till det revolutionära uppsvinget i Ryssland skrev Social-Demokraten i en artikel signerad av Fredrik Ström, att folken över hela världen men särskilt i västerlandet sedan länge hoppats på den ryska revolutionen ”som något stort och efterlängtat, vilket skulle släppa susande vindar och spolande vågor loss över hela världen, tända nya eldar i deras ställe som slocknat och dött, för att leda folkens tåg fram till större lycka och rättfärdighet och till större frihet”.

När Maxim Gorkij arresterats i Riga och förts till Petersburg i januari 1905 införde August Strindberg sin protest i den danska tidningen Politiken. Han tog ställning för den revolutionära kampen: ”När ett lands angelägenheter vanskötes av de styrande har varje folks medborgare rätt att ta ledningen i sin hand — om han känner kallelse härtill. Gorkij har uppfattat denna rättighet som en plikt och uppfyllt den. Som diktare var han stor, som folkledare blev han naivt sublim.”

Strindberg sade det som man i Sverige väntat att författarföreningens styrelse skulle ha sagt men som underläts under den reaktionäre Karl Warburgs ledning. Harmen över denna underlåtenhet blev större av att Danmarks och Norges författarorganisationer sände protester till tsarregeringen.

Ett protestmöte i Stockholm mot Gorkijs arrestering samlade fylld A-sal, inför vilken författaren Algot Rulle betonade att Sveriges folk har mycket att lära av Rysslands. Mötet uttalade sin sympati för Rysslands folk.

Strålkastarljuset var riktat på den revolutionära rörelsen i Ryssland, vars svallvågor började slå mot våra kuster och ge ytterligare kraft åt uppsvinget i den svenska rörelsen.

I en sådan reflexverkan av revolutionen i Ryssland 1905 såg Lenin en av dess förutsättningar att kunna leda till seger. För arbetarrörelsen i Sverige och de övriga nordiska länderna innebar detta en faktisk orientering på den nu mest framskridna marxistiska arbetarrörelsen, som emellertid inte fullföljdes så snart lugnare förhållanden inträdde.

Skärpta klasstrider

Att svenska kapitalister inte stod de ryska efter ifråga om vilja att slå ned arbetarrörelsen illustrerades några dagar senare i ett brev till Social-Demokraten från en svensk i Petersburg, som skrev att ”Nobel var en av de mest hårdnackade arbetsgivarna. Han hotade häromdagen att hellre stänga fabriken än att gå in på några som helst fordringar från arbetarnas sida.”

Brevskrivaren noterar att arbetarna uppmanat Nobel att stänga fabriken strax.

I de svenska fackföreningarna tog arbetarna själva i allt större omfattning initiativet och tillkämpade sig förbättringar. Hösten 1904 gjordes nya försök att krossa dem. Sörviks sågverksbolag i Medelpad dekreterade tio procents lönesänkning. När arbetarna vägrade gå med på det, blev de avskedade. Länsstyrelsen vräkte på bolagets begäran ut familjerna i snön och strejkbrytare anställdes. Två av dem råkade illa ut, och ett antal arbetare häktades. Fackföreningsprotokollet granskades av polismyndigheterna och där fanns antecknat beslut om åtgärder mot strejkbrytarna, vilket arbetarna inför rätta enstämigt förklarade med att de samlade hemresepengar åt dem. Faktum är att även strejkbrytarna vid den tidpunkten lade ned arbetet för att de ansåg lönen för låg. Och bolaget måste göra upp med de organiserade arbetarna, erkänna fackföreningen och ta tillbaka kravet på lönesänkning, när det gått en tid. Några av de åtalade blev dömda till kortare frihetsstraff, som senare i högre instanser höjdes till två års straffarbete.

I de bohuslänska bergen rådde enligt landssekreteriatet ”fullständigt krigstillstånd” under andra halvåret 1904. Stenhuggarna fick nämligen kämpa hårt för sin organisation.

I *Norrköping* fick spårvägsstrejken hösten 1904 en våldsam tillspetsning. Dagligen demonstrerades mot strejkbrytare, som utgjordes av uttjänta stamanställda. Militär tillkallades att skydda dem. Motsättningarna skärptes, och till och med handlande, hos vilka polisen förhört gripna arbetare, blev bojkottade. Två arbetare dömdes till vardera två års straffarbete, den lägsta straffsatsen i upprorslagen, men det halvt tyskägda spårvägsbolaget måste dock erkänna föreningsrätten och göra upp.

Redan vid övergången till 1905 var alltså strejkrörelsen i full gång. Många företagare hade kapitulerat och gjort upp. Lönerna var därigenom allmänt på uppåtgående och arbetstiden förkortades över lag.

För att söka rida spärr mot denna utveckling utarbetade den ”frisinnade” justitieministern Ossian Berger i Boströmregeringen förslag till en *åkarpslag nr 2*. Det framlades den 4 april i riksdagen och visade sig komma att förbjuda strejker vid ”samhällsnyttiga” företag. Framförallt riktade det sig mot de stats- och kommunalanställda arbetarna, men det talades redan om dess utvidgning. Genom en sådan lag skulle en storstrejk försvåras.

Tidningen *Arbetet* skrev att regeringen medvetet väntat till efter partikongressen i februari med att framlägga propositionen. Om den kommit före kongressen hade man inte som skedde beslutat att tills vidare låta storstrejksvapnet ligga obrukat. Örebro-Kuriren framhöll, att lagen snart skulle bli utvidgad att gälla hela arbetarklassen, och avslutade artikeln: ”Give att den elds- våg av glödande hat och harm, detta regeringens klasslagsinitiativ måste föda, kunde väcka hela arbetarklassen till samling, ja, varför inte till resning — vi tvingas ju ändå från alla håll till det initiativet.”

En våldsam förbittring grep arbetarna. Över hela landet genomfördes protestmöten. I Stockholm uppstod efter ett massmöte på Lilljansplan den 7 april spontana demonstrationer genom staden. Polisen gick till attack och anhöll flera demonstranter. Då tillgrep Social-

Demokraten sina dittills största stilar för en maning till arbetarna: ”Arbetare, låt icke utmana er! Kravaller skulle endast gagna reaktionen.”

I Norrköping talade Landsorganisationens ordförande Herman Lindqvist på ett av de första protestmötena mot lagprojektet. Efter talet krävde arbetarna, att en extra partikongress skulle inkallas för att behandla storstrejksfrågan på nytt. Om den beslutar storstrejk, uttalades av mötet, ”är vi beredda att gå man ur huse för att tillbakaslå kapitalistregeringens oblyga försök att kväsa de arbetande. Men vi vill också uttala att en sådan strid då måste föras med all den hänsynslösa kraft och energi, som krävs för att segra. Den måste bli en strid på liv och död, där alla hänsyn måste vika.” Samma indignerade uttalande antogs sedan på en mängd möten över hela landet. Även i stockholmsresolutionen förklaras, att ett antagande av lagförslaget skulle driva Stockholms arbetare till att företa ”de yttersta och mest kraftiga försvarsåtgärder, som står till buds.”

För att söka splittra och dämpa arbetarnas aktionsrörelse slog den borgerliga pressen upp en sentimental rövarhistoria och sökte hetsa fram en psykos mot ”Folkets hus”, som i dessa tidningar då var synonymt med arbetarrörelsen. En tandsköterska vid namn Kjönsberg uppgav sig vara misstänkt för att tillhöra strejkbrytarna på en syateljé, mot vilka dagliga demonstrationer förekom. Hon gick till Folkets hus och ringde därifrån tandläkaren för att förklara var hon befann sig. Därefter spreds ryktet i pressen att hon med våld förts till Folkets hus och hölls fången där. I tidningarna krävdes att Branting skulle arresteras och borgmästare Lindhagen avsättas. Historien stegrades i pressen till, vad Social- Demokraten kallade, ”en ursinnets feberparoxysm”. Efter sju månaders rättsliga undersökningar utmynnade det hela i att en dövs- tum typograf, Ziesnitz, kastat ett spårvägskvitto efter henne, för vilket han också fick böta tio kronor. När sedan en förtals- eller hetskampanj dök upp i den borgerliga pressen mot kämpande arbetare eller arbetarrörelsen i sin helhet kallades den i arbetarpressen länge ”en ny Kjönsbergsaffär”.

Inför första maj 1905 rekvirerade överståthållare Dickson 1.000 man Östergötlands livgrenadjärer till huvudstaden. Stockholms-garnisonen ansågs inte pålitlig och polisen för svag. Livgrenadjärerna skulle för övrigt stanna i staden till dess den nya åkarslagen behandlats i riksdagen i mitten på maj.

Första maj blev en anslående manifestation mot undantagslagar, varvid främst avsågs ”åkarpslag nr 2”.

Den 13 maj började behandlingen av regeringens proposition i en atmosfär av hög beredskap. Svea livgarde fick inte lämna kasernerna. Partistyrelsen var samlad, för att ta ställning till arbetarnas storstrejkskrav om lagen bleve antagen.

Arbetarnas aktioner mot lagförslaget hade emellertid haft så stor effekt, att andra kammaren den 14 maj med 112 röster mot 110 avslög propositionen.

Efter nederlaget var myndigheterna angelägna att fort ge Stockholm ett intryck av lugn. Livgrenadjärerna skickades hem följda av LO-ordförandens råd att sända patronkistorna till Nordiska museet med påskriften ”Mat åt arbetarna 1905”. Till och med högerpressen tog nederlaget med besinning, och Social-Demokraten frågade: ”Kan möjligen förklaringen ligga däri att *alla* även inom den mest rabiata högern, känt det som en lättnad att folkstormens oväder, som redan stod över oss färdigt till urladdning, för denna gång dragit förbi?” Nu som alltid i skärpta situationer talade Branting om mobilisering till — nästa val, som skulle hållas i september med den då ytterst beskurna rösträtten för arbetarna. Högerregeringen hade föreslagit en rösträttsreform 1905, som bara till skenet var en förbättring, men även den föll

efter två dagars debatter i början av maj.

Den "lättnad" Social-Demokraten menade "alla" känt en försmak av inställde sig inte. I Malmö strejkade byggnadsarbetarna i olika yrken. I Gävle tog hamnarbetarna upp kampen igen efter nederlaget 1903 och vann. Vid sågverken i Norrbotten strejkade 2.000. Vid ett flertal fabriker och verkstäder i alla större industristäder lades arbetet undan för undan ned och den stora verkstadskonflikten kastade sin skugga framför sig. I Stockholm strejkade utom de flesta byggnadsyrkenas arbetare även kommunalarbetarna.

Den 19 maj gick *Stockholms renhållningsarbetare* i strejk för lönehöjningar, kortare arbetstid, fridagar, semester, sjuk- och olycksfallsersättning, kollektivavtal o. s. v.

När en del studenter i vita mössor redan i strejkens början uppträdde som gatsopare, bevakade av ridande polis, de så kallade kamelerna, greps huvudstadens arbetare av en våldsam indignation. Social-Demokraten talade om "en spänning i sinnena sådan man sällan bevittnat" och erinrade om aktionerna mot åkarslagen i början av månaden. Många studenter protesterade mot strejkbryteriet, medan högerprofessorn Eli F. Heckscher framträdde öppet till strejkbrytarnas försvar. Stora demonstrationer uppstod. 15.000 arbetare samlades till protest på Lilljansplan den 26 maj. Den 27 maj på kvällen och hela den följande natten utvecklades demonstrationerna mot strejkbrytarna, polisen och de tillkallade 400 hästgardisterna till gatukravaller och upplopp i den stadsdel, som kallades Sibirien på Norrmalm. Polisen hade enligt egen utsago order att piska och slå utan hänsyn "för att visa arbetarna vem som hade makten". Den sprängde in i de snart fullpackade gatorna, särskilt Tule- och Surbrunnsgatorna, med sina "kalla vapen" och slog urskillningslöst. Svenska Dagbladet talade sedan om "onödig brutalitet". Ett femtital civila skadades och 30 anhölls. 19 poliser hade sårats av stenkastning och blomkrukor från fönstren.

Dagen efter gjordes det snabbt upp i renhållningskonflikten och arbetarna fick flera krav tillgodosedda. Men den vita mössan hade blivit besmutsad och för lång tid fått dåligt anseende bland arbetarna.

Norge vinner nationell självständighet

Några dagar senare uppsade Norge unionen med Sverige. Oscar II, som genom unionen även var Norges kung, hade vägrat sanktionera det norska stortingets beslut att inrätta egna norska konsulat i en del länder. "Norges kung är den ende som icke känner som hela Norges folk", slog Social-Demokraten fast. Norska regeringen avgick och kungen kunde inte få någon ny regering för Norge till stånd. I Norge ville ingen regera åt honom och åt de makthavande i Sverige. Den 7 juni beslöt då stortinget med kännedom om läget i Sverige att förklara unionen upplöst.

De reaktionära kretsarna i Sverige ropade på krig mot Norge. Kronprinsen, den senare Gustav V, skulle enligt en stockholmskorrespondens i landsortspressen ha sagt att ett krig mot Norge skulle bli "bara en promenad". Kungen uppvaktades av officerare, präster och andra som ville krig. Högern krävde att mobiliseringsorder skulle utfärdas. Högertidningen Nya Dagligt Allehanda hoppades att "Sveriges konung skulle gå i spetsen för sitt folk med samma kraft som dess kungar gjort i gamla dagar".

Även 1895 hade unionen hotats av kris. Den gången fällde Branting i förstamajtalet de beryktade orden: "Skulle det förfärliga verkligen bli allvar, att man ville låta de svenska gevären marschera västerut, så må den som bär ansvaret också kunna säga sig, att måhända nere i samhällets breda lager någon kan falla på den tanken att upphöja sig själv till domare och

med en kula utan order söka förebygga att tiotusenden kulor på order avfyras för att lemlästa och slakta vänner och bröder.”

Under den nya unionskrisens uppsegling var Branting emot unionsupplösning. I polemik mot norska Socialdemokraten förordade han till och med unionens utvidgning till ett skandinaviskt statsförbund. Ännu på partikongressen i februari 1905 sökte han skrämman med ryssen och talade för ”en verklig union” för att kunna stå emot ”den ryska faran”. Han hoppades att frågan skulle kunna lösas så att ”man i vårt broderland kan taga itu steg för steg med den oändligt viktigare frågan om fattigdomens, om kapitalismens avskaffande”.

I verkligheten hade det norska folket liksom det danska vunnit större demokratiska framsteg än som nåtts i vårt land. Sverige var i detta hänseende mest efterblivet i Skandinavien och därför var anslutningen till Sverige en black om foten för de demokratiska krafterna i Norge. Även där var för övrigt arbetarna ute i hård kamp och den norska bourgeoisin skärpte kampen för unionsupplösning mycket för att få ett andrum. Den visste nämligen att hela nationen skulle enas i den frågan. Men andrummet blev inte långvarigt. Arbetarrörelsens utveckling i Norge tog därefter verklig fart. Medlemssiffrorna fördubblades på ett år. 1906 tog vänstern med Kyrre Grepp ledningen över arbetarpartiet. Arbetarrörelsen övergick till offensiv kamp. I Stavanger uppstod det svåra gatustrider med tillkallad militär från Bergen.

De norska gästerna Alfred Eriksen och Magnus Nielsen talade för unionsupplösning och proletär solidaritet på den sjätte socialdemokratiska partikongressen, som hölls den 17 till 25 februari i Stockholm. Deras paroller mottogs med väldiga ovationer. Värner Rydén, Charles Lindley, C. L. Lundberg, A. J. Christiernsson och flera andra polemiserade mot Branting. Kata Dalström sade att Norge har rätt till individuellt liv som nation och vi har ingen rätt att hindra det. Låt unionen gå. Bron mellan arbetarna i de båda länderna kan ändå ej brista.” Kongressen gick Branting emot, men han lyckades dock hindra ett klart uttalat krav på unionens upplösning. I uttalandet erkännes emellertid det norska folkets rätt att fritt och utan yttre inblandning bestämma över sina egna angelägenheter. Och om storsvenska eller dynastiska intressen skulle vilja driva unionstvisten till krig, förklarar sig partiet redo att tillsammans med det norska broderpar tietmed till buds stående medel hindra ett sådant folkförräderi.

När unionskrisen efter tre månader mognade fanns inte någon tvekan i arbetarrörelsen. För talet från 1895 om ”en kula utan order” fanns inte plats längre. Nu var de arbetande massorna i aktion över hela landet och stred hårdare och enigare än någonsin för ekonomiska, sociala och demokratiska krav. Den kampen måste föras mot de maktavande i det egna landet och för den kampen fick de, särskilt verkstadsarbetarna, solidariskt stöd av de norska arbetarna. I den situationen formade Branting nu den mycket uppmärksammade parollen: ”Norge ur dina händer, konung!” Stockholms Dagblad kallade Branting för ”norsk kunskapare” och i den enklare hetsen översattes det till ”norskmutat”.

Tidningen Arbetet varnade dem, ”som i dessa chauvinistvanvettets dagar slår på svärdsfästet”: ”Så uselt och orättvist har Sveriges arbetare blivit behandlade, att de aldrig i tiden skall låna sig till en kamp för dynastins eller överklassens intressen. Hellre skall de göra gemensam sak med Norge och slå ned tyrannerna i Sverige.” Partidistriktet i Skåne med 20.000 medlemmar uttalade telegrafiskt från sin konferens under unionskrisens kulmen till det norska arbetarpartiet ”sina varmaste sympatier för norska folkets kamp för självständighet och det resoluta sättet att hugga av de unionella tvistigheternas knut”.

Socialdemokratiska ungdomsförbundets paroller

De klaraste parollerna kom emellertid från Socialdemokratiska ungdomsförbundets första kongress den 1 i till 13 juni i unionskrisens hetaste skede. Ungdomsförbundet avlade sitt politiska mogenhetsprov med att antaga ett manifest under rubriken ”*Ned med vapnen!*” Dess korta, slagkraftiga text lyder:

Då det med varje dag som går blir allt tydligare, att den svenska överklassen och de reaktionära tidningarna söker driva upp en stämning för att med vapenmakt möta Norge i dess kamp för sin frihet, så uttalar de i Stockholm samlade representanterna för Sveriges arbetande ungdom:

att det är ett brott mot Sveriges fredliga folk att hetsa till krig mot broderfolket,

att det är Sveriges arbetares och dess arbetande ungdoms oryggliga beslut att aldrig efterkomma en vädjan till vapen.

att Sveriges arbetare är beredda att nedlägga arbetet över hela landet för att förhindra ett krig,

att Sveriges arbetande ungdom helt säkert är besjälad av den uppfattningen att det är dess plikt att vid en eventuell mobiliseringsorder vägra inställa sig under fanorna, väl vetande att vapnen — om de skulle riktas mot någon — icke borde riktas mot norrmännen, och uppmanar vi till sist arbetare och bönder landet runt att anordna massmöten för att avhandla vad situationen kräver.

Vår lösen är: *Fred med Norge!*

Socialdemokratiska ungdomsförbundets kongress

”Jag har aldrig känt denna segersällhet så genomströmma en församling som på ungdomsförbundets första kongress pingsten 1905”, skrev på sin ålders dagar Fredrik Ström, som i olika länder varit med om åtskilligt i fråga om entusiastiska revolutionära sammankomster, i sina memoarer om antagandet av detta manifest.

Manifestet återgavs i hela arbetarpressen i Sverige och Norge. Det spreds i Sverige i 100.000 flygblad, blev mycket uppmärksammat och fick en väldig betydelse.

Över hela landet genomfördes demonstrationer och massmöten, som fick enastående tillslutning. Manifestationen i Stockholm blev en stor seger över de borgerliga krigshetsarna. På allt sätt sökte de att hålla folket borta från de gator arbetartåget skulle gå, men det var alldeles förgäves. Vid Lilljans talade Branting inför 20.000, nu så klart språk att hans auktoritet ånyo betydligt steg. I Göteborg talade Ellen Key för inte mindre än 35.000. Ny Tid betonar att mötet hade en oerhört stor moralisk verkan, och rörelsen i Göteborg gjorde en stark framryckning. I Karlstad var den liberale redaktören Mauritz Hellberg huvudtalare på socialdemokraternas möte och för deras fredsparoller. Också fredsvänner, som var avlägsna från arbetarrörelsen, satte sitt hopp till denna under den chauvinistiska yran bland oansvariga reaktionära element och deras medlöpare i armé, kyrka, universitet och hov. Bland dessa fredsvänner kan nämnas professor Knut Wicksell och den särskilt senare framträdande liberale politikern Raoul Hamilton, som båda på ett offentligt möte i Lund stödde storstrejksidén bland arbetarna. Social-Demokraten sade sig redaktionellt finna detta tal ”till ytterlighet irriterande i ett ögonblick då det bästa värdet för freden torde vara att visa lugn och fast fredsstämning”. Det senare är att uppfatta som en ny borgfredsmaning under de sista avgörande dagarna.

I denna situation saknade de makthavande inte bara i Norge utan även i Sverige en handlings-

duglig regering. Statsminister Boström hade lämnat regeringsskutan redan under proteströrelserna mot förslaget till åkarpslag nr 2. Sedan dess hade de övriga suttit kvar som ett expeditionskabinett med en nummerkarl Ramstedt som nominell chef.

En stor del av den modernare bourgeoisin spekulerade kallsinnigt i den larmande chauvinistiska yra, som väckts till liv i de reaktionära officers-, kyrko- och hovkretsarna. Företagarna i den mekaniska verkstadsindustrin grep nu chansen att tvinga hela statsmakten emot sina arbetare. Just när unionskrisen kulminerade tillgrep som nämnts Verkstadsföreningen sin totala lockout väl medveten om sin industris nyckelposition i krig och krigsfara. Den spekulerade med andra ord i att framkalla ett undantagstillstånd, som hårt skulle drabbat arbetarna. Samtidigt som den saboterade de regerande kretsarnas krigspolitik, var besvikelsen i dessa kretsar över att kriget hindrades mycket stor. Den avlästes i kalla siffror genom det våldsamma kursfallet för verkstadsbolagens aktier på börsen.

Många ville att yxan skulle gå, men ingen tordes hålla i skaftet. Detta märktes särskilt när urtima riksdagen öppnades den 21 juni. Kungen hade telegraferat till norska stortinget, att han inte ”godkände de revolutionära steg, som stortinget med kränkning av grundlag och riksakt och i uppror mot sin kung tyvärr tagit”, men i trontalet tog man nu avstånd från krigstanken och rekommenderade förhandlingar med Norge, innan unionsupplösning kunde erkännas. Det angavs dock inte klara linjer för sådana.

Den 27 juli godkändes unionsupplösningen så gott som utan debatt av urtiman. Samtidigt erhöll regeringen begärda 100 miljoner kronor ”för att sätta makt bakom orden”. Mot detta uppträdde, utom de fyra socialdemokraterna, även Adolf Hedin, som uttalade ”det sista ord jag har att säga i detta rum, där jag i decennier haft mitt egentliga hem”. Det blev också den siste store demokratiskt liberala statsmannens sista ord i riksdagen.

Så skingrades urtiman efter predikan över texten: ”Ty jag vet intet med mig”, en dråplig illustration till den svenska bourgeoisins villrådighet och splittring inför de arbetande massornas eniga uppträdande. Några dagar senare hade Sverige fått en regering under ledning av Christian Lundeberg, en av förstakam- marhögerns främsta ledare.

Den svenska arbetarklassens kamp i denna situation skattades högt av Lenin. 1914 skrev han i sitt arbete ”Om nationernas självbestämmanderätt”: ”Det intima förbundet mellan de norska och svenska arbetarna, deras fullständiga kamratliga klassolidaritet främjades tack vare de svenska arbetarnas erkännande av norrmännens rätt till avskiljande. De norska arbetarna övertygades nämligen om att de svenska arbetarna inte smittats av den svenska nationalismen, att broderskapet med de norska proletärerna stod högre för dem än den svenska bourgeoisins och aristokratins privilegier.”

I spetsen för fredskampen 1905 stod arbetarrörelsens revolutionära riktning. Tack vare arbetarnas enighet och kampberedskap drevs de uppspirande revisionistiska och reformistiska strömningarna i rörelsen på tillfällig reträtt och de reaktionära storbörgerliga kretsar, vilka ville satsa på ett krig med Norge, tvingades att skrinlägga sina planer.

Sveriges arbetarrörelse vann i spetsen för hela det arbetande folket inte bara freden. I samma strid vann den mycket mer.

Storkapitalets män, särskilt i bankerna och verkstadsindustrin, ville genom verkstadslockouten och det krig, som de samtidigt sökte frammana, få arbetarrörelsen satt under krigslagarna och införa en militärdiktatur i landet med upphävande av de demokratiska friheter arbetarklassen tillkämpat sig. Arbetarrörelsen skulle säkerligen ha drivits under jorden, i varje fall skulle dess

kamp ytterligt skärpts och krävt svåra offer.

Genom segern i detta ögonblick, ett av de mest skickelsedigra i den svenska arbetarklassens kamp för fred, demokrati och sociala framsteg, stärkte i stället arbetarrörelsen den respekt, som sedan gjort det lättare att slå tillbaka allvarliga hot mot dess demokratiska rättigheter och dess existens.

Särskillnadsfrågan

Framförallt var den svenska arbetarrörelsens uppsving sålunda förbundet med skärpningen av klassmotsättningarna i vårt land. Emot bourgeoisins hårdnande attacker uppträdde arbetarklassen allt enhetligare och aktivare.

Arbetarklassens viktigaste vapen i denna kamp var fackföreningarna, som intog en särställning i svenskt organisationsliv och kännetecknades av en stark medlemsdisciplin.

Arbetarrörelsens organisatoriska utveckling hämmades emellertid av *kollektivanslutningen*. Beslutet 1898 att obligatoriskt ansluta alla fackförbund inom Landsorganisationen till partiet blev visserligen upphävt innan det skulle verkställas, men kollektivanslutningsprincipen blev inte förkastad. Tvärtom sattes det in all kraft på att få största delen av fackföreningsrörelsen ansluten till partiet. Branting och andra högerledare i partiet hävdade, att partiet måste driva sin verksamhet genom fackföreningarna så länge den allmänna rösträtten inte blivit införd i Sverige. Till dess hade enligt deras mening en enbart politisk arbetarrörelse inte tillräckligt med uppgifter. Redan här skymtar uppfattningen att politiska partiorganisationers uppgifter egentligen endast består i agitation inför parlamentsvalen.

Kring sekelskiftet grundades partiet helt på lokala arbetarkommuner, till vilka fackföreningar och andra arbetarorganisationer kollektivt anslöts. Därjämte kunde andra personer få individuellt medlemskap, men för dem fanns med få undantag inga särskilda organisationer. De gamla socialdemokratiska föreningarna, som skulle kunnat fylla denna uppgift, hade i brist på politiskt liv upphört att existera. 1903 uppgavs att sådana existerade endast i Malmö och Malmberget. Sammanlagt var då bara omkring 200 medlemmar individuellt anslutna till partiet.

På så sätt kom partiet att sakna en fast och sluten organisation. Det bestod av en mer eller mindre tillfällig samling av olika allmänna arbetarorganisationer, naturligtvis mest fackföreningar. Partiet hade sålunda mer formen av en rörelse än av en organisation. Dess ledning arbetade för övrigt på att samla hela arbetarrörelsen inom partiet.

Detta fick naturligtvis bestämda konsekvenser. För det första kunde det i mycket ringa mån vinna anslutning av arbetande bönder och intellektuella. Även den politiska kontakten med dem försvårades. Å andra sidan indrogs i partiet fackligt organiserade arbetare, som inte lyckats att frigöra sig från borgerligt ideologiskt inflytande och ännu trodde på den borgerliga skrämselfpropagandan mot socialismen. Partiet bestod därför inte bara av de mest socialistiskt medvetna eller de mest klassmedvetna arbetarna. Samtidigt drog sig exempelvis religiöst påverkade och andra för att gå in i de kollektivanslutna fackföreningarna.

Tröghetsmomentet bromsade under sådana förhållanden rörelsens utveckling. Alldenstund partiet inte var uppbyggt som en fast organisation blev det svårare att ge det en målmedveten revolutionär ledning. De mest kampvilliga och klassmedvetna arbetarna berövades möjligheterna att i egna organ och organisationer behandla de problem, som sammanhänge med rörelsens revolutionära uppgifter och målsättningar.

Att denna brist var kännbar visar sig av att *särskillnadsfrågan* ständigt ånyo kom upp på arbetarrörelsens dagordning, särskilt i samband med partiets och Landsorganisationens kongresser. Bland de främsta anhängarna av särskillnad mellan de fackliga och politiska arbetarorganisationerna var alltså Ernst Blomberg och Arvid Björklund i Järn och metall. En av deras motiveringar var just att partiet genom en sådan särskillnad lättare skulle kunna tillföras de intellektuella krafter det så väl behövde.

Framförallt var det den nu uppstående vänsteroppositionen i arbetarrörelsen, som kämpade för särskillnad. Den såg inte så snävt som de opportunistiska ledarna på vad som var politiska uppgifter. Den insåg tvärtom betydelsen av massaktioner för de aktuella politiska kraven.

Det 1903 bildade Socialdemokratiska ungdomsförbundets snabba medlemsökning blev också ett argument av växande betydelse för särskillnadsanhängarna. Den visade nämligen att en kämpande självständig politisk arbetarorganisation inte bara hade stora politiska uppgifter utan också en god jordmån i vårt land. Ungdomsförbundet blev nämligen mer och mer en självständigt arbetande politisk organisation med en egen politisk linje. Dess tillväxt återspeglade den allmänna stegringen i arbetarrörelsen.

Opportunismens spridning i ledningarna

Bristen på organisatorisk fasthet hos partiet försvårade även utvecklingen av en inre partidemokrati. Formellt sett fanns föga anmärkningsvärt. Till synes skedde allt ytterst stadgemässigt. Ombudsvalen till distriktskonferenser och partikongresser företogs genom arbetarkommunerna. De olika styrelsevalen skedde ofta efter stryklistor eller med acklamation. Till varje partikongress insändes ett flertal motioner från hela landet. De fick en stadseenlig behandling och det var inte få kongressbeslut vid denna tid och ända fram till 1914 som vänstern kunde påverka genom att övertyga de valda arbetarombuden. Men bristande aktivitet inom partiorganisationerna och framförallt arbetarkommunerna mellan årsmöten, konferenser och partikongresser tillät dock början till en byråkrati att uppstå. Den skulle senare komma att utvecklas allt mer. Byråkratin bestod dock inte så mycket i att man byggde upp en stor och tungrodd apparat utan i stället däri att de ledande organen allt mer upphörde att ta initiativ och verka offensivt.

Ledningarna i denna allt för konturlösa rörelse som partiet utgjorde sökte oftast dämpa arbetarnas aktioner i stället för att samordna och leda dem. Detta ledde till att det uppkom en allt mer vidgad klyfta mellan å ena sidan arbetarnas egen kamprörelse, som tilltog i storlek, styrka och stridsvilja och å andra si- dan den bromsande och återhållande ledningen. Flertalet av de ledande hemfaller sålunda mer och mer åt opportunismen. Det gäller också riksdagsmän, fackliga och kommunala funktionärer. Då de senare ofta måste ägna nästan all ledig tid åt sina uppgifter och partiledningen försummar den teoretiska upplysningen tenderar deras synkrets att begränsas och perspektiven förloras ur sikte.

Brantings övergång till revisionism

I spetsen för partiet stod *Hjalmar Branting*. Han var sedan sekelskiftet den siste och ende kvarvarande av "de gamla stora" och åtnjöt redan därför en betydande auktoritet i arbetarrörelsen. Han var en stark personlighet med pondus i sina framträdanden, vilket för övrigt också återspeglas i hela hans stil. Likt de tyska revisionisterna, Bernstein med flera, utarbetade han en teoretisk plattform för sin opportunistiska politik. Sedan han inte rönt allvarligare motstånd efter det första trevande försöket att inför studentmötet i Lund 1900 motivera en försonlig inställning till den bernsteinska revisionismen (se första boken sid. 276-278), gick han redan året därpå till verket att motivera fullständig övergång till densamma. Nu

kände han ingen tveksamhet längre.

Kontrasterna mellan marxismen och revisionismen blir helt åskådliga genom att Branting översätter Engels' arbete "Socialismens utveckling från utopi till vetenskap" och till denna översättning fogar ett flertal fotnoter, i vilka han enligt titelbladet "belyser" Engels' uppfattningar "med senare erfarenheter". I flera fall är anledningarna till polemik sökta, samtidigt som Branting strävar att ge dem en vetenskaplig anstrykning.

I första fotnoten polemiserar han exempelvis mot uttrycket "statens avskaffande" och tillskriver detta Engels, fast det är fullkomligt tydligt att Engels citerar Saint-Simon. Branting anmärker till synes mera i förbigående att "marxismen här har en beröringspunkt med ... anarkismen". "Statens avskaffande" är mycket riktigt en anarkistisk tes, vilket Engels själv framhåller längre fram i samma skrift. Engels tillägger emellertid: "Staten blir icke 'avskaffad', den *dör bort*", vilket här återges efter Brantings egen översättning. Han kan alltså inte ha svävat i okunnighet om sitt oriktiga sätt att citera, men han ville ha en förevändning att säga följande: "... den moderna socialismen [har] föga eller intet kvar av denna teoretiska ovilja mot staten. I den mån ett organiserat arbetarparti med den allmänna rösträttens tillhjälp rycker in i den moderna staten (och kommunen) avklädes denna sin mot folkets flertal förtryckande och trakasserande karaktär, medan dess förmåga att i stor skala lämna skydd och hjälp åt de socialt svagare träder i förgrunden. I den utvecklingsfasen befinner sig Europa f. n."

Det bör genast sägas, att marxismen aldrig hyst "teoretisk ovilja mot staten" i och för sig. Den följande meningen i citatet visar Brantings oförblommerade övergång till den bernsteinska revisionismen, som redan då fördömts av det tyska socialdemokratiska partiet självt. Han bortser från den marxistiska uppfattningen att staten, vilken form den än har, är de härskandes maktinstrument så länge klasskillnader och motsättningar består.

I samma stil går de följande fotnoterna. Han vänder sig mot Marx' "kris- och katastrofteori". Den senare avser frågan om språnget i utvecklingen eller den revolutionära övergången från det ena samhället till det andra, som Branting själv 1886 förfäktat i Gävletalet. Genom sin anslutning till fackföreningarna hade enligt Branting "de ledande och kämpande delarna av arbetarklassen" upphört att vara proletärer. Han talar om "staternas hastigt fortgående demokratisering" såsom en närmast spontan process och icke som resultat av klasskampen. Av detta drar han sin slutsats: "övergången [till socialismen] behöver alls icke nödvändigt taga formen av en katastrof, en ursinnig batalj mot den 'enda reaktionära massan', den kan tvärtom leda över samregering på positivt reformprogram ..." Här tillskrives alltså Marx den lassalleanska tesen om "*den enda reaktionära massan*", som Marx själv i "Kritik av Gothaprogrammet" betecknade som grov förfalskning av Kommunistiska manifestets idéer, som en "oförsämdhet" och "billig tölpaktighet".

Branting anammade nu helt den revisionistiska uppfattningen om det kapitalistiska samhällets inväxande i socialismen, vilket han ansåg försiggå spontant. Redan vid denna tid började han tala om "socialistiska plantor" i det kapitalistiska Sverige. Till dem räknade han exempelvis Kooperationen och olika reformer, särskilt skyddslagstiftningen, som ju ännu var ytterst miserabel.

Branting går igenom hela registret av bernsteinska "revideringar" av marxismen. Det dialektiska tänkandet har, skriver han, "ofördelaktigt inverkat på den Marx-Engelska åskådningens exakthet" (!), kapitalismens kriser mildras o. s. v.

Någon svensk utgåva av *Kommunistiska manifestet* hade inte utkommit sedan 1848, bortsett

från Axel Danielssons översättning i Social-Demokraten 1886. Kommunistiska manifestet var dock väl känt i Sverige. Det återopades och citerades ofta och allt mer steg kravet att partiet skulle ombesörja dess utgivning. 1903 utgavs så Danielssons översättning granskad av Kata Dalström.

Branting har tillfogat en *"efterskrift"*, som är präglad av samma revisionism som fotnoterna till Engels" ovan behandlade arbete. Han utgår från Marx" och Engels" konstaterande i ett förord 1872 efter Pariskommunens fall, att Kommunistiska manifestets grundsatser "i det stora hela behållit sin riktighet". De senare framhåller själva vad de främst menar med detta, nämligen att det visat sig att "arbetarklassen inte helt enkelt kan ta den existerande statsmaskinen i besittning och sätta den i rörelse för sina egna syften". Den borgerliga statsmaskinen måste likvideras. Just dessa ord, "i det stora hela", har revisionister och andra opportunister brukat utnyttja för att motivera revidering av både ett och annat av Manifestets grundsatser. Så också Branting, som ånyo framhåller fackföreningarna, Kooperationen och den allmänna rösträtten, inte som faktorer för klasskampen, utan som "det nya samhällets spiror, [vilka] skjuter fram överallt mitt i det gamla".

Knappt tre år efter lundamötet hade alltså Branting nu gett sig revisionismen helt i våld och sökt demonstrativt utforma dess teoretiska motivering för den svenska arbetarrörelsen. Det hade skett medan klassmotsättningarna fortsatte att skärpas och arbetarna ådagalade en ökande aktionsvilja och kampberedskap mot ett allt stridslystnare och bättre organiserat kapitalistiskt företagardvalde. När så landet vid denna tid drabbades av en ny ekonomisk kris med ökad arbetslöshet och oro som följd är det naturligt, att de opportunistiska ledarna måste skärpa sin argumentering.

Vid denna tid tog Fredrik Ström i tidningen Folket och Per Albin Hansson i Fram ställning för Bebel emot Bernstein i den tyska socialdemokratin, ett ställningstagande som sålunda blott indirekt riktades emot den brantingska revisionismen i Sverige. Därför nöjer sig Social-Demokraten exempelvis i januari 1906 med att gentemot Folket hävda att både Bebel och Bernsteins riktningar står på programmets och klasskampens grund.

I februari 1906 finner vi i Social-Demokraten en redaktionell kommentar till ett uttalande av professor Gustaf Steffen, som skrev: "Vi lever i ett kapitalistiskt-socialistiskt skede av samhällsutvecklingen. Utan våra framsteg i socialistisk riktning, skulle samhället utan tvivel hotas av allvarliga urartningsföreteelser."

Social-Demokratens redaktör Hjalmar Branting finner denna förklaring inte vara till fyllest. Däri "saknas hela den klagande belysning, som visar oss att socialismen växer in i nutidssamhället, just tack vare en målmedveten, oavslutlig strävan från den egendomslösa klass, som alltmera blir dess bärare". Och så går Branting direkt över till polemik mot vänstern i partiet: "Det vore ett det ödesdigraste missgrepp om arbetarna sökte flytta eller jämka på sitt mål, därför att den miljö i vilken de strävar till dess förverkligande upptager allt flera socialistiska beståndsdelar ..."

Branting började till och med att revidera sitt eget Gävletal 1886, med vilket han då motiverade sin övergång från liberalismen till socialismen, och artiklar han skrivit vid den tiden. I ett tal inför den konservativa studentföreningen Heimdal i Uppsala 1906 hävdade han, att "den senare utvecklingen icke bekräftat Marx" antaganden" om kapitalets koncentration och centralisation inom industrin. Detta påstående motiveras med att antalet kapitalister vuxit. Detta faktum drabbar Brantings egen redan förut mekaniska uppvattning av marxismen men inte några "antaganden" av Marx själv.

Året därpå är Branting beredd att revidera sin uppfattning från 1886 om jordbruksdriftens koncentration. ”Erfarenheterna har där icke bekräftat de generaliseringar Marx velat göra från förhållandena inom industrin ...”, skriver han.

På sådana påståenden var det Branting byggde sina reformistiska teorier om det kapitalistiska Sveriges successiva inväxande i socialismen. På denna uppfattning grundades i sin tur de socialdemokratiska högerledarnas politik, som syftade att bromsa arbetarnas aktionsrörelser och för den skull moderera deras krav.

Tidsbilder och dokument:

Adolf Hedins politiska testamente

Den siste store demokratiske liberalen, Adolf Hedin, valdes till riksdagen av arbetarväljarna i Stockholms tredje valkrets, vilka var organiserade i det socialdemokratiska arbetarpartiet. Till sina väljare sände han inför valet 1905 följande program för sin politiska verksamhet. Detta blev hans sista politiska deklaration och har kallats hans ”politiska testamente”, vilket dock ömkligt svikits av alla hans borgerligt demokratiska efterföljare.

Till Arbetarkommunens tredje krets.

Bland föreliggande frågor nämner jag främst:

- 1) Rösträttsfrågan skall lösas utan fusk med proportionsval, utan förfalskning med census, utan krångel med höjning av valrättsålder.
- 2) Men rösträttsfrågan vidgar sig, efter den erfarenhet vi gjort, till en representationsform, med Första kammarens ombildning på nya grunder och reduktion av dess befogenhet till likhet med andra första kammare i enhetsstater.
- 3) Allianspolitik — som har ivriga anhängare i Första kammaren — är ej blott äventyrspolitik, utan är anfallspolitik.
- 4) Nu kommer att påstås, att efter unionens upphörande en stormaktsallians behövs som en ersättning. En större våda kan vi ej kasta oss uti.
- 5) Permanent neutralitet vare vår utrikespolitikens främsta grundsats.

Stockholm den 19 sept. 1905.

Högaktningsfullt
A. Hedin.

Från processen mot Sörviksarbetarna

Under rubriken ”Nerifrån djupen. Till klasskampens psykologi” publicerade Social-Demokraten 1904 detta reportage av den då 22-årige Ludvig Nordström från rättegången mot Sörviksarbetarna, ett genomskådande reportage av sällsynt mogenhet, som låter ana författarens framtida utveckling.

Inte mer än några få timmar hade jag tillfälle att åhöra rättegången mot Sörviksarbetarna, men denna korta tid gav en människa, som ville tänka, en del att syssla med något framåt.

Det är först sedan jag haft de häktade för ögonen och sett deras ansikten skifta under förhandlingens gång, som jag fått klart för mig hela den hemska vidden av vad som här förehafts.

Dessa, som nu i natten sova i fängelset och kanske ha sina drömmar fyllda av den sista tidens

händelser, vilka störtat över dem som ett snöskred, de äro storparten unga människor. Där de stodo vid rättsbordet kring sin försvarare, klädda i fångdräkt, med halvvuxet skägg och osäkra ögon, voro de att se till som en flock får i en kätte, skrämnda av något och bundna inom kätten.

Säkerligen har tuan föreställt sig dessa våldsmän som typer för råhet och ondsinhet. Men om de varit råa och ondsinta och dåliga, hur skulle de ha kunnat göra som de gjort? Då hade handlingen blivit en annan.

Det var en liten mörk karl bland dem. Hans näsa var buktad, ögonbrynen som halvcirklar, munnen liten men med tjocka röda läppar, torra och heta som av en feber. Ögonen stodo oavvänt stilla, svarta och med en våt glans. Pannan var vit och välvd. Ett krusigt svart skägg om det avmagrade ansiktet. När han vittnade, hade han talat viskande lågmält, och i hela hans sätt låg något rädsfullt och skyggt. Han fäste blicken vid ett föremål och blev stående orörlig, med ögonen ömsom växande, ömsom sammansugna, och man tyckte sig formligen känna de synerna kring sig, som drogo förbi dessa svarta ögonstenar. Det fanns ingenting hastigt hos honom — hans rörelser voro som tillfälliga synliga förändringar i en oavbruten rytm, och när man betraktade honom, fick man sensationen av något ständigt, men tyst glidande.

Denne våldsman med förskrämd djurblick!

En annan var en ung pojke med den gula luggen som ett takutsprång över pannan, blå ögon, snabba och i ständig rörelse, ett barns mun.

En annan var son till en bonde, han stod med blicken tungt i golvet och väntade med räddhåga på att domen skulle falla. Han tillhörde en annan stam, han var en försiktig och rädd bonde, en av dem som ser hin bakom allt och inte tror på något, förrän de ha det i händerna och knappast då. En biskop Brask på 20 år i fångdräkt, som är snar att rädda sig bakom sigill för att slippa få brännmärkt hud ...

En annan, en lång ståtlig karl med hökdrag. Rött hår, rött skägg och små grå ögon på var sida om en krokig smal näsa i ett magert ansikte med skarpa linjer. Ögonen, snabba och vassa, följa uppmärksamt allt som passerar, men inte ett drag ändrar sig.

Och f. ö. trötta, resignerade ansikten. Inte mer än ett hånfullt. Begripa de egentligen, att de på sitt sätt äro martyrer för en stor sak, att de med hårt straff bota för att de vågat arbeta sig uppåt och i kampen råkat komma i en fälla, där motståndarna med glädje tagit dem och nu jubla med sin rättvisa och sin arma sedliga känsla?

Vad ha de gjort? Slagit en gubbe och en pojke. Är det därför den stora släggan lyfts mot dem, är det därför tidningarna slagit gonggong och puka runt landet? Skrias det närmelsevis så mycket om Helsingemordet? Här ske mord och hor och skamliga brott dagligen, utan att man ens ids lyfta sig ur stolen, här störtas dagligen människor i elände, och man gäspar över notisen, här kvider luften av jämmer- och verop, och man skrattar lika fritt!

Tror någon på allvar, att man bryr sig om gubben och pojken, som blevo slagna?

Nej, det är något annat, som det här är fråga om. Det är som en lucka öppnats till underjordiska rum, mörka schakt och katakomber, och med luftströmmen har följt det sammanpressade skriet från otaliga munnar.

Men människorna äro listiga; de ha skaffat sig en skyddslag mot alla upptänkliga faror nerifrån djupen, och nu fingo de ett brott mot den skyddslagen och häktade några stackare i bojor.

— Han har smädat Jahve, d. ä. de ha velat förgripa sig på vårt. Straffa dem!

Detta är det.

Det är rättvisa som skall ske mot män, som begått våld, och det är våld som skall begås mot män, som fordrat rättvisa.

Så skall det vara för att vågen skall väga jämnt; det är villkoret att få hjulet att stå — evigt — på centrum.

Det gäller att statuera ett exempel. Det gäller att dessa sig själva till straff och andra till varnagel fälla en dom, som för långa tider bränner ett skammärke på arbetarna och arbetarrörelsen.

Se nu också på dessa hederliga och oantastbara män, som beklaga det rysliga som skett och med kallt och förnöjt blod söka det hårdaste straffet — för att bättra våldsmännen? Är rättvisan till för att bättra människor? Är den till för detta här? Nej. Men för att hämnas, för att skydda och för att injaga fruktan.

I de resonemang som föras är det inte fråga om gubben och pojken. Om dem talade ingen; på dem tänker ingen. Om de dött, så mycket bättre, straffet hade kunnat göra bättre effekt, opinionen hade kunnat än mer påverkas, och vinsten hade blivit minst 100 procent rikligare.

Jag är ingen gammal och vis man, jag har ännu blodet hett och handen knuten, och man må ta mina rader som klang och känsla från sårat ungt folk här hos oss. Ty vi ha sett ting, och se dem dagligen; det är det evigt gamla. Vi möta män på gatan, om vilka vi veta, att de gjort brott, som orsakat svält, skam, död. Vi har sett herrar som ha familjers störtande i elände på sitt samvete. Vi höra dag från dag ostraffade brottslingars ord hedras och äras som rätt-skaffens och lydnadsvärda. Och vi höra män, som ingen skulle ge en blick, bli målet för allas varma lyckönskningar, blott därför att de gått fram genom skymningsdåd till en makt, som håller dem fria från allt. De ha inte bara begått brott — vem har inte det? — men de ha konsoliderat samhället, och därför hedras de.

Och inför dessa krökas våra nackar. Vad tänka människorna om natten, när mörkret höljer dem och ingen ser dem och deras tankar gå ut över landet?

Men jag ser nu dessa arbetare framför mig, och jag har om dem att säga detta.

De ha slagit en gubbe och en pojke. Men varför? Jo, därför att dessa skadat deras rörelse, därför att de ensamma störtat års möda, hopp, fruktan och försakelse. Dessa arbetare ha, besjälade av en idé, som för dem uppåt (men ibland i häkte!), som visar dem allt lev-nadsfrisks väg mot höjderna (där tyvärr uselheten väntar!), plötsligt sett alltsammans störta på en liten sten. En sten i vägen. Och då ha de slutligen sökt få bort hindret.

Man ropar på skam i att de gått samlade mot två värlösa. Vad tänker man? Hade det varit vackrare, om en stark bland de många lurat ut gubben och slagit honom fördärvad? Dessa ha ännu inte kommit så långt. De ha slutligen, sedan alla försök störtat, gått ut tillsammans, och när de förhatliga kommit, ha de rusat fram och slagit till. Detta är inte en länge överlagd illgärning, det är en förpinad människoflocks blod, som skummat över och drivit till vedergällande av ont med ont. Det är vad du och jag och alla minnas från skolgården, det är en hop obetänksammas och förnärmades sätt att straffa en som gjort dem något ont.

Man skall fatta vad saken gällt för dessa arbetare, och man skall döma ut från sig själv och från sina egna erfarenheter. Och man skall minnas, att detta är den klassens sätt att kämpa. De äro ej av dem, som planlägga länge i förväg och listigt, med nyttjande av alla hederliga och ohederliga medel gå fram till sitt mål. I dessa ropar ännu driften, och den stiger plötsligt som

en svallvåg och slår.

Men när den slagit, faller den i spillror. Och hur är det inte så också här! När slaget fallit, spredos våldsmännen som agnar, de blevo borta i dimman, och fjärden var öde som förut.

Hade man nu sett på detta, sett på vad saken gällt för de anklagade, då hade kanske sättet mot dem, uppfattningen av dem blivit en annan. Men alltid detta *homo homini lupus*¹. Alltid ha människorna varit så vana att gå ut från att varje individ är ond, att man här genast haft domen klar, så mycket mer som partitjutet stigit mer väsende ondsint och skadeglatt än förr. Och man har kunnat peka på vilka bovar det är som vilja åt ens börs. Det är pengarnas blodröda sken som flamar över de tunga pappersluntorna i detta hemska mål.

Men en gång kommer arbetarnas Napoleon. Man behöver ej vara annat än ett seende öga för att i blixtbild se allt ont verk, som då skall få dra sina dyra följder, och här är också något, som ropar och en gång skall få svar.

3. Kompromisspolitikens fiasko i rösträttsfrågan

De första dagarna i november 1905 spred sig de revolutionära strejkerna i Ryssland också till *Finland*, där arbetarklassen, även uppmuntrad av Norges självständighetsförklaring, gick ut i storstrejk under aktiva former. Polisen avväpnades och ansvaret för ordningen övertogs av det nybildade Röda gardet. En provisorisk regering med Yrjö Sirola och andra socialdemokrater bildades. Tsarregeringen gav efter och sanktionerade beslut att införa allmän politisk rösträtt för män och kvinnor i Finland, vilket slutgiltigt antogs i juli 1906.

Finland hade enligt världspressens karaktäristik med ens blivit ”världens mest demokratiska stat”, och det var naturligt att det revolutionära arbetarpartiet där skulle vinna stora segrar.

Redan de första valen samma år ledde till en väldig framgång för det socialdemokratiska partiet, som erövrade 80 av de 200 mandaten i enkammarlanddagen. De maktägande ansåg detta vara en tillfällighet och företog flera parlamentsupplösningar för att söka beröva socialdemokraterna mandat, men mot alla förutsägelser av motståndarna återkom de varje gång i ökat antal och partiet hade iglo inte mindre än 86 lantdagsmän. För många föreföll dessa segrar nästan överkliga. Ett brev i Social-Demokraten från en finsk socialdemokrat andas nästan förtvivlan inför svårigheterna att finna kadrer för att bärga framgången. Men han tillägger: ”Vore icke Finlands öde så fast förenat med Rysslands, hade inte det socialdemokratiska partiet sitt säkraste ryggstöd hos det ryska folket — då vore pyrrhusseger avgjort det enda riktiga namnet.”

Det gav anledning att jämföra den revolutionära taktiken i Finland med den passiva undfallenhetens taktik, som ledningen för den svenska arbetarrörelsen visat under den skärpta kampsituationen tidigare på året, och den principiösa kompromisspolitik, som sedan följde. Framförallt fanns det anledning att jämföra följderna av dessa olika taktiska och politiska framträdanden vid denna tid. Därvid slöt naturligtvis arbetarna i Sverige aldrig ögonen för Finlands särskilda läge som underkastat det tsarryska väldet.

”Folk, som stått sämre än vi ifråga om förutsättningarna för ett modernt samhälles frihetsutveckling, synes ila oss förbi och framom och därför måste även intrycket här bli djupt och mäktigt”, skrev C. N. Carleson i Social-Demokraten den 9 november 1905 med anledning av händelserna i Ryssland och Finland. Och han tillade: ”Vi har ingen tid att förlora ... Vi

¹ ”Människan är en varg mot människan.”

hämtar styrka och mod från stora föredömen och känner hur folkens internationalitet i uppmarschen till frigörelsens dag från tanke har blivit en levande och mäktig verklighet.”

Den revolutionära kampen i Finland möttes med stor sympati bland Sveriges arbetare, så mycket mera som den var ett svårt slag mot tsarismen och ett verksamt stöd åt den revolutionära rörelsen i Ryssland.

Makthavarna i vårt land fruktade att denna revolutionära våg skulle få starka återsvall här. De fann genast för gott att låta den reaktionäre industribaronen Christian Lundebergs nyligen tillsatta regering avträda från arenan och gav den liberala ledaren Karl Staaff uppdraget att bilda en ny. Som Brantings gamle vän räknade denne med stöd av riksdagens socialdemokrater, vilka i valen på hösten 1905 i samband med årets uppsving för arbetarrörelsen ökat från 4 till 13.

Staaffliberalernas rösträttsförslag

Staaffregeringen tillträdde redan den 7 november 1905. Mer enträget än förut förfäktade nu Branting samverkan med de liberala. Därvid försvarade han tillsammans med Staaff majoritets-valsprincipen i diskussionerna om den nu brådstörtat förberedda rösträttsreformen.

Valen var redan majoritetsval. De som politiskt räknade sig till högerpartiet ville liksom den socialdemokratiska vänstern övergå till proportionella val. Branting stred emellertid nu hårt för majoritetsvalsprincipens skärpning genom införandet av enmansvalkretsar. Därigenom skulle nämligen samverkan och politisk kohandel med de liberala i större omfattning än som redan skett kunna motiveras inför arbetarna. Redan tidigare val hade partiledningen i en rad valkretsar underlåtit att ställa upp egna kandidater och manat sina väljare att rösta på de liberala. Bland dem som på så sätt invalts i riksdagen på socialdemokratiska arbetarröster befann sig för övrigt också Karl Staaff. Branting var från början invald på en liberal lista, vilket Dagens Nyheter försvarade med att ”egenskapen av socialdemokrat borde icke vara hinder för en eljest frisinnad persons upptagande på de liberalas kandidatlistor”. Självklart skulle liberalernas vinst av en sådan valtaktik i enmansvalkretsar med majoritetsval bli betydande, eftersom de hade fördelen att befinna sig i den så kallade mitten, där ju kampen gick med högern om väljarna. Från vänster hotade ännu ingen konkurrens, särskilt som den ung- socialistiska vänstern var antiparlamentaristisk och för sin del bojkottade valen.

Det socialdemokratiska partiets högerledare inställde sig efter den liberala regeringens tillkomst på att dämpa rörelsen för de socialpolitiska kraven och i stället inrikta sig på att söka förmå Staaff att ta med så mycket som möjligt av deras förslag i sin beramade rösträttsproposition. Deras förslag var för övrigt utarbetat med detta för ögonen och medtog därför trots starka protester i partiet inte förslag om kvinnlig rösträtt. Detta saknades också i regeringens proposition, när den presenterades i februari 1906. Enligt denna skulle enmansvalkretsar med majoritetsval och omval införas i städerna, vilkas representation trots deras växande väljarunderlag skulle minskas med inte färre än 65 mandat. De socialdemokratiska rösterna fanns ju framförallt i städerna och förslaget var som synes väl anpassat för att underlätta köpslagan mellan de liberala och socialdemokratiska ledarna. Inkomststrecket skulle enligt förslaget bortfalla, men ofullgjord värnplikt, fattigvård och obetald kommunalskatt skulle fortfarande hindra rösträtt. Mot det senare reste Branting invändningar i remissdebatten om propositionen.

Stockholms borgmästare Carl Lindhagen, som då tillhörde det liberala regeringspartiet, föreslog kvinnlig rösträtt men vann föga gehör i riksdagen. Socialdemokratiska riksdagsgruppen svarade Kommittén för kvinnlig rösträtt att den inte ansåg det taktiskt klokt att föra

fram deras fråga i riksdagen.

Det var till ringa tröst, att båda kamrarna slutligen antog den till intet förpliktande kompromissen, att kravet på kvinnlig rösträtt skulle överlämnas till regeringen för utredning. Bland dem som kritiserade den svenska socialdemokratiska partiledningen för dess ställningstagande i kvinnorösträttsfrågan var August Bebel. Motståndet mot kvinnlig rösträtt i riksdagsval är så till vida överraskande som kvinnorna i Sverige redan hade kommunal rösträtt.

Samtidigt förekom i riksdagen inga allvarliga protester mot att de tre yngsta årsklasserna enligt regeringspropositionen skulle bli berövade den rösträtt de hade. Åldersstreckket skulle nämligen höjas från dåvarande 21 till 24 år. Att antalet röstberättigade skulle komma att öka från 400.000 till en miljon, trots att de tre största årsklasserna berövades sin rösträtt, visar hur hårt inkomststreckket på minimum 800 kronors årsinkomst ännu drabbade arbetarklassen. Den vakna arbetarungdomen, som nu allt mer gick i täten för arbetarklassens kamp, betraktade regeringspropositionen som förräderi och mottog den som ett slag i ansiktet. Dess indignation bidrog att uppväcka partivänsterns starka opposition och ovilja mot Staaff. Den ansåg reformförslaget så mycket mindre värt som arbetarnas inkomster genom fortsatt aktiv lönekamp när som helst allmänt skulle överskrida 800-kronorsstreckket.

Lika mycket som den organiserade socialdemokratiska ungdomen efter förtjänst hyllat och hedrat sådana demokratiska liberaler som Adolf Hedin, Viktor Larsson och andra, lika mycket föraktade och bekämpade den staaffliberalismen under lång tid framåt. Inte minst detta skärpte spänningen mellan vänstern och högern i den socialdemokratiska arbetarrörelsen, där förhållandet till de liberala faktiskt blev den största vattendelaren.

En reaktionär attack mot arbetarrörelsen

Medan rösträttspropositionen gick genom utskottskvarnen, vilket tog en rundlig tid, krävde särskilt förstakammarhögern allt mer energiskt att regeringen skulle ta initiativ till en mera skärpt lagstiftning mot arbetarrörelsen.

Social-Demokraten noterar, att Staaff möttes med iskall tystnad, när han i remissdebatten den 27 februari formligen bönföll första kammarens högermajoritet att gå med på rösträttspropositionen. Denna Staaffs undfallande attityd kom de reaktionäras kam att svälla. Anförda av Chr. Lundeberg, densamme som under den revolutionära rörelsens uppsving hösten 1905 tvingats lämna regeringsrodret till Staaff, ville de utnyttja den försvagning i arbetarklassens kamp, som illusionsmakeriet kring staaffregeringen medfört, för att söka tränga tillbaka arbetarrörelsen.

Lundeberg hade just gjort sig bemärkt såsom styrelseordförande för Mackmyra sulfitaktiebolag i Valbo, vilket i mars 1906 avskedade och tog ut vräkning på 42 arbetarfamiljer med 120 barn, därför att deras försörjare vägrat lämna sin fackförening. När detta ultimatum ställdes till de 60 organiserade arbetarna begärde också deras 80 arbetskamrater sitt inträde i fackföreningen, och inte ens massvräkningarna kunde få dem att vika. Den förste som vräktes var den unge muraren Lättman med 5 små barn, vilkas mor fick missfall till följd av behandlingen. Upp till 36 timmars skift i giftiga svavelugnar hade märkt honom med sjukdom och lagens verkställare räknade med att arbetar fronten skulle svikta inför den synen. Men i arbetarpressen skildras han som en patetisk ung arbetare, vilken väl för första gången i sitt liv håller ett tal, till yttermera visso direkt inför disponenten, fyllt av anklagelser mot bolag och myndigheter. Tack vare denna sammanhållning ändade arbetsgivarattacken i augusti med fullständigt fiasko. Arbetarna fick tillbaka både arbetet och bostäderna.

Motionstiden var slut i riksdagen, men Lundeberg, som tillika var första kammarens vice talman och en av de ledande i Svenska arbetsgivareföreningen, framställde en interpellation, som statsminister Staaff besvarade den 24 april 1906 eller samma vecka, som vräkningarna pågick i Mackmyra. Staaff lovade att enligt interpellantens önskan förelägga riksdagen proposition om skärpta straff för antimilitär agitation och uppmaning till ohörsamhet mot lagar och myndigheter.

Efter endast fjorton dagar presenterades en proposition, vari de reaktionäras anspråk tillgodosågs. För att i möjligaste mån söka få lagförslagen accepterade även bland socialdemokraterna sökte de liberala att ge dem namnet "anarkistlagarna", men de blev i stället för framtiden döpta till "staafflagarna" och renderade sin upphovsman mycken vanära inom alla skikt i landet. Branting ville enligt Ström behålla benämningen "anarkistlagar". Ofta kallades de också "de nya munkorgslagarna" av sådana som betraktade dem som en skärpning av de lagar, vilka tillkom 1889 mot det nybildade socialdemokratiska partiet. Det var förresten Dagens Nyheter som lanserade beteckningen. Mauritz Hellberg uttryckte i den liberala Karlstads-Tidningen "förstämning" över förslaget.

Under staaffregeringens egid arbetade klassjustisen för högtryck. Plötsligt föll utslaget i det utdragna målet mot Z. Höglund för Socialdemokratiska ungdomsförbundets fredsmanifest 1905. Det löd på åtta månaders fängelse, som hovrätten i sinom tid sänkte till sex månader. Fängelsedomarna mot de åtalade arbetarna i Sörvik skärptes nu i de högre instanserna till straffarbete i två år vardera.

Ett fiasko för opportunisten

Det var vid denna tid, som Socialdemokratiska ungdomsförbundet upptog en omfattande kamp mot militarismen. Under de skarpa sammandrabbningarna 1905 hade militär ånyo kommenderats ut mot kämpande arbetare, och ungdomsförbundet tog sikte på att upplysa de värnpliktiga om detta förhållande. 250

antimilitaristiska möten genomfördes, flera antimilitaristiska skrifter utgavs och spreds i betydande upplagor. Ungdomsförbundet förstod också att försvara militärmanskapets intressen och krävde drägligare materiella och disciplinära förhållanden på förläggningarna.

Dessa möten fick stor effekt och oroade starkt de reaktionära kretsarna i landet, vilka organiserade en larmande mot- kampanj i högerpressen och på möten. Mot de senare demonstrerade ofta arbetarungdomen utanför lokalerna.

Även statsminister Staaff uppträdde mot ungdomsförbundets antimilitaristiska agitation och betecknade den som "förberedande fosterlandsförräderi". Mot detta uttalade Socialdemokratiska ungdomsförbundets centralstyrelse i april 1906 en skarp protest, men framhöll samtidigt att dess kampanj riktade sig "mot hela militärväsendet, och vi vänder en bestämd spets mot den militära disciplinen ..." Framförallt skedde detta genom att fostra soldaterna till proletärt klassmedvetande och försvara deras intressen på förläggningarna.

Detta var situationen, när Staaff lovade förelägga riksdagen de nämnda lagförslagen.

Föga ära hade han rönt för sitt rösträttsförslag, och nu ville han på sitt opportunistiska sätt ändå söka föra det i hamn genom att de reaktionära makthavarna till behag kombinera det med förslaget om straffskärpningar mot bland annat den antimilitaristiska rörelsen. Till och med ett förslag i propositionen, att sänka minimistraffet för deltagande i vad som godtyckligt kallades uppror, innebar en skärpning, eftersom den gamla höga straffsatsen på minst 2 års straffarbete ofta gjorde lagen för otymplig och utmanande för att kunna åberopas.

I Folket skrev dess redaktör Fredrik Ström, att Staaff gjort attentat mot tryck- och yttrandefriheten ”för att smeka igenom en rösträtt, som folket inte vill känna och som, vad rosor som än strös för den, är och förblir en eländig och idealfattig kompromiss”. Även andra socialdemokratiska landsortstidningar gav uttryck för vad Ny Tid kallade ”harm och förbittring i hela landets arbetarvärld”.

De arbetande menade liksom underorstreiken 1902, att det är bättre att förhindra en dålig reform, när den med säkerhet kommer att förlänga vägen till en bättre. Därför var Social-Demokraten ytterst försiktig i sina kommentarer och uttalade meningen, att riksdagsgruppen borde låta sig ”enbart ledas av frågan: vilken taktik gagnar mest en ärlig rösträttsreform?” Ännu i riksdagen talade Branting emot vad han där kallade skenre formen, men den socialdemokratiska riksdagsgruppen röstade dock för den med den enda egentliga motiveringen att den inte ville ”gå första kammarens ärenden”, som det formulerades i Social-Demokraten. Avgörande för ställningstagandet var emellertid att man principiöst ville stödja staafliberalerna i den obekväma situation de genom att gå de reaktionära till mötes själva satt sig i. Andra kammaren diskuterade förslaget i två dagar och godkände det för sin del med de liberala och socialdemokratiska rösterna. Men då hade det redan fallit, därför att första-kammarhögern dagen innan hunnit slutföra diskussionen och avslagit propositionen med 126 röster mot 18. Då utbröt ”*det historiska hånskrattet*” bland första kammarens högermän över Staaffs politiska fiasko med sitt försök att ge svenska folket ett exempel på att det fanns en annan utvecklingsväg än den revolutionära kampens. Att han gjorde försöket i medvetandet om, att en stark fraktion i arbetarrörelsens ledning var villig att vidare utbreda denna opportunistiska taktik bland arbetarna, är endast allt för uppenbart.

Men otack är världens lön. Bland de demokratiska krafterna och särskilt bland arbetarna väntade man nu att staaffregeringen skulle ta tillbaka sina förslag till skärpta lagar mot arbetarrörelsen, helst som Staaff i riksdagsdebatten om rösträttspropositionen häftigt angripit första kammarens högermajoritet som en herremakt gentemot ”folkmakten”, enligt Staaff företrädd genom andra kammaren. ”Skall kungamakt med folkmakt eller kungamakt med herremakt råda i Sveriges rike?” tillspetsade han frågan.

Staaff fick svar på sin fråga. Staaflagarna antogs, i första kammaren till och med utan diskussion. Emot röstade i andra kammaren utom socialdemokraterna inte mindre än 38 ledamöter ur hans eget partis riksdagsgrupp, vilka stödde Lindhagens avslagsyrkande.

Efter denna sannskyldiga pyrrhusseger ville Staaff upplösa andra kammaren och företa nyval på rösträttsfrågan. Men det ville inte regenten, kronprinsen, senare Gustav V. Dåvarande statsrådet Johannes Hellner berättar i sina ”Minnen”, att detta blev en lika oväntad som svår motgång för regeringen, vilken bara hade en väg kvar, nämligen ut ur regeringskansliet, varvid den i hast hemreste Oscar II enligt samma källa ”tryckte våra händer och sökte se rörd ut”. Ivar Öman visar i sin doktorsavhandling, att kungen och kronprinsen under hela denna tid intrigerade med den moderne industrihögern Arvid Lindman, som nu också bildade den nya regeringen.

En allmän bitter besvikelse över staafliberalernas svek gav anledning till hård kritik, som också drabbade den brantingska högerriktningen i det socialdemokratiska partiets ledning. Denna kritik framträdde särskilt inom Socialdemokratiska ungdomsförbundet, där nya ledare började att framträda. I Frams julinummer 1906 skriver Fredrik Ström en väl genomarbetad och mycket uppmärksammas artikel, vari han föreslår att partiet kastar loss från de liberala och ställer krav om extra partikongress.

Ström skriver bland annat: "När vår främste socialistiske politiker, vår Hj. Branting, efter hr Staaffs fall, synes vilja förlåta vad den liberala regeringen begick med munkorgslagarna och hoppas på det gamla samarbetet mellan liberaler och socialdemokrater, så förstår jag icke honom längre och kan icke alls följa honom. Det är t. o. m. med djup sorg jag ser, att denna parodi på en demokratisk regering icke skulle ha lärt oss något, icke skulle ha öppnat våra ögon, icke skulle ha förmått att få en så klarsynt och helgjuten man som vår riksdagsfraktions ledare att se vådorna av att än en gång en politiker av hr Staaffs kaliber bestiger tabureten. Tror man då icke att han åter skulle vara redo att sälja sina ideal på kompromissens altare? Den som har sålt sina gyllene smycken, han tvekar icke att låta sina silversaker gå härnäst." Det undgår ingen att det sista i själva verket också är sagt om Branting. Kritiken var sålunda mycket hård, men dess form återspeglade så mycket starkare den nästan förkrossande auktoritet Branting utövade över rörelsen.

Den hårdaste kritiken mot staaffregeringens hela era utövade dock de följande händelserna själva. Fyra månader efter riksdagens beslut dömdes redaktören för Östergötlands Folkblad Olov Sundström enligt de nya staafflagarna till ett års straffarbete som ansvarig för ett inte särskilt märkligt flygblad med rubriken: "Till kamp mot militarismen!" Den dag i september, då domen föll, sände Sundström följande telegram till Staaff: "Då årets lagstiftningsarbete i dag burit sin första frukt skyndar jag att lyckönska Eder och Edert parti. Olov Sundström." Hans tidning fick med ens en anseelig upplaga. Själv reste han till Norge för att avvakta händelsernas utveckling. Under det nya regeringspartiets smädelser skyndade Karl Staaff att erbjuda Sundström sina tjänster för en överklagning av domen, vilket denne politiskt konsekvent avböjde. Innan dess hade dock Ny Tid hunnit anmärka: "Herr Staaffs första advokathandling blir sålunda att opponera mot tillämpningen av de lagar, som han själv för blott några månader sedan genomförde och som han då försäkrade vara behövliga." Domen sänktes av högre instans till 6 månaders straffarbete, vilket dock inte minskade oviljan i landet.

Efter att bland de värnpliktiga i Sollefteå ha spritt flygbladet "Militär! Kamrat i vapenrocken!", vilket utgetts med det socialdemokratiska partiets stöd, måste Rickard Sandler lämna tjänsten som lärare vid Hålsjö folkskola. Han gjorde det närmast för att inte hans far skulle bli avskedad från rektorsbefattningen vid samma skola. Men många andra gick det värre för.

Svårt utsatt blev ett nihilistiskt upprop med text författad av Lev Tolstoj. Först utgavs det av ungsocialisterna, men avtrycktes och spreds sedan på olika håll i landet. Bland dem som dömdes för det kan nämnas Birger Svahn, Henning von Melsted och Ture Nerman. De unga socialdemokraterna var i sin tur inte sena att upplysa om hur det som tilläts i tsarens Ryssland belades med straffarbete i Sverige. Särskilt skarpt riktades deras angrepp mot Lindmans justitieminister — "kvarstadsministern Petersson", som han kallades i ungdomsförbundets skrifter.

Krav på politisk storstrejk

Det var helt naturligt att det bland arbetarna rådde en mycket stark opposition mot staaff-regeringens förslag till rösträttsreform. 1890-talets rösträttsrörelse och den politiska storstrejken 1903 hade ställt betydligt längre gående krav på en mera demokratisk rösträtt. Och under alla åren sedan dess hade de klassmedvetna arbetarna visat att de var beredda till kamp för en allmän rösträtt utan inkomst-, köns- eller andra streck.

Storstrejken 1902 hade visat vägen. Redan året därpå restes bland arbetarna allt allmännare

kravet om en ny politisk storstrejk. Eftersom detta var en politisk kampuppgift vände man sig till partistyrelsen och denna meddelade i mars 1904 att den beslutat avslå alla förslag därom från Malmö och andra håll i partiet. Men medlemmarna gav sig inte till freds, utan ökade i stället kraven på positivt beslut av partistyrelsen. Knappt fyra månader senare måste partistyrelsen uppge sin blankt avvisande hållning och utlysa omröstning bland partimedlemmarna om tillgripande av storstrejk 1905 för allmän rösträtt i samband med att frågan skulle behandlas i riksdagen.

Omröstningen genomfördes hösten 1904 i fackföreningarna och föregicks av en mängd diskussionsmöten. Branting gick i Social-Demokraten och på möten emot storstrejkstanken. Liksom andra strejkmotståndare blandade han bort korten genom att samtidigt gå till storms mot anarkisternas *generalstrejksidé*. De hade nämligen nu begynt överge "småmordstaktiken" och menade att arbetarklassens sociala fråga skulle lösas med en generalstrejk, men de var samtidigt emot den politiska storstrejken. De var nämligen över huvud taget motståndare till den parlamentariska och demokratiska kampen.

Partistyrelsen hade ställt en rad frågor till omröstning. Den första lydde: "Anser ni storstrejken vara ett ändamålsenligt kampmedel, lämpligt att under givna förutsättningar brukas som påtryckningsåtgärd i politiska syften?" För det andra frågades: "Är ni villig att vid lämplig tidpunkt, som av partikongressen i februari 1905 möjligen kan komma att beslutas, på obestämd tid deltaga i en storstrejk som påtryckning för en fördelaktig lösning av rösträttsfrågan?" Tredje frågan gällde om den röstande var villig att gå med i en sådan strejk på obestämd tid, utan att få ekonomiskt understöd. För det fjärde ställdes frågan om fackföreningarna skulle ikläda sig de ekonomiska följderna av en sådan strejk. För det femte skulle man svara på frågan, om man var villig strejka utan fackligt skydd och slutligen frågades om vederbörande var villig att ge en dagsinkomst till en storstrejksfond.

Intresset för omröstningen var stort och i de större industristäderna var meningen mycket enhetlig. På Malmö arbetarkommuns extra möte den 25 september 1904 var alla talare utom en för politisk storstrejk under 1905. Mötet beslutade också att uttala sig för storstrejk även om det inte skulle utbetalas understöd. Alla frågorna besvarades med ja.

När Stockholms arbetarkommun skulle behandla frågan fylldes först alla salar i Folkets hus och dessutom sex andra lokaler i staden. I A-salen antogs en resolution, vari krävdes storstrejk 1905 för allmän rösträtt åt alla över 21 år. Flertalet av diskussionsdeltagarna på mötena var för storstrejk, men man gick som regel med på förslag att diskussionerna skulle utgöra svar på frågan. Många protesterade på mötena mot Social-Demokratens partiska redigering av diskussionsreferaten från landsorten och i C-salen uttalades direkt klander mot Branting för hans kamp mot storstrejksidén.

När det var långt lidet på natten den sista kongressdagen i februari 1905 lade partistyrelsen fram rapport om omröstningen. Då hade man redan mot en stark opposition på kongressen lyckats att strypa diskussionen om stöd åt Socialdemokratiska ungdomsförbundet under förevändning att man ville ha en värdig avslutning på kongressen. Efter omröstningsrapporten kunde emellertid kongressen inte tystas. Diskussionen genomfördes inom lyckta dörrar.

36.019, av vilka 31.253 tillhörde partiet, hade deltagit. På första frågan om storstrejken som kampvapen hade 21.500 svarat positivt, medan 14.000 uppgavs ha varit negativt inställda. Likaså hade majoriteten röstat för en dagsinkomst till storstrejksfonden, medan de övriga frågorna besvarats med liten men dock nej-majoritet.

Partistyrelsen kritiserades på kongressen för att ha fört vingel- politik, varigenom resultatet

inte blivit rättvisande. Oppositionen ansåg den verkliga ja-majoriteten vara mycket större.

Till protesterna på partikongressen bidrog dessutom det förhållandet, att omröstningen genomförts under relativt lugna förhållanden hösten 1904, men vid tiden för kongressen kunde man redan tydligt skönja det snabba uppsvinget för den revolutionära rörelsen hemma och i utlandet.

Storstrejkskravet ströks inte från arbetarrörelsens dagordning. Det hölls aktuellt under 1905, och när staaftregeringens förslag blev känt gavs det ännu större kraft. Nu ställdes allt allmänna kravet på att en extra partikongress skulle inkallas för att behandla frågan. För att söka lugna den starka oppositionella stämningen i partiet beslöt partistyrelsen på sitt sammanträde i början av april 1906 att låta frågan gå till omröstning i organisationerna. Den genomfördes inom en mycket kort frist, och redan i början av maj meddelade partirevisorerna att förslaget om en extra partikongress avslagits.

Kampen mot Lindmans rösträttsförslag

När det hösten 1906 blev bekant att den nya högerregeringen förberedde initiativ i rösträttsfrågan tog kampen om allmän rösträtt ny fart. Framförallt ungdoms- och kvinnoorganisationerna aktiverades. Bland annat uppvaktade de den socialdemokratiska partiledningen och krävde att verkliga kampåtgärder skulle vidtagas för att uppnå en tillfredsställande reform. Mer och mer nämndes ånyoorstrejken som vapnet.

Första dagarna i november 1906 beslöt partistyrelsen till följd av detta att genomföra ännu en omröstning om eventuella allmänna aktioner för rösträttskravet. Branting hade svarat en stor uppvaktning representerande 150.000 kvinnor i oktober 1906 att frågan om kvinnlig rösträtt kommit i ett annat läge, sedan staaft-regeringen störtats, och att det politiska partiprogrammet nu åter gällde.

Senare i november publicerade partistyrelsen ett förslag till rösträttsreform, som skilde sig från staaftregeringens nästan bara däri, att den medtog även kvinnlig rösträtt och bibehållen rösträttsålder. Man begärde inte att första kammaren skulle slopas och föreslog i stället lika rösträtt, valbarhet från 30 års ålder och sexåriga valperioder i de kommunala valen. Första kammaren skulle enligt förslaget som förut väljas indirekt genom kommuner och landsting.

Därmed hade partistyrelsen avslagit bland annat Malmö socialdemokratiska arbetarkommuns krav på i) första kammarens avskaffande, 2) kungamaktens avhängighet av folkviljan och 3) allmän, lika och direkt rösträtt åt män och kvinnor i val till riksdag, landsting och kommunala organ.

Lindmanregeringens proposition visade sig i grunden vara densamma som Staafts, utom att den föreslog proportionella val i stället för majoritetsval. Därjämte föreslog regeringen emellertid vissa ändringar av den kommunala rösträtten innebärande bland annat att den gamla 5.000-gradiga fyrskalan skulle ersättas med en 40-gradig inkomstskala som beräkningsgrund för antalet röster per röstberättigad antingen det nu var man, kvinna eller firma. Folk i de lägre inkomstgrupperna skulle få en röst per bevillningskrona eller per 100 kronor beskattad inkomst, varefter stegringstakten något avstannade så att röstberättigade med 15.000 kronor eller däröver i årsinkomst fick 40 röster mot förut upp till 100. För valbarhet till första kammaren krävdes 50.000 kronor i förmögenhet eller minst 3.000 i beskattningsbar årsinkomst under de tre närmast föregående åren, vilket innebar att ingen arbetare kunde väljas.

Meddelandet om detta förslag i trontalet väckte en väldig proteströrelse i landet. Fem dagar

därefter eller den 21 januari var exempelvis de flesta för arbetare tillgängliga lokalerna i huvudstaden fyllda med protestmöten, som förklarade propositionen ”absolut oantaglig” och allvarligt manade arbetarna och med dem liktänkande att rusta sig för att ”sätta in hela sin styrka i en ordentlig kraftmätning” för allmän rösträtt.

I ett meddelande utlyste partistyrelsen återigen allmän omröstning i partiet om tillgripande avorstrejk för rösträtten. Partistyrelsen hade också tagit hänsyn till kravet från ungdomsförbundets centralstyrelse samt från Malmö och en rad andra arbetarkommuner om extra partikongress i så måtto att den påbjöd partiets organisationer att inom två månader välja ombud till en extra partikongress, som eventuellt kunde komma att inkallas med kort varsel.

Ännu i marsnumret ställer Fram otåligt frågan till partiets verkställande utskott: ”Ämnar ni under de närmaste dagarna utlysa denna kongress?” Väntar man på att liberalerna skall ta ståndpunkt, frågar tidningen, och antyder en del oroande tecken på att partiledningen tydligen inte tagit allvarligt på saken.

Vad man ville ha dryftat av partiets högsta beslutande myndighet var det allt allmänna och med allt större kraft framförda kravet på politisk orstrejk emot högerregeringens förslag till rösträttsreform. Visserligen var skillnaden mellan detta förslag och staafregeringens, som den socialdemokratiska riksdagsgruppen stött, mycket minimal och i den mån en skillnad existerade var den som framgått faktiskt till det bättre ur demokratisk synpunkt.

Största missnöjet med reformförslaget fanns naturligtvis bland ungdomen, som även enligt Lindmans förslag skulle förlora den ytterst begränsade rösträtt de hade. Därifrån kom också den skarpaste oppositionen. Framförallt var det den socialdemokratiska ungdomen, som ville att orstrejksvapnet på nytt skulle komma till användning.

I fängelset hade Zeth Höglund 1906 författat en mycket uppmärksamman stridsskrift: ”Författningsrevisionens nödvändighet — Klart till orstrejk!” I den beskriver han hur förstakammar- högern i sin självsäkra maktfullkomlighet också blivit inskränkt och ointelligent. ”Man förstår”, skriver han, ”att andens vapen ovillkorligen måste studsas tillbaka mot detta pansar av massiv inskränkthet, av fullständig förstokelse inför alla skäl och resonemang. Därför tror jag också, att ett enda tal på orstrejkens tungomål kommer att uppfattas vida bättre av döva förstakammaröron är tusende tal på ärans och hjältarnas språk, som måhända först behöver översättas för att begripas av de delvis före detta utländska herremännen i vårt överhus. Men skall vi tillgripa sådana kampmedel skall vi heller inte nöja oss med halvmesyrer. Skall vi ändå ut i strid, så må vi slåss för en fullständig författningsrevision med första kammarens avskaffande jämte ärlig allmän rösträtt som mål.” Till slut fastställer han, att ”den politiska orstrejken är det enda verksamma maktmedel varöver arbetarklassen förfogar ... Det kommer förvisso att genljuda över landet. De döva skall höra, de blinda se och de dumba återfå talförmågan.”

Extra partikongressen 1907

Detta var den fråga som stod på dagordningen, när det socialdemokratiska partiet samlades till kongress den 24 april 1907. Det var en extra partikongress, som inkallats i största hemlighet och först sedan ombuden rest hem meddelades om dess existens, precis som om den varit illegal. När Ny Tid råkade skriva att en kongress skulle hållas i Stockholms Folkets hus, förnekades detta i Social-Demokraten. Den hölls för övrigt för ovanlighetens skull inte i Folkets hus, utan i restaurang Runan vid Brunkebergstorg, d. v. s. i före detta De la Croix” salonger, där som bekant ”Reformsällskapet” hade sin bankett, medan Stockholms arbetare kämpade om gatorna i februari 1848. Men den gången annonserades sammankomsten öppet.

Hur man skulle genomföra en kongress hemligt hade man haft tillfälle att lära av de ryska socialdemokraterna, som ett år tidigare under Lenins och Plechanovs ordförandeskap kongressat två veckor i Stockholms Folkets hus B-sal utan att vare sig Rysslands eller Sveriges myndigheter fått kännedom om det. Först sedan den ryska kongressen avslutats och ombuden skingrats till sina hemorter i det vida Ryssland blev det hela känt, och Staaff sände då sin utrikesminister till det ryska sändebudet i Stockholm att framföra regeringens beklagande till tsarregeringen.

För vem hemlighölls de svenska socialdemokraternas extra partikongress i en så utomordentligt viktig fråga? För polis eller exekutiva myndigheter likt de ryska socialdemokraternas? Naturligtvis inte. De som ställde sig frågan fann endast svaret, att det var partiets medlemmar och Sveriges arbetare, som skulle hindras från att påverka kongressens förhandlingar. Detta säges också i det några dagar senare publicerade officiella meddelandet om kongressen, där det heter: "Förhandlingarna har ägt rum inför slutna dörrar för att möjliggöra en fullt fri behandling av partiets taktiska frågor." 1902 presenterade Viktor Larsson i Halmstad arbetarklassen i Sverige som den nye riddaren, vilken inte "är så värst skolad i den finare fäktkonsten". Vad den varit med om efter 1902 hade inte gjort den vare sig fridsammare eller mera polerad i sina opinionsyttringar. Den skulle kunnat påverka besluten.

Den extra partikongressen hade sålunda endast en fråga på dagordningen: *Vilka kampåtgärder skall tillgripas för att vinna allmän rösträtt?* Egentligen fanns det endast ett förslag: storstrejk. Kongressen uttalade att lindmanregeringens rösträttsförslag var "absolut oantagligt" trots att, som det sades, högern hade tvingats att gå längre "än den gamla liberala linjen av enbart andrakammarreform". Det socialdemokratiska förslaget godkändes som minimum. Storstrejksfrågan hade ånyo ställt sig själv på dagordningen genom första kammarens ställningstagande 1906, fastställde kongressen. Men sedan var det slut med enigheten. Omröstningen i arbetarrörelsen hade gett en stor majoritet för att storstrejksvapnet skulle tillgripas. Därmed var arbetarnas vilja omisskännligt uttalad.

Med all säkerhet hade partivänstern majoritet även på kongressen. Arbetarkommunerna hade i stor utsträckning valt ungdomsklubbister till ombud och de erövrade majoriteten i redaktionsutskottet, vartill valdes Hjalmar Branting, Per Albin Hansson, A. C. Lindblad, Gustav Möller och Fredrik Ström. Den sistnämnde berättar i sina memoarer att Branting inbjöd honom personligen att på tu man hand utarbeta resolutionsförslagen för att gemensamt framlägga dem i redaktionsutskottet. De kompromissförslag som framlades och sedan antogs av kongressen efter fyra dagars diskussioner och personliga bearbetningar var mycket radikala i tonen, men innebar i själva verket att den krävda upprepningen av 1902 års aktion, den politiska storstrejken, efter fem års strider tills vidare avfördes från dagordningen.

Branting och Ström utarbetade två förslag till uttalanden, som blev antagna, och båda gällde storstrejksfrågan. I det första heter det, att den stämning inom partiet och närgränsande samhällslager "som är en oundgänglig förutsättning för en framgångsrik storstrejk, enligt kongressens mening icke för närvarande i tillräcklig grad föreligger. Trots att omröstningen inom partiet visat betydande flertal för kraftåtgärders eventuella tillgripande kan kongressen därför inte ta på sitt ansvar, helst som vissa förberedelser för en sådan omfattande kraftåtgärd ännu icke vidtagits, att under nuvarande situation besluta en politisk storstrejk ensamt för rösträttsfrågan."

I avsikt att förta verkan av den oundvikliga besvikelsen över ett sådant beslut antogs ännu ett uttalande, vari sades att det första beslutet inte fick uppfattas så att storstrejken skulle vara skrinlagd för framtiden, utan partistyrelsen skulle ha i uppdrag att förbereda en sådan aktion

för lösning av "folkets vitalaste rättsfråga" eller för att slå tillbaka attentat mot arbetarnas fri- och rättigheter, exempelvis bebådade förslag till bindande av fackföreningarnas rörelsefrihet, som orden faller i resolutionen. Insamlingen till storstrejksfonden skulle också fortsättas.

Även i det officiella referatet från den hemliga kongressen noteras att meningarna gick starkt isär under debatterna och att partiledningen kritiserats för att den "ej ansåg sig kunna gå till mötes önskingarna hos de efter handling otåliga". Ett förslag att kongressen skulle uttala en "prickning" av partiledningen kunde dock avvärjas.

Ett par veckor senare antogs högerregeringens rösträttsproposition i riksdagen. Utskottet hade föreslagit några mindre väsentliga ändringar och på det hela gjorde regeringen kabinetsfråga. Den moderna industrihögerns ledare Lindman förstod nämligen att något måste offras åtminstone formellt om inte allt skulle förloras. Det hjälpte inte att Chr. Lundeberg tyckte att det var ett konstigt sätt att regera, och Benedicks menade att en revolution inte skulle driva igenom ett radikalare förslag. De Geer pekade på vad som hänt i Finland och till och med flertalet av förstakammarhögern följde Lindmans råd.

I andra kammaren hade Staaff inte mycket att orda om då som det sades högern stulit hans av samma höger stälpta fjolårsförslag. Han pläderade dock alltjämt för majoritetsval. Socialdemokraterna vidhöll sin partistyrrelsens förslag, till vilket Lindhagen och en del liberala oppositionella anslöt sig. Staaffliberalerna var utmanövrerade och resultatet av den kompromiss med sig själv, vartill regeringen Lindman fann sig nödd och tvungen, väckte tillsvidare varken förtjusning eller indignation ute bland folket.

I Social-Demokraten gjorde Branting sin reverens för Lindman för att denne förmått manövrera skickligare än sina föregångare, men ansåg resultatet vara "en kompromiss som ingen är nöjd med". I de socialdemokratiska tidningarna ute i landet konstaterades att en allmän bitter misstämning rådde.

Berget hade fött en råtta. Därför att de arbetande kunnat avhållas från att tala sitt språk, den politiska aktionens, blev det hela en ynkelig efterbildning av 1865 års reform. Nu förstod emellertid folket vad det fick och ovationer uteblev totalt.

4. En ny generation träder fram

Socialdemokratiska ungdomsförbundet utvecklades snart till en massorganisation. När dess grund lades av Malmö socialistiska ungdomsklubb 1903 skedde det i opposition mot Svenska socialistiska ungdomsförbundet, som var en rätt exklusiv organisation. Det hade haft som högst omkring tusen medlemmar, varav cirka en tredjedel i Malmö. Att dess utveckling hämmats framstod klart vid en jämförelse med den övriga arbetarrörelsen.

Skälen till detta måste sökas i den anarkistiska småborgerliga individualism, som präglade socialistiska ungdomsförbundets framträdanden. I sin opposition mot allt och alla föll det också i hög grad utom ramen för arbetarrörelsen. Det agiterade bland annat för individuella utträden ur statskyrkan, individuell värnpliktsvägran och individuell terror riktad även mot enskilda personer.

En del av de bästa arbetarungdomarna drog sig dock till denna organisation, vilket skedde i opposition mot den opportunist, som framträdde i arbetarrörelsens ledning. De förde in en anda av offervilja och hänförelse i förbundet, som när den sattes in för riktiga uppgifter fick stor betydelse.

Denna form av arbetarungdomsrörelse hade uppstått på dg,- talet, när det ännu fanns stora

hinder för att få en socialistisk massrörelse bland ungdomen. Då betydde ungas anslutning till socialismen att de ställdes utanför samhället, oftast blev utan arbete och försörjning.

Arbetarungdomens läge

Förbundets malmöklubb hade emellertid kring sekelskiftet gjort nya erfarenheter. Genom en närmare anknytning till stadens övriga arbetarrörelse och dess uppgifter öppnade sig nya möjligheter att vinna ungdom till organisationen.

Arbetsförhållandena inom den moderna industrin hade satt sin prägel på livet och gjort de unga arbetarna mera fria gentemot omgivningen. De gamla lärlingsformerna med de långvariga förslavande lärlingskontrakten kom allt mindre till användning. Samhället fick allvarliga ”ungdomsproblem”, därför att den relativt fria anställningsformen i industrin gjorde, att de makthavande klasserna, delvis av egen konservativ trångsynthet, allt mindre förmådde att behålla sitt grepp över ungdomen. De ville fortsätta att använda lärlingskontraktens tvångsmetoder i en tid då deras förutsättningar försvann.

Bourgeoisins främsta medel att påverka ungdomen var nu skola, kyrka och militarism, men de visade sig alltmer förlora sin verkan på arbetarungdomen. Särskilt gällde detta den vid sekelskiftet införda värnplikten, som egentligen skulle vidare befästa den påverkan som inletts av skola och kyrka i barndomen, men den förfelade sitt syfte.

Av arbetarna i Sverige efter sekelskiftet var *en fjärdedel under 25 år*. För de yngre och särskilt för de yngsta årsklasserna var lönerna lägre. Arbetstiden var inte lagligt begränsad för ungdomen efter fyllda arton år. För minderåriga mellan 14 och 16 år var arbetsdagen begränsad till 12 timmar i trä- och verkstadsindustrin och 10 timmar i annan industri från 13 års ålder. För barn under denna ålder var arbetsdagen 6 timmar i industrin. Vidare bestämdes att arbetet fick börja först klockan 6 på morgonen. I en utredning om detta 1909 fastställde Värner Rydén, att Sverige ”stod i de allra eftersta kulturfolkens led”. Som vanligt noterade han att motsvarande lagstiftning var modernare i Ryssland.

De enskilda företagen var minst av allt benägna att ge ungdomen några företräden i arbetsvillkoren, särskilt som det fanns uppsjö av ung arbetskraft, medan det kunde uppstå lokal brist på äldre och erfarna.

De unga arbetarna var av naturliga skäl mycket rörligare. Samtidigt som de hade mindre betalt, var det naturligt att de hade större krav på livet. Särskilt under uppväxtåren måste nämligen ungdomen kosta på sig mera mat och kläder. Ett tidigt äktenskap blev en black om foten på ambitiösa ungdomar i exempelvis verkstadsindustrin, vilka ville flytta på sig för att få ny erfarenhet i olika företag. Någon annan utbildning stod nämligen inte den arbetande ungdomen till buds sedan den högst sexåriga folkskolan avslutats. ”Den härliga känslan” av att kunna ta adjö av vrånga arbetschefer var också ett privilegium för den ogifta ungdomen, som den ville bevara i det längsta. Flyttningsdagarna var de enda fridagar som gavs. De flesta lantarbetarna, statarna, flyttade i regel varje år, ofta för att kunna utnyttja sin därmed sammanhängande rätt till fridagar.

Semester förekom inte. Inte ens den fria midsommarveckan, var införd ännu. Under arbetsdagen, som vanligen var tio timmar, förekom inga raster tillräckliga för att vila ut och därför satte ensidigt yrkes- eller tempoarbete mer än senare sin stämpel på de unga arbetarna. Idrottsföreningarna betecknades av arbetarungdomen ännu som en överklassrörelse.

Industriföretagarna hade till skillnad från tidigare arbetsgivare inget ansvar för arbetarens morgondag. I arbetarpressens utlandskorrespondenser förekom jämförelser, som visade att

arbetarnas läge i Sverige i detta hänseende var sämre än i en del för övrigt efterblivna länder.

Alla dessa påfrestningar på den unga manliga arbetskraften återspeglas i dödlighetsstatistiken, som visar en markant stegring just kring tjugoårsåldern, den första och egentliga enda radikala stegringen efter dödligheten bland de nyfödda. Den som fötts med tillräckliga förutsättningar att överleva det första året, har möjligheter att klara sig för flera år framåt. Den allvarligaste påfrestningen kommer efter att ungdomen arbetat en tid, lämnat föräldrahemmet och börjat lägga grunden för det vuxna livet. Vid den tiden kom också exercisen. Den hade ökats till 240 dagar, utan att förhållanden tillskapats som kunde göra övergången från det tidigare sommarlägret till i det närmaste åretruntövningar uthärdlig. Det tidigare mera idylliska livet på heden försvann, preusseriet höll sitt intåg i förläggningarna med drill, soldatplågeri och mänsklig förnedring.

Socialdemokratiska ungdomsförbundet bildas

Industriarbetet skapade alltså nya behov och nya möjligheter för ungdomen i gemen. De lösare banden med arbetsplatserna och den ökade otryggheten krävde och möjliggjorde en större samhörighet. Det kanske inte var så egendomligt att detta först upptäcktes av klubben i Malmö, som blivit en av våra genuinaste industristäder. Klubben vände sig mot individualismen och exklusiviteten i det gamla ungdomsförbundet. Den förstod att det fanns en massbas för en socialistisk ungdomsorganisation i vårt land.

Malmöklubbens ombud på Svenska socialistiska ungdomsförbundets fjärde kongress i Stockholm 1903, bland vilka var Fabian Månsson, Maria Qvist, Herman Österdahl och Emil Wallin, sökte där att vinna gehör för Malmöklubbens erfarenheter.

I kritiken av partiets ledning var man ganska överens, men så snart man kom in på mera konkreta ställningstaganden skilde sig vägarna. Ombuden från Malmö ville med stöd av Surte-ombudet A. G. Sellander att ungdomsförbundet skulle förklara sin anslutning till partiets program, vilket mötte starkt motstånd från ungdomsförbundets anarkistiska ledning. Betecknande nog ville de ledande inte bli kallade *anarkister*, utan föredrog beteckningen ungsocialister, som de efter några år förde in i namnet på sitt förbund. Främste talesmannen för detta var Hinke Bergegren. Medlemmarna i Socialdemokratiska ungdomsförbundet kallades i början oftast *ungdemokrater*.

Den fråga om vilken meningarna skar sig värst var antimilitarismen. Ungsocialisterna gick in för värnpliktsvägran, även individuell, och förklarade sig vara nihilister, medan Malmöoppositionen i förbundet ansåg att man skulle göra insatser för att vinna förståelse för de arbetandes kamp bland militärmanskapet och inta en positiv ställning till det egna landets försvar. Kongressen antog med 13 röster mot 6 ett anarkistiskt uttalande för individuell värnpliktsvägran och nihilistisk inställning, d. v. s. försvarsvägran, gentemot fosterlandet.

På möte med Malmöklubben den 19 mars 1903 gav Fabian Månsson en utförlig redogörelse för kongressens beslut. Förbundsledningen, som var förlagd i Landskrona, hade sänt dit Albert Jensen, och en längre diskussion utspann sig, i huvudsak mellan dessa båda. Därefter beslöt mötet att klubben skulle utträda ur det ungsocialistiska förbundet och ta initiativet till en ny ungdomsrörelse, som skulle stå på partiprogrammets plattform. En tidigare tillsatt femtonmannakommitté hade en plan färdig för den nya organisationen.

Malmöklubbens exempel följdes snart av de socialistiska ungdomsklubbarna i Surte, också en av förbundets bästa, Svedala och Jönköping samt klubben Valand i Billesholm. Inom kort bildades nya socialdemokratiska ungdomsklubbar i Sofielund, Uddevalla, Falun, Västervik

och Trelleborg.

Man smed medan järnet var varmt. På Malmöklubbens nästa möte, som hölls den 24 mars, var ombud från klubbarna i Sofielund och Svedala närvarande. Det beslöts att genomföra en konferens mellan dessa klubbar samma kväll och på denna förklarades *Socialdemokratiska ungdomsförbundet* bildat.

För att leda den närmaste tidens verksamhet tillsattes en kommitté, bestående av A. V. Lindqvist, ordförande, Herman Österdahl, korresponderande sekreterare och redaktör, Maria Qvist och Fabian Månsson, sekreterare, Per Albin Hansson, kassör, samt Sven Håkansson och A. J. Hellqvist, alla från Malmö, var till kom tobaksspinnaren Oskar Jönsson, Sofielund, och gjutaren Emil Persson från Svedala. En av de första uppgifterna ansågs vara att utge ett förbundsorgan.

Ungdomstidningen Fram utkommer

Interimskommittén sammanträdde senare samma kväll och beslöt att från i maj utge en månadstidning med namnet Fram.

Pingstdagen den 31 maj 1903 hade det nya ungdomsförbundet *konferens* i Malmö, på vilken 6 av dess 7 klubbar var representerade. Anförda av Fabian Månsson behandlade ombuden framförallt hur agitationen skulle bedrivas för förbundet och en rad beslut antogs. Stadgar antogs, Österdahl, journalist på tidningen Arbetet, valdes att på fritiden vara redaktör för Fram och Malmöklubben fick i uppdrag att välja en centralstyrelse för hela förbundet. Någon anställd funktionär var det ännu inte tal om.

Till ordförande i centralstyrelsen valdes författaren K. G. Ossian-Nilsson. Övriga medlemmar blev i stort sett desamma som i interimskommittén. Bland de nya var Sigfrid Hansson och något senare Emil Wallin.

En av frågorna på konferensens dagordning lydde: *"Hur bör ungdomsförbundet ställa sig a) till arbetarpartiets agitation, b) till det inom partiet spirande auktoritetsväldet?"* I beslutet beklagades partiets "slappa sätt" att bedriva agitationsverksamhet, och konkreta förslag till dess förbättring framfördes. För att söka stäcka personväldet i partiets högsta ledning uttalades: "Konferensen anser att fullt avlönade funktionärer i partiet bör ej vid kongress äga rösträtt ..."

Karaktäristiskt för det nya förbundets mening om ledningen av arbetarklassens fackliga kamp är följande uttalande, som antogs av Malmöklubben efter att den på ett möte diskuterat verkstadskonflikten:

"Malmö socialdemokratiska ungdomsklubb uttalar sin protest mot de nio hungerdirektörernas tilltag att utan orsak kasta tusentals arbetare på gatan.

Klubben hoppas, att arbetarna hädanefter må behandla kapitalistohyran och särskilt denna fördärvliga landsohyras hungerdirektörer efter förtjänst.

Krig på kniven måste förklaras mot dem, och klubben uttalar sin fulla sympati och förståelse för varje arbetare, som på ett eller annat sätt skulle komma i konflikt med åkarpslagen.

Malmö socialdemokratiska ungdomsklubb tager härmed på det bestämdaste avstånd från den humana taktik, som arbetarpartiet gentemot dylika utplundrades hutlöshet hittills använt.

Ett slår vi fast: arbetarrörelsen får ej gå under, den skall försvaras med frihet, liv och blod, så länge en bestulen, förtryckt arbetare kan hata och andas."

Med de blygsamma resurser, det nya förbundet sålunda hade vid starten, begynte en väldig verksamhet, som undan för undan stegrades. Förbundets från början 450 medlemmar hade till följande årsskifte blivit mer än tusen. Tidningen Fram blev till form och framställning fullt jämförbar med den tidens utgåvor av motsvarande slag. Inte bara antagandet av partiprogrammet utan också Frams redigering visade att Axel Danielssons anda svävade över det hela.

De som stod i spetsen för det nya förbundet erhöll mycken uppmuntran av tidens främsta progressiva publicister, såsom Kata Dalström, Viktor Larsson och C. N. Carleson, vilka också blev flitiga medarbetare i Fram. Den införde nya arbeten av August Strindberg, Vilhelm Ekelund, Ola Hansson, Ellen Key och andra. Den gav de unga läsarna underrättelser om den socialistiska idéns utveckling i Europa och presenterade flera av dess skapare och ledare. Framförallt framträdde emellertid en hel generation av nya unga diktare och författare ur den egna rörelsen. Man kan nämna Fredrik Ström som ofta skrev de politiskt tyngst vägande artiklarna, Fabian Månsson med sitt märgfulla språk, fast politiskt oberäknelig, och Per Albin Hansson, som blev det nya förbundets förste anställde funktionär i början av 1905 och då även övertog redigeringen och frejdigt och energiskt gav sig i slag med de svåraste problem, i början med Axel Danielsson som tydligt men tyvärr ouppnåligt föredöme. Andra unga medarbetare var från början Hjalmar Gustafson, Hjalmar Larsson, snart också Zeth Höglund, Gustav Möller, Johannes (senare Hannes) Sköld och många andra.

Frams upplaga undergick en jämn och storartad ökning. Upplagan var på det första numret 1903 3.000 exemplar och höll sig sedan kring 10.000, medan majnumret 1905 var uppe i 20.000, som var mycket högt för den tiden. Ökningen fortsatte emellertid och första halvåret 1907 höll upplagan sig kring 40.000. Decemhernumret 1906 spreds i inte mindre än 45.000 exemplar.

I en artikelrubrik i Fram 1905 ställer Fredrik Ström parollen: *Låtom oss erövra landet!*

En intensiv verksamhet börjar

När förbundet 1905 höll sin första kongress hade det ökat sitt medlemstal till 7.000 i över 300 klubbar och på den andra förbundskongressen sommaren 1907 rapporterades 15.000 medlemmar i över 300 klubbar. Bakom dessa siffror ligger naturligtvis ett kolossalt arbete av de unga aktiva klubbisterna, inte minst av förbundets ledning och agitatorer.

Man kan som exempel ta *Fabian Månsson*. Som en folkets man såg han snart det nya förbundets stora möjligheter att vinna ungdomen. Det gällde att komma ut. Till den ändan föreslog han i Frams januarinummer 1905 att förbundet efter känt mönster skulle införa en "försakelsevecka". Som son av fiskare, vilka av sin hårda kamp mot de lynniga och övermäktiga elementen ofta blev religiösa, hade nämligen Fabian Månsson en kort tid rest i frälsningsarméns röda tröja och då i insedd brist på argument tagit till knytnävarna mot fariséer och syndare. Under ungdomsförbundets "försakelsevecka" skulle medlemmarna, som han lade ut texten, avstå från sprit och cigarrer och offra det sparade på den socialistiska agitationen. Vidare skulle klubbarna anordna fester och andra inkomstbringande tillställningar och man skulle vända sig till fackföreningar och andra organisationer för att få anslag. Hans förslag antogs av förbundets centralstyrelse, men den ändrade namnet till *agitationsvecka*.

Fabian Månsson hade då fått anställning på den socialdemokratiska tidningen Arbetarbladet i Gävle, medan han under sin Malmötid försörjde sig som journalist på det borgerliga Skånska Dagbladet. Själv utförde han ett legendariskt jättearbete på sin fritid, på kvällar och söndagar i Gävleborg och Dalarna, där han bildade och satte i verksamhet en mängd ungdomsklubbar. Han avbröt dansen på dansbanor och höll tal, han utnyttjade tåguppehåll för att tala från

kupéfönstret till den ungdom, vilken som vanligt samlats vid kvällståget, och kom sedan tillbaka för att bilda en klubb. Hans metod var att gå fram till dem som såg mest kultiverade ut och säga till en att han skulle bli ordförande i en socialdemokratisk ungdomsklubb, en annan övertalade han att bli sekreterare o. s. v., och sedan gällde det att ge den nya organisationen lämpliga uppgifter. Gävleborg-Daladistriktet kom till kongressen 1905 med nära 40 klubbar i rapporten och till andra förbunds-kongressen 1907 var denna siffra fördubblad, om man räknar med de klubbar som formellt ännu inte inträtt i förbundet. Nybildade klubbar tog sig ofta en kortare betänketid, innan de förklarade sitt inträde i förbundet.

Till kongressen 1907 rapporterade förbundets centralstyrelse bland annat att mellan 650 och 700 offentliga föredrag genomförts sedan 1905, huvudsakligen under turnéer med talare som Kata Dalström, Zeth Höglund, Einar Ljungberg, Hjalmar Gustafson och en rad andra.

1904 började man upprätta *agitationshärddar* runt om i landet, vilka organiserade agitationen och propagandan på platser som saknade klubbar. 1905 bildades det första *förbundsdistriktet* med egen styrelse för Gävleborg och Dalarna. Detta uppdelades 1907 i två distrikt och under tiden hade förbundet uppdelats i sammanlagt 13 distrikt, vars styrelser inom sina områden övertog ledningen av agitationsverksamheten från härddarna.

I Stockholm började man vid denna tid att genomföra de under några år mycket populära A-salsmötena i Folkets hus, vilka hölls mest varje vecka och hade antingen informations- eller opinionskaraktär eller bådadera. Ibland försiggick diskussioner om aktuella politiska eller teoretiska problem och då man på grund av arbetstidens längd inte ansåg sig kunna hålla på längre än från åtta till elva eller halv tolv på kvällen kunde en diskussion pågå i flera veckor. I dessa diskussioner deltog ofta ledande socialdemokrater och kulturpersonligheter. Diskussionerna hade vanligen en saklig ton och ungdomsförbundets talesmän behandlades i regel med stor respekt.

En informationsbroschyr om ungdomsförbundet hade spritts i 125.000 exemplar, manifestet ”Ned med vapnen!” 1905 i 100.000. Antimilitaristiska flygskrifter i en sammanlagd upplaga på över 100.000 hade utgetts och spritts genom centralstyrelsens försorg, men dessutom hade olika klubbar utgett egna skrifter.

Ungdomsförbundet och ungsocialisterna

Den verksamhet dessa siffror återspeglar är framförallt ett resultat av förbundets politiska utveckling och verksamhet. Man gjorde upp med anarkismen, vars skadliga tendenser framträdde tydligare, när motståndningarna och kampen mellan klasserna skärptes. Branting ville att partikongressen 1905 skulle utesluta Bergegren och Schröder ur partiet. Detta förhindrades dock av vänstern, inte så mycket för att de hyste sympatier för ungsocialisterna utan fastmera för att inte få knäsat principen om uteslutningar av oppositionella riktningar i partiet. I början av 1906 beslöt dock partistyrelsen att suspendera dem till följande partikongress 1908. Beslutet motiverades med att en ungsocialistisk klubb i Kalmar utgett en tillfällighetsskrift *Gula faran*. I denna fanns en hög uppskattning av den revolutionära rörelsen i Ryssland, Finland och andra länder, men partiledningen fäste sig kanske ännu mera vid det våldsamma, oskolade språket. Första sidan pryddes med porträtt av Oscar II, som kallades ”Tjuvarnas konung”, arbetsgivarchefen Bernström ”Lönnmördarnas konung”, kalmarkonsuln Jeansson ”Vampyrernas konung” och Josef Nilsson, ”Gule Josef”, presenterades som ”Förrädarnas konung”. Till allt kom att ungsocialistiska anhängare deltagit i ett postrån, något som den ungsocialistiska ledningen inte tog avstånd ifrån.

Även 1908 på kongressen gick största delen av partivänstern mot uteslutningen.

Socialdemokratiska ungdomsförbundet och dess ledning förde nämligen sin kamp mot anarkismen på de skiljande meningarna. De utgav broschyrer mot dem, bland annat av Kata Dalström och Per Albin Hansson, och införde flera utredande, sakliga artiklar i Fram.

När de nya staaflagarna, som framförallt drabbade ungdomsorganisationernas antimilitaristiska verksamhet, antagits våren 1906 växte i bägge förbunden fram en stämning för att söka åstadkomma en sammanslagning. Bland dem som uttalade sig för detta var partitidningarna Folket och Arbetarbladet samt partistyrelsens ordförande C. E. Tholin i ett föredrag i Norrköping. I ungsocialisternas tidning Brand skrev Hinke Bergegren, att ”en sammanslagning just nu vore det bästa svaret på de skamliga staaflagarna”.

På sitt möte den 8 juli 1906 behandlade Socialdemokratiska ungdomsförbundets centralstyrelse *sammanslagningsfrågan* och beslöt föreslå ungsocialisternas centralkommitté förhandlingar för att eventuellt kunna komma överens om ett förslag i den riktningen till respektive ungdomsförbunds förestående kongresser. Förhandlingarna kom till stånd, men i sitt decembernummer meddelar Fram att de strandat. Man hade inte kunnat enas om de taktiska frågorna. Ungsocialisterna vidhöll generalstrejksidén, men motsatte sig politisk storstrejk för allmän rösträtt och den parlamentariska kampen. När man inte heller kunde enas i militär- och religionsfrågorna avbröts förhandlingarna, vilket Fram motiverar med att fortsatta sådana endast skulle ha vidgat klyftan mellan de två förbunden. I sin kommentar skriver Per Albin Hansson, att ingen vill förmena ungsocialisterna rätten att organisera sig som parti, men han fordrar att deras förbund inte utger sig för att vara socialdemokratiskt och inte åker snålskjuts på partiet. ”Den må operera för sig liksom socialdemokratin och vi kan då samarbeta där möjligheter finns och slåss där så visar sig nödigt ... Vad vi emellertid må sätta som ett oeftergivligt villkor är att striden föres med hederliga vapen, att vi Ined sakliga skäl diskuterar våra olika åskådningar ...”

Denna principiellt riktiga inställning förblev en önskedröm. Nya händelser inträffade som gjorde att det ungsocialistiska förbundet, som 1908 ombildades till parti, trots all äkta proletär solidaritetskänsla bland sina anhängare kom att hamna vid sidan om arbetarrörelsen och förlora resten av sitt inflytande.

Ungdomsförbundet och partiet

Socialdemokratiska ungdomsförbundet höll konsekvent fast vid sin ursprungliga linje att grunda sin verksamhet på det 1897 antagna partiprogrammet. På denna grundval kom det i ökad motsättning till partiledningen och detta förklarar en del av förbundets stora framgångar från denna tid. Liksom gentemot den tidigare ungdomsrörelsen visade emellertid partiledningen ett mycket svalt intresse för det nya förbundet. Redan inför partikongressen i februari 1905 gjorde flera ungdomsklubbar, bland annat en konferens med östra Sveriges socialdemokratiska ungdomsklubbar den 5 december 1904 i Stockholm, framställningar om att ungdomsrörelsen skulle få rätt att tillhöra partiet på samma sätt som de fackliga organisationerna. Dessa förslag lämnades utan beaktande.

Samma öde rönt en regelrätt motion till kongressen från Malmö arbetarkommun, som efter hänvändelse från Malmö socialdemokratiska ungdomsklubb föreslog kongressen att göra följande uttalande: ”Erkännande det gagnande arbete, som det socialdemokratiska ungdomsförbundet utfört inom partiet och den stora uppgift, som denna rörelse inom partiet har att fylla, beslutar kongressen att partiet skall moraliskt och pekuniärt understödja den socialdemokratiska ungdomsrörelsen.”

Denna motion hade satts sist på kongressens väldiga dagordning. I tio dagar hörde de unga

ombuden med stigande otålighet på utdragna debatter, som mest rörde sig om stadgarna och liknande frågor. Ledningen hade sorgfälligt undvikit att få taktikfrågor på dagordningen, vilka naturligtvis skulle åstadkommit skarpa meningsbrytningar. Sista kongressdagen måste man också ta nattplenum och klockan två på morgonsidan, när en tredjedel av ombuden rest hem, påropades malmömotionen om ställningen till Socialdemokratiska ungdomsförbundet. Genast anmälde sig flera ombud till ordet, men ordföranden överrumplade kongressen med att förklara följande uttalande antaget: ”Hänvisande till kongressens gjorda uttalande, att varje socialistisk riktning inom partiet må fritt propagera för sina åsikter, och då skäl förefinnes att ett pekuniärt understöd åt viss grupp kommer att förlama den initiativförmåga, som är nödvändig i och för agitation, föreslår undertecknade att (malmömotionen) utan debatt avskrivs från dagordningen.”

Detta förslag hade väckts av ett ungsocialistiskt ombud från Lund och det nådde sitt syfte. I stället för att stödja Socialdemokratiska ungdomsförbundet, som annars skulle blivit fallet, jämställdes nu de båda ungdomsförbunden med varandra av partikongressen. Kuppen framkallade förbittring, särskilt bland de unga ombuden, och i hast undertecknades reservationer mot beslutets giltighet. De kom främst från Göteborgs-, Malmö- och Stockholmsombuden, och bland undertecknarna var även Hjalmar Branting. Ungsocialisterna på läktarna hade då så när väckt allmänt tumult och detta utnyttjades av presidiet till att förmå reservanterna ta tillbaka sina protester, vilket skedde under förbehåll ”för att få ett någorlunda värdigt slut på kongressen”, som det hette i Frams referat. Förhållandet mellan partiet och ungdomsförbundet blev för övrigt oreglerat ända tills den socialdemokratiska vänstern bildat eget parti 1917.

Som regel rådde ett mycket gott samarbete mellan de lokala organisationerna och medlemmarna i parti och ungdomsförbund. De stödde varandra ömsesidigt, gick tillsammans i olika aktioner och hade respekt för varandras olika uppgifter. 1907 redogör Fram för hur socialdemokratiska ungdomsklubbar runt i landet bildat tiotals fackföreningar och arbetarkommuner och i flera fall tagit initiativ till folketshusföreningar, konsumentkooperation och kvinnoklubbar samt medverkat till spridningen av partiets tidningar, fackföreningarnas medlemsvärkning o. s. v. Den väldiga verksamheten för att bygga ut ungdomsförbundets organisationsnät var i huvudsak dess eget verk, men i några fall hade arbetarkommuner medverkat.

Eftersom ungdomsklubbisterna var de aktivaste i arbetarrörelsen kunde förbundet bäst avspegla meningarna inom arbetarklassen. Bland annat emanerade Malmö arbetarkommuns motion till 1905 års partikongress, att kollektivanslutna skulle ges rätt att reservera sig mot medlemskap i partiet, från de unga klubbisterna. Till en liknande malmömotion på fjärde partikongressen 1900 hade dock August Nilsson tagit initiativet. På kongressen 1905 talade även Branting för bifall till motionen, men den avslogs av kongressens majoritet, och *reservationsrätt* infördes först av sjunde partikongressen 1908. Ungdomsförbundet och dess ledning gick under alla de år kravet var aktuellt i bräsch för *politisk storstrejk för allmän rösträtt*. I den frågan kritiserade de starkt Branting, särskilt för att omröstningen i partiet 1904 inte genomfördes med tillbörlig aktivitet och därför rönt ringa deltagande. Han kritiserades också för att han vid de senare akuta tillfällena 1905, 1906 och 1907 manövrerade bort frågan.

Andra förbundskongressen 1907

Socialdemokratiska ungdomsförbundets andra kongress hölls i Stockholm från den 19 till den 22 maj 1907. I ännu högre grad än inför den första ordinarie förbundskongressen 1905 var verksamhetsberättelsen för kongressperioden en enda segersång. Den handlade om en, som vi

sett, sjudande och allt bättre organiserad verksamhet, som gett stora framgångar.

Som det då blivit vanligt i svensk arbetarrörelse hade kongressen föregåtts av omfattande förberedelser på det sättet att klubbarna diskuterat sina önskemål och insänt inte mindre än 83 motioner till kongressen. 10 av dessa rörde frågan om kampen mot militarismen och 15 föreslog olika sätt att förbättra agitationen. Mest anmärkningsvärt är dock, att inte mindre än 23 motioner gällde förbättringar av förbundets bildningsverksamhet bland den arbetande ungdomen. Detta återspeglar den väldiga bildningstörst, som rådde i förbundet, bland landets bästa arbetarungdom.

Uppsalaklubben, vars ombud var Rickard Sandler, föreslog att förbundet skulle ta initiativ till en arbetarhögskola i stil med landets folkhögskolor eller alternativt stödja Brunnsviks folkhögskola. I den senare riktningen gick flera motioner, och kongressen beslöt att anslå medel till stipendier åt elever på Brunnsvik.

Den motion som fick största betydelsen kom emellertid från Hagalundsklubben, som föreslog en rad av åtgärder mot den florerande *smutslitteraturen* och dess spridning. En här av kolportörer prackade på ungdomen mindervärdig litteratur. Bland den fanns det pornografi i "förseglade" böcker och annan litteratur som vädjade till sensationslystnad. Bland titlarna kan nämnas "Bakom fällda rullgardiner" och "Liket i byrålådan". En av de mest kända författarna av sådana skräck- och detektivromaner var den amerikanska signaturen Nick Carter och han fick ge namn åt hela genren. Spridningen ökades av att den mestadels utkolporterades och lästes av kunden i häften, och kallades därför även häftelitteratur. Mot detta beslöt kongressen att utfärda ett upprop, som spreds i en halv miljon exemplar och fick en mycket effektiv verkan. På kort tid tog ungdomsförbundets kampanj död på detta slag av litteratur och förlagen måste inrätta sig därefter. Deras nya giv några år senare blev 25-öres böckerna, som emellertid till stor del bestod av klassiska och moderna noveller och romaner av hög klass.

Förbundet hade gjort en historisk insats i Sveriges kulturliv.

Kampen mot militarismen hade ställts först på dagordningen och föranledde de längsta diskussionerna. Gustav Möller förfäktade att klubbisterna skulle fortsätta att gå in i skytteföreningarna. Han var nästan ensam om denna ståndpunkt på kongressen visade det sig, men hade majoritet i redaktionsutskottet. Per Albin Hansson, redan då skicklig i manövrer, föreslog kongressen genast ge detta utskott i uppdrag att utarbeta ett uttalande mot skytterörelsen och mot att socialdemokrater deltog i den, vilket kongressen som väntat biföll. Frågan om värnpliktsstrejken fanns även på dagordningen och man var överens om att fördöma den individuella värnpliktsvägran. För framtiden ville Z. Höglund och andra inte låsa sig men fann för tillfället en värnpliktsstrejk utesluten. "Man gör större nytta genom att gå ut på förläggningarna och agitera än genom att sitta i fängelse", sade Per Albin Hansson och rönte förståelse.

I fråga om den allmänna inställningen till militarismen uttalade kongressen på centralstyrelsens förslag sig för "att bedriva en kraftig antimilitaristisk agitation med militärväsendets fullständiga avskaffande som mål och i samband därmed verka för upprättandet av mellanfolkliga skiljedomstolar och för en kraftig internationell samverkan mellan arbetarorganisationerna i alla länder".

Tidsbilder och dokument:

En man, en tidning, ett gevär

Under överrubriken "I-i-i-i Gev-ä-är!!" publicerades följande artikel av Fabian Månsson i

Frams aprilnummer 1904.

Det är nu sommartid och de många skytteföreningarna landet runt har börjat sina skjutövningar. Märkligt nog är i år dessa skjutövningar på en hel del platser besökta av ett stort antal överklassynglingar, t. o. m. sådana, som aldrig med hand eller hjärna gjort ett enda dagsverk i all sin tid, har i år anmält sig till deltagande i dessa övningar, av vad orsaker må lämnas därhän, men huvudmotivet har väl varit att få till stånd en beväpnad överklassdagdrivareungdom för att inge en den och dess mätresser födande, allt klassmedvetnare arbetareungdom respekt.

Nå väl, vi sover icke! Vi arbetare förstår så väl och observerar så noga dessa vid hastigt påseende för oss och vår rörelse obetydliga företeelser.

Vi skall nog komma med. Gent emot en yttre fiende vill vi och skall vi försvara den lilla frihet vi har. Vi har inte mer öra för ovederhäftiga fraser om att vi intet har att försvara eller att vi ej kan försvara oss. Det första av dessa påståenden avvisar vi utan vidare resonemang. Vad det beträffar att inte vi kan försvara oss får vår officerskår och dess ledning svara för den saken. Är vår armé och marinledning dålig, lockas vårt folk att ge ut många tiotals miljoner kronor och oerhörda massor av dagsverken till ett ej betryggande försvar och befordras olämpliga officerare till de ledande posterna så skall vi nog tala ett rasande folks tungomål med dessa herrar på vanärens och nederlagets dag. Men ett är visst: uppge vår nationella ställning gör vi *aldrig, ALDRIG*, lika litet som våra organisationer, så länge en kula och en man finns kvar för att utföra en hämnars blodiga värv. Ett är säkert: att äran, den skall vi bärga, om vi än ej kan bärga livet, om så kampen står mot yttre eller inre fiender.

Jag nämnde inre fiender och menar, som envar väl förstår, med dessa folkets fiender, rikets fiender, ljussläckarna, frihetsförtramparna, samhällsplundrarna. De, som intet så och intet spinna men dock är härligare klädda än liljorna på marken, tack vare deras förmåga att roffa åt sig frukterna av uppfinnarens, vetenskapsmannens och arbetarens arbete, blir för varje dag allt fräckare allt efter som deras profit växer. De har numera bara ett snål: att i högsta möjliga mån utpina och olyckliggöra ett redan förut arvlöst och olyckligt folk, att se arbetarna ödmjukt slicka deras skosulor av tacksamhet för de smulor som dessa herrar behagar låta falla från sina rika bord. De har intet annat fosterland än den egna vinsten, inga andra fiender än arbetarnas organisationer, som fordrar ordnade produktionsförhållanden. Och när en dag dessa organisationer bereder sig till den sista avgörande bataljen för att åt staten och kommunerna åter erövra vad man avhånt sig till dessa institutioner, då kan det hända att deras lagliga vapen, rösträtten, frånrövas dem. Men för att försäkra oss mot en dylik eventualitet är det nödigt att det hänger ett gevär i varje arbetares bostad och att dess ägare har lärt sig att "se rätt långs åt järnet". Ty det beklagliga kan inträffa, att vi nödgas dränka privilegierna i de privilegierades blod. Osvuret är bäst.

Arbetare av alla slag. In i leden! In i de organiserade arbetarnas led! Varje man, som känner sig utbytt, nedtryckt har sin plats där. Varje man bör noga följa med sin tid, hålla sin egen tidning och hålla armarna starka och slagfärdiga och ögonen på vårt gemensamma mål. Varenda en, som på något vis kan det, bör delta i skytterörelsen och ha ett eget gevär.

Glöm inte, att än så länge är det bara den starkaste som har rätt. In i leden!

M-n.

5. Kampen mot militarism och krig

Socialdemokratiska ungdomsförbundet kritiserade ofta mycket häftigt partiledningens politiska åtgärder, men förbundsledningen drog sig ännu för att direkt lägga sig i den utåtriktade partipolitiken. Man uttalade sig ännu föga om riksdagspolitiken, åtminstone inte så länge den höll sig inom det politiska partiprogrammets ramar.

Likadant var det med den ekonomiska kampen. Den betraktades av ungdomsförbundet som en fackföreningsrörelsens egen angelägenhet, även när det rörde sig om de unga arbetarnas krav. Man uttalade sig kritiskt men tog inte egna väsentliga initiativ. Detta hade en god sida, det bidrog att stärka den fackliga rörelsens auktoritet, särskilt bland de unga, och det förklarar säkerligen inte så litet av den starka ställning fackföreningsrörelsen haft i vårt land. Å andra sidan skolades det i ungdomsklubbarna en facklig kader, som tog upp de ungas krav i sina fackföreningar. För övrigt var ju Socialdemokratiska ungdomsförbundets seger över ungsocialisterna den viktigaste förutsättningen för fackföreningsrörelsens enhet.

Det förekom emellertid allt oftare att unga arbetare på arbetsplatserna gjorde gemensam sak för att i självständiga aktioner söka genomdriva egna krav. Det var en följd av den klasskänsla ungdomsrörelsen odlat. Ett typiskt exempel var de unga glasbruksarbetarnas strejk för högre löner på Reijmyre glasbruk redan 1903. En av dess deltagare var den fjortonårige Sven Larsson (från 1917 Linderot), blivande ordförande för Sveriges kommunistiska parti. Våren 1905 lade 120 pojkar på 11 till 17 år ned arbetet i Oskarströms jutefabrik och fick höjd timpenning, annars hade hela fabriken tvingats slå igen. På dessa platser fanns ännu inga ungdomsklubbar, men i liknande aktioner deltog givetvis ungdomsklubbisterna i främsta ledet och var de djärvaste, ibland vid sidan av ungsocialistiska arbetare. Betecknande nog ägnades de ytterst sällan någon uppmärksamhet i det socialdemokratiska ungdomsförbundets press. Den var emellertid odelat positivt inställd till de unga arbetarnas kamp. Så angreps synnerligen häftigt den liberal-anarkistiske professorn Knut Wicksell, som i bästa välmening rekommenderat arbetarna att bära en amerikabiljett i plånboken för den händelse de skulle bli avskedade. Någon kapitulation ville man inte vara med om, men kampen på arbetsplatserna betraktades dock som de fackliga organisationernas sak och ungdomsförbundet ville ogärna falla dem i ämbetet.

Däremot betraktade ungdomsförbundet arbetet bland militären som sin alldeles speciella uppgift, och därvid inte minst försvaret av de värnpliktigas intressen. Det förklarar varför förbundet och dess press ägnade så stor uppmärksamhet åt antimilitarismen.

Med denna arbetsdelning var också Branting till en början överens. Han framhöll det under Andra internationals kongress i Stuttgart 1907 och han skrev det i en artikel i Fram i slutet av samma år. Hansson noterar vid ett tillfälle något syrligt att ungdomsförbundet under de åren också fått stöd av partiet för denna verksamhet, nämligen ett anslag på summa summarum 100 kronor. Det hör till saken att Branting vid varje tillfälle särskilt underströk, att den antimilitaristiska agitationen måste bli "förnuftigt bedriven".

Problemets bakgrund

När Socialdemokratiska ungdomsförbundet bildades bröt det med ungsocialisternas nihilistiska antimilitarism och återgick till de svenska demokratiska folkrörelsernas traditioner i denna fråga. Det innebar att man också i detta fall tog partiprogrammet på allvar. Då detta antogs 1897 fick punkten följande lydelse: "Folkbeväpning i stället för stående här. Skiljedomstolar vid internationella tvister. Riksdagen, och i yttersta hand folkomröstning, avgör om krig och fred."

När den fjärde partikongressen sammanträdde år 1900 hade försvarsfrågan aktualiserats genom ett förslag av regeringen att införa ettårig aktiv värnpliktstjänst i Sverige. Kongressen förklarade, att de svenska socialdemokraterna är ”motståndare till all militarism, men icke till ett folkligt och på demokratisk grund byggt försvarsväsen”. Den allra första förutsättningen för ett verksamt försvar är ”en kraftfull och offervillig medborgaranda”, men denna är ”otänkbar utan medborgarrätt”, heter det i kongressens uttalande. Därigenom kopplade partiet samman frågan om landets försvar med de demokratiska kraven.

1901 antog riksdagen regeringsförslaget i princip, men begränsade de värnpliktigas övningstid till 240 dagar i infanteriet och något mera i de övriga vapenslagen. Dåvarande Socialistiska ungdomsförbundet gick in för värnpliktsvägran, vilket fick ringa efterföljd men kostade dess större offer. I opposition mot bland annat detta bildades Socialdemokratiska ungdomsförbundet på partiprogrammets grund.

Värnpliktsordningen var emellertid införd med alla dess vrångsidor. De burgnares barn utbildades i allmänhet till befäl med huvudsaklig inriktning på att tyrannisera den värnpliktiga ungdomen under övningstiden och söka beröva den dess individualitet. De värnpliktiga på förläggningarna bestod nästan helt av arbetar- och bondeungdom.

Ur verkligt nationell försvarssynpunkt var en sådan ordning naturligtvis otillfredsställande. Detta insåg de ledande i det nya ungdomsförbundet och det är intressant att de första rekommendationer de gav arbetarungdomen var att inträda i de frivilliga skytteföreningarna. Särskilt Fabian Månsson och Per Albin Hansson gav luft åt denna idé, som hämtats från den gamla rösträttsrörelsen.

Militärmakten hade emellertid genom värnpliktssystemets införande stärkts. Frågan om hur den skulle bekämpas pockade på ett svar och sysselsatte därför i mycket hög grad den socialdemokratiska ungdomen. Att militärmanskapet nu bestod av ungdom från de arbetande klasserna hade ännu inte medfört någon förändring av militarismens karaktär av maktmedel åt den härskande klassen. Vad detta innebar visste Sveriges arbetarklass allt för väl och kunde inte sluta ögonen för denna ökade fara.

Militarismens klassfunktion

Sedan Sundsvallsstrejkens dagar hade militärmanskap ständigt på nytt insatts mot kämpande arbetare. De maktägande var synnerligen väl medvetna om att arbetarnas egna aktiva aktioner var av avgörande betydelse för förhållandet mellan klasserna i vårt land.

1890 sändes artilleri mot träarbetarna i Malmö under deras ryktbara strejk och i Stockholm kommanderades militär till direkt strejkbryteriarbete under bagar- och hyrkuskstrejkerna. Även till Forshaga kallades militär det året i en föreningsrättsstrid. 1891 sändes som bekant militär till Norberg under strejken och 1892 sändes soldater med skarpladdade gevär ut på Stockholms gator mot demonstrerande arbetslösa. 0. s. v.

Sedan värnpliktssystemet införts ökade till och med utkommenderingarna av militär mot kämpande arbetare. Militär hölls i beredskap under en del av de stora rösträttsdemonstrationerna 1902. Militär sändes till Arlöv under strejken 1901, till Gävle under hamnstrejken 1903, till Norrköping under spårvägsstrejken 1904, och 1905 sattes trupper in mot demonstrationerna i Stockholm. Militär sändes till Mackmyra 1906 och mot träarbetarna i Boden samma år. 1908 gick företagarna till offensiv mot arbetarna och fick militärt stöd bland annat i norrlandshamnarna och i de bohuslänska stenhuggerierna. Och 1909 rådde skärpt militär beredskap i hela landet under storlockouterna och storstrejken.

Meningsbrytningarna inom arbetarrörelsen

När under sådana förhållanden de reaktionäraste kretsarna i landet satte sig fast i ledningen för skytterörelsen och allt mer trängde ut särskilt de socialdemokratiska arbetarna ur föreningarna, och när sedan klassmotsättningarna kom till nya skarpa utbrott 1905, var det naturligt att Socialdemokratiska ungdomsförbundet riktade huvuduppmärksamheten på militären. Per Albin Hansson inledde frågan för centralstyrelsen på ungdomsförbundets första kongress 1905 och frambar förslag till uttalande dels till stöd för instämmande i partiprogrammet på denna punkt samt dels för agitation och upplysningspropaganda bland militärmanskapet för att göra detta den härskande klassens vapen mot arbetarklassen oanvändbart, vilket bäst och säkrast ansågs föra till militarismens störtande. Fabian Månsson, som nu tagit intryck av den danska pacifismen, uttryckt i den hörupska ”hvad skal de nytte?”-andan, slog nu in på en annan väg och menade, att när Sverige i alla fall inte kan försvara sig, skall man ge de 82 miljoner kronor som militarismen kostar till ”mejerier, hönserier, utsädesföreningar, arbetarpensionering o. s. v.”. Sedan särskilt Per Albin Hansson polemiserat mot Fabian Månssons försvarsnihilism, enades kongressen om följande av Fabian Månsson slutligen formulerade uttalande: ”Förbundet skall bedriva en kraftig antimilitär agitation gående ut på att i landet skapa en stämning mot militärutgifter och för att dessa medel i stället kommer det mindre jordbruket, folkupplysningen och arbetarpensioneringen till godo.” Så hade man lyckats att förena två olika meningar i en.

På partikongressen, som hölls några månader tidigare, hade också nihilistiska meningar kommit till uttryck, förfäktade av ungsocialistiska ombud och A. J. Christiernsson. De fick inte mindre än 75 röster för sitt förslag mot 93 på Brantings och Thorssons, som alltså infördes i partiprogrammet i följande formulering: ”Ett folkligt försvarssystem. Kamp mot militärväsendet. Mellanfolklig skiljedom.”

Ett tredje förslag av C. N. Carleson med flera om kamp och upplysningspropaganda mot militärväsendet blev bortmanövrerat i förvoteringsarna. Detta förslag stöddes av ungdomen på kongressen.

Redan på nästa partikongress 1908 hade emellertid vänstern, trots uteslutningar av ungsocialistiska ledare, fått övertaget, och programpunkten ”Ett folkligt försvarssystem” ströks ur det politiska programmet, där punkten i försvarsfrågan nu fick följande lydelse:

”Kamp mot militarismen. Successiv minskning av militärbördorna, fram mot avväpning.

Bindande skiljedomsavtal, permanent skandinavisk neutralitet, kraftig internationell samverkan mellan arbetarorganisationerna mot kriget.”

Detta beslut var en av partivänsterns största segrar på partikongressen 1908, även om det var resultatet av en tydlig kompromiss. Partistyrelsen hade redan före kongressen släppt kravet ”Ett folkligt försvarssystem”. Genom uttalanden och motioner av partiets organisationer var i förväg klart, att det skulle bli avslaget. Misstänksamheten mot partiledningen var så stark att till och med dess förslag att införa krav i programmet på ”försvarets demokratisering” avslogs emedan man tog detta för att vara ett positivt ställningstagande för det militära försvaret. Man fruktade att riksdagsgruppen skulle ta sådana programformuleringar som ”folkförsvar” eller ”försvarets demokratisering” till intäkt för kompromisser med de borgerliga och ville förebygga det.

I Fram och olika partitidningar var det främst Per Albin Hansson, som förde an i denna kampanj för att få partiprogrammet ändrat och kravet på ”folkligt försvarssystem” slopat. För

detta fick han hela förbundets stöd. Det överensstämde ju bra även med Fabian Månssons försvarsfientliga uppfattning, som denne närmare förklarade i mars 1907 under en diskussion i Gävle med helsingekaptenen Gustaf Swedlund över ämnet: "Kan Sverige försvara sig?"

Fabian Månsson bevisade med jämförande statistik, att Sverige hade de relativt högsta militärutgifterna i Europa och därmed i hela världen. Inte mindre än 32 procent av statsbudgeten gick till militären, medan motsvarande siffra i Norge var 15, i Danmark 14, i vad han kallar "det militärnedrivna" Tyskland 10 och i Ryssland 16 procent. Dessutom, tillade Fabian Månsson, tages dessa utgifter i Sverige ut genom hungerskatter, medan "rikare länder vältra dem på kommande släkten genom lån". Här "låter den härskande klickens massorna svälta ihop pengarna med detsamma, år för år". Med siffror visade han hur liten den svenska statsskulden är och hur sakta den stiger jämfört med andra länders.

Broschyren med detta tal fick mottot "Du bär ej utländskt ok, ditt eget ok är värre", en svidande kommentar till situationen.

Och ändå är allt detta enligt Månssons mening ur försvarssynpunkt bortkastat: "Vad tjänar det till att en kalv ger sig i fejd med en flock elefanter?" För att sätta upp en armé mot Tyskland måste vi ta med "gubbar, gummor och spenabarn och ändå låna 351.258 människor utifrån", sade han i Gävlediskussionen med kapten Swedlund, och fortsatte: "Om så olyckligt vore, om det ädla ryska folket skulle låna sig till att utan orsak överfalla en liten grannstat, som intet annat och bättre begär än att få leva i fred, så kan väl åtminstone en officer vara enig med mig om att *Sveriges strategiska läge är ytterst ogynnsamt*", vältaligt kursiverat av Månsson i den senare utgivna broschyren.

Detta var argument som slog an bland dem, som i militären såg ett odugligt och ännu mer opålitligt värn för fosterlandet, men så mycket flitigare använt mot det egna landets arbetande medborgare. För de unga arbetarna tillkom så soldatplågeriet, den förhatliga "harvningen" och exercisdrillen, som berövade dem människovärdet i deras bästa år. Det förvånar inte att ungdomsklubbarna utvecklade stor aktivitet i den antimilitära agitationen och att de, som kom i fängelse för att de varit juridiskt ansvariga för antimilitaristiska skrifter eller för att de spritt dem på föreläggningarna, hyllades och hedrades nästan som hjältar.

Det vore emellertid inte rättvist om man bedömde dessa argument som ett uttryck för nihilism gentemot det egna fosterlandet. Även om det inte då anfördes som argument är det naturligt att den omständigheten att freden mellan Norge och Sverige kunde räddas 1905 stärkte uppfattningen att krig kunde hindras med fredliga medel. Man föreställde sig nämligen inte klart att kriget med Norge avvärjdes under ett revolutionärt uppsving, medan situationen under en nedgång för rörelsen blir en annan. När partivänstern därför ställde krav om internationell skiljedom och fick det infört i partiprogrammet, var det inte bara ett förtvivlans försök att sätta något i stället för försvaret, utan också en ärlig men naturligtvis ohållbar uppfattning att den vägen skulle vara framkomlig. Snart mognade dock mera realistiska tankar fram och vänstern i partiet började alltmera ställa förslag om att Sverige skulle söka ernå permanent neutralitet med sina grannar, bland vilka ju också fanns de stormakter, som främst kunde hota vårt land. Av stort intresse är hänvisningen i programpunkten till betydelsen av arbetarorganisationernas internationella samverkan för aktioner mot kriget.

Särskilt var det Fredrik Ström och Zeth Höglund, som vid denna tid framhävde nödvändigheten att försvara fosterlandet. I broschyren "Ned med vapnen!" skrev den senare: "Patriot i bästa mening är den, vars strävan går ut på att höja sitt eget lands andliga och materiella kultur till den högsta möjliga, utan att därigenom träda andra folks rätt för nära."

Man diskuterade också andra utvägar. En del vidhöll ännu, att man skulle erövra den frivilliga skytterörelsen. Andra ansåg att ett milissystem i stil med det schweiziska skulle vara en räddningsplanka, men deras argument övertygade inte, framför allt för att man inte ansåg det möjligt att därigenom minska den härskande bourgeoisins militära inflytande. Så avskytt hade den gjort försvarsväsendet genom översitteri i armén och utkommenderingar mot i endräkt kämpande arbetare att också de mest medvetna grep efter halmstrån för att motivera att ett militärt försvar över huvud skulle kunna undvaras. Men de värjde sig samtidigt energiskt mot att bli beblandade med de ung- socialistiska nihilisterna. Man sökte skydd för fosterlandets suveränitet och självständighet, samtidigt som man gick till kamp mot den kapitalistiska fosterlandslösheten, för vilken det gavs bevis i överflöd. Ett av de mest slående var verkstadslockouten 1905. Då fick för övrigt arbetarna mitt i den värsta nationalistiska yran på ömse sidor om Kölen ekonomiskt stöd från Norges arbetare. Alldeles oförtydligt är det också, att Socialdemokratiska ungdomsförbundets ledning och partivänstern hade det för- klarligen outtalade kravet på arbetarklassens beväpning i tankarna. Den tanken ligger bakom planerna att erövra de frivilliga skytteföreningarna, agitationen på militärföreläggningarna, försvaret av militärmanskapets intressen o. s. v.

Den utomordentligt starka antimilitaristiska stämningen i Sverige efter 1905, vilken Socialdemokratiska ungdomsförbundet mer än någon annan subjektiv kraft bidragit att skapa, hade stor politisk effekt. Det råder inget tvivel om att det var den som tvingade Lindmans regering att påskynda propositionen om rösträttsreform 1907 och faktiskt göra den åtminstone till formen mera demokratisk än den fockade liberala regeringens året förut.

Därvid hade den kanske också lyssnat till den socialdemokratiska riksdagsgruppens tal om att allmän rösträtt skulle göra Sveriges arbetare mera försvarsvänliga. Men detta kunde åtminstone inte gälla ungdomen upp till 25 år, som blev berövad den miserabla rösträtt de hade.

Militärfrågan på Andra internationalens kongress 1907

Ungdomsrörelsens starka inflytande i arbetarpartiet, som kom till uttryck på partikongresserna 1907 och 1908, måste också partiledningen ta i räkningen, framförallt vid behandling av militärfrågan. Det var också den från svensk arbetarrörelse mest observerade frågan på *Andra internationalens kongress i Stuttgart* under augusti 1907. I den svenska delegationen märktes Branting, Carleson, Möller och andra.

Huvudmotsättningen stod till en början mellan det tyska partiet och det franska. Det senare föreslog en resolution, där det bland annat talas direkt om generalstrejk och uppror mot kriget. Bebel stod för det tyska förslaget, vilket proklamerade vägran att gå med på krigskrediter och anslag till militarismen samt att allt skulle göras för att möta krigsfaran. Branting ansåg i sitt referat i Social-Demokraten, att Bebel gjorde "sitt parti orätt", när han som argument mot den franska resolutionen anförde åtalsrisker. "Det var ju inte där kärnpunkten låg i det tyska motståndet mot vissa franska formler", skrev han.

Lenin och Rosa Luxemburg anknöt till Bebels förslag och föreslog fyra tillägg, vilka något modererades efter en överläggning mellan Lenin och Bebel, varunder den senare ånyo anförde att ett tyskt godkännande skulle medföra att polisen upplöste partiorganisationerna och det går vi inte in på, så länge det inte rör sig om något allvarligare. Efter några dagars diskussioner föreslog Bebel, att ett underutskott skulle tillsättas för att utforma ett enande förslag. Bebel föreslog att underutskottet skulle ha 2 medlemmar från vardera av de sex stormakterna plus Vandervelde för småstaterna. De danska, norska och svenska delegationerna enades då om att

dessutom föreslå Branting som sin representant.

Innan underutskottet sammanträdde hölls enligt Brantings referat ett sammanträde med delegationerna från de mindre länderna, till vilka också räknades USA. Branting ställer detta sammanträde i samband med sitt anförande inför underutskottet. Han pläderade där för att avvärjningstanken och skiljedoms principen borde komma till uttryck i resolutionen. Därmed gick han de tyska opportunisterna till mötes i deras försök att få resolutionen mera riktad mot militarismen i allmänhet än emot det hotande imperialistiska kriget. Så motsatte sig de tyska centristerne det fransk-engelska förslaget att rekommenderaorstrejksvapnet i händelse av krig med motiveringen att en sådan strejk troligen skulle komma att bli effektivare i Tyskland än i Frankrike och England.

Därefter fortsatte Branting: ”Vi instämmer vidare i ett av de från de ryska utskottsmedlemmarna och Rosa Luxemburg inkomna tilläggsförslagen till den bebeliska resolutionen, nämligen det som framhåller betydelsen av ungdomens socialistiska upplysning i ungdomsorganisationer, så att den unge arbetaren icke låter sig föras till blind ’kadaverlydnad’ utan även i vapenrocken behåller känslan av att vara medborgare.” Branting var särskilt angelägen att i sitt referat till Social-Demokraten framhålla hur han redogjort för ungdomsförbundets agitation bland de värnpliktiga i Sverige, vilken ”visst hade en viktig uppgift att fylla”.

Till grund för underutskottets behandling lades Bebel's förslag.

Branting framhåller i sitt referat det nya avsnitt, som tillfördes det ursprungliga förslaget, om bevisen för den ökade kampviljan mot kriget, vari även den svenska arbetarklassens insats för sitt lands fred 1905 är noterad.

Med en mindre förkortning intogs i resolutionen Lenins och Luxemburgs tilläggsförslag, vars slutrader lyder i Brantings översättning: ”Kongressen förklarar att om ett krig hotar utbryta är det en skyldighet för arbetarklassen i de intresserade länderna och för deras representanter i parlamenten att med Internationella byråns hjälp genom enhetlig aktion göra allt som står i deras makt för att förhindra krigets utbrott med alla medel som synes dem verksammast och som nödvändigtvis växlar allt efter klasskampens skärpa och den allmänna politiska situationens tillspetsning. I fall kriget ej dess mindre skulle bryta ut, så är det deras skyldighet att ingripa för att få det att snart upphöra och av alla sina krafter utnyttja den ekonomiska och politiska kris, som kriget framskapat, för att rycka upp folket och därigenom påskynda det kapitalistiska väldets fall.”

Dessa slutrader antogs på nytt i resolutioner av Andra internationalens kongresser i Köpenhamn 1910 och i Basel 1912. När sedan världskriget bröt ut 1914. visade det sig som bekant att flera av dem som röstat för detta uttalande inte betraktade det så mycket värt som det papper på vilket det skrivits.

Ungdomsförbundet en av Ungdomsinternationalens grundare

I samband med Andra internationalens kongress i Stuttgart 1907 hölls också en internationell socialistisk ungdomskongress, i vilken det svenska socialdemokratiska ungdomsförbundet var representerat genom Gustav Möller. Sammanlagt var 60.000 medlemmar i tretton länders socialistiska ungdomsförbund företrädare, av vilka det svenska var det ojämförligt största med sina 15.000.

I början av 1907 hade ett internationellt socialistiskt ungdomssekretariat kommit till på tyskt initiativ. Dess sekreterare var belgaren Hendrik de Man och övriga ledamöter var Karl Liebknecht och Ludwig Frank från Tyskland. Det förmedlade information mellan förbunden bland

annat genom en hektograferad bulletin. Det utsände till exempel ett fotomontage av den socialistiska ungdomspressen världen över. I detta intar Fram den berättigade hedersplatsen och Socialdemokratiska ungdomsförbundet var i dessa tidningar ofta omtalat som synnerligen framgångsrikt. En tredjedel av den nya ungdomsinternationalens inkomster utgjordes 1908 för övrigt av medlemskontingenter från Sverige.

Ordförande för den internationella ungdomskongressen 1907 var Karl Liebknecht. Han inledde frågan om kampen mot militarismen med ett tal, i vilket det svenska förbundet hade anledning att finna både uppmuntran och inspiration. Han påvisade att kampen mot militarismen framförallt är en ungdomens angelägenhet och att detta måste finna erkännande och stöd från de socialistiska partiernas sida. Han betraktade värnpliktsvägran som taktiskt oriktig och ansåg att huvudlinjen måste vara att ställa sig i spetsen för manskapets kamp för bättre materiella och andra förhållanden på förläggningarna. "Offer måste falla", sade Liebknecht, men betecknade det som en dumhet att i onödan provocera till sådana. Han tog ännu tydligare avstånd från Bebels vägran att gå med på Lenins hela ändringsförslag på grund av åtalsrisken och tillade: "En blick på våra ryska vänner lär oss måttfullhet i uppskattningen av de offer vi hittills gett och som återstår oss att ge."

Efter talet och en kort diskussion instämde kongressen i den resolution om antimilitarismen, som strax förut antagits av Andra internationalens kongress.

Gustav Möller inledde alkoholfrågan, varefter kongressen antog ett kort uttalande, vari alkoholmissbruket och allt förhållande av denna njutning fördömdes.

Bildningsfrågan inleddes av den holländska vänstermarxisten Henriette Roland-Holst och en resolution antogs, som vann välvilligt mottagande i det svenska förbundet, vilket ju framgångsrikt ägnade en stor del av sin andra förbunds-kongress 1907 däråt. Fram noterade dock, att det svenska förbundet inte skänkt uppmärksamhet åt den fysiska fostran, som rekommenderades i ungdomsinternationalens beslut.

Mera reserverat mottogs beslutet, att ungdomsförbunden rekommenderades ställa sig i spetsen för de unga arbetarnas och särskilt lärlingarnas kamp för bättre arbetsförhållanden. Möller skriver i Fram att frågan delvis ligger annorlunda till i Sverige, där bland annat fackföreningarna spelar en större roll.

Till styrelse för den nya socialistiska ungdomsinternationalen valdes Karl Liebknecht, belgaren Hendrik de Man, Gustav Möller, Henriette Roland-Holst och Leopold Winarsky, den senare från Österrike.

Från denna kongress blev Karl Liebknecht ett bekant och populärt namn i den svenska ungdomsrörelsen.

Fram hade de första två åren särskilt framhållit *August Bebel* och med samtycke refererat hans polemik mot Bernstein och de övriga revisionisterna. På det sättet bekämpades också de svenska revisionisterna, även om Frams medarbetare ännu inte kände sig nog säkra att ta tjuren vid hornen och själva gå i närkamp med dem på hemmaplan. 1905 refererade Fram *Karl Kautskys* skrifter, som då började att översättas till svenska. Både Bebel och Kautsky hade emellertid allt mer tydligt avfallit åt centern i rörelsen, och till detta kom att det 1905 rådde en påfallande passivitet i den tyska rörelsen, medan den ryska revolutionen fick starka ekon i andra länder.

I Tyskland börjar nu *Karl Liebknecht* allt mer att framträda som vänsterns ledare vid sidan om Rosa Luxemburg, Franz Mehring och Clara Zetkin. Han var den egentlige ledaren för den nya

socialistiska ungdomsinternationalen. Samma år utkom hans omfattande skrift *"Militarism och antimilitarism med särskild hänsyn till den internationella ungdomsrörelsen"*, som slutar med de sedan klassiska orden: *"Den som har ungdomen, den har armén."*

"Den socialdemokratiska frågan är till slut en militär fråga", skrev han, och påvisade hur militarismen förgör demokratin och hur den kan besegras genom att den socialistiska rörelsen vinner ungdomen.

Den svenska arbetarungdomen blev i hög grad stimulerad av Liebknechts idéer. De fann i dem sina egna åsikter bättre motiverade och systematiserade. Efter hemkomsten från Stuttgart tog Gustav Möller genast itu med att översätta Liebknechts omfattande arbete och boken var färdig till utgivning redan vid årets slut. Denna enastående snabba utgivning hade så mycket större betydelse som den blev en politisk manifestation för författaren, vilken under tiden dömts av tysk domstol till ett och ett halvt års fängelse för boken. Den fick ett bestämt inflytande över ungdomsförbundets allt intensivare antimilitaristiska verksamhet fram till första världskriget.

Tidsbilder och dokument:

Manifest i militärfrågan

Arbetarpartiets fjärde kongress 1900 var den första att behandla militärfrågan. 1 dess beslut hette det att partiet är "absolut motståndare till all militarism men icke till ett folkligt och på demokratisk grund byggt försvarsväsen". På grundval av detta beslut utfärdade partistyrelsen senare på året följande manifest till Sveriges arbetare.

På nytt ljuder över landet ett rop, som är Eder blott allt för välbekant: Vårt försvar är odugligt, nya stora offer, nya tunga bördor måste till.

Samma mäktiga folkfientliga intressen, som över hela världen är verksamma för militarismens utvidgande, driver även hos oss sitt spel. Ni känner det från urtiden, då folket fick betala priset i en ovärdig köpslagan mellan de besittande klasserna, medan krigsministern mässade över schackrarna sitt bekanta: "får vi detta, så kan vi försvara oss". Ni känner det även från senare år, då, tvärtemot urtimalöften och kungligt diktamen, de tullmiljoner, som pressats ur massorna, väsentligen offrats på de nya rustningar, som blivit frukten av storsvensk utmaningspolitik gent emot vårt friare norska broderfolk.

Men medan sålunda militärbördorna våldsamt drivits i höjden, har intet gjorts för det viktigaste av alla försvarsverk: en nationell samling kring en kultur och en samhällsordning, som hela folket känner vara en livssak att upprätthålla. Sedan en mansålder står rösträttsfrågan olöst; medan den allmänna rösträtten blivit grundvalen för nästan alla moderna stater, hålls i Sverige tre fjärdedelar av landets myndiga män allt framgent som en trälklass, ovärdiga medborgarskapets rättigheter. Och samma gammaldags överklassregemente, socialt som politiskt; skyddslagstiftningen går med snigeltång, vår folkundervisning halvslumrar i kyrkans hägn, men Akarpslagar har vi fått och bolagsväldet förstärkt av ringbildningar, som redan brandskattar hela vårt folk, breder sig snabbt under statsmakternas ömma omsorger; skatterna är systematiskt kastade på den, som har minst att betala med; kapitalet är fritt t. o. m. från självdeklaration. Det är knappt mer än tryckfrihet samt föreningsrätt — n. b. där arbetarna kan försvara den med egen kraft! — som varslar om bättre tider än nu för vårt folks stora flertal.

Sveriges överklass har sålunda, som också vår partikongress uttalat, *systematiskt vanvårdat vår främsta försvarsfråga*. I stället för att begagna den långa fredens tid till att skapa, på den allmänna medborgarrättens grund, en folklig medborgaranda, som kunde mångdubbla även ett

litet folks försvarskraft i farans stund, har trångsynt, självisk, klasspolitik alltjämt varit dess ledstjärna. Och t. o. m. nu, när efter Norrbottens indragande i vår bolagskultur den skandinaviska halvöns avsides läge icke synes innebära samma trygghet som hittills, vill man likafullt sluta ögonen för att *snabba inre reformer* i vårt land är angelägnare än alla nya härordningar, vilka blott ger ett tomt sken av värnkraft om de påtvingas ett folk mot dess vilja i stället för att fyllas av och bäras uppe av dess levande anda.

Man vill med ett ord utmynta den oklara orostämningen i landet till en *militaristisk kupp*. Den allmänna värnplikten skall drivas fram med undanskjutande av all tanke på ett verkligt folkligt försvarssystem, och de folkliga reformerna — ja de må läggas på ”utredning” till en oviss framtid.

Mot en sådan politik, som ånyo söker missbruka nationella stämningar till stärkande och fastlåsande av klassväldet, manar partistytelsen Sveriges arbetare till energiskt, planmässigt motstånd.

Gent emot varje militaristisk åskådning, den må sedan uppträda ohöljt reaktionär eller i ”frisinnets” eller ”kulturens” lånade dräkt, hävdar partistytelsen, med anslutning till vårt program, det internationella våldets bekämpande så långt ske kan genom en strängt fredlig politik, genom fortsatt stärkande av arbetarnas internationella organisation, genom skiljedomstankens fullföljande samt ytterst genom att lita till hela den kraft, som bor inne hos ett till självförsvar fostrat *folk i vapen*.

överklassen mäter en härordnings värde icke minst efter arméns användbarhet för att mot ”inre fiender” tjäna dess klassintressen. Sveriges arbetare, som minns militärkommenderingarna mot strejkande fredliga arbetare och i Åkarpslagen fått en alltjämt levande erinran om de härskandes sinnesart, måste redan av denna grund absolut protestera mot varje militaristisk tvångströja. Vårt lands försvar mot möjliga yttre fiender vill vi i stället bygga på i huvudsak samma grund som de frihetsälskande norska och schweiziska folken funnit betryggande för sin självständighet. Ett *milissystem* alltså, begynnande med vapenövningar redan i *skolan*, fortsatta under utvecklingsåren i *skytteföreningar*, vidare fullföljda och bragta till avslutning i en rekrytskola, som icke går ut på att förvandla medborgaren i vapenrock till en viljelös exercismaskin, samt sedan i den mån det är oundgängligen nödigt fortsatta repetitionsövningar, medan den militära dugligheten dock väsentligast hålles vid makt genom att det gevär, som staten, liksom redan sker i Schweiz, givit en var fosterlandsförsvarare, användes vid hembygdens skjutövningar och tävlingar — se där i stora drag det positiva *folkliga försvarsprogram*, som vi sätter upp mot kasernidealets och den militära kastandans män. Och en sådan sakernas ordning, som ofantligt ökar vår verkliga försvarskraft, blir dock *billigare* än t. o. m. det utdömda system vi nu har.

Med hänsyn till de allmänna förutsättningarna för *varje* arméform vill partistytelsen på det eftertryckligaste betona:

icke en dag ökad övningstid för de värnpliktiga utan tryggande garanti mot militärt godtycke; krigslagarna må icke tillämpas i fred, krigsrätterna slopas eller helt ombildas i civil anda, de värnpliktigas rätt att klaga mot förmän liksom deras tryckfrihet må kraftigt upprätthållas, o. s. v.

icke ett öre ökade anslag till försvaret utan tryggande garanti mot att kostnaderna ånyo väsentligen vräkes på de obemedlade klasserna. Men inga ”urtima”-löften, givna att svikas, klart regeringsförslag om progressiv försvarsskatt på den större förmögenheten.

Gent emot dunkla rykten, som redan smyger, sätter vi det bestämda folkkravet:

ingen ny urtima riksdag, där ett nytt härordningsförslag skulle förrädiskt genomtrumfas utan att folket på något sätt tillspörjes om sin mening.

Tvärtom må det anses som en oavvislig plikt för de nuvarande riksdagsmännen att med första utforska stämningen hos hela befolkningen i deras resp. valkretsar med hänsyn till det nu framlagda generalstabsförslaget.

Partistytelsen för sin del har vid närmare prövning av detsamma funnit ur militärisk synpunkt:

att detsamma i allt väsentligt är byggt på militaristisk grund, efter mönster av storstaternas stående härar;

att andan i detsamma sålunda måste antagas bli preusseriets, med en lång kaserntids tyrannisering, brutalitet och demoralisation,

att ingen den ringaste garanti givits för den långa övningstidens användande till det för försvarets krav väsentliga, med bortrensande av all paradexercis och annan värdelös yrkesslenträn;

att under sådana förhållanden ingen säkerhet gives att icke nya krav på ytterligare förlängd övningstid, särskilt för specialvapnen, inom kort skall framställas;

ur kostnadssynpunkt:

att förslaget skulle plötsligt stegra den redan så uppskruvade ordinarie armébudgeten med över 50 procent, tvärt emot vad som alltid försäkrats, att ett rent värnpliktssystem skulle vara den för staten billigaste härordning;

att de extra kostnaderna för kaserner, ny krigsmateriel och utrustning m. m., ehuru ännu icke ens närmelsevis kända, helt visst måste gå löst på många tiotal, kanske hundra miljoner kronor;

att Sverige på så vis, ensamt för landförsvaret, skulle åläggas att bringa offer, som i proportion till folkmängden t.o. m. bleve *större* än man kunnat pressa fram av de stora, för anfallskrig rustade militärstaterna;

att en så våldsam ökning av bördorna samtidigt med att det produktiva arbetet berövas en årsklass av den kraftigaste befolkningen och störes genom täta repetitionsövningar, ofelbart måste svårt förlama landets materiella och andliga kulturutveckling och sålunda långt ifrån att stärka, i själva verket måste försvaga dess motståndskraft i farans stund;

ur allmän synpunkt:

att förslaget, i överensstämmelse med sin militaristiska läggning, försmår varje sådan anknytning till det frivilliga skytteväsendet, som kunde göra detta till en förskola för fältarmén;

att grundbestämmelsen att samtliga värnpliktigas dagsavlöning skall nedsättas till 10 öre är i en mängd fall en upprörande orättvisa mot den fattige värnpliktige och hans närmaste, helst som intet försports om garantier för att den till övning inkallade skulle återfå innehavd plats.

Men först och sist, just därför att ingen mekanisk försvarsapparat kan rädda, om den rätta andan saknas hos försvararna, därför att en härordning, genomdriven av överklassen mot flertalets vilja och utan att folket haft rätt att därom något bestämma, aldrig kan fyllas av den offervillighet, som ensam kan möjliggöra ett framgångsrikt försvar, därför med ett ord att

rösträttsfrågan är vår främsta försvarsfråga, ställer partistyrelsen till Sveriges organiserade arbetarklass denna maning:

därest de härskande skulle försöka att utan hänsyn till arbetarnas fordran på full medborgarrätt driva igenom generalstabsförslaget eller något därmed väsentligen likartat, må Ni då, med all den kraft som står till edert förfogande, särskilt genom upprepade demonstrationer under de avgörande dagarna, föra fram *RÖSTRÄTTSFRÅGAN* till slutlig lösning, så att folket själv omsider må få möjlighet att bestämma i egna livsfrågor.

Stockholm den 10 december 1900

Socialdemokratiska partistyrelsen.

6. Den stora kraftmätningen 1909

När den moderna industrihögern själv övertagit regeringsmakten 1906 vädrade Sveriges organiserade företagare morgonluft. Nu ville de ta igen skadan för de gångna åren, då de varit tvungna att ge efter för arbetarnas aktioner, särskilt som de hade onda aningar att den revolutionära vågen kring 1905 österifrån skulle kunna slå in även över Sverige.

Men arbetarna var otåliga för att de fått ut för litet av dessa rörelser och fortsatte sina lokala aktioner, samtidigt som de ställde krav att arbetarrörelsens ledning skulle ta större, samlande initiativ. Landsorganisationen fortsatte att växa och hade 1907 nära 190.000 medlemmar. Dessutom hade järnvägsmännens, typografernas och andra fackförbund utanför Landsorganisationen mer än 30.000 medlemmar.

Paragraf 23

Företagarna stärkte ånyo sina organisationer. Den största, Svenska arbetsgivareföreningen, fick en ny direktör av modernare snitt, nämligen Hjalmar von Sydow, som i ledningen för stockholmspolisen skaffat sig sin uppfattning om arbetarrörelsens styrka och svaghet. Splittringsorganisationen Svenska arbetarförbundet med högst 10.000 medlemmar var ett misslyckat försök. Förbundet samverkade med de kristliga fackförbunden i Europa och deltog i deras internationella kongresser. Nu gällde det att stärka företagorganisationens ställning. Första initiativet blev att i avtalen få infört arbetsgivarföreningens bestämmelse om "arbetets frihet" i paragraf 23 av dess stadgar, vilken hade följande formulering: "Arbetsgivaren äger rätt att leda och fördela arbetet, att fritt antaga och avskeda arbetare samt att använda arbetare, oavsett om de är organiserade eller ej." Detta försågs med lockbetet: "Föreningsrätten skall å omse sidor lämnas okränkta."

Inför årsskiftet till 1907 återstod ett mindre antal öppna lokala arbetskonflikter olösta. Det rörde sig om karbidverket i Alby, rörläggarna i Malmö, murare och träarbetare i Hälsingborg, sockerbruken i Landskrona och Kävlinge, superfosfatfabriken i Gäddviken, glasbruket i Kosta och ännu ett par liknande mindre konflikter, sammanlagt åtta.

Konflikterna var lokala och fördes som var vanligt på de egna fackföreningarnas initiativ och bekostnad. Arbetsgivarföreningen ville ha rent bord och ställde ultimatum till Landsorganisationens ledning att se till att strejkerna upphörde, annars skulle den utfärda lockout för sina medlemsföretag med deras omkring 200.000 arbetare. Det förutsattes att "paragraf 23" skulle införas i de nya avtalen.

Landssekreterariatet kallade in representantskapet och ombud för de berörda fackföreningarna. Sammanträdet beslöt ålägga de senare att antaga arbetsgivarföreningens ultimatum. För

arbetarna, som redan i hårda strider vunnit föreningsrätten, var det ett hårt bud att nu utan strid ge upp sin rätt att påverka intagandet och avskedandet av arbetare på deras arbetsplatser. Detta hade nämligen dittills varit beroende av den lokala fackföreningens egen styrka och handlingskraft. Nu förmåddes först Landskrona grov- och fabriksarbetaravdelning att antaga arbetsgivarnas krav och därefter utövade de reformistiska ledarna press mot den ena arbetargruppen efter den andra. Social-Demokraten manade de arbetare, som efter en månad fortfarande tredsade, att följa de andras exempel. — Domen skulle annars drabba dem hårt, skrev tidningen. De sista som förmåddes återgå i arbete var byggnadsarbetarna i Hälsingborg.

Bland arbetarna var bitterheten stor, och för att göra uppgörelsen mindre motbjudande hade Landsorganisationens ordförande Herman Lindqvist i ett brev till arbetsgivarföreningen framhållit att arbetarna icke kunde betrakta det som avtalsbrott, ifall arbetare vägrade att arbeta tillsammans med strejkbrytare. I svaret förklarade arbetsgivarnas ledning, att uttalandet i Lindqvists brev ”ingalunda finge anses såsom ett villkor vid uppgörelsen utan framkommit för att uttrycka arbetarrepresentanternas åsikt”. Lindqvist intygade i ett nytt brev att uttalandet icke är ett villkor, utan ”framförts för att uttrycka vår åsikt”.

I detta samband konstaterar Ragnar Casparsson i ”LO under fem årtionden”, att man inom arbetsgivarföreningen blev närmast överraskad över LO-ledarnas defensiva uppträdande. Det förklaras emellertid av en strävan hos dem att centralisera fackföreningsrörelsens verksamhet. Svårare fick de att smälta ett strax efteråt framfört nytt krav av företagen, nämligen att de senare skulle ha rätt att oaktat eventuella avtal när som helst företa sympatilockouter för annan företagare, som blivit förklarad i blockad. Även för att lösa den frågan måste representantskapet inkallas. Herman Lindqvist konstaterade till en början att man på fackligt håll alltid menat att avtal var till för att hållas, och att strejk och lockout inte skulle få förekomma under avtalstiden. Men när arbetsgivarna nu yrkat på handlingsfrihet måste frågan regleras, och representantskapet gick med 21 röster mot g med även på detta krav. Vartill ordföranden efteråt förklarade, att understöd till de utkastade arbetarna naturligtvis inte kunde komma i fråga från Landsorganisationens sida.

Sandökravallerna

Vid släkten Kempes sågverk i Sandö och Dal i Ådalen förbjöds ännu fackföreningar, vilket ägarna förklarade med att de själva inte tänkte gå in i arbetsgivarföreningen. Fackföreningar bildades likväl även där, och på våren 1907, då arbetet skulle börja, avskedades de fackligt organiserade i Dal. Av solidaritet lades arbetet ned den 17 april i Sandö, där också en del av fackföreningens medlemmar blivit avskedade. Demonstrationer genomfördes av Ådalens arbetare och solidaritetsmöten hölls på flera platser i Norrland.

Strejkbrytare värvades, beväpnades med batonger och revolverar och väckte en våldsam förbittring i detta genuina sågverksarbetardistrikt. Under demonstrationer den 9 maj mot strejkbrytarlogementet i Lunde åstadkoms en del åverkan på staket och hus, och länsmannen blev skadad med ett tillhygge av trä, vars farlighet i pressen växte med avståndet från skådeplatsen.

Mot Sandöarbetarna, som själva inte organiserat demonstrationerna, begynte en våldsam kampanj. Militär tillkallades, polisen förstärktes och den borgerliga pressen kokade över av ilska och krav på repressalier mot arbetarna. Den enda tidning som försvarade dem var deras egen Nya Samhället i Sundsvall, vilket emellertid föranledde Branting i den stockholmska Social-Demokraten till häftiga protester. Han uppmanar den 14 maj Nya Samhället att ta avstånd från ”Sandöexcesserna”. Han skrev om gefundenes Fressen för belackarna och

beklagade att ”illa övervägda uttalanden, till på köpet under en våldsam jäsning i sinnena i Ådalen, kunnat inflyta i ett partiorgan”. Därefter börjar anhänganden och häktningar, sammanlagt ett fyrtiotal. De efterlysta Albert Sundin och bröderna Fritz och Henning Ståhl påträffas i Kristiania, nu Oslo, och utlämnas. De dömdes till åtta års straffarbete vardera, medan femton andra arbetare fick straffarbete eller fängelse av olika varaktighet. Domarna gällde ”uppror”, trots att de åtalade med all rätt kunde hävda att deras demonstrationer inte riktades mot myndighet utan endast mot strejkbrytare från främmande ort.

Emellertid måste Seth och Frans Kempe erkänna den fackliga organisationen, fast de själva länge framhållde att vara oorganiserade på sin kant.

Domarna framkallade stark jäsning i Ådalen. Flera tusen deltog i ett protestmöte inför vilket bland andra Kata Dalström talade. Mötet krävde att åkarpslagen skulle bort och upprorslagen revideras. Bland annat protesterade man mot den långa häktningstiden på mer än två månader.

Partistyrelsen och landssekreteriatet visade däremot en påfallande passivitet och gjorde i stället vad de kunde för att dämpa proteststormen. De hävdade nämligen att sandödomarna inte var av politisk karaktär och att därför det växande kravet på amnesti inte kunde stödjas. Starka krafter ansåg att den nye monarken Gustav V skulle kunna motverka sin redan förvärvade impopularitet för odemokratiska ingripanden genom att bevilja amnesti. Men Branting menade att de dömdas öde nu berodde på den benådande makten, och det var i överensstämmelse med denna inställning partistyrelsen kunde förmå partikongressen 1908 att be om nåd för sandömännen i stället för att begära amnesti. Kungen lovade dock en lokal uppvaktning från Ådalen för amnesti, att frågan skulle kunna prövas om ett år, men då sade lindmanregeringen bestämt nej. De dömda var väl medvetna unga arbetare. Albert Sundin var en bildad socialdemokratisk ungdomsklubbist, senare redaktör i kommunistisk och annan arbetarpress.

Lantarbetarna kommer med

Ännu sökte den borgerliga pressen att upptända hetsstämningar mot arbetarrörelsen. En förövändning tog man i årets lantarbetarstrejker, bland vilka den hos kammarherre Kennedy i Råbelöv vid Kristianstad tilldrog sig stor uppmärksamhet på grund av brutala vräkningar. Lantarbetarna, vilkas eländiga tillvaro aldrig intresserat den borgerliga pressen, blev nu föremål för provocerande hetsskrivelser om skördestrejck och djurplågeri.

Detta gav emellertid i sin tur anledning till sakliga undersökningar av lantarbetarnas liv. Komminister H. F. Spak gjorde en grundlig utredning i boken ”Lantarbetarfrågan”, som blev en stor tillgång för dem som fått sin uppmärksamhet fäst vid denna arbetargrupp. Denna sakliga framställning blev en av anledningarna till att Spak kort tid efteråt berövades sitt levebröd inom den svenska statskyrkan.

På Z. Höglunds och Einar Ljungbergs förlag i Göteborg utgav Viktor Larsson en broschyr, ”Lantarbetaren och småbonden”, som var en verklig väckare. Socialdemokratiska ungdomsförbundet spred Fredrik Ströms skrift ”Bonden och socialismen” i flera tiotusentals exemplar.

1908 bildades Svenska lantarbetarförbundet.

De skärpta attackerna mot arbetarklassen 1908

1908 blev ett den skärpta klasskampens år. Arbetarrörelsen, starkare än någonsin i omfattning, sammanhållning och kampvilja, ville fortsätta kampen för bättre villkor och människovärde.

I slutet av 1907 började den europeiska ekonomiska krisen att drabba Sverige. Några spekulanter gick om styr, men framförallt ökade de arbetslösa skara. Detta sammanföll emellertid med den vanliga säsongsarbetslösheten och tilldrog sig inte större uppmärksamhet bland arbetarna. Men företagarna var inte sena att utnyttja läget. Lindmanregeringen, som mänskligt sett borde känna sig åtminstone till en del ansvarig för situationen, vidtog inga åtgärder för att hjälpa de nödlidande arbetslösa, men väl för att stödja företagarna i deras offensiv mot arbetarna. Den var dock så säker på möjligheterna att utnyttja konjunkturen i lönepressande syfte att den i det längsta undvek att direkt eller öppet ingripa i striderna på arbetsmarknaden. De strejkandes antal blev under 1908 det högsta sedan storstrejksåret 1902.

En typisk arbetskonflikt uppstod inom *byggnadsfacken*, vilkas arbetsgivare var organiserade i Centrala arbetsgivarförbundet. Arbetarna hade inför nyårsskiftet sagt upp avtalen och begärt förhandlingar om bättre villkor. Efter ett par månader svarade arbetsgivarförbundet och föreslog vissa lönesänkningar. När det efter detta inte kunde bli några förhandlingar, meddelade byggmästarna genom anslag på arbetsplatserna den 30 mars, att de med omedelbar verkan sänkte lönerna mellan 4 och 8 öre i timmen och ackorden med 15 procent. Dessutom skulle arbetstiden förlängas och tio procent av timlönen hållas inne för dem som arbetade på ackord. På de arbetsplatser, där detta anslag sattes upp, gick arbetarna utan vidare i strejk. Andra eller nya byggmästare hindrades av arbetsgivarförbundet så långt möjligt från att få byggnadsmaterial. När arbetarna inte kapitulerade utfärdade företagarorganisationen en landsomfattande lockout mot fackligt organiserade byggnadsarbetare i hela landet från den 4 juli.

Med början i Norrland uppstod en arbetskonflikt i *hamnarna* på våren 1908. Norrlands stuvareförbund ville införa "arbetets frihet", d. v. s. paragraf 23, vilket förkastades av arbetarna, som i hårda strider vunnit företrädesrätt för fackligt organiserade arbetare och rätt åt fackföreningarna att bestämma över ordningen för arbetstilldelningen i detta fack, där arbetstillgången var mycket sporadisk.

Sedan stuvarfirmorna anslutit sig till Svenska arbetsgivarföreningen, fick de inte tillåta att denna ordning fortsatte. Med landssekreterariatets uttryckligen undantagsvisa tillstyrkan förklarade Svenska transportarbetarförbundets ledning strejk och blockad i hamnarna.

I Sverige kunde man inte få strejkbrytare och inte ens under avskeds- eller andra lockouthot tvinga exempelvis arbetare vid firmor, som skulle sända eller ta emot laster, att lasta eller lossa fartygen. Då importerade man till hamnarna professionella strejkbrytare, värvade bland trasproletariatet i de engelska hamnstäderna. De logerades på fartyg i hamnarna, och i hela landet förekom häftiga demonstrationer. Civilminister Hugo Hamilton hotade Charles Lindley och transportarbetarförbundet, att det "skulle smälla" om inte demonstrationerna i hamnarna upphörde. Militär insattes allt mer och bland annat besköts en demonstration utanför Lysekil. Förbittringen bland hamnstädernas befolkning var stor och hotade vid flera tillfällen att koka över. Men demonstrationerna hade hela tiden organiserad masskaraktär, trots regeringsmyndigheternas och strejkbrytarens provokationer.

Amaltheaattentatet

En av dessa strejkbrytarbåtar eller lumplenor, som de kallades, var Amalthea i Malmö hamn. I den placerade tre unga byggnadsarbetare, upphetsade av den allmänna indignationen i staden och fostrade i de ungsocialistiska attentatresonemangen, den 12 juli 1908 en hemmagjord bomb, som dödade en strejkbrytare och sårade några andra.

Bomben kastades nattetid in genom en ventil på utsidan av fartyget och sprängde en järnkätting på ett nyinlagt mellandäck, där strejkbrytarna låg. Därigenom blev förödelsen

större än attentatorerna beräknat, då de visste att båten förut inte haft ett sådant däck. De ville bara skrämma i väg strejkbrytarna.

Även om det stora flertalet sympatiserade med uppsåtet kunde ingen på grund av handlingens karaktär organisera en rörelse till attentatorernas stöd emot den våldsamma hets som press och myndigheter satte i gång. Hur oöverlagd de gått till verket, visade sig av att Anton Nilsson, som utförde attentatet, tappade sin avlöningspåse i den roddbåt han använde. Polisen fann honom lätt på köpenhamnsfärjan. Anton Nilsson och Algot Rosberg dömdes till döden och Alfred Stern till livstids straffarbete. Rosbergs dom förvandlades till livstid av högsta domstolen, som fastställde dödsdomen mot Anton Nilsson. För att få den förvandlad till livstids måste han till och med be om nåd.

Den socialdemokratiska pressen tog avstånd från attentatet, men protesterade givetvis när de härskande ville utnyttja det mot arbetarrörelsen. Den huvudansvarige för bomben mot Amalthea var den härskande bourgeoisin till följd av sina ständiga provokationer med lockouthot och sin våldsamma hets i pressen mot arbetarna. Arbetare, som inte fostrats i organisationens och sammanhållningens anda, kunde lätt bli offer för tillfälliga sinnesstämningar och söka lösa den sociala frågan med sådana metoder, som diskuterades bland ungsocialisterna. Det oproportionerligt stora rabaldret kring Amaltheaattentatet, bland annat genom att Gustav V personligen besökte de sårade strejkbrytarna, kunde ju bara fattas som uppmuntran till liknande aktioner.

Om inte arbetarna i gemen förmått ta kallt på situationen hade följderna av attentatet kunnat bli svåra. Nu imponerade besinningen och den bevarade enigheten, och strejkbrytarna blev snart på egen begäran hemsända.

Redan före Amaltheadådet hade Svenska arbetsgivareföreningen tagit hamnstrejken till förevändning för att utfärda allmän lockout mot de fackligt organiserade arbetarna i sina företag från den 20 juli. Även Verkstadsföreningen anslöt sig till lockouthotet under förevändning, att verkstadsarbetarna vägrade att lossa båtar under hamnarbetarstrejken. Tillsammans skulle en kvarts miljon arbetare enligt dessa lockoutbeslut kastas ut från företagen. Civilminister Hamilton sade i ett tal vid invigningen av Gullspångs kraftverk, att det är "ett lika välkänt som bedrövligt faktum, att vårt land under de senaste åren blivit strejkernas, bojkottningarnas och lockouternas land framför alla andra. Vi har i det hänseendet slagit världsrekordet.

LO-ledningen behandlar situationen

Redan efter det första lockouthotet mot byggnadsarbetarna sammankallades representantskapet i slutet av juni 1908. Ordföranden Herman Lindqvist betecknade läget som kritiskt. Han tänkte inte minst på LO-ledningens stadgemässiga förpliktelser. Som typiskt för en passiv facklig organisation hade den fått infört i bestämmelserna, att Landsorganisationen skulle materiellt stödja lockoutade arbetare men däremot inte strejkande. Och kassorna var det dåligt beställt med, inte minst sedan landssekreterariatet ett halvt år tidigare köpt den stora fastigheten mellan Folkets hus och Upplandsgatan i Stockholm för 750.000 kronor och betalat kontant inte mindre än 400.000 kronor. Av den insamlade storstrejksfonden hade omkring 50.000 kronor lånats ut till Folkets husbyggen med avtalat förbehåll, att återbetalas genast om de skulle behövas för vad de insamlats. Ännu efter storstrejken 1909 fattades ett protokollfört beslut att efterskänka hela summan till låntagarna. Av samma fond hade 40.000 kronor använts för partipressen, trots att partikongressen 1908 avslagit ett sådant förslag. Den följande partikongressen 1911 uttalade för övrigt en anmärkning mot detta självsvåldiga

beteende av partiledningen.

Inför representantskapets sammanträde hade en mängd fackliga organisationer sänt in krav på att *storstrejk* skulle utlysas. I protokollet noteras, att bland arbetarna härskade den ”under sista tiden uppammade uppfattningen, att centralledningen icke borde blanda sig i konflikterna och förstöra desamma”. Lindqvist betecknade tanken på storstrejk som självmordsförsök. Efter en vecka, sade han, skulle arbetarna anordna allmän kapplöpning till arbetsplatserna. Kravet på storstrejk stöddes dock av Carl Michaelsson från Grov- och fabriksarbetarförbundet, d. v. s. Landsorganisationens största förbund, i vilket de flesta strejkande byggnadsarbetarna var organiserade. I allmänhet hade de dock gått i strejk utan att fråga sin förbundsledning.

Representantskapet beslöt att *publicera* följande uttalande: ”I anledning av till representantskapet riktade anmaningar, att som svar på arbetsgivarorganisationernas lockoutförklaringar proklamera om allmän arbetsinställelse i landet, uttalar representantskapet, att ej nu stödja denna tanke samt förklarar därför sig ej komma att vidta några åtgärder för en dylik utvidgning av nu pågående strider.” Det var klart besked till företagen.

Sedan den stora lockoutförklaringen med anledning av hamnkonflikten kommit, inkallades representantskapet på nytt till den 16 juli. Parallellt pågick transportarbetarförbundets kongress och representantskapet ställde till mål att få den att godkänna paragraf 23. Charles Lindley visste att det inte fanns något annat val inför representantskapet, fast han betecknade kapitulationen som ”ett fullständigt nederlag”. Först beslutade transportarbetarkongressen avslå representantskapets krav. Men medlingskommissionen skulle ha besked och de reformistiska ledarna kämpade mot klockan. Transports kongress skulle ”övertygas”. Lindley kom igen till representantskapet med ett protokollsutdrag om att kongressen beslutat att frågan skulle överlämnas till representantskapet för avgörande. Men inte heller detta kunde godkännas. I sista stund återkom så Lindley för tredje gången och kunde meddela, att transportarbetarkongressen beslutat anta ultimatum och gå med på paragraf 23 i hamnarna.

Att arbetarna blev misstänksamma och påpassliga efter sådana erfarenheter säger sig själv. När järnvägsvagnar, som lastats av engelska strejkbrytare under konflikten, kom till Malmö, vägrade de kommunalanställda kranmaskinisterna ta hand om dem. De avskedades utan att ha fått ta kontakt med sin fackförening och andra anskaffades. Då sade sig hamnarbetarna inte våga gå i närheten av kranarna för att de nyanställda inte var vana. När man tog ut nya arbetare till hamnen vidgades konflikten och snart var alla kommunalarbetare i Malmö indragna. En borgerlig samling tog hand om renhållningen och de kommunala tjänsterna. Arbetsgivarföreningen talade om avtalsbrott, och Herman Lindqvist anlände till Malmö i spetsen för en stor delegation från Landsorganisationens ledning.

”Arbetarna var desperata och avvisade dess förslag”, konstaterar Casparsson.

Arbetsgivarorganisationen svingade åter lockoutklubban och landssekreterariatet förmådde tvinga malmöarbetarna att kapitulera.

Lockoutklubban var i livlig rörelse även under återstoden av året. Bland annat tvingades några hundra bokbindare att antaga ett *femårigt avtal* vid risk att annars uppemot 50.000 arbetare av olika yrken skulle bli utkastade.

Under lockouthot förlängdes det avtal, som slöts för *verkstadsarbetarna* 1905, ytterligare fem år. För *textilindustrin*, där arbetarna var svagare organiserade, slöts ett avtal på tre år med sänkta löner och ökad arbetstid. I Norrköping blev lönen för vuxna manliga arbetare 32 öre och för kvinnliga 18 öre i timmen. Efter lockout i *byggnadsämnesindustrin* slöts ett femårigt

avtal. Under lockouthot blev *byggnadsarbetaravtalet* slutligen undertecknat i maj 1909.

Så utnyttjade de nu välorganiserade företagen skickligt den defensiva taktik, som Landsorganisationens ledning tillämpade. Den senare tog på sig uppgifter, som arbetarna och de lokala fackliga organisationerna under tidigare år med framgång klarat upp själva, varvid arbetsgivarna tvingats ge efter.

Med kännedom om Landsorganisationens stadgar och bristande stridskassor vände sig nu arbetsgivarorganisationerna vid nästan varje konflikt, stor eller liten, till landssekreteriatet och anhöll om dess medverkan till att få nya avtal med tredskande arbetare enligt sina egna diktamina, i annat fall skulle de tillgripa ”sympatilockouter” mot tiotusentals arbetare. När så landssekreteriatet allt för snällt gick i fällan under de första konflikterna och med olika påtryckningsmetoder fått arbetarna att kapitulera, var det för sent att sedan tänka på en återvändo. Logiskt måste LO-ledningen då också skaffa sig allt större bestämmanderätt, och detta skedde medan landet var mitt uppe i en jättestor avtalskampanj i en av de svåraste ekonomiska kriser Sverige då haft med stor arbetslöshet och en socialpolitik, som den socialdemokratiska pressen ofta betecknade som en av de mest efterblivna i den civiliserade världens länder. I organisationerna spreds uppfattningen att ledarna ville undvika en konflikt under valrörelsen på hösten 1908.

Branting, som hösten 1908 lämnat Social-Demokraten och enligt beslut på partikongressen samma år startat tidskriften *Tiden*, skrev i dess första nummer, att fackförbunden måste avstå självbestämmandet och undvika strid. Mitt uppe i denna väldiga lönekamp förespeglar han möjligheten att i stället minska levnadskostnaderna. Även Social-Demokratens facklige redaktör Sven Persson skrev, att den fackliga rörelsen likt arbetsgivarnas borde centraliseras.

Å ena sidan kände arbetarna styrkan av att ha en facklig landsorganisation, men å andra sidan var det naturligtvis många som menade att de lokala avtalen avgjort var att föredraga framför de fleråriga riksavtalen. En del arbetare börjar nu att lämna fackföreningsrörelsen, eftersom det inte fanns någon som i den situationen gav tillfredsställande riktlinjer. Före landssekreteriatets förmynderskap hade de ju hemburit många segrar. Enligt en undersökning 1913 av Erik Hedén för Laboremus hade arbetarna inom vissa stadsyrken i samband med aktionsrörelserna 1905 lyckats höja sina löner med mer än up procent jämfört med året före. Till 1908 hade deras löner åter pressats ned med 4,5 procent.

Avtalsläget sommaren 1909

Sommaren 1909 var avtalsfrågan till synes löst för det stora flertalet arbetare. Majoriteten hade låtit sig övertalas att ge efter för att, som det sades, sedan ta skadan igen efter de dåliga konjunkturerna. De andra hade inget annat att göra än att foga sig i besluten. Det var organisationens lag, och arbetarna har inget annat vapen än sin organisation.

Endast tio mindre konflikter var sommaren 1909 ännu oavgjorda. De största av dem omfattade pappersmasseindustrin, där styvt 8.000 arbetare lockoutats för att de vägrat acceptera upp till tjugo procents löneinsparing och bibehållen arbetstid, samt Korsnäsbolagets sågverk i Kastet och Bomhus, vilka arbetsgivarna redan tagit till förevändning att hota över 14.000 sågverksarbetare i landet med lockout. Bland övriga berörda arbetsplatser var Munkfors järnverk, Mora skiljeställe, kraftstationsbygget i Mockfjärd och järnvägsbygget Varberg—Ätran, vartill kom pitprops- och porslinsarbetare i Göteborg och de arbetande i herrkonfektionsbranschen. Antalet strejkande i hela landet uppgick allt som allt till omkring 2.500.

Den 14 juli 1909 meddelade arbetsgivarföreningen att om den inte fått för sig godtagbara uppgörelser i de pågående konflikterna, skulle den successivt utvidga lockouterna, så att 80.000 arbetare utkastats från sina arbetsplatser till den 2 augusti och därefter ytterligare lika många, d. v. s. alla arbetare under arbetsgivarföreningens domvärjo. Till de första arbetargrupper, som skulle lockoutas, hörde textilarbetarna och järnbruksarbetarna. Som de fattigaste och sämst organiserade räknade man med att de snabbast skulle vackla.

Storstrejken

Landsorganisationens representantskap sammankallades genast och beslöt att svara med allmän strejk av alla anslutna förbund från den 4 augusti, om någon uppgörelse inte träffats dessförinnan. Under strejken skulle endast vården av sjuka, tillsynen av djur och renhållningen upprätthållas. Samtidigt skulle alla konfliktunderstöd upphöra.

Detta var ett viktigt, för organisationen avgörande beslut, som Landsorganisationens ledning antog och verkställde, utan att medlemmarna fick säga sitt ord. Och ändå har sannolikt aldrig denna ledning fattat ett beslut, som stötts så enigt och begeistrat av medlemsmassorna. Casparsson skriver i sin bok att "i den rikliga korrespondensen till landssekreteriatet finns det i varje fall icke en antydning till tveksamhet från något håll. Hänförelsens eld har brunnit hos de många tusen, som med oövade händer fört pennan för att betyga ledningen sin tillit och sin sympati." Den centrala ledningen av strejken tog landssekreteriatet i sina händer. För ledningen lokalt organiserades strejkutskott på varje berörd plats, sammanlagt 549 utskott. Med dem hade landssekreteriatet direkt kontakt utan omväg över fackförbunds- eller fackföreningsstyrelser.

Strejkutskottens uppgift var stor. De skulle se till att strejkbeslutet efterlevdes och de skulle också se till att de nödvändiga samhällsfunktionerna kunde upprätthållas. För därav nödvändiga transporter utfärdade strejkutskotten frikort. De hade sålunda fullmakt att bestämma över samhällslivet och utgjorde faktiska organ för arbetarklassens makt under den tidorstrejken pågick.

Den 4 augusti blev det allmän arbetsnedläggelse. 200.000 organiserade och 100.000 oorganiserade arbetare lämnade arbetsplatserna. Även de oorganiserade lade nämligen ned arbetet och fick stöd av de organiserade. Till och med medlemmarna i Svenska arbetareförbundet gick med i strejken. Så nedlades arbetet även på Separator, där direktör Bernström sedan 1902 förde ett hårt regemente och inte tillät någon fackförening. "De oorganiserade arbetarna och Svenska arbetareförbundet gjorde i oväntad utsträckning gemensam sak med Landsorganisationen", fastställde sedermera Svenska arbetsgivarföreningen i en redogörelse.

Inför denna imponerande sammanhållning i en synnerligen svår situation måste den välorganiserade bourgeoisin uppbjuda allt för att inte tappa koncepterna. Minsta vacklan hos dess styrande kretsar vore livsfarlig. För att hindra en sådan stannade kungen tillsvidare på Särö och spelade tennis, och statsminister Lindman dröjde sig kvar på sitt sommarställe i Hälsingland.

Trots att arbetsgivarföreningen då den utfärdade lockouterna kränkt alla sina avtal med de fackliga organisationerna, upphöjde den borgerliga pressen genast ett ramaskri mot arbetarna för att de brutit ingångna avtal. Ett undantag var Stockholms Dagblad, där Karl Hildebrand ansåg att strejken inte betydde avtalsbrott, fast han inte bekämpade arbetarna mindre än någon annan. Det var hans tidning som under typografstrejken hängde ut tre våningar höga lärft-rullar, de så kallade lögnlakanen, vid Vasagatan med osanna uppgifter om återgång till arbetet

i stor skala. Men det förhöll sig så att riksdagen 1908 avslagit hans motion om en ny lag, som kallades lex Hildebrand. Vid valen senare samma år föll han igenom, och nu ville han bevisa att hans föreslagna lag hade behövts. Regeringen och myndigheterna företog sig inte någonting, som kunde tydas till, att de ville verka för en uppgörelse i den stora striden. Detta var samtidigt ett nervkrig mot arbetarna, som emellertid inte lät sig bringas ur fattningen.

”Håll allt i beredskap, men visa så litet som möjligt”, hette det i civilministerns besked till länsstyrelserna. 1908 hade myndigheterna fått medel att upprätta reservpolis, men i hela landet lyckades de inte värva mer än omkring 6.000 man för att eventuellt sättas in mot kämpande arbetare.

Regeringen gav då som var vanligt befallning att krigsmakten till lands och sjöss skulle hållas i beredskap. Stockholmsgarnisonens manskap sov med kläderna på och högst tre knappar oknäppta, påskruvade bajonetter och skarpa skott i magasinen. Att stämningen kunde vara nog så nervös även långt ute i periferin visade borgmästaren i Mariefred, den romanförfattande signaturen Mari Mihi, som beställde 30 soldater att sätta in mot stadens strejkande, sammanlagt 8 stenarbetare. I fråga om rekvisitioner av militärmanskap gick man i regel förbi länsstyrelserna för ”att det skulle bli lättare att beordra värnpliktiga från andra trakter än bevakningsortens”. Så hämtades manskap till Stockholm från olika arméfördelningsområden i mellersta Sverige.

Denna gång tillmättes *flottan* särskilt stor betydelse. Den utförliga redogörelsen från sjöförsvarsdepartementets kommandoexpedition meddelar flera detaljer av stort intresse. Den 29 juli fick chefen för kustflottan order att stationera fartyg i Härnösand för trupptransporter till Sundsvall och låta fartyg vid ”lämpliga tider” passera Alnösundet för att inför arbetarna demonstrera vem makten hade. Kanonbåten Disa förlades utanför Stockholms gasverk i Värtan, vilket arbetarna betraktade som en särskild utmaning eftersom både gasverket och det intilliggande elverket uttryckligen undantagits från strejken. Till svar på detta gick gas- och elverksarbetarna därefter med vissa undantag i strejk. Till Stockholm sändes flera pansarbåtar och torpedkryssare. Särskilt manskap från flottan förlades i Vaxholm och Djursholm. Kanonbåten Urd och därefter torpedkryssaren Jacob Bagge sändes till Göteborg. I Bohuslän bevakade flottan blockerad stenlastning med strejkbrytare. Särskilda enheter fanns i Hälsingborg. Men kustflottans huvudkrafter stationerades dock efter norrlandskusten från Sundsvall norrut. Det var statsminister Lindmans domäner, som där bevakades. ”Inget rovdjur är så grymt som en bourgeois som ser sin penningpung i fara”, citerade Kata Dalström efter Georg Brandes. Men mitt under allt detta företog militärmanskapet insamlingar till de strejkande och sände allmänt sina sista avlöningar för utdelning till de mer behövande, meddelar Stormklockan.

På olika håll i landet upprättades borgargarden, som heller inte fick någon större omfattning. I det stockholmska borgargardets spets fanns kungens närmaste ämbetsman, kabinettskammarherre O. Holterman, Verner von Heidenstam och professor Eli Heckscher.

Den som höll i trådarna var den nye arbetsgivargeneralen Hjalmar von Sydow. Han gav order om borgargardet, beställde militär och låg bakom den våldsamma hetsen mot de strejkande i den borgerliga pressen, inklusive den liberala. Arbetarklassen var huvudfienden. En av hetsrubrikerna må räddas ur glömskan:

”FADERN SKJUTEN AV SIN SON.

Ett offer för storstrejken.

Vart Social-Demokratens upphetsningspolitik leder.”

Eftersom namn var nämnda kunde fastställas att sonen, då droskor och spårvagnar strejkade,

skjutit sin far uppför stigningarna på norrmalmsgatorna i en kärra. Denne hade brännsår på foten och kunde själv inte gå. I sinom tid blev som bekant Hjalmar von Sydow verkligen skjuten till döds — av sin egen son.

Typograferna stod utanför strejken till den 9 augusti, då de nedlade arbetet över hela landet. Förbundsledningen tvingades till strejken av medlemmarna, som i alla fall vidtagit den. Även på arbetartryckerierna nedlades arbetet. Den enda legala tidningen under strejken blev Landsorganisationens tillfälliga dagstidning Svaret. De borgerliga tidningarna lyckades i allmänhet utge små tidningslappar, ofta hektograferade men även tryckta. Det visade sig att man väl förberett sig och utbildat eget folk för uppgiften. Av solidaritetsskäl var naturligtvis arbetarpressen förhindrad att följa exemplet, och i den mån Svaret inte nådde ut, blev massorna otillräckligt informerade om strejkens utveckling. Vid senare typografstrejker har därför, tack vare särskilda avtal, arbetarpressen hållits utanför konflikterna. De borgerliga framställde typografstrejken som ett brott mot tryckfriheten. Att de rika hade så gott som monopol på modern tryckeriteknik har enligt borgerlig uppfattning inget med frågan om tryckfrihet eller ordets frihet att göra.

Utanför storstrejken stod ännu bara järnvägarna, vilkas ägare och anställda inte tillhörde respektive centrala kamporganisationer. När järnvägsmanaförbundet skulle ta ställning till ett eventuellt inträde i strejken hade frakter och passagerartrafik nedgått så kraftigt, att ett inträde inte skulle tjänat något positivt syfte. Något blockerat gods tog järnvägarna i alla fall inte befattning med, och de anställda avstod kraftiga avgifter till stöd åt de strejkande.

Den märkliga striden

Ur många synpunkter var storstrejken 1909 en märklig strid. Märklig var i högsta grad den enastående stridsviljan, disciplinen och kampmoralen. Den var kulmen på nära ett årtiondes hård kamp, förut förd lokalt under eget ansvar och egen ledning över hela landet ända sedan storstrejken 1902. Man hade kämpat, ibland i rena glädjen över att kanske kunna ge en företagare igen för gammal ost. Ännu detta årtionde hade man i de flesta fall företagaren personligen inför ögonen. Att han sprattlade i bankernas och arbetsgivarföreningens garn och saknade egen handlingsfrihet störde inte nämnvärt den föreställningsvärld, i vilken man levde. Och så länge man kämpade och vann, satte man sig i respekt och fick många av övriga arbetande och demokratiskt sinnade på sin sida.

Under dessa ständiga skärmytslingar var det en sak arbetarna ville och krävde att ledarna skulle verkställa. De ville att Sveriges arbetarklass skulle pröva sina krafter i en ny allmän storstrejk. Det kravet hade hållits aktuellt sedan 1903. Mestadels ville man storstrejk för politisk rösträtt, men de senaste åren för att kväsa de allt mer välorganiserade arbetsgivarna och sätta stopp för deras utmanande ultimata.

Och nu var strejken där. Men det var inte som 1902, inte som arbetarna tänkt sig att det skulle vara. De blev bara utkallade i strejk, utan att det ställts några ekonomiska, politiska, sociala eller andra krav, och detta sedan det stora flertalet av arbetarna, trots de betydligt ökade levnadskostnaderna, tvingats att mot sin vilja gå med på tre- till femåriga riksavtal för i regel sämre villkor än de hade förut. Och det var bestämt utsagt, att konfliktstöd inte skulle förekomma, trots alla de år insamlingar till storstrejk varit aktuella. Nära hundra tusen lockoutade blev plötsligt strejkande utan att någonting annat ändrades för dem än att de förlorade lockoutstödet. Och arbetsgivaren, som i går kastade ut dem i lockout, försökte nu allt för att de skulle tvingas tillbaka i arbete och bli strejkbrytare.

Och under tiden gjorde ingen något för att ett slut skulle skönjas. De regerande var till synes

alldeles passiva och på nära en månad talades inte ens om förhandlingar eller medling. Och så detta med söndagar hela veckan, varför inte första maj varje dag!

Allt detta gjorde sammanhållningen så imponerande. Man undrar inte på att C. N. Carleson, som tillsammans med Gerhard Magnusson övertagit redaktionen av Social-Demokraten, utropade: — Varför tiger skalderna!” ... finns det ingen bland Sveriges skalder som kan sjunga ut det starkaste och djupaste hos folket. Svenska arbetarklassen får ensam i handling dikta sin hjältedikt.” — Var kampen för storslagen, för sublim? ”Med dessa trupper kan man besegra världen”, skrev Z. Höglund i Stormklockan, när strejken begynt. ”Än lever fädrens anda, ännu har Sverige män!” skrev en liberal riksdagsman på en insamlingslista för de strejkande.

Ungsocialisternas ledare, vilka predikat generalstrejk som det allena saliggörande, försvann nu för himmelens vindar och kom inte tillbaka förrän strejken var avslutad. Själv Hinke Bergegren rakade av sig pipskägget och var ”i skydd bakom Kölen”, som Carleson skrev. Det går så med de stora frasernas män, när det blir allvar av.

Socialdemokratiska ungdomsförbundets ledning lade sig inte heller nu i den direkta ledningen av strejken, utan betraktade den som uteslutande fackföreningsrörelsens angelägenhet. Trots dess annars ungdomligt uppkäftiga kritik mot mångt och mycket i arbetarrörelsens ledning, förekom det inte att den angrep de fackliga ledarna för de misstag i den ekonomiska kampen, vilka obestriddligen begicks. Ungdomsförbundets ledare var också ganska passiva under kampveckorna och många som på senaste åren skrivit eljest ordrika memoarer halkar snabbt förbi storstrejken, en del knappt nämner den. Ett undantag utgör A. J. Smålans memoarer, men han tillhörde ännu inte ungdomsförbundsledningen, utan arbetade på en textilfabrik i Åby nära Norrköping, varifrån han ger en livfull skildring.

Socialdemokratiska ungdomsförbundets bidrag i den fackliga kampen skulle emellertid bli så mycket större efter storstrejken, då de också väl behövdes.

Men ändå gjorde ungdomsförbundet en verkligt stor och betydande insats genom sina tusen och åter tusen aktiva klubbister, medlemmar, som skolade i sina klubbar organiserade hjälp och höll modet uppe genom proviantanskaffning, utflykter, möten och kurser. För dessa viktiga uppgifter gavs ringa central ledning och hjälp. Att även ungdomsförbundets medlems-tal minskade efter strejken berodde just på att dess lokala kadrer tillhörde de mest trakasserade.

Storstrejken och omvärlden

För att göra storstrejkens bakgrund fulltonig måste också framhållas att de reaktionära tongångarna då ökade i styrka ute i världen. Lindmanregeringen och de maktägande kretsarna i Sverige var inte sena att marschera efter dem. Sverige slöt 1908 avtal med Tsarryssland och Kaisertyskland om att Östersjön skulle lämnas öppen inför det imperialistiska storkrig, som kunde skönjas, men vars frontdragningar det ännu var omöjligt att veta något säkert om. Faktiskt blev Tsarryssland, som man förut sökt skrämman arbetarna för liksom barnen för sotarn, nu den svenska borgarklassens främsta hopp vid sidan om det tyska kejsarväldet. Prins Wilhelm giftes med en rysk prinsessa, ett politiskt äktenskap som upplöstes, när den utrikes-politiska vinden vände. Tsar Nikolai, kallad den blodige, kom sommaren 1909 på besök i Stockholm inbjuden av de svenska makthavarna. Rigorösa säkerhetsåtgärder hade företagits, och han hölls nästan hela tiden inom kungliga slottets murar. Den borgerliga pressen skrev så mycket om riskerna, att en desperat ungsocialist, Hjalmar Vång, en natt under besöket sköt ned den galaklädde svenske generalen Otto Beckman, kustartilleriets chef, i Kungsträdgården,

när han kom från en hovbal i samband med tsarbesöket. Vång, som tagit honom för en rysk officer i tsarens svit, sköt sedan sig själv. Det följde en ny våldsam skärpning av hetskampanjen mot arbetarrörelsen av vad Branting kallade ”de svarta sotniornas stallbröder”.

För arbetarna uppvägdes dessa mörka strimor i världsbilden av de enastående bevis för den proletära internationalismens styrka, som de fick mottaga. I den demokratiska pressen och särskilt i arbetarnas tidningar i utlandet tilldrog sig strejken stor uppmärksamhet. I den ryska Sotsial-Demokrat betecknade Lenin den som ”en av samtidens allra största allmänna strejker”. Jaurés” l’Humanité mätte den med franska mått, framhöll att den motsvarade 3 miljoner strejkande i Frankrike och ansåg den från denna utgångspunkt vara ”den största proletära mobilisering man i våra dagar varit vittne till”.

Snart började också materiella bevis för arbetarklassens internationella solidaritet att strömma. Till landssekreterariatet inbetalades för stöd åt de stridande under storstrejken över 2,7 miljoner kronor, varav en kvarts miljon insamlats i Sverige, dels genom uttaxeringar av det relativa fåtal arbetare som fackföreningarna av humanitära eller andra skäl beordrat arbeta och dels genom frivilliga bidrag av demokratiskt sinnade svenskar, som på detta sätt ville protestera mot det omänskliga arbetsgivarväldet.

De stora summorna kom från utlandet. Enbart från den tyska fackföreningsrörelsen kom 1.163.720 kronor, från Danmark 484.525 och från Norge 384.317 kronor. Från Amerika, framförallt dess svenskamerikaner, kom över 200.000, från England över 60.000 samt från Österrike och Ungern lika mycket. Olika stora insamlade summor kom från en hel rad länder i Europa och andra världsdelar såsom Queensland, Panama, Frankrike, Italien och Ryssland. Den bulgariska landsorganisationens ledare Georgi Dimitrov sände även insamlade bidrag och i Svaret publicerades de uppskattande hälsningar han överbringade.

Det är inte för mycket sagt, att denna internationella solidaritet väsentligt bidrog att hålla de strejkandes kampmoral så på höjden som verkligen var fallet.

I detta samband kan det ges en viss förklaring till att den som betraktades som den svenska arbetarrörelsens främste man, Hjalmar Branting, efter strejkbeslutet for till Tyskland och stannade där till dess strejken kommit igång. Att resa till Tyskland på den tiden betydde att inte vara anträffbar. Han gjorde förresten samma resa, när strejken skulle avslutas.

Efteråt förefaller dispositionen egendomlig, då ju alla krafter måste mobiliseras inför betydligt mindre företag än en sådan omfattande sammandrabbning. Även om Brantings närvaro sannolikt inte betytt mycket, är det dock hävdvunnen lag, att ledningen finns på plats, när leden går till strids. Den moraliska betydelsen av detta är uppenbar. Att detta steg av ledningen inte fick någon betydelse för stridsmoralen i arbetarleden måste tas som ännu ett vittnesbörd om dess enastående resning.

Storstrejkens avslutning

När landssekreterariatet inför strejkens början offentligt meddelade att understöd inte skulle komma att utbetalas, utgick det troligen från beräkningen att det skulle bli en kortvarig uppgörelse. Själva publiceringen spelade naturligtvis föga roll, eftersom arbetsgivarföreningens polisutbildade ledare hade god kännedom om att arbetarorganisationerna saknade stridskassor av betydelse och räknade med att detta på kort tid skulle knäcka arbetarnas stridsmoral.

Företagarna själva var väl förberedda. Ett konsortium av storbanker hade i förväg beviljat en kredit på 8 miljoner kronor och som säkerhet för denna presterade Svenska arbetsgivarföreningen sina medlemmars garantiförbindelser för över 16 miljoner kronor. Medlemmarna

erbjöds dessutom rätten att belåna sina förbindelser till halva det nominella beloppet, men de behövde utnyttja det i mycket ringa utsträckning. Först långt efter storstrejkens slut tog arbetsgivarföreningen för de fortsatta lockouterna en del av den beviljade bankkrediten i anspråk. Sådan var företagens ekonomiska ställning efter nära två års ekonomisk kris, försvårad avsättning, upprepade lockouter och kostsamma stridshandlingar mot arbetarna. Detta visar hur enorma de verkliga vinster var, som företagen gjort sig på arbetarnas produktiva arbete.

Värre var det för de senare. Stridskassorna var som redan framhållits i det närmaste tömda för andra ändamål. Stöd hade utgått till de arbetare, som kastats ut från arbetsplatserna under de ideliga lockouterna de senaste åren. Fackförbunden och fackföreningarna lyckades dock att ordna viss hjälp åt de strejkande, av vilka många lidit av den särskilt under den föregående vintern svåra arbetslösheten och av lockouterna. Många hade också tvingats till förkortad arbetstid och arbetat mindre än halva veckorna. Under strejken blev nöden svårare än vanligt i arbetarhemmen. Fackföreningarna samlade livsmedel bland bönder och andra arbetande och delade ut dem till de allra mest behövande.

När två strejkveckor gått och insamlade medel började strömma in till Landsorganisationen, begynte dess ledning att efter ansökningar i särskilt trängande fall betala ut understöd genom strejkutskotten. Hela det belopp Landsorganisationen på detta sätt utdelade i strejkstöd uppgick, enligt landssekreteriatets redogörelse i maj 1910 till den statliga utredningen, till 1.267.760 kronor, vilket i relation till förut här anförda siffror från insamlingarna måste betecknas som en mycket blygsam summa. Mer än hälften av de pengar arbetarna i utlandet insamlat för de strejkande kom dem sålunda inte till handa under denna tid.

Givetvis blev provningarna mycket stora för arbetarna. Ännu den 30 augusti avslog regeringen i konselj ett förslag av förlikningsmannen Allan Cederborg att tillsätta en medlingskommission eller ta annat initiativ till medling. Regeringen motiverade sitt beslut med ett uttalande, vari det heter: ”Då den stora striden på arbetsfältet genom storstrejken utvidgades till områden, där arbetsnedläggelsen innefattade en allvarlig fara för ett samhälles livsfunktioner, då strejk proklamerades i uppenbar strid mot i bindande form ingångna avtal, därigenom våldförande sig på en bland de viktigaste principer, tilliten till tro och heder, på vilka vår samhällsordning är fotad, då man öppet sökte förleda statens tjänstemän att svika sin plikt, då hade striden upphört att vara enbart en kraftmätning mellan arbetsgivare och arbetare, den hade vänt sin udd direkt mot samhället. Att staten inför sådana företeelser och inför det hot, som man sålunda riktat mot samhällsordningen, skulle själv göra eller främja några som helst eftergifter, bör ej kunna ifrågasättas av någon, som verkligen nitälskar för ordnade samhällsförhållanden.”

Detta brutala maktspråk av de kapitalistiska företagens regering, utslungat utan varje hänsyn till de faktiska omständigheterna kring konfliktens uppkomst, krossade slutgiltigt alla kvardröjande illusioner om att landets regering skulle komma med några initiativ till en uppgörelse.

Plötsligt antydde Herman Lindqvist på ett offentligt möte i Stockholm den 1 september möjligheten av en ”rationell klyvning av det hela”. Yttrandet framkallade undran och oro i arbetarleden, som ännu inte ville ge slaget förlorat. Förlikningsmannen Cederborg lär emellertid ha förespeglat att förhandlingar även med Svenska arbetsgivarföreningen skulle kunna tänkas om det först skedde en uppgörelse med övriga arbetsgivarorganisationer. En sådan uppgörelse om biläggande av strejken träffades den 3 september mellan å ena sidan Landsorganisationen och Typografförbundet samt å andra sidan verkstadsföreningen,

boktryckarföreningen och skräddarmästarnas centralstyrelse, vartill även Centrala arbetsgivareförbundet i särskild skrivelse meddelade att hinder inte rädde för arbetets återupptagande.

Efter en månads imponerande sammanhållning bland arbetarna var därmed *storstrejken slut*. Slutet var som början, utan villkor och dekretat ovanifrån. Det var bara att gå tillbaka till arbetsplatserna på de gamla villkoren i den mån företagen återupptog driften. Strejkutskotten upplöstes och fackförbunden återfick sina befogenheter. Maskerade förföljelser förekom också, särskilt uppmärksammade i statliga företag. Så inställdes en del statliga arbeten och bland annat nedlades tills vidare driften vid Telegrafverkets verkstad i Stockholm.

Strejkens avblåsning blev starkt kritiserad bland arbetarna. De ansåg sig med kännedom om den växande vacklan bland företagen ha trumf på hand. På Landsorganisationens kongress den 22 till 30 november 1909 höjdes mycken och skarp kritik mot storstrejkens ledning och dess avslutning, men det är karaktäristiskt att inte en enda talare hade ett ord av kritik mot att den igångsattes.

Vad man kritiserade var i stället att strejken genomfördes under så passiva former, att det inte förekom speciella massmanifestationer för arbetarnas krav genom exempelvis demonstrationer under strejken. Kongressen strök för övrigt med majoritetsbeslut den paragraf i stadgarna, som föreskrev att LO skulle verka för fackföreningarnas kollektiva anslutning till det socialdemokratiska partiet.

Det som nu återstod var i själva verket arbetsgivarnas lockout, sådan den utfärdats före storstrejken. Hos dem började det knaka i fogarna, men med hela statsmakten på sin sida var deras ledning ännu stursk. Förhandlingar den 14 september inför en medlingskommission ledde ingen vart. Efter nya försök strandade förhandlingarna den 13 november, men det dröjde inte mer än ett par timmar, innan arbetsgivarföreningen tillkännagav att lockouten hävts vid järnbruken och gruvorna. Under tiden hade en rad företag återupptagit driften och arbetsgivarföreningen kunde inte hålla sina styrkor samman. Men först den 1 december 1910, alltså efter över ett år, meddelade den, att ”ännu gällande lockouter skall upphöra”. Då betecknades den mäktiga arbetsgivarföreningens återstående stridsåtgärder som ”papperslockouter”, vilka faktiskt var likviderade av de enskilda företagen omkring ett år i förväg. Så hade det gått med kampdisciplinen och stridsmoralen bland företagen. Det skulle bli ”ett dyrbart men kortvarigt krig för fredens skull”, skrev Hildebrands Stockholms Dagblad före den stora kraftmätningen. ”Ja, det blev dyrbart, men icke kort, och ingen fred är vunnen”, konstaterade Branting i sin exposé över året 1909.

Arbetarna höll däremot sammanhållningen på en hög nivå ända till slutet av sin stridsåtgärd. Den 23 augusti lyckades företagen tvinga Svenska arbetareförbundet bryta strejken, och med dess enligt uppskattning 8.000 arbetare följde något tiotusental oorganiserade arbetare. Men i övrigt höll fronten, vilket räddade arbetarrörelsen från sönderfall i denna svåra situation och gav den stor respekt i vida demokratiska kretsar. Så berättade exempelvis Östen Undén 1961 för en dansk radioreporter om motiveringen till att han under sin universitetstid i Lund blev socialist: ”Det var i synnerhet storstrejken 1909, som fick mig att ta slutgiltig ställning. Den var en heroisk kamp för människovärdet, och den grep mig.”

I ett tal för en ung publik i Göteborg manade Ellen Key ungdomen att vara arbetarnas vänner: ”Skall ungdomen förstå att det är för en rättfärdigare samhällsordning, en djupare idealitet, som kampen står, även då fanorna är blodröda och avhuggna huvuden bärs på spjutspetsar?” Med udden mot talet om att typografstrejken innebar ett brott mot pressfriheten väckte hon ett

ramaskri i den liberala pressen genom att hävda att ”utskänkningen av tidningar” borde ha varit förbjuden under storstrejken lika väl som utskänkningen av spritdrycker.

De liberala och storstrejken

I en sådan gigantisk strid mellan landets huvudklasser som denna år 1909 tvingas alla att ta ställning. Ingen kan förbli likgiltig eller neutral. Endast till en tid kan någon som de liberalas ledare Karl Staaff bli liggande i Furusund och bada och vägra fara in till huvudstaden för att i partiledningen behandla situationen. Motvilligt gick han sista dagarna i augusti med på att föreslå regeringen ta initiativ till medling.

För de redan förut inbördes oeniga liberalerna var situationen särskilt penibel. Lindman hade 1907 under upptakten till de skärpta klassammandrabbningarna begått manövern att till civilminister, d. v. s. ansvarig för ”ordningen”, värva en gammal ledande liberal, ”den röde greven” Hugo Hamilton, vilken helt och fullt motsvarade alla på honom ställda krav. Han var statsmaktens verkställare utan vank och tadel. Det var han som disponerade arméoch flottstyrkorna i striden mot arbetarna, han varnade och hotade arbetarparten i offentliga tal och, som det bekräftas i minnesanteckningar, i oceremoniella samtal med arbetarrörelsens ledare. Expeditionschefen för hans departement var Oscar von Sydow, en släkting till arbetsgivargeneralen Hjalmar von Sydow, och denne får allra högsta betyg i Hamiltons memoarer, vilka annars nästan inte alls berör storstrejken. Expeditionschefen var ”helt enkelt idealisk”, skriver Hamilton, ”hans arbetsförmåga och arbetsamhet fenomenala”.

Hamilton skulle i rikt mått få bekräftat vad han några år tidigare sagt: ”Man talar om massornas lättledhet, — men försök att leda dem baklänges!”

Den liberale ledaren Staaff höll sig likt många andra i det längsta undan. Han kunde dock inte undgå att ta ställning och det gjorde han i sitt så kallade Eskilstunatal den 21 november 1909, där han riktar angreppen helt och hållet mot arbetarrörelsen. Han går så långt att hans partivän Hellberg i Karlstads-Tidningen anser hela talet förstämmande och påminner om att det dock var företagarna som framkallade striden.

Staaffs huvudanklagelser är att arbetarklassen genom strejken tvingade folket att ta ställning och öva påtryckningar på före-

tagarna. En seger för storstrejken skulle inneburi en fara för framtiden. En annan gång skulle nämligen det vapnet kanske kunna bli brukat för politiska syften, sade han. Han tänkte på arbetarnas krav på storstrejk för allmän rösträtt, som Branting och partiledningen år för år lyckats att avvärja.

Med politisk enögdhet vänder han sig emot arbetarnas avtalsbrott under strejken utan att ens påminna om hur hänsynslöst arbetsgivarföreningen bröt avtalen i sin lockoutyra. Typografstrejken betecknar han i talet som ett ”hårresande” brott mot pressfriheten och är helt överens med lindmanregeringen om att strejker i statliga företag är riktade mot samhället och särskilt brottsliga. Staaff manade de socialdemokratiska ledarna allvarligen att rensa ut ”den anarkiserande riktningen”, varvid av sammanhanget framgår att det inte rör sig om de anarkistiska ungsocialisterna utan om den stora vänsterriktningen i partiet. Han rekommenderade det socialdemokratiska partiet att ägna sig åt reformpolitiken, bakom vilket C. N. Carleson i Social-Demokraten ser en invit till samarbete, som han avvisar. Carleson betecknar talet som ”en anklagelseakt mot arbetarklassen”.

För första gången fick nu Staaff enhälliga applåder i hela den högerliberala pressen med Aftonbladet i spetsen. Han hade tvingats att ta klar ställning och det blev mot de kämpande ar-

betarna. Samtidigt skärptes emellertid den inre upplösningen i det liberala partiet, även om det var alldeles för löst sammanfogat för att det skulle kunna spricka. Särskilt de demokratiskt inställda liberala intellektuella var imponerade av arbetarklassens kamp.

Den stora kraftmätningens omedelbara följder

Under den sporadiska upplösningen av lockouterna från hösten 1909 till våren 1910 blev med stöd av paragraf 23 en mängd arbetare trakasserade, framförallt de mest klassmedvetna, de som stått i ledningen för den fackliga kampen eller varit aktiva i fackföreningar, ungdomsklubbar och andra arbetarorganisationer. De avskedades då driften återupptogs och uppfördes i hela Skandinavien på arbetsgivarorganisationernas svarta listor. De tvingades bort från sina hemorter och framförallt från sina organisationer och fick söka sin utkomst på vad som bjöds, naturligtvis sällan i sitt yrke. Många emigrerade till Amerika. En stor grupp arbetare från Kiruna for till exempel till Brasilien och grundade en jordbrukskoloni. Redarna annonserade flitigt om utlandsresor i arbetarpressen för ovanlighetens skull.

På detta sätt berövades arbetarrörelsen en stor del av sin lokala ledande kader och detta var huvudorsaken till att så många fackföreningar, ungdomsklubbar och andra organisationer decimerades och ibland föll sönder. Följden blev att fackföreningsrörelsen fortsatte att gå tillbaka. Så sjönk Landsorganisationens medlemstal från 186.000 medlemmar 1907 till 162.000 1908, endast 108.000 i slutet av 1909 och vid utgången av 1911 till 80.000, som var den lägsta siffran.

Med passiviteten och kaderavtappningen följde också en viss misströstan och ett bristande förtroende för rörelsens ledning, vilket ökade avtappningen i fackföreningarna.

Varför tillgreps masslockouterna?

Även om Sveriges arbetarklass stred under de mest ogynnsamma omständigheter och dess rörelse efteråt led svåra förluster blev den dock inte slagen. Arbetarklassen förde sin kamp till slut med äran i behåll, vilket som framgått inte kan sägas om bourgeoisin. Det berodde på att den inte förmådde att vinna någon grupp av arbetarklassen över på sin sida och splittra den.

Opportunistiska ledare inom arbetarrörelsen hade även i Sverige teoretiskt motiverat ett övergivande av den revolutionära marxismen, men deras tal svävade i luften och fann ingen större grogrund så länge bourgeoisins makt handhades med en sådan brutalitet som i Sverige gentemot *hela* arbetarklassen.

Varför satsade då den svenska bourgeoisins ledande skikt så starkt på försöken att krossa den kämpande arbetarrörelsen. Varför tog den så svåra förluster utan att företa en ordnad reträtt? Någon ära att rädda hade den förvisso inte, men de ekonomiska förlusterna var betydande. Arbetsgivarnas egna förluster har taxerats till 20 miljoner kronor, varav intressant nog styvt hälften på landsbygden. Också stat och kommuner fick vidkännas betydande förluster. Vårt land förlorade mer än en fjärdedels årsproduktion i industrin och framförallt förlorade det genom företagarnas fortsatta trakasserier och svartlistningar en stor del av den bäst kvalificerade arbetskraften, nationens hjärteblod, som samtidigt utgjorde en stor del av arbetarrörelsens kader och kärna. Ekonomiskt hade arbetarna inte mer att förlora än lönebortfallet eller tio miljoner kronor, vilken siffra ställd vid sidan om företagarnas ekonomiska förluster — båda är hämtade ur regeringens officiella utredning — ger intressanta uppslag för bedömningen av inkomsternas verkliga fördelning i industrin mellan ägaren och hans arbetare.

Och ändå denna jätteinsats för striden av de kapitalistiska företagen! Varför? Ja, arbetsgivarföreningen talade med djupaste allvar om Skutskär, Bomhus, Kastet, konfektions-

skräddarna, Mora skiljeställe o. s. v. ”§ 23” var införd redan 1908. Nu gällde det enligt arbetsgivarföreningens lockoutcirkulär ”arbetarnas tredska mot att underskriva och efterleva avtal, som blivit av deras huvudorganisation godkända”. Detta skulle vara anledningen att lockouta 163.000 arbetare. Kata Dalström kallade detta ”vargaflockens moral” i titeln till sin broschyr om storstrejken.

Skälet till att makthavarna i Sverige tillgrepp sådana medel måste sökas i större sammanhang och framgår av den fortsatta utvecklingen. Det var de reaktionära vindarna i världen och upptakten till det stora imperialistiska kriget som började 1914. Bourgeoisin hade på grund av industrins snabba utveckling i Sverige kommit att allt hårdare engageras i kampen om världsmarknaden och ansåg sig liksom den tyska imperialismen böra delta i kampen om dess nyuppdelning. För detta var det viktigt att inte behöva oroas av en medvetet kämpande arbetarklass. Bourgeoisin insåg faran av detta inför kriget.

Så blev storstrejken kulmen på nära ett årtiondes ökande strider av den svenska arbetarklassen, trots att de reformistiska ledarna alltid höll upp varnande pekfingrar och ägnade sin mesta aktivitet åt att hämma arbetarnas kampvilja.

7. Socialdemokratiska ungdomsförbundet förnyar sin ledning

Till följd av Socialdemokratiska ungdomsförbundets snabba frammarsch och dess oavbrutet växande uppgifter uppstod det stämningar för att dels flytta förbundsledningen till en centralare plats i landet och dels förbättra förbundsorganet. En motion av klubben i Söderhamn till andra förbunds kongressen 1907 att flytta förbundscentralen till mellersta Sverige, förslagsvis Eskilstuna eller Västerås, avslogs emellertid, mest därför att frågan inte var tillräckligt förberedd, något som förbundsledningen i Malmö tydligtvis inte varit särskilt intresserad av att göra. Likaså avslogs enligt centralstyrelsens yrkande en motion av Höganäsklubben att utge Fram två gånger i månaden.

Därmed blev emellertid dessa frågor inte avförda från dagordningen i förbundet. Med dess livaktiga verksamhet växte kraven på ledningen. Å andra sidan kan man tydligt märka en viss moderation både i Frams redigering och i förbundsledningens verksamhet, vilket föranleder missnöje i förbundet. Många klubbister började finna Fram alltför menlös och läste även den ungsocialistiska Brand som har en radikalare ton och utkommer varje vecka. Fram innehåller mer och mer långa översättningar av tyska socialdemokrater som Bernstein, Kautsky och andra. Ströms, Höglunds och andras friska inslag i tidningen blir sällsyntare och från 1907 börjar allt fler långa avhandlingar av Sandler och inte minst av Hansson själv. Den senares signaturer återfinns på flera ställen i varje nummer under rätt allmänna funderingar. Även originalartiklar av Branting förekom i Fram 1907 och 1908. Det uppstod också en otrevlig irriterande intern korrespondens mellan Hansson och Höglund om den senares rätt till ersättning för broschyrer och familjestöd under fängelsetiden.

Per Albin Hanssons manövrer i tidnings- och funktionärsfrågor

Bortsett från expeditören Emil Wallin var Per Albin Hansson ännu efter andra förbunds kongressen i maj 1907 förbundets ende funktionär med alla trådar i sin hand. Hans ställning stärktes ytterligare av att de två med honom jämbördiga medlemmarna i verkställande utskottet, Gustav Möller och Adolv Olsson, strax efter kongressen tog anställning i partitidningar på andra håll i landet och måste lämna utskottet. När förbundets centralstyrelse höll sammanträde i februari 1908 föreslog Per Albin Hansson, att man vid sidan av

månadstidskriften *Fram* skulle utge en mera agitatorisk *Frams veckotidning*. Ett förslag av Zeth Höglund gick ut på att anbefalla förbundets klubbar att genom omröstning besluta flytta förbundsledningen till Stockholm. Båda förslagen antogs med stor majoritet av centralstyrelsen, det första med alla röster mot Möllers. Mot det senare förslaget röstade endast Hansson och Wallin samt ytterligare två ledamöter i Malmö.

Emot det välmotiverade kravet på en centralare placering av förbundets ledning, tidning och administration kunde Hansson egentligen endast anföra att kostnaderna i Stockholm skulle bli 5.000 kronor högre per år än i Malmö. Wallin förklarade sig villig att flytta till Stockholm efter ett eventuellt beslut, medan Hansson såg framför sig upptornande svårigheter att behålla ledningen i en så politiskt aktiv och utvecklad omgivning som ungdomsrörelsen i huvudstaden och det centrala Sverige nu hade blivit.

När omröstningen om flyttningen skulle genomföras hade de två skånska klubbarna i Höganäs och Hälsingborg, den senare ledd av Möller, krävt omröstning även om beslutet att utge en veckotidning. Med i runt tal 5.000 röster mot 1.500 avslogs båda förslagen.

Sandler, Höglund, Hj. Gustafson med flera fordrade då, att centralstyrelsen genast skulle inkallas till nytt sammanträde för att behandla situationen. Detta hölls den 26 april 1908 och där utsattes verkställande utskottet, i första hand Per Albin Hansson, för en bister kritik för bristande lojalitet i genomförandet av styrelsens beslut beträffande omröstningen. Centralstyrelsens motivering för förslagen hade blivit så utformad, att den animerade medlemmarna att rösta för avslag. Dessutom hade cirkuläret expedierats med så stort dröjsmål att flera klubbar hunnit bli "förhandsinformerade" av förbundets funktionärer. Mot allt detta uttalade centralstyrelsens sammanträde sitt missnöje i en resolution.

Det hör till bilden att *sammanträdet i februari faktiskt valde Z. Höglund* till redaktör för förbundets huvudorgan och chef för förbundsförlaget, medan Hansson utsågs till redaktör för den beslutade veckotidningen, som alltså inte kom till. Inte heller beslutet om Höglund genomfördes, utan Hansson blev sittande på båda posterna.

Till centralstyrelsens aprilsammanträde hade klubben i Halmstad begärt att omröstning skulle företas i förbundet om inkallandet av en extra kongress för att behandla den uppkomna situationen i förbundets ledning. Stadgarna föreskrev att omröstning skulle företas så snart en klubb enhälligt krävt detta. Halmstadsklubben förmåddes emellertid att återta sitt förslag, men när kravet på extra kongress återkom bland annat från Norrköping, genomfördes en omröstning om att inkalla förbundets ordinarie kongress 1910 redan till i augusti 1909, vilket godkändes. Storstrejken gav dock anledning att sedan uppskjuta kongressen till i november samma år.

Ungdomsförbundet aktiveras politiskt

Ungdomsförbundets stora framgång på den extra partikongressen 1907 följdes av stigande politisk aktivitet i klubbarna. De samlades till möten var eller varannan vecka och behandlade läget i förbundet, partiet och arbetarrörelsen i sin helhet såväl nationellt som lokalt. Detta befordrades inte minst av den ökade bildningsverksamheten i klubbarna. Genom den ersattes för arbetarungdomen en del av vad de på grund av arbete tvingats avstå ifrån av skolundervisning. Huvudämnena för studieverksamheten var emellertid socialistisk teori och organisationskunskap.

Det rådde en sprudlande aktivitet i klubbarna. Betecknande för stämningen och situationen var att de som ville söka anpassa sig till partiledningens opportunistiska uppfattning

föraktades och den ungdomligt friska oppositionen dominerade. Ännu stannade det dock inom oppositionens ram och egna större initiativ till politiska eller fackliga aktioner gjordes alltså inte. Inte desto mindre blev läget i förbundet med en i det stora hela okontrollerbar och opåverkbar ledare i Malmö organisatoriskt och redaktionellt ohållbart.

Till den oppositionella verksamheten inom arbetarrörelsen hör också den socialdemokratiska ungdomens framträdande på *den sjunde partikongressen 1908*. I Frams 32-sidiga "*Jubelnummer*", som utkom till femårsdagen av förbundets grundande, skisserar Fredrik Ström ett helt program för kongressförberedelserna, vilket utgjorde en sammanfattning av diskussionerna i ungdomsförbundets organisationer. Den första och viktigaste frågan var förhållandet till de liberala av Staaffs riktning. Med dem måste det socialdemokratiska partiet bryta. Detta är nu det arbetande folkets enda parti, och här bör kongressen högt och tydligt säga ifrån, att valsamverkan med liberala inte längre kan äga rum. Av partiets kandidater måste krävas att de 1) röstar för allmän rösträtt för män och kvinnor enligt partistyrelsens förslag, 2) arbetar för minskade militärutgifter, 3) är emot alla livsmedelstullar och 4) är fiende till alla mot arbetarna riktade klasslagar. I artikeln krävs vidare en radikalare formulering av militärpunkten i partiprogrammet. Liksom senare Per Albin Hansson krävde Ström att förhållandet mellan partiet och ungdomsförbundet äntligen skulle regleras, vilket emellertid partihögern även på denna kongress kunde förhindra. Vänstern hade dock, särskilt när det rörde sig om kritik mot partiledningen, ett mycket starkt inflytande på kongressen. Det beräknas att 125 av de 281 ombuden även var medlemmar av ungdomsförbundet. Detta berodde på att ungdomsklubbarna var arbetarrörelsens politiskt aktivaste organisationer och att de som var missnöjda med partiledningens verksamhet vid denna tid började att ty sig till förbundet och även ingå som medlemmar i detta. I sina kommentarer till kongressen noterar Branting ungdomens ökade inflytande som det mest utmärkande draget.

Detta tillstånd i partiet tog sig klara uttryck på kongressen. Ett förslag från de unga redan vid kongressens början att tillsätta ett dechargeutskott blev antaget. Vid val till detta fick Höglund högsta röstetalet och blev dess ordförande. Nästan alla de valda ledamöterna var från ungdomsförbundet, och utskottet presenterade elva olika anmärkningar mot partistyrelsen, vilka så gott som alla antogs av kongressens majoritet. De främsta av dessa anmärkningar gällde bristande aktivitet i kampen mot staafflagarna, mot domarna för demonstrationerna i Sandö och mot domen över Olov Sundström. Vidare godkände kongressen anmärkningar mot att partistyrelsen underlåtit att behandla och föra ut besluten från den extra partikongressen 1907, för bristande stöd åt ungdomsförbundet och brister i partistyrelsesammanträdenas protokoll, vilka förts av Gerhard Magnusson. Då det befarades att riksdagsgruppen och partiledningen skulle ta programformuleringen "ett folkligt försvar" till intäkt för att rösta för höjda militärutgifter, beslöt kongressen på de ungas förslag att stryka denna punkt i programmet. Däremot lyckades det inte att få majoritet för ett förslag att införa republikkravet i det politiska programmet. Det var Z. Höglund som frambar detta förslag och väckte en överraskande indignerad protest hos sådana talare som Branting, vilken talade om "studentpolitiker", och Värner Rydén, som ville göra gällande att Höglund var för grön att yttra sig i programfrågor. För att lättare kunna begrava frågan föreslog Rydén ett uttalande att "partiet självklart är republikanskt", vilket också antogs.

De unga sökte emellertid inte skapa en annan ledning för partiet. De röstade också på Hjalmar Branting och Herman Lindqvist till verkställande utskottet, i vilket emellertid även C. N. Carleson valdes. I partistyrelsen invaldes bland andra Höglund och Ström för första gången.

Ungdomen hade fått demonstrera sin styrka i den samlade arbetarrörelsen. Den var saltet i

partiet, skrev Fram.

Framgången på sjunde partikongressen spred sig ut i partiet. Vid valet av styrelse för Stockholms arbetarkommun vann ungdomsklubbarna fyra av de sju platserna våren 1909, och högersocialdemokraten Sven Persson avgick som ordförande.

Stormklockan grundas

I stockholmsklubbarna behandlades på nytt tidningsfrågan. En konferens med stockholmsdistriktet beslöt på förslag av Södermalmsklubben kräva att centralstyrelsen åter tog upp frågan om att starta en veckotidning, mera livaktig och agitatorisk än Fram. Dess redaktör framhöll att frågan näppeligen kunde bli behandlad före förbunds kongressen, som enligt stadgarna skulle hållas 1910. Efter detta besked bildades inom stockholmsklubbarna andelsföreningen Facklan, som beslutade utge en veckotidning för den socialdemokratiska ungdomen, enligt en notis i Fram, som kommenterar: ”Och går det, så — lycka till!”

När Stormklockan startade hade sammanlagt tecknats 80 andelar på fem kronor, av vilka hälften i Stockholm. Rätt att teckna sig för andelar hade endast medlemmar av Socialdemokratiska ungdomsförbundet. Redan första numret gick ut i 20.000 exemplar och upplagan höll sig de första åren kring 25.000. Tidningen fick också en rad framstående medarbetare. Av författarna kan, utom de som medarbetat i Fram, nämnas Algot Ruhe och Pär Lagerkvist. I nästan varje nummer förekom karikatyrer av sådana konstnärer som C. A. Jacobsson, L. Kumlien och Ivar Starkenberg.

Till redaktörer valdes stockholmsklubbarnas ledande man Hjalmar Gustafson och Zeth Höglund, som nu befann sig i Stockholm. Första numret av tidningen utkom den 9 december 1908. Redan namnet Stormklockan slog an. Egentligen skulle den kallats Facklan, men man fick inget hinderlöshetsbevis på det namnet. Den danske diktaren J. P. Jacobsens devis ”*Ljus över landet, det är det vi vill*” blev förstådd på rätt sätt. Det gällde att kasta ljus över den väg arbetarrörelsen hade att gå. Slut på skumraskeriet.

Tidningens program gav också besked. Vid sidan om den ”mera teoretiska” Fram ville Stormklockan framför allt vara ”en agitator och en väckare, som skakar upp alla de dåsiga ur deras tröga sömn, som gör ‘de slöa vakna och de säkra spaka’ och som ringer dem till samling kring socialismens röda fana”. Stormklockan lovade dessutom i programartikeln att den skulle ”hålla sig på partiets vänsterflygel”.

Vänstersignaler hissas också i det första numrets betydelsefullaste artikel: ”*Krisen i arbetarrörelsen. Rättning vänster!*”, kring vilken det bjöds till diskussion. I denna artikel, skriven av Z. Höglund, heter det att ”vår egen rörelse har kommit in i en kris, vars utgång hotar bli helt enkelt en sprängning av hela partiet”. Till detta anföres tre orsaker. För det första anses uteslutningen av Bergegren och Schröder vara onödig, emedan den skapat ”en historisk personlighet av en verkligt obetydlig demagog”. För det andra har den olyckliga utgången av 1908 års konflikter på arbetsmarknaden skapat jordmån för diverse rykten, som skadar arbetarrörelsens ledning. Därmed syftades sannolikt på ryktena att partiledningen till varje pris ville ha fred på arbetsplatserna inför valet på hösten 1908. Nederlaget berodde enligt artikeln framför allt på att ”arbetsgivarnas utomordentligt starka organisation ... icke motvägdes av en även *anfallande* landsorganisation”. ”Den tredje stora orsaken till krisen är enligt vår mening den trånga, källborgerliga anda, som smugit sig in i rörelsen: försiktighetens, kompromissens, undfallenhetens anda”.

Hur skall man då ”bringa reda och ordning igen i det kaos, som den nuvarande krisen hotar

utmytna i?" frågar Höglund. Våra agitatorer måste få en grundlig teoretisk utbildning, skriver författaren, säkert med tanke på partiledningens vanligen ende agitator, F. E. Elmgren. Partiet måste frigöra sig från den nyhetsskräck, som vidhäftar det. Inget är så galet och farligt som att stelna i gamla dogmer och former. Han ropar som Danton efter "djärvhet, djärvhet och åter djärvhet" och sammanfattar: "Tre ting är framför allt nödvändiga för att hålla partiet samman, sunt och starkt: mera socialistisk upplysning, större rörelsefrihet och en allmän rättning vänster."

Stormklockan ville förnyelse i den socialistiska arbetarrörelsen och den väckte entusiasm. Västeråskretsen manade på ett möte i Hallstahammar "att rädda rörelsen från att sjunka ned i för sumpningens träsk". Kata Dalström hälsade Stormklockan med om möjligt än större entusiasm än på sin tid Frams start, och hon är helt överens med Höglunds artikel utom däri, att hon anser uteslutningen av de ledande ungsocialisterna ur partiet vara befogad.

Zeth Höglund

Höglund och ungsocialisterna var ett särskilt kapitel. Han låg inte Kata Dalström efter i fråga om polemikens skärpa mot särskilt Hinke Bergegren, som han ansåg lida av "parlamentarisk fallandesjuka". Stormklockans spalter sprängs av yster yra, när tidningen blivit beslagtagen och till och med åtalad av justitieminister Petersson för ett ironiskt "öppet brev" till Hinke Bergegren, vari Höglund raljerar med denne och hans "politiska dibarn", juris studerande Hugo Lindberg, som bombarderar en riksdagens förtroendeman, JO, med klagomål och anmälningar om än det ena, än det andra. Det var då Branting utropade: "Detta åtal är idiotiskt!" Stormklockan vann också i den striden med justitieministern en mycket populär seger.

Det bör framhållas att Höglund, som naturligtvis var den drivande kraften i den nya tidningen, kom till dess start väl förberedd. Han hade anpassat sin agitationsstil till veckotidningsformat, och ironins ytterst svärbemästrade vapen behärskade han nära fulländningen. Som Branting hade han ett tungt fraserat språk och ibland undrar man om inte detta hängde samman med ett identifikationsproblem hos Höglund. En viss åtrå till den bredare manteln fanns det under alla förhållanden. Höglund var dock elegantare även när han slog som hårdast.

Brantings största styrka var att han kunde tåla rätt länge, även i hetsiga debatter, och inte ödsla med talets gåvor, som han odisputabelt besatt, även om de åtskilligt överdrivits av samtida och historiska porträttörer. En sådan sparsamhet med framträdanden i tal och skrift kunde inte Höglund tillåta sig i den strid för vilken Stormklockan startat. Just vid den tiden var ironin ett viktigt vapen både emot klassfiendens myndigheter och även mot andra riktningar inom arbetarrörelsen. Och Justitieminister Petersson hade bland Stormklockans läsare säkert få olycksbröder, som inte förstod ironin när det i ett öppet brev till ungsocialisternas ledare talas om riksdagen som en "skojarförsamling". Den bristande förståelsen för ironin i detta kan bara ha samband med justitieministerns närmare insyn bakom kulisserna, vilket Höglund var fin nog att inte antyda.

Zeth Höglund hade inte någon djupare insikt i marxismens teoretiska tankebyggnad. Just vid denna tid uppstod det i den svenska arbetarrörelsen ett ovanligt intresse för teoretiska problem. Särskilt mycket skrevs det om den materialistiska historieuppfattningen. I Frams julinummer 1908 har C. N. Carleson en liten briljant studie med flera intressanta uppslag, som visar att han genom självständiga studier fått ett rätt grepp på detta då inte allt för lätt tillgängliga ämne. Under dåvarande ebb i den revolutionära strömningen kastade sig nämligen många kvasimarxister över den marxistiska filosofin för att "bearbeta" den. Carleson ger flera

slående riktiga lösningar på sammanhängande problem. Han ser klart den dialektiska metodens betydelse för den materialistiska historieuppfattningen och även idéernas eget inflytande på utvecklingen.

Bland dem som utgav skrifter om den materialistiska historieuppfattningen var Ernst Wigforss i slutet av 1908 och Oscar Larsson 1909. Wigforss har alltid ansett sig vara anhängare av "den revisionistiska marxismen" och menar väl då i huvudsak den bernsteinska, fast i egen originell tappning. I broschyren med den anspråksfulla titeln "Materialistisk historieuppfattning och klasskamp" utgick emellertid Wigforss framförallt från den ryske revisionisten Tugan-Baranovskij, vilken som en av de ledande "legala marxisterna" klart och tydligt ville förena marxismen med borgerlig ideologi. Han övergick själv snart helt och hållet till det borgerliga lägret, och när hans bok om "marxismens teoretiska grundvalar" utkom i tysk översättning 1906, tillhörde han redan det kontrarevolutionära liberala kadettpartiet. Denna bok har Wigforss lagt till grund för sitt arbete och eftersom han uppenbarligen inte alls i samma utsträckning som Carleson studerat Marx" och Engels" egna skrifter ger han också en grovt förvanskad framställning av den materialistiska historieuppfattningen. Han förvandlar den till en vulgär ekonomisk historieuppfattning, och denna föreställning om marxismens historiesyn blev tyvärr allmän i Sverige. En sådan uppfattning spred även Höglund vid de tillfällen han fann anledning att beröra problemet, bland annat i några häften som gick under den anspråksfulla titeln "Socialismens historia" och som tillkommit på ungefär samma sätt som Hjalmar Brantings "Socialdemokratins århundrade", d. v. s. de är extrakter av vad andra redan skrivit. Oscar Larsson följer i sin fåkunnighet helt Tugan-Baranovskijs arbete.

I broderpartiernas inre uppgörelser tog Höglund ännu så länge sällan ställning. Han stod närmast centristerna i det tyska partiet och hade en annan uppfattning i fråga om krig och militarism än Karl Liebknecht. I den ryska rörelsen ansåg han sig vid denna tid stå närmast mensjevismen, vilket kunde uppfattas som en åstundan att hindra den brantingska partihögern från att stödja sig på denna opportunistiska riktning i Ryssland. Det intressanta är dock att Hannes Sköld, som var en framstående filolog i slaviska språk och framför allt ryska samt en av Socialdemokratiska ungdomsförbundets skickligaste agitatorer, ideologiskt närmast anslöt sig till mensjevismen, men i taktiska frågor sade sig vara revolutionär marxist. Han var naturligen ungdomsförbundets "expert" på ryska frågor och trots hans i övrigt utomordentligt stora förtjänster om rörelsen, måste det anses vara framförallt hans skuld att man i Sverige ända fram till 1917 hade föga kännedom om Lenins och bolsjevikernas revolutionära riktning. Den allmänna okunnigheten om läget i Rysslands arbetarrörelse kan beläggas av att Social-Demokraten 1912 införde kommunikén från bolsjevikernas konferens i Prag 1912, då de utslöt de opportunistiska riktningarna ur partiet och utformade sitt självständiga revolutionära *parti av ny typ*. Även maningen att ta kontakt med Vladimir Uljanov i Paris medtogs och först sedan en mensjevikemigrant gjort redaktionen uppmärksam på att detta var Lenins verkliga namn, infördes ett upprört beklagande av "misstaget".

Höglund hade emellertid också direkta kontakter med ryska bolsjevik. I ett brev till Alexandra Kollontay i Kristiania 1915 skriver Lenin, att han i ett samtal med Höglund under Andra internationals kongress i Köpenhamn 1910 sökt övertyga denne, att hans pacifistiska avvärningslinje inte alls var vänsterradikal eller revolutionär utan "helt enkelt brackiga kråkvinkelkalkborgares vurmerier". Lenin ber Kollontay, som då ännu inte var bolsjevik, att säga sin mening och eventuellt vidta vissa åtgärder för att tala de svenska vänstersocialdemokraterna till rätta i denna fråga. "Detta är inte att bekämpa militarismen", skriver Lenin till slut: "Det är i stället ett fegt försök att smita undan de stora problemen i den kapitalistiska

världen.”

Höglund bör alltså i viss mån ha känt bolsjevikernas åsikter, när han förklarade sig stå närmast mensjevikerna.

Fredrik Ström, som var en stor beundrare av Zeth Höglund, skriver i sina memoarer, att denne liksom Hjalmar Branting hade sina ideologiska rötter djupare i den franska än i den marxistiska revolutionen. Ström tänker väl då på de halvanarkistiska dragen hos Höglund.

Zeth Höglund hade nämligen en tendens att räkna in ungsocialisterna i arbetarrörelsens vänster. När sjunde partikongressen röstade om uteslutningen av Bergegren och Schröder ur partiet var vänstern splittrad. En del röstade för, bland andra den annars radikala Kata Dalström. Emot röstade August Palm, som talade för en ”försoning” med ungsocialisterna. ”Finns det ingen jävel här som kan hitta på ett sätt?” ropade han förtvivlad. Många av vänstern röstade mot för att inte få uteslutningsprincipen införd i partiet, då man befärade att den skulle bli prejudicerande för behandlingen av vänstern i fortsättningen, men Höglund motiverade senare sitt ställningstagande även med att han ville ha kvar ungsocialisterna i partiet som stöd i kampen mot högerriktningen. Att principiellt samla så många oppositionsriktningar som möjligt kring sig förblev länge Höglunds riktpunkt i politiken.

Ännu under Stormklockans första år var detta i hög grad bestämmande för Höglunds taktiska framträdande. Men åsikterna om taktiken slår obönhörligen igenom i politiken. Ännu när ungsocialismen efter storstrejken i själva verket var krossad och Hinke Bergegren utnyttjade sina artistiska talegåvor för de succéfulla A-salsmötena i Stockholm ”ensklit för män”, respektive ”för kvinnor” över ämnet ”Kärlek utan barn”, försvarade Höglund barnbegränsningspropagandan av sociala skäl i en diskussion i Stormklockan.

Men framförallt var det i militärfrågan, som han stod på anarkismens småborgerliga ståndpunkt och drog många med sig. Undan för undan leddes han under sin motivering för avvärpningsståndpunkten över till nihilistiska positioner gentemot det egna landet. Han drev i det fallet Fabian Månssons argumentering 1907 in absurdum, förväxlade militarismen och försvaret av landet och folket och menade likt en del danska och norska socialdemokrater att allt försvar var onödigt, därför att ett litet land i alla fall inte kan försvara sig med vapentechnikens nya standard. Detta är alltså sagt före första världskriget, innan det ens fanns exempelvis ett krigsflyg. I sina memoarer har den eftersinnande Fredrik Ström, som en tid stödde denna ståndpunkt, förklarat den med att partivänstern intill 1914 inte trodde att det skulle bli krig, en uppfattning som den i så fall var mycket ensam om. Z. Höglund ansåg under Stormklockans första år till och med värnpliktsvägran försvarbar, och i tidningen förekom indirekt propaganda för den. I en artikel i maj 1909 säger Höglund sig tro, att enbart hotet om en värnpliktsstrejk skulle avhålla de maktägande från att förverkliga sina planer att öka värnpliktstiden.

Den mest påtagliga skillnaden från ungsocialismen var Stormklockans positiva inställning till den parlamentariska kampen, fast den inte hängav sig åt någon kolartro på dess allena saliggörande verkan.

Förhållandet till de liberala ånyo huvudfråga

Av stor fostrande betydelse var för övrigt de diskussioner, som fördes i Stormklockan under den första tiden. Flera inlägg gjordes om ”krisen i arbetarrörelsen” och en annan diskussion fördes om värnpliktsvägran. En artikel ”Varnande exempel” av Hjalmar Branting i Tiden 1909 gav anledning till stor diskussion om partiets taktik, främst förd i Stormklockan. I denna

diskussion gjorde även August Palm ett uppmärksammat inlägg. Han ställde sig på partivänsterns sida i fråga om taktiken gentemot staafliberalerna, fruktade för olika liberalas påtryckningar på Brantinghögern att göra sig kvitt de ledande vänsterelementen i partiet och varnade för de begynnande uteslutningarna och avtappningarna, som han på goda skäl befarade skulle öka. Skall det här fortsätta måste vi, skriver Palm, likt en romersk kejsare sin härförare tillropa Branting: *"Giv oss tillbaka våra bataljoner!"*

Förhållandet till de borgerligt liberala av Staaffs kaliber hade på nytt blivit huvudfrågan, och detta kom taktikdiskussionen allt mer att röra sig om. Valen 1908 blev ett bakslag för det konservativa regeringspartiet, liberalerna hävdade sin ställning, men socialdemokraterna fördubblade antalet mandat till 33 och blev "tungan på vågen". Detta och den alltså ökande kampviljan bland arbetarna framkallade överläggningar bland de makthavande i landet om att på nytt spänna den borgerliga vänstern för regeringslasset. Staafliberalema var villiga och hänvisade till att högern stannat i minoritet i andrakammarvalet. Zweigbergk i Dagens Nyheter förordade till och med att socialdemokraterna skulle bjudas bli med i regeringen, och om detta uppstod en stor diskussion. Branting återopade erfarenheterna av 1906 och varnade bland annat i ett tal i Eskilstuna mot en vänsterregering omedelbart. Han erinrar om att de båda "vänstergrupperna" ännu saknar ett gemensamt program och ville därför avvakta. Han avböjde alltså inte regeringssamverkan i och för sig, men ville att den skulle stödja sig på en överenskommelse i förväg, medan allmänna meningen bland de liberala var att en vänsterregerings politik skulle utformas under hand genom kompromisser. Att Branting inte resolut avvisade inviterna väckte betänkligheter bland annat hos Ny Tid i Göteborg.

Dagens Nyheter uppmuntrades att fortsätta debatten, men råkade tala allt för frispråkigt om de liberalas avsikter med att ta socialdemokrater med i en vänsterregering. Detta föranledde Branting att replikera: "Med prisvärd öppenhet kallar den liberala tidningen ... dessa propresenterade ministrar för 'en gisslan', som vårt parti skulle lämna de liberala." Detta har socialdemokraterna ingen lust till, konstaterade Branting, som fortsatte att efterlysa ett liberalt regeringsprogram. När ett sådant inte presenterades påvisade Branting orsaken, nämligen att staafliberalerna seglat med lik i lasten sedan 1906, då de begick ett attentat mot ordets frihet.

I frågan om förhållandet till liberalerna framträdde i början av 1909 huvudmotsättningarna i partiet och detta blev provostenen även i ungdomsförbundets ledning. Redan innan Stormklockan startades hade Branting offentligen utpekade Höglund som sin huvudmotståndare i frågan, medan Per Albin Hansson och förbundsledningen i Malmö blivit allt mer vacklande och först så småningom tog ställning. Höglund ansåg att Staaffs handlingar 1906 aldrig kunde glömmas eller förlåtas, socialdemokraterna måste utnyttja sin utslagsröst i andra kammaren för att hindra "denne politiske bankruttör att ånyo fresta regeringslyckan". Motsättningarna skärptes. Branting och Höglund bestred varandras rätt att tala i partiets namn.

När Social-Demokraten nu redaktionellt fortsätter att diskutera möjligheterna att stödja en borgerlig vänsterregering med motiveringen att Staaff "åter lagt rodret på klar vänsterkurs", protesterar Stormklockan med yttersta skärpa och betecknar påståendet som "till den grad absurd att man knappast vill tro sina egna ögon ... Vi vill inte tro att det nu är meningen att socialdemokraterna skall hjälpa till att lancera fram en ministär Staaff ... Den taktik, som Social-Demokraten vill leda in partiet på, för raka vägen till dekadansen. Må Social-Demokraten då också ärligt kalla sig vid sitt rätta namn: Staaff-demokraten."

Nu som först framträdde P. Alb. Hansson i denna fråga och förklarade sig oenig med Stormklockan. Polemiken hårdnade ytterligare. Social-Demokraten, som i början sökte förtiga Stormklockans existens, kom inte undan polemik med namns nämnande.

För att söka undfly trycket från partiets massor började riksdagsgruppens ledning att handla på eget bevåg och nonchalera partistyrelsen. När regeringen Lindman i slutet av 1908 måste manövrera för att söka komma från ansvaret för en luftaffär i försvarsväsendet, tillsatte den en "civilkommission" på 7 leda möter och fick med Fredrik Thorsson, varvid partistyrelsen ställdes inför fullbordat faktum. Att det blev hårda diskussioner även om detta i de ledande instanserna framgår av följande slutreplik i Stormklockan av Höglund: "Söker han (en socialdemokratisk riksdagsman) spela 'mannen som gör vad som faller honom in' (O. A:s populära seriefigur. K. B.), då är det både vår rätt och vår plikt att reagera, ty partiet är icke till för riksdagsmännens skull utan riksdagsmännen för att föra partiets och socialismens talan, lika visst som hr Branting eller riksdagsgruppen icke utgör någon instans över partikongressen. Och denna rätt till saklig kritik ämnar vi icke avsäga oss, även med hotet om uteslutning för ögonen."

Socialdemokratiska ungdomsförbundets tredje kongress 1909

I de politiskt livaktiga klubbarna diskuterades naturligtvis även detta och mot den bakgrunden får man se beslutet på tredje förbundskongressen 1909 med alla röster mot 9, att Stormklockan skulle bli ungdomsförbundets tidning. Med stor majoritet beslöt kongressen också att verkställande utskottet, förbundsexpeditionen och Fram skulle flyttas till Stockholm från den 1 januari 1910. Sedan Hansson avsagt sig, valdes Fredrik Ström till ny förlagschef och redaktör för Fram, som i fortsättningen redigerades som en huvudsakligen litterär tidskrift till dess den enligt beslut av fjärde förbundskongressen 1912 nedlades.

Tredje kongressen avvisade ett av Per Albin Hansson varmt förordat förslag att slå ihop Frams och Tidens, d. v. s. respektive förbundets och partiets förlag under en hatt. Huvudtalare mot förslaget var Z. Höglund, som redan i Stormklockan angripit partiledningen för dess tynande förlagsverksamhet. Tidens få utgåvor låg på vinden och samlade damm, skrev han, och anklagelsen skulle återkomma de närmaste åren. Men förslaget låg i linje med Per Albin Hanssons strävan att göra ungdomsförbundet underordnat partiledningen.

Tredje förbundskongressen 1909 hade en betydelse, som sträckte sig utom den egna organisationens ram. Den var den första kongress en arbetarorganisation hade efter storstrejken, som enligt alla reformister och opportunister slutade med ett förkrossande nederlag för arbetarna. Även för många andra syntes det så, trots att fackföreningsrörelsen i ordnade led och med bevarad kampanda avslutade storstrejken, medan den mäktiga arbetsgivarorganisationens masslockouter snart förvandlades till papperslockouter.

Den socialdemokratiska ungdomsrörelsen mötte till sin tredje kongress med 429 klubbar eller 67 fler än vid andra kongressen 1907. Medlemsantalet var däremot på nedgång sedan 1908 på grund av företagarnas trakasserier mot de mest klassmedvetna arbetarna under den ekonomiska krisen. Denna minskade i hög grad arbetstillfällena, framhölls i verksamhetsberättelsen, och "drev arbetarna att söka sin utkomst å andra platser, icke minst utom landet. Att dessa verkningar i första hand träffade de unga organiserade arbetarna behöver knappast påpekas." Man beräknade att förbundets medlemsantal minskat från 17 till 15 tusen. Att klubbarnas antal ändå stigit var följden av det intensiva organisationsarbetet och mängden av agitationsmöten på nya platser. Centralt hade organiserats över tusen möten under kongressperioden. Utom Fram och Stormklockan hade det spritts över en halv miljon böcker och broschyrer samt en miljon flygskrifter, allt ordentligt uträknat efter trycknings- och inventarielistor. Halva miljonen flygskrifter utgjordes av andra kongressens upprop mot smutslitteraturen.

Tredje kongressen fick med 197 ombud också större tillslutning än de föregående. Aktiviteten

i förhandlingarna var stor och diskussionerna utan den personliga arrogans man kunnat vänta sig. I sitt av begripliga skäl sura referat i Fram erkänner Hansson oförbehållsamt att det ”låg ett redligt allvar och en stark ansvarskänsla över förhandlingarna”. Han själv synes bära med jämnmod att kongressen gick honom personligen emot, och endast i referatet över behandlingen av hans förslag i förlagsfrågan avslöjar han dåligt humör, särskilt mot Hannes Sköld, som talat öppet om risken av att låta partiledningen få bestämmanderätten över hela förlagsverksamheten.

Partihögern visade föga intresse för kongressen. Partiledningen hade som sin representant sänd C. N. Carleson, som då var en av Social-Demokratens två huvudredaktörer trots att han själv räknades till partivänstern. När Branting av sjunde partikongressen 1908 valts till partiordförande och redaktör för den beslutade ”vetenskapliga” tidskriften Tiden höjdes röster för att kongressen även skulle utse den nye huvudredaktören för Social-Demokraten efter honom. Detta förslag gick han energiskt emot på kongressen och fick det avslaget med 40 röster mot 31. Annars hade C. N. Carleson utan tvivel blivit den valde. Han var inte bara den äldste utan också den bland läsarna populäraste medlemmen av redaktionen, och han hade dessutom varit tidningens huvudredaktör flera år på nittitalet.

Branting genomdrev sedan beslut i partistyrelsen att utse två huvudredaktörer, av vilka den andre på Brantings förslag blev en av hans närmaste skrivare Gerhard Magnusson. Dessutom förbehöll han sig fortsatt medarbetarskap och utnyttjade detta i alla viktigare situationer, varigenom redaktionen blev åsidosatt och Carleson redan 1910 drevs att lämna huvudorganets redaktion. Carleson välkomnade beslutet att Stormklockan skulle bli förbundets tidning men anmärkte på dess personligt arroganta ton i kritiken av partiledningen.

Karl Liebknecht i Sverige

På tredje förbundskongressens sista dag anlände dess inbjudne gäst Karl Liebknecht från Tyskland, nyss frigiven från det långa fängelsestraffet för den även i Sverige spridda boken ”Militarism och antimilitarism”. Han hade försenats som advokat i en rättegång, men dessutom var hans tåg försenat, så att en fullsatt A-sal fick vänta på honom en timme, innan han kunde börja sitt av C. N. Carleson översatta föredrag om ”Opportunismen i politiken”. Han började med att uttala sin glädje över att få tala till medlemmar av den svenska arbetarklassen, som nyligen utkämpat en av de största striderna i modern arbetarrörelse. Han betonade att det gäller för den framåtsträvande klassen att erövra de faktiska maktmedlen och inte bara de yttre. Han varnade för ”den ministeriella opportunismen” och över huvud för överskattning av parlamentarismen. Maktfördelningen i parlamentet kan endast vara uttryck för utomparlamentariska förhållanden och man får inte låta sig förledas av företeelser på ytan i samhället. Vinsterna fås endast genom det tryck de arbetande utövar på regeringsmakten. Vi måste både reformera och revolutionera. Vår kamp riktar sig mot den kapitalistiska statsmakten.

Liebknecht talade även senare på kongressens sista dag och hyllade det svenska förbundet som det största i världen, av vilket särskilt det tyska förbundet vill dra lärdomar.

Det frapperar att ungdomsförbundets och partivänsterns ledning så litet tillgodosgjorde sig Liebknechts betydelsefulla stöd i formen av ideologiska och politiska råd. Särskilt Stormklockans referat är anmärkningsvärt svagt och senare återkom man aldrig till hans besök i Sverige. Anledningen kan bara vara en. Liebknecht förfäktade en annan uppfattning i fråga om den antimilitaristiska kampen än Stormklockan. Höglund blev nu dess kongressvalde redaktör. Liebknechts mening överensstämde med Lenins, som ju Höglund för övrigt blev

bekant med året efter.

Kampen mot militarismen var kongressens politiska huvudfråga. Innan Liebknecht anlät hade man i en hemlig överläggning tagit positiv ställning till frågan om värnpliktsstrejk, varvid dock resolutionen utformades så att den inte skulle föranleda repressalier enligt staafflagarna. ”Vi manar våra kamrater att göra sig förtrogna med denna tanke, som de maktägendes huvudlösa och lättsinniga försvarsfåneri tvingar oss att förverkliga”, hette det bland annat.

Liebknecht var som redan framgått anhängare av en aktiv kamp mot militarism och krig i överensstämmelse med den socialistiska internationals beslut, bland annat i Stuttgart. Denna uppfattning kom också mera till uttryck i tredje förbundskongressens följande behandling av den socialdemokratiska riksdagsgruppens hållning i militärfrågan. Denna inleddes av Per Albin Hansson, som gav uttryck för ungdomens kritik mot riksdagsgruppen för att den avvikit från den senaste partikongressens beslut att ta avstånd från skytterörelsen och verka för avrustning. Gruppen hade tvärtom gått med på höjda anslag till sjöförsvaret och röstat för anslag till skytterörelsen. Hansson ville dock inte att det skulle göras något uttalande. Men han bara inledde — först kongressen och sedan olika frågor på dagordningen. Han ledde däremot inte kongressen i någon fråga. Varken han eller Möller hade valts med i redaktionsutskottet, som utformade förslagen till uttalanden. Den ledande i redaktionsutskottet blev i stället Höglund, som på kongressen yttrade, att riksdagsmännens ställning i militärfrågan var en skandal för vårt parti och gjorde det till åtlöje inför den internationella socialistiska rörelsen. Redaktionsutskottets förslag till uttalande, som mot Hanssons avslagsyrkande antogs med acklamation, utgjorde en nyhet i ungdomsförbundets framträdande. Det begränsade sig inte längre till kritik av partiet utan framträdde med egna politiska fordringar och initiativ. Efter den skarpa kritiken mot att riksdagsgruppen inte följt partiprogrammet i militärfrågan säger den antagna resolutionen: ”Den socialdemokratiska ungdomsrörelsen, som med beklagande iakttagit detta fredsarbetets förfall inom partiet, kräver av den socialdemokratiska riksdagsgruppen t) att den för en skarp princip- och icke blott en detaljkritik, 2) att den i enlighet med internationella kongressens beslut vägrar alla anslag till det nuvarande militärväsendet, 3) att gruppen vid lämpligt tillfälle i likhet med i Norge och Danmark framlägger ett avrustningsförslag och 4) att initiativ tas till skandinaviskt samarbete för gemensam aktion till fredsidéns förverkligande.”

I det nya verkställande utskottet valde kongressen Zeth Höglund, Hjalmar Gustafson, Einar Ljungberg, Emil Wallin och Julia Ström. I övriga centralstyrelsen blev Ivar Vennerström, Rickard Sandler, Gustav Möller, Per Albin Hansson, Bernhard Nilsson, Ernst Åström, Ture Nerman och Adolf Lundgrehn invalda i nämnd ordning efter röstetal.

Detta innebar att förbundet fått en ny ledning och att detta skett under organisationsmässiga former. Detta berodde på att förbundet var en politisk organisation med fasta former och organisationsdisciplin, att man hade regelbundna möten och systematiskt behandlade de aktuella politiska frågorna. Förbundet hade ett politiskt partis organisation, vilket partiet i sin tur saknade. På den följande kongressen 1912 försvann Hansson, Möller, Nerman, Sandler och andra ur centralstyrelsen.

Splittringsförsök i fackföreningsrörelsen

Socialdemokratiska ungdomsförbundets kongress kan också jämföras med Landsorganisationens en månad senare. Där fördes en hård kritik alla nio kongressdagarna mot landssekretariatet, inte för att det utlyst storstrejken, utan för att det inte tillräckligt beslutsamt lett

den, för att det, trots att det inte fanns någon varsellag, gav motståndarna tio dagars respit att förbereda sig, för att strejken inte genomfördes under aktiva former o. s. v. Men därför att denna överväldigande opposition på kongressen inte hade någon ledning, blev inte Landsorganisationens ledning förnyad.

Detta gav de bankruttrade *ungsocialisterna* möjlighet att fiska i grumligt vatten. På en konferens med träarbetarförbundets skånedistrikt den 30 januari 1910 lyckades de med 19 röster mot 19 och ordförandens utslagsröst få beslut om att bilda en ny facklig landsorganisation, för vilket ändamål en kommitté tillsattes. Denna inkallade till midsommaren 1910 en konstituerande "landsorganisationskongress", som utom dussinet ungsocialister bestod av summa summarum 22 ombud för fackliga organisationer. Majoriteten beslöt att bilda den anarkosyndikalistiska *Sveriges arbetares centralorganisation*, kallad SAC, och att antaga ett upprop författat av studeranden Hugo Lindberg. Den framställde sig som en revolutionär facklig landsorganisation i motsättning till den befintliga, som man karaktäriserade enbart efter dess ledning och kallade reformistisk. SAC blev sålunda en ren splittringsorganisation tillkommen för att utnyttja det allmänna missnöjet i den enhetliga fackliga rörelsen mot dess ledning. Trots detta fick den första året inte mer än 696 medlemmar och andra året ytterligare blott 479 i hela landet.

Annorlunda handlade Socialdemokratiska ungdomsförbundet i denna situation. När Landsorganisationens ledning totalt misslyckats att med en stor möteskampanj 1910 återuppbygga den fackliga rörelsen, inledde ungdomsförbundet 1911 och 1912 en väldig landsomfattande verksamhet för att organisatoriskt återupprätta arbetar- och framför allt fackföreningsrörelsen i anslutning till de existerande förbunden och Landsorganisationen. Från denna tid börjar fackföreningsrörelsen på nytt att växa.

Tidsbilder och dokument:

Från ungdomsklubbarnas inre liv

För att belysa det inre livet i ungdomsförbundets organisationer återges ett protokoll från en av förbundets äldsta klubbar, nämligen Norrmalms socialdemokratiska ungdomsklubb. Vi ser dels hur utförligt protokollet skrevs, dels hur nära samarbetet mellan de olika klubbarna var även om diskussionerna kunde vara mycket hårda och beröra för rörelsen högst allvarliga problem.

Protokoll fört vid Norrmalms S.D.U.K:s möte tisdagen den 19 januari 1915.

§ 1

Klubbens ordförande kamrat Johan Nord öppnade mötet och hälsade de närvarande välkomna samt föredrog styrelsens förslag till dagordning, som godkändes.

§ 2

Att leda dagens förhandlingar valdes kamrat C. E. Thörnkvist.

§ 3 Protokolljustering

Undertecknad uppläste protokollet från föregående mötet samt fogade därtill ett påvisande om att vid renskrivningen av detsamma uteglömts förhandlingen om kommissionären Karl Anderssons skulder som klubben står ansvarig för, vilket ärende bordlades för att återupptagas till förnyad behandling vid något kommande möte. Efter denna rättelse godkändes det upplästa protokollet för justering.

§ 4

Rapporter

Kamrat B. Sandman rapporterade att klubbens kommissionärer försålt 73 ex. av Stormklockans Julnummer samt 17 ex. av Julfacklan. Kamrat Per Bergman föredrog en rapport över den ståndpunkt han intagit till de frågor som behandlats vid förbundskongressen under den tid han varit i tillfälle närvara vid densamma. Rapporten lades till handlingarna utan uttalande.

§ 5

Styrelseberättelsen för det gångna halvåret föredrogs av kamrat Nord och revisionsberättelsen av kamrat Ragnar G. Olsson. Båda berättelserna godkändes, och beviljades den avgående styrelsen, på revisorernas förslag, full och tacksam ansvarsfrihet.

§ 6

Val av styrelse och revisorer

Undertecknad som vid föregående mötet uppsattes som styrelsekandidat begärde nu slippa ifrågakomma vid valet samt föreslog komplettering av kandidatlistan. Av övriga uppsatta kandidater avsåg sig Birger Jarl och Ernst Olsson eventuella respektive styrelse- och revisorsuppdrag. Till komplettering av kandidatlistan för styrelse uppsattes kamraterna O. Mattsson och Knut Pettersson.

Kamraterna G. Larsson, Wallin och Oskar Olsson utsågs till valförrättare.

Valresultatet blev följande:

Till styrelse erhöll kamraterna J. Nord 37, Oskar Nilsson 36, C. E. Thörnkvist 32, E. Magnusson 32 och B. Sandman 22 röster. Närmast kom kamraterna O. Mattsson med 14, N. Olsson med 11 och K. Pettersson med 7 röster. Dessutom erhöll undertecknad och Birger Jarl respektive 5 och 3 stänkröster.

Till revisorer valdes kamraterna A. Pettersson med 38, Ernst Åström med 37 och A. Wretman med 19 röster. Närmast kom kamraterna Isaksson och E. Johansson med respektive 15 och 5 röster.

Tre röster tillföll Ernst Olsson.

42 valsedlar avgavs, varav 2 kasserades beträffande valet av styrelse och 2 beträffande valet av revisorer.

§ 7

Till ombud i Södra Folkets Hus-föreningen valdes kamrat Oscar Nilsson och till ombud i Koop. Kafé "Fram" kamrat K. V. Karlsson med kamrat I. Palmqvist som suppleant.

I sammanhang med val av tidnings- och broschyrkommissionär föreslogs av styrelsen att klubben skulle besluta att ej stå ansvarig för kommissionären intill mera än 10 kronor för tidningar och 10 kronor för övrig litteratur. För att få försäljningen av förbundets tidningar och broschyrer mera systematiskt ordnad föreslog kamrat B. Sandman, att klubben upphäver det gamla beslutet om att 10 % av provisionen på försåld litteratur skall tillfalla klubbkassan och i stället beslutar låta hela provisionen tillfalla kommissionärerna, samt väljer en litteraturkommitté på 5 personer och bland dessa utser en huvudkommissionär som är redovisningsskyldig till förbundsexpeditionen. och de övriga kommissionärerna i sin tur redovisar till huvudkommissionären samt att huvudkommissionären skall stå ansvarig inför

klubben och avlägga rapport till denna, minst en gång i kvartalet, över försåld litteratur. Vidare skall det åligga huvudkommissionären att i konsekvens med styrelsens förslag tillse att klubben icke står i skuld för mera än 20 kronor litteratur åt gången. Klubben beslutade enhälligt i enlighet med de av styrelsen och kamrat Sandman framförda förslagen. Som det visade sig omöjligt att uppbringa någon huvudkommissionär beslöt klubben bordlägga detta val till nästkommande möte och fick styrelsen i uppdrag att till dess om möjligt anskaffa någon som vore villig åtaga sig detta kommissionärsskap.

Till representant i klubbarnas gemensamma studieutskott valdes undertecknad i enlighet med studiecirkeln tidigare beslut härom.

§ 8

Kamrat Sven Larsson rapporterade från studieutskottet att detsamma beslutat anordna en föreläsningsserie med riksdagsman Oskar Olsson, redaktör C. N. Carleson och riksdagsman Rickard Sandler som talare samt hänvisade till undertecknad för erhållande av deltagarekort, vilka kommer att betinga ett pris av i krona pr st.

Kamrat Ragnar G. Olsson föredrog en skrivelse av följande lydelse:

”De senaste årens utveckling inom det socialdemokratiska ungdomsförbundet har förvandlat detta från att vara en centralhärd för upplysning och socialistisk skolning på fullt fri grund med ungdomens väckande till klassmedvetenhet och kunskapstörst som huvudmål till en huvudsakligen i de politiska intressestriderna deltagande part och på senare tid med en mot det socialdemokratiska arbetarepartiet starkt markerad frontställning baserad på både principiellt och taktiskt olika uppfattningar.

Detta har haft till följd att vad som fordom var förbundets huvuduppgift har fått träda i bakgrunden för att ge rum för dels kritiken av partiets politik och dels framförandet av vissa partimedlemmars speciella uppfattningar. Den senast hållna förbundskongressen har även starkare markerat detta förhållande. Vår mening är den att ungdomsförbundet skall, för att kunna utföra sitt samlande och fostrande arbete, stå helt utanför allt partitagande i olika meningsriktningar som förekommer inom partiet och allra minst som ungdomsförbund ta en från partiet skild positiv standpunkt i särskilda på den politiska dagordningen stående frågor.

Som protest mot ungdomsförbundets ensidiga och allt annat än för rörelsens framtida växt gagneliga hållning och då ringa eller ingen utsikt finns att genom fortsatt arbete inom förbundet kunna återföra detsamma till sina ursprungliga syften förklarar vi, att vi utträder ur Socialdemokratiska ungdomsförbundet och ha för avsikt att bilda en fristående klubb.”

Skrivelsen var försedd med följande namnpåskrifter: Tedde Johnsen, Albin Andersson, Ernst Olsson, Birger Jarl, Eijnar Spåre, Per Bergman, Doris Olsson, C. V. Johansson, Adela Johansson, Ragnar G. Olsson, Cissi Nordkvist, Ingeborg Gustavsson samt Karl H. Andersson.

Med anledning av denna inläga uppstod en längre debatt varunder kamrat Z. Höglund föreslog följande resolution:

”Med anledning av en del medlemmars utträde ur klubben med föregivet syfte att bilda en ‘fristående klubb’ vill Norrmalmsklubben uttala sin skarpaste protest emot detta uppenbarligen organiserade försök att åstadkomma en splittring av den socialdemokratiska ungdomsrörelsen. Norrmalmsklubben vill i känslan av den samhörighet som hittills präglat den socialdemokratiska ungdomsrörelsen och varit dess styrka, rikta en maning till förbundets medlemmar att med all kraft tillbakavisa det eventuella bildandet av någon sprängorganisation såsom illojalt och skadligt både för förbundet och partiet. Må vi i stället enigt slå vakt om den

socialdemokratiska ungdomsrörelsen, som både förr och nu visat sig mäktig fylla sina viktiga uppgifter ifråga om att fostra och skola arbetareungdomen till socialistisk klassmedvetenhet och kampvilja för genomförandet av våra stora mål.”

Resolutionen antogs utan votering, och var beslutet nästan enhälligt.

§ 9

Som ingenting vidare förekom till behandling avslutades mötet. Ungdomsmarschen avsjöngs.

Stockholm som ovan: *Abbe Hultman* Sekreterare

Justerat:: Johan Nord Ordf.

8. Efter den stora kraftmätningen

Den stora kraftmätningen mellan landets två huvudklasser 1909 grep djupt inte bara i det svenska folkets liv utan också i dess tänkande. Den svenska arbetarklassens höga stridsmoral och kampdisciplin tillvann den bland övriga arbetande och intellektuella en oerhörd respekt, vilket tog sig olika uttryck.

Strindbergsfejden

1910 bröt August Strindberg fördämningarna och talade rent språk med sina vedersakare. Hittills hade han mest klätt sin vrede över det vrånga i samhället i historiska liknelser och kvinnohat. *Strindbergsfejden*, anedd som den största kulturstriden i vårt folks historia, utbröt och tvingade till ställningstagande med Strindberg mot den reaktionära chauvinismen eller med Heidenstam, assisterad av Sven Hedin och Fredrik Böök, mot de nya framträngande sanna kulturkrafterna i folket, burna framförallt av arbetarrörelsen. 1962 hade det blivit tillräcklig distans för att till och med Svenska Dagbladets kulturredaktör Gunnar Brandell skulle förstå och erkänna, att Strindberg hämtade ”ström från.., en hotfullt mullrande arbetarklass och ... hans motståndare (från) den hemliga fruktan hos de besittande”. Den tidning, som stod till förfogande för Strindbergs motståndare 1910 var just Svenska Dagbladet, då betecknat som borgerligt kulturradikalt men inte dess mindre delande bourgeoisins ”hemliga fruktan”.

Från ingendera sidan skrädde orden, när den av överklassen korade ”nationalskalden” brakade samman med folkets store diktare, som det inte behagat akademien och de maktägande att erkänna. Det är naturligt och logiskt att av de två Strindberg blev den som levde kvar, som vårt språks store klassiker, en ställning som kan vinnas endast av en framstegsvänlig konstnär, en som ser in i framtiden.

Strindberg vände sig i sin tur till arbetarrörelsen. Den 29 april 1910 startade han sina angrepp i Valfrid Spångbergs demokratiskt vänsterliberala Aftontidningen, men började senare en ny artikelserie i Social-Demokraten och utgav slutligen sina stridsskrifter ”Tal till svenska nationen”, ”Folkstaten”, ”Religiös renässans” och ”Czarens kurir”, den senare om Sven Hedin, på Socialdemokratiska ungdomsförbundets förlag Fram.

Socialdemokratiska vänstern leder ärebetygelserna för Strindberg

J. L. Saxon och andra gjorde 1910 flera fåfänga försök att få till stånd en nationalinsamling för en hedersgåva åt August Strindberg. Uppslaget kom från en artikel i Stormklockan, och det blev till slut också Socialdemokratiska ungdomsförbundet, som i januari 1911 tog det framgångsrika initiativet till ett sammanträde om saken. Detta leddes av Z. Höglund och Fredrik Ström blev primus motor i kommittén. I denna ingick skådespelare som August

Lindberg, konstnärer som Richard Bergh och Karl Nordström, författarinnan Marika Stiemstedt, dåvarande professorn Nathan Söderblom, Hjalmar Branting och flera andra.

Den överväldigande massan av de 20.000 bidragstecknarna var fattiga arbetande människor, vilket framgår av att inte mer än omkring 500 tecknade högre belopp än 10 kronor. Hedersgåvan överlämnades på Strindbergs födelsedag den 22 januari 1912 och på kvällen hyllades Strindberg på Stockholms arbetarkommuns initiativ med ett fackeltåg förbi Blå tornet, hans våning på Drottninggatan, där den sjuke men ännu stridbare författaren från sin balkong strödde rosor han den dagen fått över huvudstadens arbetare. I övriga hyllningssammankomster, bland annat på Berns, hade Strindberg av hälsoskäl avböjt att delta.

Hela det insamlade beloppet på omkring 50.000 kronor skänkte Strindberg bort. I sitt sista levnadsår hade han äntligen fått sin ekonomi tryggad genom ett kontrakt med Bonniers om sina samlade skrifter. Bland dem som fick olika belopp av honom var Stockholms organiserade arbetslösa, Svenska freds- och skiljedomsföreningen för ”bekämpandet av det nu pågående militaristiska lögnkriget” och Socialdemokratiska ungdomsförbundet. Till förbundets kongress sände Strindberg en månad före sin död följande hälsningstelegram: ”Med tack för er vänliga hälsning, ett kort tack, emedan jag är sjuk, blir jag frisk skall ni få ett längre.”

Ännu en gång bringade det arbetande folket Strindberg sin hyllning. Det var när de i massor i djupa, tysta led med sina fanor följde honom till graven i maj samma år.

Den väckande ”höglundsfejden”

Även arbetarrörelsen fick sin inre fejd, den så kallade höglundsfejden. Zeth Höglund riktade i juli iglo en skarp kritik mot partiets ledning i Stormklockan under rubriken: ”Sömn till döds?”

Medveten om situationens utomordentligt allvarliga betydelse för arbetarrörelsen efterlyser han partiet. Det märks bara när ”ungdomen skall hindras” i sin verksamhet, fastslår han. Medan motståndarna arbetar intensivt, ”sitter partiledningen med armarna i kors, steril och tanklös, möjligen drömmande om förstakammarmandat men eljest utan alla idéer. ... lämnande partiet vind för våg, till synes obekymrad om vart det bär hän. Gitter ingenting.” (De tre punkterna hör till citatet. K. B.). Vänstern är representerad i partistyrelsen, bland annat genom Höglund, men verkställande utskottet har gjort sig allsmäktigt. ”... man stöter pannan mot en mur av benhård byråkrati, slöhet, småsinne och kottteriväsande.”

Detta har gjort att han åter ändrat ståndpunkt i särskiltnadsfrågan: ”Ju mer jag tänkt på saken, desto mer övertygad har jag blivit, att en av orsakerna till detta partiets förfall, som nu hotar, är sammankopplingen med fackföreningsrörelsen.” Den har förlorat sitt berättigande och blivit en fara för partiet, anser nu Höglund, som vill ”gråta blod över att det skall tillåtas en så jämmerligt försoffad partiledning att låta partiet dö sotdöden”. Höglund säger sig ha ”ropat högt för att höras”.

Branting blev tvungen att själv gå i svaromål, trots att Höglund formellt sökt föra honom ur skottlinjen och ställa hans medarbetare, särskilt partisekreteraren C. G. T. Wickman, i gluggen. Höglund sökte i det längsta sikta på andraplansfigurerna och framställde Branting som välmenande men vilseförd av sina medarbetare. Den som träffas är i alla fall Branting, som måste svara. I sak är svaret svagt. I partiet har, säger han, gjorts en hel del, fast partipressen inte gör tillräckligt väsen av det, ”vad det nu beror på”. Så mycket mer talar han om de höglundska ”smädesorden ... i dessa strindbergska röt månadsdagar, då det är särskilt gott om den varan”. Dessa ord är värda att ställas för sig, vilket Erik Hedén också gör i sin

strindbergsbok, där han fastställer att Branting därmed klart tar parti mot Strindberg under fejdens hetaste skede. Detta kan endast tydas så, att Branting och hans närmaste kände sig besvärade av att någon rörde upp och ruskade om i landet på nytt igen, sedan man inställt sig på det stora lugnet efter att arbetarklassen hårt, enigt och eftertryckligt sagt sitt ord i den stora sociala kampen 1909. Höglund kan inte och har naturligtvis ingen anledning förneka, att ”Strindberg haft ett visst inflytande” på honom.

Örebro-Kurirens redaktör Karl Eriksson skrev att Branting i sitt svar ”bra litet sysslar med sakens kärna: den bristande kraften och energin i ledningen”. Smålands Folkblads redaktör Ivar Neuman ansåg också att det inte kunde förnekas, ”att hr Höglund till god del har rätt i sitt angrepp ... Arbetarpartiets verksamhet borde och kunde i allmänhet vara mycket mer energifylld och initiativrik.” Neuman hade redan länge varit för särskiljning och fann i jämförelsen med ungdomsförbundet nu många nya argument för sin uppfattning.

C. N. Carleson hade visserligen lämnat Social-Demokratens redaktion på grund av de oeffterrättliga förhållandena där, men var alltså tidningens ansvarige utgivare. Trots det kunde han inte få in sitt instämmande med Höglund i den utan fick vända sig till Smålands Folkblad. I Nya Norrland skrev Ivar Vennerström, att Höglunds anmärkningar i huvudsak var befogade. Detsamma skrev Nya Samhället. Även i Folket och Arbetarbladet förekom instämmanden. Branting försvarades av Christiernsson i Skånska Socialdemokraten och August Nilsson Kabbarp i Arbetet, den senare skrev i karaktäristisk stil: ”Höglund ... krystar lass i sitt eget rede.” Någon tid senare passade Höglund ett tillfälle att hylla honom för hans ouppnåeligt utsökt eleganta stilkonst!

Stormklockan och Höglund nådde sitt första och viktigaste syfte, nämligen att få en självkritisk diskussion i rörelsen och ruska upp. Av särskild betydelse blev Fredrik Ströms inlägg i Social-Demokraten. Han bevisade i en utförlig artikel, att ungdomsförbundet hade en betydligt större verksamhet i gång än partiet på alla områden. Flera funktionärer i partiet anser att Stormklockan hade rätt i sin kritik, som framför allt drabbar partisekreteraren Wickman. Ström jämförde vidare förbundets förlag, som han själv ledde, med partiets för vilket Branting var nominell ledare, som inte gav ut någonting, och konkluderade: ”Jag tycker synd om Branting som förlagschef.”

Partihögern får förstärkning

I partiet rådde en kvävande passivitet. I sin artikel framhöll Höglund att partiet hade haft två offentliga möten medan ungdomsförbundet hade över tusen. Uppgifterna, som inte kunde gendrivas, är betecknande för situationen. Wickman anförde till sitt försvar bristande tillgångar, bland annat på grund av att Stockholms arbetarkommun, i vilken partivänstern alltså hade ledningen, inte skulle ha betalt sina skulder, men han måste till råga på allt ta tillbaka denna beskyllning.

Partiledningen var mest bekymrad över hur det skulle gå i riksdagsvalet året därpå. Mest fruktade man att vänstern i partiet skulle besätta kandidatplatserna på listorna. Denna fruktan delades av borgerligt liberala kretsar, vilka samtidigt var väl medvetna om att arbetarrörelsen alltså var på frammarsch och att detta skulle ge större utslag i valet 1911. För första gången skulle den nya proportionella valordningen komma till användning, vilket ökade chanserna för de rena klasspartierna och gjorde utsikterna mindre för de liberala. I tider då klassmotsättningarna hårdnar kläms mellanpartierna mellan sköldarna. I god tid sökte sig en del borgerligt liberala politiker till det socialdemokratiska partiet och erbjöd sig bekläda olika poster.

I "Ett brytningsskede" ger baron Erik Palmstierna motiveringen till att han våren 1910 övergick från det liberala till det socialdemokratiska partiet: "Ofta hade jag ... märkt hur ensam Branting var under sina försök att fostra arbetarklassen, vidga dess synkrets och förmå den att känna ansvar för fosterlandet. Han behövde en krets av bildade kring sig och kring Social-Demokraten, vilka kunde ge form och stöd åt denna uppgift." Sitt förakt för arbetarklassen avslöjar han redan i sin första publicerade dagboksanteckning, nämligen för den 4-6 januari 1914, där han skriver: "Ådalens arbetare är ett tämligen hopradsat befolkningslager."

När de kapitalistiska makthavarna inte lyckades krossa den socialistiska arbetarrörelsen genom masslockouterna åren 1908 till iglo måste det givetvis ompröva sin taktik. För detta är Palmstiernas målsättning ett uttryck. Naturligtvis har han en stark benägenhet att i sina memoarer och dagboksanteckningar överdriva sin egen betydelse, men han har naturligtvis ingen anledning att överdriva sina avsikter, snarare tvärtom.

Särskilt angeläget var det att handla snabbt eftersom partiets ledning snart nog kunde erövrats av vänstern. Partiets kongress 1911 stod för dörren. Redan på dess kongresser 1907 och 1908 hade vänstern tack vare ungdomsförbundets frammarsch haft ett stort inflytande. Av de unga hade visserligen Hansson, Möller och andra ställt sig i tjänst hos partiets högerledning i alla avseenden. De var att anse som renegater. Hansson anställdes från nyåret 1910 i Social-Demokraternas redaktion och bekämpade därifrån ungdomsförbundets ledning. Men inte desto mindre ökade vänstern ytterligare påtagligt sitt inflytande. Förutsättningarna till detta blev större av den omänskliga brutalitet, som klassfienden visat åren 1908 till 1910, och av arbetarnas tappra motstånd. En annan och viktigare orsak var emellertid att ungdomsförbundet och vänstern nedlade ett stort arbete på att återupprätta hela arbetarrörelsens styrka och medvetenhet.

Palmstierna uppgav sitt mål vara att omvandla det socialistiska arbetarpartiet till "ett socialradikalt parti" och "förflytta socialdemokraterna till en positivt försvarsvänlig ståndpunkt".

Redan i april samma år hade professor Gustaf Steffen anhallit hos sin vän Branting att få bli socialdemokratisk riksdagsman. Som borgerlig sociolog hade han specialiserat sig på att bekämpa den marxistiska samhällsuppfattningen och hade redan utgett en del pamfletter. I brevet till Branting stack han inte under stol med detta utan hävdade att han "på teorins område arbetar på en vetenskapligt bättre åskådning än marxismen", och därför ville han endast tillhöra den socialdemokratiska riksdagsgruppen, men "utanför Riksdagen vill jag icke, åtminstone icke ännu, ansluta mig till partiet". Han menade att "antagligen får ni då (vid förstakammarvalet) ont om kandidater av den i högre mening bildade, socialkunniga och världserfarna sorten", och han rekommenderade sig. Partiledningen satte upp honom i Stockholms län det året och han blev vald. Som socialdemokratisk riksdagsman fortsatte han sin fientliga propaganda mot marxismen och arbetarklassen. I partitidskriften Tiden infördes en artikel av honom, där han betecknar det som "proletäriskt ... att frossa uti löst eller ovederhäftigt prat och råheter angående sexuella, moraliska eller religiösa frågor". Senare utgav partiförlaget Tiden en omfattande stridsskrift av honom mot marxismens historieuppfattning. Allt detta fick, trots stark kritik från Stormklockan, förekomma utan att partiledningen ingrep.

Hösten 1911 invalde de socialdemokratiska landstingsmännen i Kopparberg en borgerlig, partilös docent Alfred Petrén i första kammaren. De visste ingenting om honom politiskt, men Bernhard Eriksson hade på Palmstiernas inrådan föreslagit honom i stället för Knut Tengdahl,

som partiets verkställande utskott rekommenderat. Manövern tillgreps för att hindra Höglund att efterträda Tengdahl i andra kammaren.

Något senare började C. N. Carleson som huvudredaktör för Norrskensflamman under rubriken "Ny-'socialism'" en ledarartikel, som gick genom många nummer och trollband tack vare sin finslipade stil läsarna vid tidningen. I den handlar ett avsnitt om "Jerker Betlehemsstjälarna ... och hans måne" eller Erik Palmstierna och Bernhard Eriksson. Det dröjde förresten inte länge förrän Carleson var utmanövrerad även från denna befattning. Och nog var hans polemik spetsig så det förslog men samtidigt fanns det ingen i hela rörelsen med en sådan klar allmänpolitisk överblick och genomskådningskraft. Han hade vid denna tid kanske den mest realistiska och klartänkta politiska uppfattningen inom den socialdemokratiska vänsterriktningen.

Dessa och andra borgerliga rekryteringar till den socialdemokratiska riksdagsgruppen måste ses i samband med att partiets politiska ledning vid denna tid faktiskt övergick till riksdagsgruppen och dess förtroenderåd. Gapet mellan partiets program och kongressbeslut å ena sidan och den praktiska riksdagspolitiken å den andra blev ännu större.

För att bromsa den revolutionära riktningen medverkade partiets opportunistiska ledning till att öka det borgerliga inflytandet inom arbetarrörelsen.

Partiledningen desavuerar ungdomsförbundet

Till Andra internationalens kongress i Köpenhamn 1910 valdes delegationerna på bred grundval. Inbjudan ställdes till alla sammanslutningar, som godkände socialismens väsentliga grundsatser, ställde sig solidariska med arbetarklassens organisationer och handling över hela världen samt var för arbetarklassens erövring av statsmakten. Representanter för dessa organisationer skulle ges plats i delegationerna från respektive länder. Partistyrelsens verkställande utskott utsåg också representanter från partistytelsen, partidistriktet, fackförbunden, kooperationen o. s. v., men däremot ingen för Socialdemokratiska ungdomsförbundet, trots att dess ledning föreslagit att Höglund skulle väljas.

Detta var en klar kränkning mot ungdomsförbundet och dess ledning. För att mildra intrycket ute i partiet utsågs bland andra Fredrik Ström och Per Albin Hansson från partistytelsen, och Branting erbjöd Höglund att i stället välja mellan ett par vakanta partidistriktsmandat, vilket denne avböjde.

Kränkningen av ungdomsförbundets rätt att bli betraktat som en del av den socialistiska arbetarrörelsen i Sverige var en av de akuta anledningarna till att artikeln "Sömn till döds?" publicerades. I sin polemik måste Branting ta upp frågan offentligt och han anser att ungdomsförbundets ledning ställt detta krav för att "utåt visa att man bildat ett parti vid sidan av partiet, att man representerar en annan socialdemokrati än partiet". Höglund svarar, att det finns två socialdemokratiska partier i Sverige med "i huvudsak samma program men med fullt självständiga organisationer".

Partistytelsen kallades till sammanträde omedelbart efter Köpenhamnskongressen för att behandla frågan om förhållandet mellan parti och ungdomsförbund. Detta utsåg Branting, Ström och Ernst Söderberg till att söka åstadkomma enighet mellan ungdomsförbundet och partiet. Från ungdomsförbundets verkställande utskott utsågs sedan Z. Höglund, Hj. Gustafson och Wallin till förhandlingsdelegation.

Delegerade enades i slutet av 1910 om en "enighetsresolution", som ansluter sig till Ungdomsinternationalens beslut på kongressen i Köpenhamn strax förut och uttalar sig för 1)

att upprätta ett praktiskt samarbete mellan parti och förbund, 2) att klubbister som fyllt 21 år ”även må ha skyldighet att tillhöra partiet”, 3) att partiet skall stödja förbundets verksamhet och 4) att förbundets agitation skall sträva att stärka samförståndet med partiet.

Tämligen oförmärkt, enligt Höglund ”som en lastens hyllning åt dygden”, antogs denna resolution av åttonde partikongressen 1911. Även efter kongressen blev den lämnad utan beaktande och det var först på ungdomsförbundets kongress 1912, som den blev aktualiserad.

Åttonde partikongressen

Socialdemokratiska partiets åttonde kongress hölls den 9 till 16 april 1911.

Vänstern hade vunnit ökat inflytande inom arbetarrörelsen. I valet till styrelse för Stockholms arbetarkommun 1911 hade den segrat med större marginal än någonsin och denna gång valdes enbart vänsterkandidater. Så fick kommunordföranden Gustaf Wahl 621 röster, Hj. Gustafson 568, Ström 565, Carleson 493, Höglund 454 och Palm 317, medan partihögerns kandidater stannade under 300 röster. Liknande resultat gav valet av stockholmsdelegation till partikongressen.

De ledande vänstermännen i partiet förlitade sig på sin personliga popularitet och vidtog inga särskilda organisatoriska förberedelser inför kongressen. De ville övertyga uteslutande genom sina inlägg i diskussionerna på kongressen, där de för övrigt ofta uppträdde med rätt olika uppfattningar.

På förslag av Karl Kilbom, valde partikongressen ett dechargeutskott, som främst anmärkte mot svag agitations- och propagandaverksamhet. Detta utskott föreslog också att Socialdemokratiska ungdomsförbundet för framtiden skulle vara representerat i partidelegationerna till Internationalens kongresser. Förslaget antogs enhälligt av kongressen strax före avslutningen, sedan Höglund, Kilbom och andra gått till skarp attack mot partiets högerledare. De senare ville inte riskera en votering i den frågan. Annars var de i motsats till vänsterledningen synnerligen väl förberedda för kongressen och lyckades med flera manövrer, särskilt i valen till partiledning.

Per Albin Hansson gällde för att tillhöra vänstern, främst därför att han ännu på denna kongress för sista gången höll sig längst ute på vänsterkanten i militärfrågan. På hans förslag omvaldes Branting med acklamation till partiordförande, varefter Hansson invaldes i verkställande utskottet. Till detta valdes även Lindqvist, den i partiet nyligen inträdde Palmstierna och Lindbäck. Den senare gällde för att tillhöra vänstern, men löpte liksom Hansson snart över till Brantings och Palmstiernas läger. Med 72 röster mot 58, som tillföll Gustav Möller, valdes Fredrik Ström till partisekreterare på partistyrelsemajoritetens förslag. Herman Lindqvists förord för Ström blev avgörande. Z. Höglund var uppsatt som kandidat till verkställande utskottet, men föll igenom och blev inte heller omvald till partistyrelsen. Stormklockan skriver i sin artikel om kongressen att valen ”gick i skräckens tecken”.

Eftersom Branting vid nyåret 1911 återtagit posten som huvudredaktör för Social-Demokraten och tidskriften Tiden praktiskt sköttes av den nye redaktionssekreteraren Rickard Sandler, föreslog Z. Höglund att kongressen skulle välja C. N. Carleson till ny redaktör för Tiden i stället för Branting. Genom ett bryskt ingripande lyckades Branting få den inför uppbrottet decimerade kongressen att med 40 röster mot 31 överlämna frågan till partistyrelsen. Branting kvarstod emellertid även som Tidens huvudredaktör ända tills han kom med i regeringen 1917. Under alla dessa för den svenska arbetarrörelsen ytterst avgörande år, hade han sålunda i sin hand förenat alla viktiga poster såsom partiordförande, ordförande för riksdagsgruppens

förtroenderåd, huvudorganet Social-Demokratens chefredaktör och huvudredaktör för partiets politiska och teoretiska tidskrift Tiden.

Bondefrågan på partikongressen

Åttonde partikongressen var den första som allvarligt diskuterade bondefrågan. Om dess betydelse var alla eniga. Även partihögern ville gärna ha breddat partiets bas. I sakfrågan var dock meningarna mycket skiftande.

Lindhagen företrädde närmast en georgistisk småbruksromantik och ville införa en jordvärdesavgift såsom ett sätt att göra jorden till samhällelig egendom, men samtidigt konservera småbruket. Till och med stadsbefolkningen skulle överföras till trädgårdsstäder.

Carleson ansåg att man inte kunde spjärna mot den naturliga utvecklingen till stordrift även inom jordbruket. I stället skulle man ge gemensamhetsproduktionen företräde.

Fabian Månsson, som tagit frågan om livsmedelstullar på entreprenad, ansåg huvudsaken vara att få ”mer bröd, fläsk och lycka åt det arbetande folket”.

Då meningarna inte kunde förenas föreslog Branting att frågan skulle hänskjutas till partistyrelsen. På förslag av Spak tillsattes en speciell jordbrukskommitté att utreda frågan och i denna valdes bland andra Lindhagen, Branting, Palmstierna och Spak. I dess av kongressen antagna förslag till uttalande framhålles, att småbönderna, torparna och lantarbetarna tillhör det utsugna folket. För deras skull gäller det att öka avkastningen av deras arbete och hindra att jorden blir föremål för monopolisering och spekulation. Enskilda monopol på naturrikedomar, däribland jorden, skall övergå till samhället som statlig eller kommunal egendom. Den skall överföras till kooperativ stordrift eller under betryggande former till enskilt småbruk. Åt lantarbetare, som vill bli småbrukare eller övergå till kooperativa jordbruk, upplåtes under tryggad besittning lämplig jord som i sista hand kan förvärfvas genom tvångsavsöndring från storgods, bolagsdomäner o. s. v. Torpare och bolagsarrendatorer frigöres. Kraftigt stöd åt jordbrukskooperation och andra sätt att tillgodogöra småbruket storbrukets fördelar.

I den av kongressen företagna granskningen av partiprogrammets grundsatser återspeglades frågan så till vida, att det infördes ett nytt stycke, som i huvudsak handlade om småbönderna, vilka ”ofta hårt (får) känna sin skattskyldighet till privatkapitalet, och den beroende småbrukaren är föga mindre betryckt än den egendomslöse lantarbetaren på andras jord”.

Andra viktiga frågor på kongressen

Till åttonde kongressen hade stockholmskommunen föreslagit att i det politiska programmet skulle införas följande: ”*Enkamarsystem. Republik.*” Partistyrelsen gick med på att föreslå införandet av republikkravet i programmet genom att omformulera dess första punkt till:

”Författningsreform, som genomför ett *republikanskt* och demokratiskt styrelsesätt”, varvid det kursiverade är nytt. Mot detta reserverade sig emellertid Branting med hänvisning till principbeslutet för republik på föregående kongress (se sid. 122-123), som han ansåg vara nog. Han var väl medveten om, att, som Höglund sade, ”den stora partimajoriteten” ville ha bort monarkin och uppträdde därför ytterst försonligt och överslätande i denna debatt.

Branting menade att det inte rädde några djupare meningsmotsättningar i frågan utan endast oenighet om vad som lämpligen skulle stå i programmet. Hans propå avvisades av en stor majoritet på kongressen, som i slutvoteringen antog partistyrelsens förslag med 75 röster mot 56, vilka tillföll stockholmsförslaget. Därigenom kom kravet på enkammarriksdag inte med i programmet, men kongressen förklarade sin anslutning till ett uttalande av Lindhagen, att

”demokratiskt skick leder konsekvent till enkammarriksdag”.

Militärfrågan begynte bli aktuell ur en ny synvinkel. Före sitt moraliska nederlag i den stora kraftmätningen mellan klasserna 1908 till 1910 var de härskande reaktionära krafterna i landet inriktade på att delta i det väntade europeiska kriget på den tyska imperialismens sida. Det har visat sig att regeringen ännu 1910 hade kontakt med kejsar Wilhelm och andra tyska toppfigurer för underhandlingar om en svensk-tysk militärallians. 1911 ökade lindmanregeringen ånyo kraven på beviljningar till rustningar och föreslog en militärbudget på 80 miljoner kronor. Emot detta föreslog den socialdemokratiska riksdagsgruppen 60 miljoner, som bland annat motiverades med möjligheten att använda anslagen effektivare och rationellare. Emot detta uppträdde på kongressen främst Hansson på sin gamla pacifistiska linje. Vänstern var emellertid starkt splittrad. Carleson lanserade nu idén om ”ett folkligt neutralitetsskydd”, d. v. s. ett billigare och mera demokratiskt försvar, som stödjer sig på folkets aktivitet. Höglund sade ironiskt, att det kanske var bättre att återgå till den gamla programpunkten om ”folkligt försvar”, eftersom riksdagsgruppen återopade ”avväpningskravet” på sätt som skett. Efter Thorsson fördes partiledningens talan i diskussionen av Palmstierna, trots att han inte hade någon ombudsfullmakt och efter tio månader i partiet långt mindre kunde tillhöra en kongressvald ledning. Först i slutet av diskussionen tog Branting ordet och lyckades få 84 röster för partiledningens förslag att inte ändra denna programpunkt medan 48 tillföll ett oppositionsförslag. Många röstade för partistyrelsen i avsikt att sedan stödja Vennerströms, Kata Dalströms med fleras förslag till uttalande, att ”avväpningskravet är det principiellt väsentliga som med all kraft måste eftersträvas ...” Så fort partistyrelsens förslag blivit antaget begärde Branting ordet för att yrka avslag på detta förslag, vilket dock antogs med 72 röster mot 59.

Av sentimental omsorg om Thorssons inkomster tog Höglund sedan tillbaka ett förslag till anmärkning mot honom för hans inträde i civilkommissionen. För att förebygga en fortsättning av denna princip beslöt dock kongressen, att ingen partimedlem fick inträda i en borgerlig regering med mindre det godkänts med två tredjedels majoritet både i partistyrelsen och riksdagsgruppen. Detta beslut kom snart att få stor politisk betydelse.

Andrakammarvalet 1911 och dess närmaste följder

Sedan 1905, då partiledningen under den revolutionära jäsningen bland massorna i vårt land klarare begynte driva in partiet på en rent parlamentaristisk linje, hade partikongresserna hållits varje år det var andrakammarval. Detta skedde inte så mycket för att planlägga valkampanjerna. I det politiska programmet fastställde kongresserna visserligen partiets krav, men de återspeglades allt mindre i riksdagsgruppens framträdande och fick därför också mindre betydelse för valen. Meningen med att hålla partikongresserna samma år som riksdagsvalen var alltså att ge partiet en övervägande parlamentarisk attityd. Före 1905 hade man i stadgarna fastställt femåriga kongressperioder, vilket särskilt under den dynamiska tiden kring sekelskiftet inte var tidsenligt. Ofta aktualiserades frågan om att inkalla extra partikongresser, bland annat 1902. Till kongressen 1911 hade vänstern föreslagit att partikongresser skulle hållas varje år för att medlemmarna skulle få tillfälle att utöva större kontroll över partiledningen. Detta avslogs dock liksom ett förslag från samma håll att endast de valda ombuden från partiets organisationer skulle ha rösträtt på kongresserna, men däremot inte partistyrelsen och funktionärerna. Den senare ordningen var införd i ungdomsförbundets stadgar. När så centralstyrelseledamöterna inte lät sig väljas till ombud medförde detta att Höglund och andra inte hade rösträtt på förbundskongresserna.

1911 motsågs utgången av valen till andra kammaren med stor spänning i alla kretsar i

Sverige och även av många i utlandet. Skulle lockouternas parti, högern, kunna hålla ställningen? De reaktionära kretsarna, särskilt de som ville marschera efter den tyska imperialismens krigstrummor, hoppades att högern skulle segra så att Lindmans lockout-regering kunde sitta kvar. Skulle arbetarpartiet hålla sin ställning inom det arbetande folket och få full utdelning av väljarna från de genom den nu för första gången tillämpade nya valreformen tillkomna lägre inkomstklasserna, som i huvudsak var arbetare? Eller skulle de liberala få rätt, då de vädrade medvind i underrättelserna om manspillan i arbetarorganisationerna? Nu fick de med sitt splittrade parti i större utsträckning stå på egna ben, sedan det nya proportionella valsättet uttraderat motiveringen för valallianser med socialdemokraterna, vilket som regel liberalerna tjänat på.

Visserligen hade det på våren 1910, i storlockoutens slutskede, hållits landstingsval enligt den nya fyrtigradiga skalan, men dess resultat kunde misstydas av dem som så önskade, eftersom det socialdemokratiska partiet inte deltog i alla kretsar, och siffrorna inte kunde jämföras med föregående val, då den hundrigradiga skalan ännu gällde. Men i Stockholm röstade exempelvis då, när det gormades att arbetarna och deras parti lidit ett ”förkrossande nederlag i storstrejken”, inte mindre än 44 procent av väljarna socialdemokratiskt. Och det var ju i landets främsta proletärstad, som det omskrikna ”nederlaget” skulle ge det tydligaste utslaget.

Ännu 1911 levde vårt land helt under intrycket av den väldiga kraftmätningen mellan landets två huvudklasser. Till följd av maktthavarnas masslockouter åren 1908 till 1910 hade den ekonomiska krisen blivit mera skärpt och utdragen i Sverige än i övriga industriländer. De oeffterrättliga och oberäkneliga förhållanden som företagarväldet i Sverige alstrat, gjorde att storbeställarna ute i världen sökte tillförlitligare leverantörer än Sveriges, som förstört så mycket av vad svensk teknisk kunskap och yrkesskicklighet i förening skapat. Driften i företagen led av detta och arbetslösheten fortsatte att vara hög, vilket främst förklarar det relativt långsamma tempot i arbetarrörelsens organisatoriska återhämtning. Först mot slutet av 1911 börjar en ny konjunkturuppgång.

Valkampanjerna var alltså för många ett steg ut i det ovissa, vilket också präglade framträdandena. En kraftfull och verksam insats i denna valrörelse gjordes emellertid av Socialdemokratiska ungdomsförbundet, vars ledning efter åttonde partikongressen tills vidare inställde den offentliga kritiken mot partiets högerledare för att koncentrera krafterna på valkampanjen.

Ungdomsförbundet som bestod av de mest klassmedvetna och energiska kämparna i arbetarrörelsen, hade gjort stora förluster på trakasserierna 1908 till 1910. Från 14.500 vid utgången av 1907 sjönk medlemsantalet redan 1908 till 12.900, 1909 till 8.200 och 1910 till 7.200. Detta år stoppades i stort sett nedgången genom ett intensivt arbete. Förbundsledningen ordnade över 1.000 möten. Av stor betydelse var det året också fotvandringsturnéerna, genom vilka man kom särskilt nära landsbygdens och de många små industrisamhällenas arbetare. 1911 blev emellertid ett märkesår i ungdomsförbundets agitationsverksamhet över huvud taget och den ägnades framför allt de förestående valen. Då kördes de tre *röda bilarna* runt hela vårt land med ungdomsförbundets främsta agitatorer, som talade på 528 möten för 340.000 åhörare. Redan ekonomiseringen var ett stort företag, men ännu märkligare är prestationen med tanke på den tidens vägar och avsaknaden på långa sträckor av bensinstationer och reparationsverkstäder. Den chaufför, som blev mest framgångsrik, döptes snart till Lugna Svensson av de som regel i motsats till honom nervösa och hetsiga agitatorerna.

Med Fredrik Ström som ny partisekreterare blev det också fart på partiets valarbete och samverkan mellan de båda organisatoriska ledningarna för respektive parti och förbund

fungerade nu bättre än någonsin.

Resultaten i dessa andrakammarval, de första efter masslockouterna och storstrejken, blev att socialdemokraterna fördubblade antalet mandat och nu erhöll 64. Lika många fick lockout-regeringens parti, högern, vilket emellertid innebar en minskning med ungefär lika många mandat, som socialdemokraterna vunnit. Det tredje partiet, liberalerna, hade alltså emot förutsägelserna inte vunnit något på att lägre inkomstgrupper fått rösträtt.

Lindmanregeringen hade funnit det opportunt att genomföra rösträttsreformen. Högerpartiet levde i draget från de reaktionära vindarna i världen och trodde den skulle hålla ställningen helst som den berövat de tre yngsta årsklasserna rösträtten och minskat mandattilldelningen för industriorterna. Så bestals landets största industricentrum, det allttjämt växande Stockholm, på en tredjedel av sina mandat, medan landsbygdsdistrikten fick större tilldelning. Ändå led högerpartiet det smädliga nederlag som bringade regeringen på fall redan när de första valsiffrorna bekantgjordes.

”Ministersocialismen” diskuteras

Tack vare arbetarrörelsens valframgång anmodades Karl Staaff att bilda regering. Han erbjöd Branting och ytterligare två socialdemokrater att ingå i den. Enligt det enhälliga beslutet på vårens partikongress, då man inte väntat sig en så stor valseger, avböjde Branting förslaget i samförstånd med verkställande utskottet och en nästan enhällig partistyrelse.

I partipressen uppstod en omfattande diskussion om socialdemokraters deltagande i borgerliga regeringar. August Nilsson i Arbetet menade att Branting jämte Assar Åkerman, en av de liberala riksdagsmän som gått över till det socialdemokratiska partiet när det var som mest åderlåtet, skulle ha gått med i Staaffs regering. Han tyckte att resolutioner, ”dessa dekorativa slutstycken på diskussioner, som man roar sig med på kongresser och andra högtidliga tillställningar”, tillmättes en överdrivet stor betydelse. Han ansåg att partiet äntligen skulle hoppa över rågången mellan bourgeoisin och proletariatet, vilket han sade sig själv ha gjort många gånger. Spak kallade detta ”kabbarpsocialism”.

Branting och de flesta övriga redaktörerna ansåg att tiden ännu inte var mogen för att gå med i en borgerlig regering. Mest halvhjärtad var A. C. Lindblad i Ny Tid, som ansåg att kommande partikongresser bättre borde sätta sig in i resolutionsförslagets konsekvenser innan de antogs. Entydigare motståndare till ministersocialismen var Ivar Neuman i Smålands Folkblad och partisekreteraren Fredrik Ström, som skrev i Arbetarbladet.

Tidningen Folket införde med redaktionell reservation en artikel av C. N. Carleson under rubriken *”Ministersocialism”*. Han varnar dem som tror att frågan nu är avvärd:

”Ministerhärlighetens rosensky drog denna gång snabbt och lätt förbi — men var den ej ett förebud om tätare och tyngre moln.” Han visar hur storstrejken och den stora kraftmätningen mellan klasserna fört fram den svenska arbetarrörelsen till internationellt framskjutna positioner också i kampen om makten. Sverige kan bli ett ”experimentland” för vad som benämnes ”arbetarklassens besittningstagande av makten”. Då måste vi motstå frestelserna att ”medverka” (cit. av Carleson) i en borgerlig regering: ”Alltså: ingen ‘gisslan’, ingen ‘medregering’ nu eller framdeles, ingen skenbar maktfördelning med faktisk maktförlamning.”

Ett inlägg i debatten gjordes slutligen av Steffen, som djupt beklagade beslutet och ansåg att om inte Branting gick med i regeringen kunde man ha sänt andra. Han hade ju redan förut rekommenderat sig själv. Han ansåg det förkastligt ”att hänsynslöst köra med revolutions-

teorierna och den proletariska diktaturteorin från det kommunistiska manifestet av 1847-48”.

Hur befogade Carlesons och andras varningar var skulle snart visa sig. Sedan Staaff fått kungen med på att upplösa första kammaren och företa nyval enligt den nya rösträtsreformen med den fyrtigradiga skalan, varvid socialdemokraterna fick 12 riksdagsmän i första kammaren, gjorde hans regering kungen och den just nu hastigt stigande aktivismen sin gentjänst. Den tillsatte fyra försvarsberedningar i vilka den socialdemokratiska partiledningen bjöds nämna en ledamot till varje. Palmstierna, som av opportuna skäl gått emot deltagande i regeringen, uppträdde nu synnerligen aktivt för inträde i försvarsberedningarna, vilka var bundna av regeringens direktiv. Han var klar över att alla ansåg detta i princip vara samma sak som att vara med i regeringen och föreslog därför att man skulle manövrera in två ”avrustningsanhängare”. Han uppehåller sig mycket vid denna verksamhet i sina ”minnen” och påstår att Branting skulle föreslagit Fredrik Ström som den ene av dem, vilket dock genast avstyrdes. Palmstierna siktade i stället på Värner Rydén och A. J. Christiernsson, vilka det också lyckades att ”övertyga”. Jämte Branting och Thorsson gick de in i var sin kommitté. Manövern lyckades i så hög grad att Christiernsson, som närmast varit nihilist i försvarsfrågan, inte kunde göra halt i sin marsch åt höger utan efter ett par år måste uteslutas ur riksdagsgruppen för överbud i militärfrågan. Redan i slutet av 1913 fick han misstroendevotum av sin valorganisation i Hälsingborg och utträdde ur partiet.

Efter valen 1911, särskilt efter förstakammarvalet på hösten, skärptes motsättningarna och spänningen i partiet ytterligare.

Målmedvetet drives en verksamhet för att sprida opportunism och en anda av klassamverkan i den lokalt och centralt ledande kadern. För detta tillgripes olika medel och metoder. Vissa fackliga funktionärer kallas till hemliga kurser, där de väpnas för kamp mot marxismen genom föreläsningar av Steffen och andra. I Stockholm aktiveras den så kallade Vi-klubben, som utgjorde sammankomster mellan liberala och socialdemokratiska politiker. De började 1908 och pågick i tio år med ökande betydelse. Där träffades sådana som Branting, Eliel Löfgren, Palmstierna, bankdirektör Marcus, en annan bankman Gustaf Lagercrantz, Sten Dehlgren i Dagens Nyheter, Järte, Petrén, Öme, prästen Hallén, Gustav Möller, P. A. Hansson och många andra för att diskutera den aktuella politiken. Där gavs tips om många kompromisser.

Fabian Månsson avslöjade att socialdemokratiska och borgerliga kommunalmän i Gävle regelbundet träffades för politiska överenskommelser. De anklagade försvarade sig med att liknande samverkan efter råd från högre ort försiggick i hela landet, sedan socialdemokraterna fått större inflytande efter 1909. I denna förgiftade samarbetsanda fostrades den socialdemokratiska kadern eller utsattes för hårda påtryckningar och manglingar. Med den diffusa konturlösa organisation partiet hade blev skadorna särskilt svåra.

Särskilt upprördes vänstern i partiet av kandidatnomineringarna för nyvalen till den upplösta första kammaren. Eftersom de skedde inom en mycket snäv krets av elektorater i landstingen och några storstäder var fältet ganska fritt för köpslagan om mandaten och på det sättet blev det möjligt att i första kammaren placera sådana som Petrén från Kopparberg, Steffen från Stockholms län och andra för socialismen och arbetarrörelsen främmande figurer. Till detta kom så deltagandet i regeringens försvarsberedningar, vilket i princip och till sina konsekvenser var detsamma som att sända in gisslan i en borgerlig regering, vilket åttonde partikongressen året förut enhälligt fördömt. Redan Thorssons deltagande i civilkommissionen hade visat att beslutet var befogat.

”Mot upplösningen?”

Efter att ha inställt den offentliga kritiken under större delen av valåret 19u öppnade Stormklockan på nytt sina spalter för den i december. Under rubriken *”Mot upplösningen?”* ställer Höglund frågan: ”Vart bär det egentligen hän? Har vårt parti upphört att vara ett socialdemokratiskt arbetarparti och i stället blivit ett parti för politisk kohandel och privat mandatgeschäft?” Efter att ha refererat de största avstegen från program och kongressbeslut och särskilt ha uppehållit sig vid fallet Steffen, skriver han till slut, att det ser ut som ”partiledningen vore stadd på en så avgjord marsch åt höger, att det vill till en kraftig motvikt från partiets djupa leder, om dessa tendenser icke skall leda partiet in på den fullständiga förflackningens, upplösningens och den inre söndringens vägar. Må var man göra sin plikt!”

Kata Dalström manar alla som är missnöjda med högerkursen i partiet att framträda aktivare. Hon anser att den bristande partiskolningen är orsaken till att inte protesterna är allmänna.

Denna gång reagerar partipressen ute i landsorten betydligt mindre än efter stormklocke-artikeln ”Sömn till döds?”, vilket kostat hårda påtryckningar från partiledningens sida. En del redaktörer som Karl Eriksson i Örebro-Kuriren slår om och stödjer partihögern, andra avhåller sig från att ta offentlig ståndpunkt tills vidare och ytterligare andra såsom exempelvis Ivar Neuman avgår, då de inte får stöd av respektive tidningars ägare, vilka vanligen representeras genom lokala fackliga funktionärer. De senare har genom trakasserier efter 1909 undergått en kraftig sällning, varvid många av de bästa och mest målmedvetna drivits bort.

Tidsbilder och dokument:

Arbetarpartiets politiska program

I den svenska arbetarrörelsen rörde sig den inre striden framförallt om det av partiets kongresser i stadgemässig ordning granskade och beslutade politiska partiprogrammet skulle vara riktningssivande för den politiska verksamheten eller om denna skulle dikteras av partiledningen och riksdagsgruppens förtroenderåd. Varje partikongress företog en omprövning av programpunkterna och särskilt ungdomsförbundet stödde sig på dessa beslut. Här är det politiska partiprogrammet, sådant det utformades av åttonde partikongressen 1911.

I

Allmän, lika och direkt rösträtt vid politiska och kommunala val för män och kvinnor från och med 21 år.

Valdagen en söndag eller en allmän fridag.

Författningsrevision, som genomför ett republikanskt och demokratiskt styrelsesätt.

II

Fullständig yttrande-, tryck- och församlingsfrihet.

III

Kamp mot militarismen.

Successiv minskning av militärbördorna fram mot avvärpning.

Bindande skiljedomsavtal, permanent skandinavisk neutralitet, kraftig internationell samverkan mellan arbetarorganisationerna mot kriget.

IV

Religionen förklaras för privatsak.

Statskyrkans och kyrkobudgetens avskaffande.

V

Skolans skiljande från kyrkan.

Folkskolans utveckling till en för alla gemensam och kulturfördringarna uppfyllande medborgarskola.

VI

Ökat folkligt inflytande på rättsväsendet, såväl vid tillsättande av domare som vid själva rättsskipningen, särskilt i brottmål.

Strafflagstiftningens fortgående humanisering. Dödsstraffets avskaffande.

Av kommun eller stat tillsätta sakförare att bistå rättssökande och i övrigt kostnadsfri rättshjälp i erforderliga fall.

VII

Inkomst-, förmögenhets- och arvsskatt efter stark progression.

Avskaffande av alla indirekta skatter — som förnämligast trycker de produktiva klasserna — framför allt genom ett energiskt bekämpande av tullarna.

Väsentlig höjning av det skattefria existensminimum.

Till fyllande av allmänna budgetsbehov stark utveckling av statens och kommunernas verksamhet som producenter och ledare a samfärdsel och distribution.

VIII

Den allmänna krediten organiseras genom staten.

IX

En verksam arbetareskyddslagstiftning, i främsta rummet:

- a) Oinskränkt föreningsrätt.
- b) Lagstadgad 8 timmars arbetsdag och minst 36 timmars sammanhängande fritid i veckan.
- c) En tidsenlig och omfattande yrkesinspektion.
- d) Skydd mot yrkesfara.
- e) Förbud mot användning i industrin av barn under 13 år.
- f) Förbud mot nattarbete, där arbetet ej av tekniska skäl eller den allmänna välfärdens intresse måste äga rum.
- g) Sjölagens reformering.
- h) Förbud mot trucksystem.
- i) Avskaffande av alla klasslagar (Åkarpslagen, legostadga m. fl.), som hindrar arbetarnas rörelsefrihet.

Arbetareskyddslagstiftningen genomföres, där så ske kan, uta skillnad till kön.

X

Skyldighet för samhället att genom en effektiv folkförsäkring på ett humant sätt draga försorg om alla sina medlemmar vid olycksfall, sjukdom, invaliditet eller arbetslöshet samt på deras ålderdom.

XI

Bekämpande av alkoholismen genom undervisning i alla offentliga skolor om alkoholens natur och verkningar på individ och samhälle samt genom ett lagstiftningsarbete, som leder fram till lagstadgat rusdrycksförbud.

XII

Jorden och dess rikedomar bör, liksom andra väsentliga produktionsmedel, bli hela det arbetande folkets egendom. Men då inom jordbruket smådriften för närvarande består och utvecklas vid sidan av stordriften, och kapitalismen på detta område tränger fram delvis under andra former än inom industrin, måste kampen mot utsugningen föras delvis efter andra linjer. Av Sveriges jordbrukande befolkning utgör mindre jordbrukare och torpare samt lantarbetare det ojämförligt största antalet. För de små jordbrukarna är jorden icke ett medel att tillägna sig frukterna av andras arbete, utan endast att förtjäna åt sig och de sina ett nödtorftigt uppehälle. De tillhör liksom lönearbetarna de utsugna folklklasserna. En jordpolitik, som vill gagna dessa jordens brukare, bör följaktligen syfta till att stegra avkastningen av jorden; den bör förebygga, att jorden hemfaller till kapitalistiskt monopol och spekulation och i stället tillförsäkra jordens brukare frukten av deras arbete. Samhället bör tillika sörja för, att lämplig jord hålles på rimliga villkor och under betryggande former tillgänglig för alla, som vill ägna sitt arbete åt jorden.

I enlighet med denna tankegång fordrar partiet:

Enskilda monopol på speciella naturrikedomar, såsom större skogar, gruvor, vattenfall och större torvmossar, överförs till samhället. Koncessionssystem som övergång till socialisering. Kronans jorrdonationer återbördas i skäliga fall åt samhället. Viktigare flottleder övertas av samhället.

Staten och kommunerna utvidgar sin jordbesittning. Jordbruksdomänerna upplåtes efter förhållandena antingen till stordrift — genom utarrendering till kooperativ drift, eller, intill dess så kan ske, till enskilda under betryggande garantier för arbetarna — eller till småbruk under villkor som tryggar dessas bestånd och brukarens rätt. Tomtmark upplåtes med tomträtt, förköps- eller återköpsrätt.

Lant- och skogsarbetarnas föreningsrätt hävdas. Yrkesinspektionen utsträcker till det större jord- och skogsbruket och omfattar även bostadsinspektion. Åt de lantarbetare och andra, som vill bli småbrukare eller övergå till kooperativt jordbruk, upplåtes under tryggad besittning lämplig jord, som i sista hand kan förvärvas genom tvångsavlösning från storgods (bolagsdomäner, herrgårdar).

Torpare, bolagsarrendatorer samt lägenhetsinnehavare på annans grund frigöres, ytterst genom tvångsavlösning. Brukare av annans jord skyddas genom effektiv arrendelagstiftning.

Självägande småbönder och småbrukare stödjdes gent emot allt slags bolags- och storgodsvälde.

Kooperation mellan jordbrukare och alla andra medel, genom vilka småbruket kan tillföras stordriftens fördelar, befordras kraftigt. Jordbruksutbildningen främjas. Rationell skogsvård.

Kredit för jordbruks- och bostadsändamål, särskilt åt mindre bemedlade, regleras direkt genom samhället (stat och kommun). Kooperativa kreditkassor uppmuntras.

9. Vänsteroppositionen i partiet söker skapa en ledning

Förlusten av arbetarrörelsens bästa och mest stridbara lokala kadrer till följd av de omfattande trakasserierna, när storlockouterna avblåstes 1909 och 1910, gjorde det lättare för de reformistiska och högersocialdemokratiska ledarna att skärpa centralismen i rörelsens ledning.

Sedan de fleråriga riksavtalen genomdrivits 1908 och tiden närmast efter, fick de reformistiska ledarna gott om tid att ägna sig åt upprättandet av den nya funktionärsapparaten. Genom att de aktiva aktionsrörelserna avtog fick de också en något gynnsammare atmosfär att verka i. När inga strider pågår eller synes förestående faller det sig inte lika naturligt för arbetarna att tillse att de mest stridbara ställs i spetsen för organisationen. Det är inte heller lika lätt att urskilja dem. Därigenom blev den fackliga rörelsens ledning allt mer en byråkratisk apparat, som tills vidare inskränkte sig till att sköta de löpande expeditionella ärendena, men därutöver inte tog några operativa initiativ. De reformistiska ledarna ägnade sig mera åt att bygga upp denna byråkratiska apparat än åt att bygga ut hela den fackliga rörelsen.

Läget i fackföreningsrörelsen

Till Landsorganisationens sjätte kongress 1912 hade järnvägsmännens fackförening i Krylbo föreslagit att taktiken skulle ändras och Landsorganisationen bli en offensiv kamporganisation. Den skulle även stödja anfallsstrider ekonomiskt, föreslogs i motionen. LO:s ordförande Herman Lindqvist uppträdde emot motionen och den blev avslagen av kongressen.

Otåligheten över LO-ledningens passivitet växte ute i fackföreningarna. Som förut drog sig dock Stormklockan och ungdomsförbundets ledning för att kritisera den fackliga ledningen. Höglund refuserade på sommaren 1911 en kritisk redogörelse, som textilarbetsförbundets förtroendeman Gustaf Janzén skrivit om läget i den fackliga rörelsens centrala ledning. Det var under den tid ungdomsförbundets ledning på grund av de förestående valen inställt kritiken mot partiledningen. Sedan även Social-Demokraten vägrat publicera Janzéns artiklar, blev de införda i Örebro-Kuriren och därefter helt eller delvis återgivna i en rad partitidningar i landsorten.

Artiklarna var präglade av en saklig, nästan hovsam ton beroende på att Landsorganisationens ordförande Herman Lindqvist och ännu mer dess kassör Ernst Söderberg då ännu var respekterade även av vänstern i partiet för allmän redbarhet. Den senare hade i Stockholms arbetarkommun haft ett gott samarbete med dess vänstersinnade ledning. Janzén fritar honom från kritiken och betecknar honom som en god fackföreningsman, vilken odelat borde få ägna sina krafter åt fackföreningsrörelsen. Det är lättare att fylla riksdagsbänkarna med kvalificerade män än att finna dugliga fackliga ledare, anser han.

LO-ledningen hade tre funktionärer, av vilka de nämnda två var riksdagsmän och satt sin mesta tid i kammaren. Den tredje, Arvid Thorberg, förde protokoll, bevakade telefonen och svarade på brev. LO-ledningens hela verksamhet inskränker sig till löpande ärenden, skriver Janzén. Det har inte tagits några initiativ, sedan man våren 1910 sände ut tre agitatorer, vilka Janzén dessutom skarpt kritiserar för deras uppträdanden.

Landssekreterariatet måste tänka på att skola en facklig kader, ge ut den beslutade tidningen, bekämpa syndikalismen, framförallt ideologiskt, och föra en förutseende verksamhet över huvud taget. ”Att så ytligt fylla sin uppgift som huvudledning för en arbetarnas centralorganisation kan säkerligen icke gå i längden”, avrundar han.

Örebro-Kurirens redaktör Karl Eriksson, själv erfaren fackföreningsman, anser kritiken nödvändig för att få bättring till stånd och hälsar ”den angripna parten” välkommen med svar.

Men det kom inte något svar till tidningen. I stället inkallades hela representantskapet för att behandla artiklarna. När sammanträdet började, betecknade C. L. Lundberg, gruvarbetarnas förtroendeman, hela åtgärden som löjlig och föreslog att denna fråga, den enda, skulle strykas från dagordningen. Detta förslag stöddes av flera andra, dock inte av majoriteten, som beslöt uttala sitt ogillande av Janzéns artiklar utan att ingå på deras innehåll. Men på Landsorganisationens kongress 1912 antogs med endast 74 röster mot 70 beslutet, att LO:s funktionärer skulle ha rätt att tillhöra riksdagen. Karl Eriksson fick alltså rätt, när han efter representantskapsmötet skrev: "Tror man det övertygar?" Han vidhöll, trots det på förhand givna beslutet, att kritik och diskussion "är det enda sunda i en demokratisk rörelse".

Socialdemokratiska ungdomsförbundet gjorde ett "inlägg", som blev av stor betydelse för fackföreningsrörelsen. Dess *Rödabilagitation sommaren 1912* ägnades åt fackföreningsrörelsens återupprättande och det blev första året efter 1907, som fackföreningsrörelsens medlemsantal åter växte. 250 möten med 100.000 deltagare genomfördes. 1912 steg Landsorganisationens medlemstal med 7 och 1913 med 14 procent. Av ungdomsförbundet utbildade funktionärer gick i skilda fackförbunds tjänst, företog turnéer och organiserade nya avdelningar. Bland de första var A. J. Smålan för Textil och senare Sven Linderot för Grov och Fabriks och Handels.

På Landsorganisationens kongress 1912 föreslog en grupp ombud, att LO skulle uttala sitt tack till Socialdemokratiska ungdomsförbundet för dess stora agitationsinsats, bland annat med Röda bilen. Trots att Herman Lindqvist gjorde ett mycket fränt inlägg mot detta och tillgrep för ögonblicket okontrollerbara påståenden som senare avslöjades vara osanna, nämligen att ungdomsförbundets ledning var inne på syndikalistiska stigar, antogs förslaget, och tacket till ungdomsförbundet uttalades med 62 röster mot 40.

Fastän vänsteroppositionen saknade ledning och var tydligt oorganiserad på kongressen uppträdde den aktivt och hade stor resonans. Dess främste talesman var Emil Pettersson från Stockholms murarfackförening, som betonade att Landsorganisationen "särskilt vid avtals upprättande verkat ytterst tryckande på stora arbetarmassor i vårt land".

En annan stockholmare, J. E. Käll från transportarbetarna, bar fram förslag att LO skulle medverka till slopandet av paragraf 23 i avtalen. I denna diskussion gjordes många skarpa inlägg och trots att både Lindqvist och Thorberg bestämt yrkade avslag blev förslaget antaget av kongressen med inte mindre än 147 röster mot 32. Något för att verkställa beslutet företogs emellertid inte.

Övergång till industriförbundsprincipen

Stämningen på kongressen var sådan att Herman Lindqvist beklagade sig över medlemmarnas otacksamhet. Detta bristande förtroende gentemot ledningen kom också till uttryck i behandlingen av kongressens huvudfråga, nämligen om övergång till industriförbundsprincipen.

Landsorganisationens femte kongress 1909 hade tillsatt en kommitté för att utreda denna fråga och den kom med ett utförligt positivt förslag. Det fanns vid den tidpunkten 41 fackförbund, av vilka 28 var anslutna till Landsorganisationen. De var från sin begynnelse organiserade efter yrkesprincipen. Så var byggnadsarbetarna uppdelade på inte mindre än 13 olika förbund och samtidigt var byggnadsarbetare ur olika förbund anställda inom flera olika industrier. Inom metallindustrin fanns arbetare från 10 fackförbund, inom textilindustrin från 9 o. s. v. Självklart försvårade detta förhandlingar, stridsåtgärder och uppgörelser på arbetsplatserna.

Utredningskommittén föreslog nu med landssekreterariatets tillstyrkan att det i stället skulle

bildas 22 fackförbund enligt industriprincipen, så att alla arbetare på en arbetsplats kom att tillhöra det fackförbund, som företrädde huvudstyrkan av arbetarna. Kongressen kunde endast förmås till ett principbeslut för en successiv övergång, varvid särskilt betonades att ”intet våldförande sker på hittills självständigt verkande förbundsorganisationer”. Motståndet var sådant att principen endast mycket långsamt kunde påbörjas. Ännu 1925 blev det därför anledning att utarbete en ny plan omfattande inte mindre än 33 förbund, vilken dock inte heller kunde helt genomföras.

Motståndet hade olika orsaker. Kanske i de flesta fall befarade man att vunna fördelar skulle gå förlorade vid en sammanslagning med annat förbund. Men under denna första tid kom misstänksamheten mot ledningens oförmåga och passivitet också till uttryck däri, att man såg förslaget om en övergång till industriförbundsprincipen som ett led i de reformistiska ledarnas strävan efter starkare centralisering av den fackliga rörelsens ledning.

”Den allmänna rösträttens” första riksdag

På riksdagen 1912 ställdes från stora delar av det arbetande folket vissa förhoppningar. I valet 1911, det första efter den nya valreformens antagande, hade ju de så kallade vänsterpartierna, socialdemokraterna och de liberala, haft framgång och Staaff hade fått bilda en ny regering. Landstingsvalen i början av 1912 bekräftade tendensen.

I den socialdemokratiska riksdagsgruppens förtroenderåd intogs representanter för de olika riktningarna i partiet. Utom Branting och Lindqvist medtogs Palmstierna och Steffen från de nyttillkomna borgerliga elementen samt Winberg och Lindhagen från partivänstern. Meningen var att man med olika metoder skulle åstadkomma eniga beslut i rådet. Förtroenderådet betraktade sig nämligen som partiets egentliga politiska ledning, trots att det inte var valt av någon beslutande instans i partiet. Det ansåg sig inte heller rapportskyldigt ens till partiets kongresser, utan det verkade isolerat och självtillräckligt inom riksdagshusets väggar.

I stället för enighet uppstod emellertid skarpare motsättningar och Lindhagen avgick efter kort tid ur rådet, medan Winberg inte mera omvaldes. På så sätt kom den yttersta partihögern att diktera rådets beslut och i hög grad riksdagsgruppens verksamhet.

Socialdemokratiska gruppen väckte 1912 tiotals motioner för reformer av olika slag, men de blev samt och synnerligen avslagna. Motionerna gällde allmän kommunal rösträtt, vidgad valbarhet, enkammersystem, obligatorisk mellanstatlig skiljedom, permanent neutralitet, expropriationsrätt för offentliga samlingslokaler, mörkcellsystemets borttagande, åkarpslagens slopande, dödsstraffets avskaffande och flera andra demokratiska krav.

Staaff tog själv till orda mot Brantings motion, att militär inte skulle få insättas mot fredliga arbetare under konflikter, och den avslogs med högerpartiets naturliga hjälp. Inte något reformkrav bringades närmare en lösning.

Militärfrågorna fick i stort sett vila i väntan på de tillsatta regeringsutredningarna, varifrån ryktena började oroa. Regeringen föreslog emellertid försöksmobilisering, varjämte man inställde det 1911 påbörjade byggandet av den så kallade F-båten, ett krigsfartyg av pansarbåtstyp. På de reaktionära kretsarnas larm replikerade Branting att de kunde fortsätta bygget med insamlade medel. En insamlingskampanj för F-båten sattes i gång över hela landet. Insamlingen hade väl kommit till stånd Brantings bön förutan, men situationen med många politiskt indifferent bönder och småfolk aktivt indragna i en sådan kampanj under reaktionär ledning visar faran av att försumma att gå ut till folket och vinna det till stöd för sin politik även mellan valen. Riksdagsgruppens ledning sökte i stället att förebygga och förhindra

sådana opinionsyttringar.

Carl Lindhagen var den förste liberale riksdagsman, som gick över till socialdemokratin, vilket skedde i början av 1909. Han var borgerlig pacifist och extrem individualist. Han trodde att han skulle få större svängrum för sina disparata åsikter i det socialdemokratiska partiet, där ledningen ju inte längre höll så noga på program och beslut.

Enligt 1911 års kongressbeslut hade Lindhagen 1912 tillsammans med tolv andra socialdemokrater, bland dem Winberg, Sandler och Sävström, väckt en motion om införandet av republik i Sverige. För detta blev han angripen i förtroenderådet, särskilt av Palmstierna. På sammanträdet den 23 februari slog den irriterade Lindhagen diverse lösa föremål i bordet, bland annat ett bläckhorn, vilket råkade hamna på kanten av en pappershög, varvid innehållet översköljde Brantings ansikte och stärksaker. Carl Winberg berättar, att Steffen öppnade dörren till korridoren för att intermezzot skulle bli allmänt känt. Det blev omskrivet i hela pressen och bidrog till att göra förhållandena i partiets ledning allmänt kända.

Den svenska monarkin och särskilt Gustav V hade gjort sig ytterst impopulär bland Sveriges arbetare. Redan som kronprins hade han 1905 engagerat sig för krig mot Norge. Som kung hade han 1908 demonstrativt besökt de utländska strejkbrytarna i Malmö hamn och 1909 hade monarkin deltagit i komplotten mot Sveriges arbetarklass. Därtill kom det allt mer kända förhållandet att kungen och den härsklystna drottningen bedrev stämplingar mot Sveriges folk och regering för att dra in vårt land på Tysklands sida i det förestående imperialistiska storkriget. Därför hade republikkravet de kämpande arbetarnas stöd. Motionen blev emellertid inte ens publicerad i Social-Demokraten. Särskilt för de ledande borgerliga politikerna var frågan om monarkin brännbar, och de ville ha den begravd i stillhet. Talmannen ville vägra remiss till utskottet, d. v. s. blankt avslag utan behandling, när motionen kom på andra kammarens bord. Detta vore emellertid en extraordinär åtgärd, som ytterligare skulle ökat intresset och diskussionerna kring frågan ute bland folket. Branting räddade situationen genom att beteckna det som dumt att vägra remiss men förklarade sig vara emot motionen, varefter remiss beslöts genom votering.

När motionen återkom med utskottets avslagsyrkande hade ungdomsförbundet genom en stor kampanj organiserat arbetarnas stöd för den. Särskilt uppmärksammas blev professor Knut Wicksells entusiastiska anslutning till motionen på stockholmsklubbarnas opinionsmöte. I riksdagen röstade endast 10 socialdemokrater och 2 liberaler för den, medan övriga socialdemokratiska riksdagsmän och en del liberaler avstod från att rösta. Hela första kammaren, inklusive den socialdemokratiska gruppen, avsåg motionen utan debatt.

Trots att Lindhagen övertalades att be om ursäkt för "bläckhornshistorien", dröjde det inte mer än någon månad förrän en ny offentlig konflikt uppstod mellan Branting och Lindhagen. Den senare hade begärt votering, då kammaren skulle fatta beslut om en av hans motioner gällande utredning i jordbruksfrågor, men han tog tillbaka sin begäran under protest mot Branting för att denne genom hot tvingat honom till det. Branting tog därefter ordet och förklarade att resultatet av sådana voteringskrav skulle medföra "ändring av kammarens arbetsordning". Detta senare betecknade Stormklockan som "det mest reaktionära yttrande som blivit fällt vid årets riksdag".

Om riksdagen 1912 summerade Stormklockan: "Aldrig har väl vårt folk upplevt en sådan besvikelse som 'den allmänna rösträttens' första riksdag ... Må *arbetarna själva*, må de *djupa leden* av partivänner här sätta ryggen emot så att det icke går utför även med deras parti", d. v. s. som med liberalernas.

Särskilt stor var besvikelsen över att den nya regeringen inte gjorde min av att likvidera staaflagarna från 1906 och att den socialdemokratiska riksdagsgruppen till och med i remissdebatten höll tyst om dem, ”... en tystnad, som väl ej längre anses kompromettera den officiella svenska socialdemokratin, så långt denna nu allt mera glidit ut på borgerligt plan ...”, skrev C. N. Carleson i Stormklockan.

Ungdomsförbundet ledde kampen i pensionsfrågan

Ledningen för den socialdemokratiska riksdagsgruppen hade till 1913 ännu beslutsammare växt sig in i rollen som liberalernas medspelare. Följderna av detta visade sig i fråga efter fråga. I tullfrågan rusade Palmstierna i väg med kompromissförslag för att förekomma Fabian Månsson. Den senare hade gjort sig känd för kunniga och skickliga strider i tullfrågan och hade hela kammarens öra, när han förevisade limpor och andra föremål för att demonstrera tullarnas följder för de svenska konsumenterna. Branting tyckte dock betecknande nog att ”han brast i respekt för kammaren” och att hans tal passade bättre ”ute i agitationen”. De avlyssnades ivrigt både i riksdagen och ute i landet där Fabian Månsson var en populär talare i denna fråga, och hans flera timmar långa utredningar av tullfrågan hade alltid stor publik.

Sin proposition om försöksmobilisering genomdrev regeringen utan större protester i kamrarna. På första maj antogs en av kommunstyrelsen föreslagen protest mot detta vid tre talarstolar i Stockholm, men vid den fjärde, från vilken Branting talat, grep han på nytt ordet och yrkade avslag på protestförslaget, vilket också blev beslutat. Stormklockan kommenterar att Första maj inte är en dag för inre uppgörelse i rörelsen utan för att manifesteras dess vilja utåt.

Mest belysande var behandlingen av *pensionsfrågan*. Branting hade deltagit i den långvariga utskottsbehandlingen och gått med på en ynkelig kompromiss, som skulle ge 75 kronor första året och 169 kronor efter 20 år i årspension för den lägsta inkomstklassen av manliga men ännu mindre för kvinnor, vilket motiverades med att de senare hade längre genomsnittsålder. Pensionerna skulle huvudsakligen finansieras med avgifter av den pensionsberättigade. Dessa avgifter var emellertid lika stora för män som kvinnor. Befriade från att betala pensionsavgift var de som hade förmögenhet eller över 6.000 kronor i årsinkomst.

Förslaget väckte en stark oppositionsrörelse, som anfördes av ungdomsförbundets ledning. Flera protestmöten genomfördes, vilka instämde i förbundsstyrelsens krav att pensionsförslaget skulle avslås för att man till ett annat år skulle kunna framtvinga en bättre pensionslag anknuten till arbetsplatserna och byggd på avgifter från arbetsgivarna och inte från de pensionsförsäkrade. I pressen uppträdde bland andra Carleson och Neuman på ungdomsförbundets sida mot förslaget, och i riksdagen motionerade Landsorganisationens kassör Ernst Söderberg tillsammans med Carl Winberg för avslag på förslaget med i princip samma motivering som presenterats i ett uttalande från ungdomsförbundets centralstyrelse.

sina nu utgivna dagböcker skriver Hugo Hamilton för den 3 februari 1913, att Branting bett regeringsrådet Anders Lindstedt ”ställa det så att första kammaren ej bleve allt för nöjd med (pensions)förslaget, ty ‘eljest kan jag ej hålla mina arbetare i styr’ ”. Emot förslaget röstade emellertid endast den socialdemokratiska vänstern, medan de konservativa förstod att ett uppskov skulle bli dyrare för de besuttna och röstade för.

Det är mycket betecknande för läget i arbetarrörelsen att motsättningarna mellan partiets och ungdomsförbundets ledningar inte minst genom ställningstagandet till pensionsfrågan ytterligare skärptes.

Varför Socialdemokratiska vänsterföreningen kom till

Det förhållandet att Socialdemokratiska ungdomsförbundet blev samlingsstället för oppositionen mot de opportunistiska ledarna för det socialdemokratiska partiet fick bestämda konsekvenser. De flesta vänsteroppositionella, unga som gamla, samlades i förbundet. 1909 begärde exempelvis den 33-årige pastorn och partimedlemmen H. F. Spak från Vela i Uppland inträde i ungdomsförbundet. Bland Stormklockans fasta medarbetare var tidvis Kata Dalström, C. N. Carleson och andra pionjärer från 1800-talets socialistiska rörelse. Carleson genomförde stora turnéer för ungdomsförbundet och angrep partihögern i de offentliga föredragen. För Lindhagen, Winberg och andra som inte tillhörde ungdomsförbundet, var det åter ett problem att samordna de politiska framträdandena.

Från 1911 upptogs en stor del av Stormklockans utrymme med artiklar om allmänpolitiska ämnen.

Stormklockans upplaga steg därför att den bäst försvarade de arbetandes intressen, djärvt och hänsynslöst företrädde socialismens principer och krävde att partikongressernas politiska beslut skulle efterlevas. Typiskt var ungdomsförbundets och Stormklockans kampanj i pensionsfrågan. Därigenom förlorade den också en del av sin karaktär som ungdomstidning. Detta utnyttjades demagogiskt av från högre ort inspirerade högerelement i partiet. Per Albin Hansson fick i Social-Demokratens redaktion särskilt från hösten 1911 till speciell uppgift att bevaka och bekämpa ungdomsförbundets ledning och Stormklockan. Efter att ha fått anställning i Social-Demokraten sökte Hjalmar Gustafson organisera en opinionsyttring för att Stormklockan helt skulle bli en ungdomstidning, vilket dock blev utan framgång. Endast en ungdomsklubb, Malmö, lämnade förbundet. Även om där genast bildades en ny klubb med ännu flera aktiva medlemmar och betydligt större upplaga på Stormklockan utnyttjades naturligtvis händelsen mot ungdomsförbundet.

Allt detta föranledde den socialdemokratiska vänstern att söka skapa ett nytt centrum för sin verksamhet. Helst borde det vara klart före ungdomsförbundets fjärde kongress i början av april 1912, då dess förhandlingar givetvis skulle påverkas av att ett sådant centrum fanns.

Höglund, Carleson, Winberg, Vennerström, Åström och andra bildade 1911 *Temperancegruppen*, som tog namnet efter kaféet där sammanträdet hölls. Därmed blev dock inte mycket vunnet i fråga om att befria ungdomsförbundets ledning från ansvar och arbete, och den 28 mars 1912, en vecka före fjärde förbundskongressen, sammanträdde ett femtontal för att skapa ett effektivare organ. Utom de nämnda från Temperancegruppen deltog bland andra Lindhagen, Ström, Sandler, Smålan, Ljungberg, Oskar Samuelson och August Sävström. Till sammanträdet kom också opportunisten par préférence, prästen Harald Hallén, som avböjde att gå med i den nya föreningen men följande dag publicerade en stor sensationsartikel om förhandlingarna i Ny Tid.

På sammanträdet bildades *Socialdemokratiska vänsterföreningen*. Ett antaget principuttalande präglas av uppfattningen, att alla sociala rörelser är dömda att under sin utveckling förlora perspektiv och målsättningar. Denna uppfattning odlades och utvecklades vidare av Lindhagen, som dragit en sådan generell slutsats av det liberala partiets och de socialdemokratiska högerelementens opportunistiska utveckling, vilken de senare just motiverade med att partiet nu fått massinflytande och därför kunde verka som en enbart parlamentspolitisk institution. Att de tidigare motiverat kollektivanslutningen med att partiet saknade möjlighet att bedriva riksdagspolitisk verksamhet teg de visligen med. De som valts på omsorgsfullt förberedda och genomdiskuterade politiska kongressbeslut och program till riksdagen försvann mestadels in i

dess utskottsmaskineri tills de nästa valkampanj eventuellt på nytt mötte väljarna.

Socialdemokratiska vänsterföreningen förklarade sig vilja inom partiets ram verka för större klarhet i grundsatserna och genom ökad aktivitet i rörelsen lägga grunden för sammanhållning om socialismens principer. Föreningen skulle rekryteras genom inval av anhängare inom partiet, och i efterdebatten yppade Höglund möjligheten att föreningen skulle begära kollektivt medlemskap i Stockholms arbetarkommun. Till föreningens interimsstyrelse valdes Lindhagen, Sandler, Ström, Vennerström och Winberg.

Branting inledde en energisk kamp mot den nya föreningen. Särskilt ondgjorde han sig över att partisekreteraren anslutit sig och till och med invalts i interimsstyrelsen. Fredrik Ström gav i en intervju den främsta politiska motiveringen till att föreningen bildats, nämligen menings-skiljaktigheter om ministersocialismen, deltagandet i militärberedningarna och Steffens uttalanden i strid mot partiets grundsatser. Han förklarade att han från början haft ”det angenämaste samarbete med Branting”, men att denna på senare tid ”tagit för mycket råd och inflytande av dem på högerkanten”, varmed bland andra avses Palmstierna och Steffen.

I presspolemiken deltog Höglund, Lindhagen och Sandler, vilka hävdade att den nya föreningen hade rätt att legalt verka för sina uppfattningar inom partiets ram. Sandler menade att föreningen endast är den yttre formen för något som redan existerar. Lindhagen passade på att begära besked om vilka förpliktelser partiledningen påtagit sig under de hemliga förhandlingarna med den liberala regeringen om försvarsfrågan. Att åtaganden gjorts förnekades i skarp ton av Branting, som i samma inlägg slog an en påfallande mjuk ton i polemiken med Sandler. Denne var dock liksom Ström anställd funktionär hos partiledningen. Liksom med Ström under den extra partikongressen 1907 hade Branting, som var angelägen om högskolebildade medarbetare, långa personliga överläggningar med Sandler under partikongressen 1908.

Innan något vidare företogs avvaktade vänsterföreningen partistyrelsens sammanträde i slutet av april, där majoriteten förklarade föreningen vara otillåten. Efter detta gjorde Ström, Sandler och Vennerström en förklaring, att de intill dess partistyrelsens beslut prövats av nästa partikongress inte kommer att delta i vänsterföreningens verksamhet. När så partikongressen 1914 godkände partistyrelsens beslut upphörde föreningen med sin även dittills tämligen obetydliga verksamhet. Den hade sammanträtt några gånger, valt nya ledande organ och utgett ett par nummer av tidningen Friheten.

Vänsterföreningen motsvarade inte förväntningarna eller de uppgifter den skulle ha. Detta berodde främst på att man samlat en grupp politiska ledare med mycket olika meningar och viljor, vilket inte kunde annat än hämma dess verksamhet, särskilt som Lindhagens blev de mest dominerande både i personurval och i de fåtaliga politiska framträdandena.

”Den röda kongressen”

Ungdomsförbundet förblev den socialdemokratiska oppositionens fäste, vilket i hög grad återspeglades på fjärde förbundskongressen den 5 till 8 april 1912. Dess dominerande huvudfråga var ungdomsförbundets och partiets inbördes ställning. Partiledningen var denna gång inte inbjuden till kongressen, men dess talan fördes av Hansson assisterad av Möller, vilka ännu var medlemmar av förbundets centralstyrelse. Framförallt vände de sig emot Höglunds och Stormklockans kritik av den opportunistiska utvecklingen inom partiledningen och dess inledda samverkan med liberalerna. De undvek i möjligaste mån diskussion i sak, men uppehöll sig så mycket mera vid kritik mot den skarpa tonen i Stormklockan. Lokalt rådde i regel ett gott samarbete mellan arbetarrörelsens olika organisationer och deras

medlemmar, vilken riktning i partiet de än stödde. Därför ansåg många att tonen i den inre diskussionen var onödigt frän och skarp i Stormklockan men också i Social-Demokraten, Arbetet och de flesta övriga reformistiskt redigerade tidningarna. På dessa strängar försökte nu Hansson och Möller att spela.

Liksom centralstyrelsens majoritet var de för den enighetsresolution, som antogs av partikongressen 1911 efter förslag av delegerade från partiet och förbundet.

Emot enighetsresolutionen uppträdde emellertid Spak, som ansåg att förbundet inte skulle göra sig medskyldigt i "det upprörande hyckleri, som resolutionen utgör i den nuvarande partiledningens mun". Ingen som sett Spaks säregna, artistiska talekonst betvivlar att han, som det står i protokollet, rev ned "starka applåder", när han uttalade: "Förbundet får icke föra opposition för att det står utanför partiet, vänsterföreningen får icke föra opposition, ehuru den står i partiet. Hur man vänder sig har man ryggen bak, och var man har ryggen har partiledningen risat färdigt." Men kongressen förstod att Spaks linje ledde bort från partiet och att ungdomsförbundet också till formen bleve ett parti, och detta ville man inte vara med om. För ett nytt parti ansåg man tiden ännu inte mogen.

Gustav Möller påstod att Höglund och Spak "var samma sak" och att även Höglund och förbundets nya ledning ville spränga partiet. Detta föranledde Zeth Höglund göra en deklaration, som i protokollet refereras sålunda: "Möller hade riktat en direkt interpellation till talaren, om han ansåg det vore bättre om det bleve två partier, ifall den radikala riktningen icke uppnår majoritet inom partiet. Talaren ville till detta säga att om partiets förborgerligande fortgår, om man i partiledningen och press sviker partiets program i viktiga punkter, om de nykomna borgerliga elementen skuffas fram som hittills till alla möjliga förtroendeposter, och oppositionen slås ned med vilka medel som helst, då driver man naturligtvis fram en sprängning, ty socialismen är större än partiet och måste till varje pris bevaras i arbetarrörelsen. Om det blir en sprängning av partiet beror således icke på oss utan på de andra, deras lojalitet, deras programtrohet. Vad framtiden bär i sitt sköte, det vet vi icke. Vi kan blott försäkra, att vi vill icke splittring. Men vad vi under alla förhållanden måste göra, vad som är vår plikt, vår ära, vår stolthet, det är att hålla socialdemokratins program och socialismens principer högt och hävda dem mot alla, inom eller utom partiet."

Efter Spaks anförande föreslog Per Bergman, att enighetsresolutionen skulle antagas med ett tillägg, som med Höglunds och kongressens instämmande sändes till redaktionsutskottet, vars förslag sedan antogs med 71 röster mot 35, som tillföll Spaks avslagsyrkande.

Det antagna tillägget hade följande lydelse: "Med godkännande av enighetsresolutionen, som partiets och förbundets representanter föreslagit, framhåller kongressen att ungdomsförbundet vill och icke minst genom sina insatser i förra sammarens valagitation redan visat sig vilja göra verklighet av resolutionens innebörd, men förväntar vi då också av partiet och partipressen, att även de allvarligare än hittills strävar efter att fylla de genom resolutionens antagande av partikongressen dem åliggande förpliktelserna, särskilt beträffande att ge ungdomsförbundet sitt moraliska stöd.

Samtidigt vill kongressen uttala, att i den mån den nya vänsterföreningen visar sig fylla sin uppgift som den radikala riktningens företrädare inom partiet och partipressens spalter hålles öppna för olika uppfattningar inom partiets ram, så ges därigenom möjlighet för förbundet och dess organ att i mindre grad än hittills ägna sig åt de uppgifter av partikritisk art, som förhållandenas tvång nu nödvändiggjort och i stället ägna större kraft åt arbetarungdomens direkta socialistiska fostran."

Därför att Spak uttytt resolutionens mening, att ”medlemmar som fyllt 21 år må ha skyldighet att tillhöra partiet”, såsom ett tvång, mot vilket han protesterade särskilt energiskt, uttalades i ett annat tillägg, att det inte föreligger tvång men ”ett starkt markerat önskemål att så måtte ske”.

Hansson och Möller kandiderade inte ens vid valet av ny förbundsledning. De ansåg slaget om ungdomsförbundet förlorat och gav upp. I stället uttalade Hansson förtäckta hot att splittra förbundet och bilda ett nytt. Planerna på detta aktualiserades också de närmaste åren.

I valet av verkställande utskottet fick Höglund högsta röstetalet. De övriga blev Vennerström, Åström, Hj. Gustafson, Ljungberg, Ståhlberg och Smålan. Högsta röstetalet vid val av centralstyrelse fick Kilbom, som på kongressen var ombud för Kärlekens socialdemokratiska ungdomsklubb. Den hade sitt namn efter förorten i Halmstad med samma namn. övriga valda blev David Flood, Böhmer, Västberg, Ward, Emma Flood, August Andersson och H. F. Spak.

Förbundets funktionärer, Stormklockans redaktör Z. Höglund och förbundskassören Emil Wallin, omvaldes med acklamation, den senare dock först efter ett meningsutbyte, varunder även andra förslag ställdes och återtogs.

Ännu en gång hade ungdomsförbundet i fullt organisationsmässig ordning kunnat företa en rensning i ledningen och lägga grunden för en stabilisering av sin politiska kurs. Fördelen av dess självständiga organisation och de öppna diskussionerna hade åter klart bevisats. Höglunds värdering av kongressen i Stormklockan är rubricerad ”*Den röda kongressen*”.

Höglunds auktoritet ökade ytterligare på kongressen. Han hade obestriddligen så gott som fullständigt dess öra och stöd för kampen mot den opportunistiska försumningen i partiets ledning. Men det var långt ifrån en blind dyrkan. Utvecklingen i partiets ledning hade till följd att medlemmarna var på sin vakt mot ledarna också i ungdomsförbundet. Detta visade sig redan på kongressen under behandlingen av funktionärsfrågan. Fredrik Ström frambar ett förslag som tydligt emanerade från Höglund och gällde tillsättandet av en tredje förbunds-funktionär, nämligen en *organisatör*. För den uppgiften hade han tänkt lansera Kilbom, vilket redan var väl känt. Då förslaget rönt motstånd förklarade sig Höglund komma att avstå från en föreslagen löneförhöjning mot att en organisatör anställdes. Det blev dock avslaget av kongressens majoritet. Senare försökte Höglund än en gång beveka kongressen genom att förklara att han till följd av detta beslut inte kunde företa föredragsturnéer på samma sätt som förut.

Det dröjde inte länge förrän Höglund föreslog det nya verkställande utskottet att anställa en organisatör. Hans förslag stötte även där på patrull. När han ännu en gång upprepade det på ett senare sammanträde med hot att annars frånträda sin befattning i förbundet beslöt utskottet att företa en omröstning inom centralstyrelsen. Den gav majoritet för Höglunds förslag, men då flera ledamöter uttryckligen röstat ja på grund av Höglunds avgångshot fast de helst inte velat bryta mot kongressens beslut, utsände Höglund hösten 1912 på eget bevåg cirkulär om en allmän omröstning i förbundet. Fem av VU:s sju ledamöter protesterade mot hans egenmäktiga förfarande. Hans cirkulär gav dessutom enligt deras mening en skev bild av frågans läge. Därför avlystes den pågående omröstningen och en ny anbefalldes. Den gav några fler röster *för* anställandet av en organisatör än emot, vilket befanns otillräckligt för att upphäva kongressens beslut. Höglund hade emellertid tagit tillbaka sitt beslut att avgå, medan Vennerström, Smålan och Gustafson, som varit Höglunds huvudmotståndare i denna fråga, utträdde ur förbundets verkställande utskott och ersattes med suppleanterna Ragnar Luther, Johan Nord och Viktor Ek.

Att två funktionärer var för litet för en så stor självständig politisk organisation med ansvarskänsla för hela arbetarrörelsen är uppenbart. De som opponerade var väl i någon mån emot Höglunds kandidat Kilbom, men framförallt höll de styvt på kongressbeslut och organisationsdemokrati. Det var denna i grunden sunda kritiska vaksamhet som tillsammans med den fasta organisationen höll ungdomsförbundet så aktivt och fast samman.

Detta imponerade utåt, särskilt i intellektuella kretsar. Ingen annan klass och inget annat parti i vårt land ägde ett så livaktigt och slagkraftigt ungdomsförbund, vilket för övrigt oförbehållsamt och med avund erkändes av Karl Hildebrand på ett diskussionsmöte i Borlänge med Fredrik Ström vid denna tid.

10. Borgfreden och dess följder

Världskrigets utbrott 1914 hade länge kastat sina skuggor framför sig. Om dess närmande var de styrande i vårt land på ett tidigt stadium väl medvetna. Lindmanregeringen tog 1910 initiativ till förhandlingar med den tyska regeringen om ett svenskt-tyskt militäravtal riktat mot Ryssland. Lindman hade tagit dåvarande svenska sändebudet i Berlin, Arvid Taube, till utrikesminister. Denne var från början väl anskriven i den tyska imperialismens högsta styrande kretsar.

Den svenska bourgeoisin var emellertid inte enig. Dess inre motsättningar skärptes ytterligare efter utgången av den stora generaloffensiven mot Sveriges arbetarklass. Det hade inte lyckats den att kväva arbetarnas kampvilja eller krossa arbetarrörelsen.

Högerpartiets reaktionära in- och utrikespolitik och därmed sammanhängande rustningsiver förde partiet till det stora valnederlaget 1911, vilket samtidigt avspeglade den snöpliga utgången för storlockouterna 1909 och 1910. Ändå hade högerpartiets främsta politiska ledare redan före valet insett att det var nödvändigt att retirera. Regeringen inställde sina egna förhandlingar med den tyska regeringen om ett antiryskt krigsfördrag och man fann det från både tysk och svensk sida rådligare att i stället låta sina generalstabschefer, Moltke och Bildt, förhandla om svensk-tysk militär samverkan i ett krig mot Ryssland.

Under högerledarnas halvhjärtade reträtt för att förebygga en katastrof för sitt parti, utbildades en riktning, som kallades aktivismen. Dess anhängare ville en "aktiv" utrikespolitik eller, som de senare själva formulerade det, "en modig uppslutning på Tysklands sida". I själva verket rörde det sig om en sammansvärjning av reaktionära protyska officerare, publicister och politiker emot det svenska folkets strävan att försvara sitt lands fred och neutralitet.

Aktivismens främsta propagandister var Leon Ljunglund i Nya Dagligt Allehanda, Adrian Molin i Det Nya Sverige, Sven Lidman i Svensk Lösen och Sven Hedin, vilken 1912 utgav en agitationsbroschyr "Ett varningsord" som med framför allt högerpressens medverkan spreds gratis till så gott som alla hushåll i Sverige. Sin ideologiska näring hämtade de från Harald Hjärne, som i sina arbeten om den svenska stormaktstiden och Karl XII framställde Sverige som "kulturens förpost mot österns barbari, och från Rudolf Kjelléns "geopolitiska" skrifter. De senare blev för övrigt även källan för de tyska nazisternas stats- och livsrumsteorier och hans arbete "Stormakterna" utkom på 20- och 30- talen i inte mindre än 25 tyska upplagor, de senaste med nazisten Haushofers förord. Gemensamt för Hjärne och Kjellén var deras aggressivitet mot det ryska grannlandet. Med tyskt stöd spred aktivisterna uppfattningen att Sverige såsom Tysklands allierade i ett krig mot Ryssland skulle få Ålandsöarna och att Finland skulle bli "självständigt" i ett Norden, som stode under Sveriges hegemoni, vilket allt Tyskland skulle garantera.

Aktivisternas huvudsyfte var Sveriges anslutning till den tyska imperialismen. Det tyska sändebudet i Stockholm Franz von Reichenau, med vilken de hade mycket nära förbindelser, uppgav den tyska imperialismens målsättning vara att Sverige skulle gå upp i Tyskland på samma sätt som Baden och Württemberg. Den aktivistiska konspirationen stöddes också av Gustav V och den tyskfödda drottning Victoria, med vilken Reichenau spelade under täcket. Även i det socialdemokratiska partiets ledning lyckades aktivisterna att nästla in sig. Professor Steffen kom exempelvis med i riksdagsgruppens förtroenderåd.

Trots allt lyckades det inte för aktivisterna att vinna något inflytande bland folket. Långt in i borgerliga kretsar var opinionen så stark att inte ens högerpartiets ledare, Arvid Lindman och Ernst Trygger, vågade att öppet ta ställning för aktivismen. Till och med de politiskt ledande kretsarna i Tyskland satsade allt mindre på aktivisterna. Lindman, som i dessa kretsar betecknades som "Tysklands bästa vän i Sverige", kvarstod som kungens förtrogne rådgivare om det möjligas gräns även sedan han abdikerat och Staaff övertagit regeringsledningen. "... det är lätt att inregistrera hur noga han följde Lindmans råd", skriver Olle Nyman om kungen i sin avhandling "Högern och kungamakten 1911-1914".

I stället för att aktivera folkopinionen emot de reaktionära protyska kretsarna valde Staaffs regering från början att söka blidka dem med eftergifter. Så återsändes förre utrikesministern Taube 1912 som svenskt sändebud till Berlin, där han tilläts att ägna sig åt vidlyftiga konspirationer, särskilt med de tyska och svenska hovkretsarna.

Det socialdemokratiska partiets opportunistiska ledare valde trots allt taktiken att i sin tur genom eftergifter "stödja" Staaffs regering och följa den i dess orientering åt höger. De övergav i stort sett den egna politiska plattformen och slöt i alla frågor upp så nära som möjligt kring den liberala regeringen. Så skedde i pensionsfrågan, tullfrågorna och framförallt i fråga om militärbudgeten. Så långt möjligt sökte de också att avstyra öppna missnöjesyttringar mot regeringens olika förslag. Till följd av detta skärptes ytterligare de inre motsättningarna i partiet.

"Bondetåget" 1914

När kungen läste upp trontalet vid riksdagens början 1914 hade han inte kommit överens med regeringen i rustningsfrågan. Staaffregeringen hade gjort stora eftergifter och fått de socialdemokratiska utskottsledamöterna med på dem, men man ansåg sig inte kunna gå med på högerens av kungen stödda krav på övningstidens förlängning. Detta skulle stöta på stark ovilja bland det arbetande folket, både bland arbetarna och bönderna.

Staaff hade låst sina positioner genom att lägga fram hela sitt program i det så kallade Karlskronatalet den 21 december 1913. Han trodde att offentliggörandet av de eftergifter regeringen var beredd att göra skulle neutralisera den reaktionära oppositionen och tvinga kretsarna kring kungen till medgörlighet.

Aktivisterna framträdde nu allt mer utmanande. Sven Hedin kom hösten 1913 till Dalregementet, hälsad som en ny Karl XII av dess chef, överste Björkman, vilken svor Hedin att Sveriges officerskår stod på hans sida. Än en gång, förklarade Sven Hedin, skall Sverige gå segrande fram mot norra Själland och Norge.

Kungen vägrade att vidare befordra en reprimand till regementschefen för att han upplåtit officersmännen till ett sådant tal, men den senare räddade situationen genom att begära sig själv inför krigsrätten, som i sinom tid frikände.

Kampen mot folkmeningen skärptes. En av de första dagarna i februari 1914 mobiliserades

något tusental personer med studentmössor till borggården, där kungen höll ett tal författat av den chauvinistiske Verner von Heidenstam.

Den 6 februari hade de aktivistiska och chauvinistiska kretsarna hopbragt ett ”bondetåg” bestående av 30.000 personer från landsorten, vilka sammanfördes på borggården för att avlyssna ett nytt kungatal, denna gång författat av Sven Hedin. Bland de församlade fanns naturligtvis i första hand storbönder och storagrarer, vilka i sin tur kunnat förmå politiskt indifferent bönder att följa med och för en billig penning se huvudstaden, kanske för enda gången i livet. Dessutom deltog också andra reaktionära kretsar från landsorten. Kungen hade bland andra rådfrågat högerns förstakammarledare Trygger, som funnit talet ”briljant”, eftersom det ”måste framkalla ett politiskt avgörande”. I talet förklarade kungen att förlängningen av de värnpliktigas övningstid måste genomföras ”nu, ofördröjligen och i ett sammanhang”.

Borggårdstalet var en demonstration mot den starka fredsviljan i landet men också mot den sittande regeringen, vilken inte i förväg informerats om dess innehåll. Genom att kungens bröder, förresten förgäves, sökte stöd utifrån för att få modererat en del av dessa för monarkin riskabla uttryck i talet hade dess andemening dock kommit till statsministerns kännedom. Denne lät förstå att regeringen ämnade avgå om inte talet korrigerades.

När kungen senare efter en del brevväxling med regeringen vägrade gå med på dess hemställan, att han, när han ”hade för avsikt att göra offentliga uttalanden i politiska ämnen, behagade på förhand giva statsrådet kännedom om det tillämnade yttrandet”, ingav regeringen Staaff sin demissionsansökan. Staaff brukade hävda att hans regering var riksdagens och särskilt ”den folkvalda kammarens”. Nu avgick hans regering emellertid redan innan försvarsfrågan kommit till behandling i riksdagen för att han förlorat konungens förtroende. Så lämnade den arenan som kungens regering, vilket i och för sig var författningsenligt. Men det gjordes från de liberalas sida inte ansatser till att mobilisera folket för att ta upp kampen mot monarkin och dess svenska och tyska bakblåsare.

För Staaffs demissionsansökan är i sista hand den socialdemokratiska riksdagsgruppens förtroenderåd ansvarigt. Dagen efter borggårdstalet sände rådet en skrivelse till Staaff, vari han uppmanades att överlåta regeringen till folk utanför vänsterpartiernas led. Endast Herman Lindqvist förklarade sig efteråt, sedan brevet avlåtits, oense med uppmaningen. Först ett par dagar senare informerades gruppen om rådets åtgärd på ett hemligt sammanträde. Detta refereras av Edenman i hans avhandling ”Socialdemokratiska riksdagsgruppen 1903-1920”. Han bestrider för övrigt inte det riktiga i partivänsterns uttalanden, att Branting gick i ledband hos Palmstierna.

Den socialdemokratiska partiledningen ville begränsa sig till en ”demonstration” i riksdagen. Dagen efter ”bondetåget” stod första huvudtiteln, d. v. s. hovstaten, på riksdagens dagordning. På randen av vad regeringsformen tillät höll Branting ett välsvarvat tal mot ”personlig kungamakt” och slutade med att förklara sig inte begära återremiss av propositionen utan votering och ”för min del såsom en demonstration rösta nej till detta anslag”, d. v. s. till kungens apanage.

Arbetartåget den 8 februari 1914

Så snart det blev bekant att landets reaktionäraste kretsar med en uppländsk skogspatron Uno Nyberg som primus motor förberedde ”bondetåget” som en demonstration för personlig kungamakt, mot det parlamentariska styressättet och för ökade rustningar, restes krav att som en motaktion organisera ett arbetartåg till Stockholm. Första gången frambars förslaget av

Ernst Åström, en av Socialdemokratiska ungdomsförbundets ledare, på ett möte i försvarsfrågan.

I en replik till Söderhamns-Kuriren, som föreslagit ett "Socialdemokraternas tåg" i samma syfte, skrev Social-Demokraten den 15 januari: "Vi kan lugna Söderhamns-Kuriren med att de socialdemokratiska arbetarna har bättre att företa sig än att arrangera teaterupptåg i huvudstaden."

Den 17 januari sammanträdde partistyrelsen och antog ett manifest till Sveriges arbetande folk, vari det fastställdes att Staaff redan i sitt karlskronatal "gått ofantligt mycket för långt" i eftergifter för rustningsivrna, vilka dock syftar ännu längre, nämligen till "en militärbudget, som uppslukar 100 miljoner årligen och därutöver, en övningstid om ett år och mera". Mot detta ställes bland annat parollen: "Bondetågets intåg i huvudstaden bör i hela landet besvaras med protestmöten mot planerna på ökade rustningsbördor."

Detta manifest publicerades den 23 januari. Dagen efter beslöt den av partivänstern behärskade styrelsen för Stockholms arbetarkommun att utöver protestmöten på dagen för "bondetåget" påföljande söndag i Stockholm genomföra ett *arbetartåg* från Norra Bantorget till Stortorget för att till statsminister Staaff överlämna en resolution. Polismästare Tamm meddelade omedelbart pressen att arbetartåget skulle förbjudas för att "det saknar förnuftig mening".

Förberedelserna för arbetartåget fortsatte emellertid med stor framgång inte bara i Stockholm utan även i de närliggande landskapen. Då man naturligtvis inte fick några "bondetågsrabatter" på järnvägarna företogs omfattande insamlingar för att sända deputationer från olika platser. Efter några dagar meddelade statsminister Staaff sitt beslut att ta emot arbetartåget på kanslihusets trappa. Polismästaren måste då ge tillstånd för arbetartåget, och Branting, som varit emot det, lät sig ställas i dess spets.

Protestmötena på "bondetågets" dag fick stor tillslutning i Stockholm och andra städer. I Uppsala fick Fabian Månsson äntra en balkong för att kunna tala till alla. Inspirerad av folket stoppade han sitt manuskript i fickan och höll ett rungande tal mot kungamakten. Han manade arbetarna hålla sig beredda att ta upp den handske kungen kastat i ansiktet på folket.

Kulmen på arbetarnas protester mot vapenskrumlet, militarismen och kungamakten blev dock arbetartåget i Stockholm två dagar senare, till vilket bland andra tusentalet arbetare kommit från Uppsala. Från andra orter beräknas mellan fem och sex tusen arbetare ha kommit. Långväga ifrån kom särskilt järnvägsmän på sina fribiljetter i den mån de var fria från tjänstgöring. Hela tåget räknade 50.000 deltagare, det största huvudstaden då hade sett. Mot vanan gick det genom själva centrum över Gustav Adolfs torg förbi riksdagshuset och slottet till Mynttorget framför regeringens kansli. På dess trappa mottog Staaff arbetartågets deputation, som bestod av Branting, pastor Klefbeck samt stockholmsarbetarna Eric Lange, Gustaf Wahl och Oscar Karlén. Den överlämnade till statsministern arbetartågets adress, vari ges uttryck för det arbetande folkets missnöje med den rådande nöden och dyrtiden. På det bestämdaste vänder den sig emot kraven på ökade militärbördor, förklarar sin anslutning till det socialdemokratiska partiprogrammet och den socialdemokratiska försvarsmotionen 1911, d. v. s. före eftergifterna för den liberala regeringen. I adressen kräves till slut en aktiv fredspolitik och i hela svenska folkets namn protesteras mot anspråken på en personlig kungamakt.

I demonstrationståget och särskilt på torget mellan kungliga slottet och kanslihuset höjdes många rop på republik. En del av de ropande blev igenkända och åtalades. Bland dem var

huvudstadens borgmästare Carl Lindhagen, som dömdes till 100 kronors böter. För att vända domen till en demonstration mot monarkin insamlades beloppet i ettöringar över hela landet och överlämnades i denna form.

Särskilt noterades hur en arbetare inför statsminister Staaff på kanslihustrappan utropade: ”Rak i ryggen, excellens!”

Det var en ståtlig manifestation av den kämpande enheten inom arbetarklassen, då den som bäst behövs. Det var ett tydligt bevis för att arbetarklassen var beredd till motoffensiv.

I stället för att med folkets stöd, som han otvivelaktigt skulle fått både i massaktioner och nyval, utnyttja ställningen i andra kammaren och bjuda kungamakten och dess paladiner spetsen, inlade Staaff dagen efter arbetartåget sin regerings avskedsansökan till kungen. I Social-Demokraten kallade Branting det en ”rakryggad hållning i prövningens stund”. Detta blev också en tämligen allmän mening, även bland stora delar av vänstern i arbetarrörelsen. Att det var en ytterst farlig kapitulation skulle emellertid snart visa sig.

Storfinansens män sätter sig själva i regeringen

Kungen och hans närmaste rådgivare, varibland även denna gång befann sig det tyska sändebudet Reichenau, ville att Lindman på nytt skulle ta regeringsansvaret, men denne begrep att det skulle vara liktydigt med politiskt harakiri och föreslog i sitt ställe Louis De Geer. Denne tillhörde de liberaler, som stod nära kungen och högerledarna. Därför hade han i förväg fått ta del av borggårdstalet och sökte förgäves genom prins Carls förmedling få infört ett par ändringar, då han förutsåg att det skulle förvärpa situationen i hans parti.

Till kungens karaktäristik hör, att han än till den ene än till den andre påstått att De Geer gillat manuskriptet till borggårdstalet och att han lovat efterträda Staaff. Johannes Hellner ger i sina ”Minnen och dagböcker” en till formen underdånig men i sak avslöjande bild av majestätet, som för att fylla sina tyska och protyska ”rådgivares” intentioner måste bli sanningslös, trolös och hycklande mot de svenska politiker han för sin ställnings skull måste använda sig av. Den tyskfödda drottningen brukar anföras som hans onda genius, som så långt möjligt sökte isolera honom från ”paketet”, till vilket hon också räknade den liberala regeringen, men å andra sidan mobiliserade pålitliga element av slaget Sven Hedin, Trygger och andra att inge honom kurage i kampen mot ”sitt” folk. Den omständigheten att hennes arkiv bränts ger den bästa karaktäristiken av henne och den verksamhet hon bedrev. Den fick inte ens historiskt prövas i en framtid.

Louis De Geer åtog sig trots allt att bilda ny regering och klara den politiska krisen för kungen, men han misslyckades skändligen, och hade inget annat val än att för alltid lämna riksdagspolitiken. De Geer rådde kungen att anmoda Hjalmar Hammarskjöld att bilda regering.

Hammarskjöld hade varit i Petersburg på kungens uppdrag för att klara upp en del affärer i samband med prins Wilhelms skilsmässa och kom tillbaka samma morgon som ”bondetåget” ägde rum. Han var kungens speciella statsrättslärde rådgivare och tillstyrkte genast borggårdstalet. Nu fick han budet att bilda regering, som han med storfinansens bifall antog. I den nya regeringen blev K. A. Wallenberg utrikesminister. Vidare ingick huvudmannen för den stora rederikoncernen, Dan Broström, som sjöminister. Finansministern, den västgötska textilindustrins huvudägare, Axel Vennersten var Industriförbundets man. Jordbruksminister blev den östgötske storgodsägaren friherre Johan Beck-Friis och civilminister Oscar von Sydow, en av nyckelmännen i den stora kampen mot Sveriges arbetarklass 1908 till 1910.

Justitieminister blev dåvarande justitieombudsmannen Hasselrot och till ecklesiastikminister uttogs K. G. Westman, som i sin vandring genom de borgerliga partierna redan hunnit avverka det liberala för att sedan sluta i bondeförbundet och samlingsregeringen under andra världskriget, alltid lika inbitet reaktionär i sin stupida protyskhet.

Även om regeringen var hämtad ur högerpartiets inflytelserikaste kretsar föregavs den stå ovan partierna. Högerpartiet vågade inte öppet bära ansvaret för den politik regeringen ämnade föra. Den saknade majoritet i andra kammaren och i kamrarnas gemensamma voteringar. I syfte att ändra på detta upplöste den omedelbart andra kammaren och utlyste extraval, trots att de ordinarie skulle hållas på hösten samma år. De liberala förlorade till följd av sin opportunistiska vacklan 30 av sina 100 mandat, men av dessa vann socialdemokraterna 9 medan högerpartiet ökade med 21, vilket inte på långa vägar var nog för majoritet. Sammanlagt fick högerpartiet 86 av de 230 mandaten i andra kammaren.

Inte ens med dåtida odemokratiska rösträtt kunde regeringen vinna godkännande för sina planer på ökade militärbördor i form av större anslag och förlängd värnpliktstjänst. Den befäste emellertid sitt anseende att inte vara en parlamentarisk regering genom att inte ta några initiativ för att bringa regeringsmakten i överensstämmelse med väljarnas i valet uttalade mening. Storkapitalets främsta representanter hade själva tagit regeringsmakten och behöll den för att med förstakammarhögerns, monarkins och de tyska påtryckningarnas hjälp driva igenom sin politik.

Branting proklamerar borgfred

I slutet av juli 1914 var det oförtydligt att kriget stod för dörren. Den 23 sände Österrike sitt ultimatum till Belgrad. Reichenau rapporterade den 25 till den tyska regeringen, att Gustav V förklarat att Sverige i ett allmänt krig skulle ställa sig på Tysklands sida. Redan den 26 hade kungen dock varit mera svävande på målet och sagt, att Sverige inte skulle ställa sig på Tysklands fienders sida. Den 29 sade utrikesminister Wallenberg i ett samtal med det tyska sändebudet, att den svenska neutraliteten endast kunde hållas, så länge England stod utanför kriget. Den 31 juli förklarade regeringen Hammarskjöld, att Sverige skulle hålla sig neutralt i det då inledda kriget mellan Österrike-Ungern och Serbien.

Den 1 augusti gick emellertid Tyskland i krig mot Ryssland. Därmed trädde också ententemakternas, d. v. s. Rysslands, Englands och Frankrikes alliansavtal i verkställighet och ett imperialistiskt världskrig hade börjat. I detta var Tyskland den mest aggressiva makten, därför att dess ekonomiska och industriella utveckling gått snabbare än de andra imperialistiska makternas och det ville en ny uppdelning av världen till sin förmån. Tyskland ville ha nya marknader, men stötte framförallt mot engelska kolonier och monopol. Tyskland tog upp kampen om mer kolonier.

Samma dag som världskriget började, den 1 augusti, och innan regeringen över huvud tagit ställning till det, uttalade Branting på ett valmöte i Kisa enligt sitt eget telefonreferat till Social-Demokraten: ”Inför krigets tryck måste varje folks inre sociala strider, hur skarpa de än i följd av klassmotsättningarna kunde bli, för ögonblicket träda tillbaka.” I den av Branting uttalade avsikten att ”ge uttryck åt *hela* folkets solidaritet” med regeringen, sände mötet på hans förslag följande telegram till Hammarskjöld: ”Socialdemokratiskt valmöte i Kisa ... vill betyga att regeringen, då den i nuvarande hotande världsläge strävar att till det yttersta vidmakthålla Sveriges neutralitet, härutinnan kan påräkna fullt förtroende från ett enigt folk.”

Kisa hörde inte till landets viktigare centra och allra minst var det ett industriarbetarcentrum. Telegrammet, som hade en förrädiskt oskyldig formulering, fick betydelse som Brantings och

hans partiledargrups *borgfredsförklaring* gentemot den svenska storfinansens regering. Branting behövde förklarligt nog inte vänta lång stund på Hammarskjölds översvallande tacktelegram.

Däremot hade regeringen ingen brådska att förklara Sveriges neutralitet i det utvidgade kriget. Den förklaringen kom först efter ytterligare två dagar och fastställde, att regeringen ”beslutat att Sverige under nu pågående krig mellan främmande makter skall iakttaga fullkomlig neutralitet”.

Den 6 augusti hade Englands och Rysslands regeringar officiellt förklarat, att de respekterade denna Sveriges neutralitet. Mer behövdes inte förrän Hammarskjölds regering fann det möjligt att yppa något av sina politiska avsikter, och den lät Wallenberg meddela tyska regeringen att den var beredd att förplikta sig iakttaga ”*en gentemot Tyskland välvillig neutralitet*”. Detta bekräftades av tyska regeringen i en not, vari det också på den svenska regeringens eget förslag talas om en gentemot Tyskland välvillig neutralitet. Denna avgörande kränkning av förklaringen om ”fullkomlig svensk neutralitet” var ett typiskt exempel på regeringens och framförallt utrikesminister Wallenbergs tro- och samvetslösa politiska uppträdande. Detta hemlighölls i det längsta för Sveriges folk, men var inte desto mindre riktpunkten för regeringens utrikespolitik ända fram till våren 1917, då Tysklands nederlag inte längre kunde betvivlas av någon.

Borgfredspolitiken inledes

Arbetarrörelsens parlamentspolitiska och fackliga ledningar lät Brantings borgfredsförklaring från Kisa förbli rättesnöret för sitt framträdande. I Social-Demokraten uppmanade Branting de liberala att komma överens med högerpartiet om militärpolitiken. ”Nu vore det för landet nyttigast ...”, skrev han, ”om de båda borgerliga partierna ... gjorde upp sina mellanhavanden och samlades med ömsesidiga eftergifter på en enande linje.” Branting framträdde nu som ”oppositionsledaren” i riksdagen därför att socialdemokraterna i extravalet fått fler mandat än liberalerna vartill kom att Staaft var sjuk. Men även bortsett från detta var liberalerna mer än villiga att med socialdemokratiskt skydd i ryggen mot en befarad folkvrede falla regeringen i armarna. I rask följd antogs nu rustningsplanerna. Stormklockan bedömde liberalernas kapitulation som politiskt självmord och påvisade hur Branting stött deras ställningstagande.

Storkapitalets regering kände sig nu mycket säker i sadeln och den vidtog flera anmärkningsvärda dispositioner efter krigsutbrottet för att hindra folkets vilja från att komma till uttryck. Den lät alla landets klockor klämta olycksbådande till mobilisering. Planlöst företogs massinkallelser, framförallt till landstormen, d. v. s. bland de äldre arbetarna med de största försörjningsplikterna. Detta bidrog att desorganisera produktionslivet som i stor utsträckning nedlades och arbetslösheten tilltog i massomfattning samtidigt som exporten ökade, varubristen tilltog och priserna gick i höjden. De horribla åtgärderna kan närmast betraktas som nervkrig mot folket.

I viss mån led naturligtvis också arbetarorganisationernas verksamhet av att deras medlemmar splittrades på olika håll genom mobilisering och arbetslöshet. Men än en gång måste det fastställas att den svenska arbetarklassen inte lät sig rubbas ens i en sådan situation. I de ordinarie andrakammarvalen under september vann arbetarpartiet en ny betydande framgång. Det ökade på de liberalas bekostnad antalet mandat med ytterligare 14 till 87 och blev för första gången andra kammarens största parti. Högerpartiet stannade vid sina 86 mandat och de liberalas mandatantal minskade till 57.

I detta val framträdde den socialdemokratiska vänstern mera målmedvetet. Flera av de

socialdemokratiska riksdagsmännen från Stockholm tillhörde redan förut vänstern. Lindhagen stod före Palmstierna i andra kretsen och därefter följde Winberg. I första kretsen hade det i vårvalet lyckats Branting personligen hindra att Höglund blev uppsatt på den vakanta valbara femte platsen genom att avstyra annars vanliga provval. I höstvalet blev dock Höglund vald på en spränglista. Ungdomen tog mycket aktiv del i förberedelserna och Branting ondgjorde sig i Social-Demokraten över att ”ynglingar och unga flickor” gjort strykningar. Hans namn var denna gång struket på cirka en tredjedel av sedlarna.

Nionde partikongressen 1914

Sveriges socialdemokratiska arbetarpartis nionde kongress skulle egentligen ha hållits på högsommaren 1914, men uppsköts med anledning av vårens extraval till den 3 augusti. När världskriget utbröt och mobiliseringsklockorna klämtade över hela landet var många kongressombud redan på väg till Stockholm. Ett tiotal ombud hade nåtts av mobiliseringsorder och andra kunde vänta sådan. Genom Herman Lindqvist föreslogs att kongressen inte skulle konstitueras utan endast välja en kommitté för att utarbeta en resolution om kriget, företa ett preliminärt upprop och ajourneras till följande dag, vilket också klubbades utan votering.

Från stockholmsdelegationen, som bestod av nästan uteslutande vänsterombud, föreslog dock Carl Winberg att kongressen skulle välja funktionärer och arbeta i vanlig ordning. ”Då Sveriges socialdemokrati är den enda som vid detta tillfälle kan göra sin röst hörd på det sätt som sker genom en kongress, ansåg talaren detta vara en särskild anledning att fortsätta arbetet och icke ansluta sig till den allmänna panikstämningen”, sade han enligt protokollet.

Till kommitté för resolutionen valdes genom omröstning utom Branting Sandler, Neuman, Ström och Vennerström. Alla fyra blev valda av ombuden för att de gjort sig kända för opposition i olika frågor. I verkligheten kunde vid den tiden endast Ström och Vennerström räknas till vänstern i partiet. Kommitténs förslag fick av Lindhagen betyget att det ”på ett lyckligt sätt förenade de å kongressen förekommande meningsskiljaktigheterna”. Det var emellertid dikterat av Branting. ”Katastrofen är över oss”, hette det ödesbestämt. Winberg försökte förgäves få detta ändrat till att ”ett av de maktägande framkallat krig hotar att sätta hela Europa i brand”. Inga medel mot kriget anbefalldes i resolutionen, utan man nöjde sig med att det ”efter katastrofen stundar en räkenskapens dag”, kursiverat i resolutionen. Inget sades mot den landsförrädiska monarkin eller storbourgeoisins odemokratiskt tillkomna regering. Den senare skulle tvärtom stödjas ”av ett enigt folk” både i utrikes- och inrikespolitiken. Efter det hastiga genomdrivandet av denna andra upplaga av borgfredsförklaringen åtskildes kongressdeltagarna till sina hemorter.

En närmare granskning av ombudslistan gav vid handen att vänstern i vissa frågor kunde påräkna majoritet bland ombuden. Detta visade sig också i flera avgöranden, när kongressens arbete återupptogs den 23 november samma år. I nästan alla frågor företogs voteringar med namnupprop efter stadgeenliga krav av vänstern.

Partistyrelsen ville rucka på programmet i militärfrågan. När detta stötte på stark patrull föreslog Branting att kongressen åtminstone skulle hänskjuta denna punkt till en ny permanent programkommission för omprövning till nästa kongress. Men vänstern var på sin vakt och även om från dess sida många önskemål om förbättringar av denna punkt förelåg, enades man om ett förslag av Ström att inte företa några ändringar, inte remittera punkten till en programkommission och att avslå partistyrelsens förslag att upphäva den särskilda resolution i militärfrågan, som på 1911 års kongress antogs efter förslag av Vennerström. Alla Ströms

förslag antogs av kongressen, det senaste med 87 röster mot 56. Kongressmajoriteten ville nämligen inte ge partiledningens majoritet och riksdagsgruppens ledning den minsta chans att rättfärdiga en positiv inställning till rustningar.

Kongressen beslöt upphäva partistyrelsens beslut att inte godkänna Höglunds och Carlesons ombudsfullmakter från respektive Hallands och Norrbottens partidistrikt. Emot partistyrelsens beslut inbjöd kongressen en representant för Socialdemokratiska ungdomsförbundet. Och vid behandlingen av stadgarna beslöts att partistyrelsens ledamöter inte skulle ha rösträtt på partiets kongresser.

I andra frågor blev den socialdemokratiska högern i majoritet. Så godkändes partistyrelsens förslag till uttalande mot Vänsterföreningen, vilken därefter frivilligt upplöstes för att inte ge formell anledning till splittring av partiet. Vidare avslog kongressen en begäran av dechargeutskottet, i vilket vänstern var i majoritet, att det skulle få ta del av riksdagsgruppens protokoll. Särskilt i denna fråga uppstod en långvarig debatt med mycket skarpa meningsbrytningar. Flera av de ledande i riksdagsgruppen hävdade, att protokollen var deras egendom och vad kongressen än beslutade skulle de inte lämna ut dem. Det antydde och erkändes att man inte kunde låta någon utomstående få insyn i kompromissförhandlingarna med de liberala. Sandler lanserade det sedan ofta upprepade formalistiska argumentet att antalet väljare är större än partiets medlemstal och den enda verkliga lösningen på frågan vore att inkorporera dem alla i partiet. Även Branting fann motiveringar i att riksdagsgruppen inte är vald av kongressen och att den nu inte kunde samlas för att besluta om protokollens eventuella utlämnande till utskottet. Detta hindrade dock inte att gruppen och dess förtroenderåd uppträdde som partiets politiska ledning.

Den viktigaste orsaken till partiledningens seger i båda dessa frågor var emellertid ett underförstått hot, att den inte skulle dra sig för att spränga partiet. Detta hot återkom i fråga efter fråga. Och en sprängning ville vänstern undvika. Den höll partiet för vad det i verkligheten var, icke en sluten, fast organisation utan en *rörelse*, som förenade flera organisationer, bland vilka ungdomsförbundet mer och mer blev den socialdemokratiska vänsterns ledande organisation. Vänstern hade nu utan tvivel politiskt inflytande över majoriteten av partiets medlemmar. Partiets ledning ansåg sig själv inte behärska mer än fem partidistrikt, nämligen Skåne, Östergötland, Stockholms län, Örebro och Värmland. Norr därom hade den föga inflytande politiskt bland partiets medlemmar. Branting själv ville dock se tiden an, men flera av hans medarbetare i ledningen hade tappat modet och ville en brytning. Med motiveringen att inte arbeta dem i händerna, företog en del av vänstern reträtter i olika frågor. Detta förklarar varför man inte förde en allvarlig kamp för att erövra partiledningen. Partihögern hotade med partisprängning om Z. Höglund valdes till verkställande utskottet och endast en vänstersocialdemokrat, Gustaf Wahl, kom in. Ett belysande intermezzo inträffade när Fabian Månsson påtalat att ett antal delegater från olika distrikt haft en fraktionskonferens under kongressen. Palmstierna krävde under hot om partisprängning att Fabian Månsson skulle ta tillbaka påståendet, vilket han också mot bättre vetande gjorde och dessutom bad om ursäkt. Sedan gick Palmstierna hem och skrev i sin dagbok: ”... ordnade jag en lunch på Anglais ... med Br(anting) och ett 25-tal trogna bland de lokalt ledande. Vi överenskom att göra slag i saken och ... avgå ... för den händelse vi låg under i voteringen om regeringsansvaret ...”

Regeringsfrågan i nytt läge

Regeringsfrågan hade 1914 kommit i ett nytt läge. Sverige hade inte längre en parlamentarisk regering. Hammarskjölds regering var tillsatt av kungen och storfinansen. Den hade tillkommit och genomdrev sina intentioner under trycket av reaktionära krafter hot. Efter

krigsutbrottet började den hemlighålla sina utrikespolitiska åtgärder till och med för det nytillsatta hemliga utskottet.

En sådan regering måste de demokratiska krafterna vara angelägna att få störtad. I höstvalen blev socialdemokraterna riksdagens största parti. Det ökade i båda valen 1914 med 23 mandat, medan det liberala oppositionspartiet minskade med inte mindre än 43 mandat och undergick en ökande inre upplösning. Det hotade att alldeles falla sönder för de reaktionära kretsarnas förföljelser. Den aktivistiske professor Mittag-Leffler gav offentlighet åt en av kungen spridd grundlös beskyllning, att Staaff och hans försvarsminister Bergström skulle ha stått i tjänst hos den ryska tsarmakten. Det talades om "... landsförrädare, som byggt sitt hus i Lärkstaden för ryska rubler". Staaffs död 1915 anses ha blivit påskyndad av denna smädekampanj.

Som det största oppositionspartiet hade socialdemokraterna hösten 1914 att taga mått och steg för att med folkets stöd hävda åtminstone en parlamentarisk demokrati. Initiativet var deras så mycket mer som de liberala på grund av sin fördärvliga reträtt för de odemokratiska krafterna i början på året låtit dessa triumfera.

Den socialdemokratiska riksdagsgruppens förtroenderåd tog kontakt med de liberala för att erbjuda en förhandlingsplattform. Denna gick i huvudsak ut på en kommunal rösträttsreform, kvinnlig rösträtt och den fyrtigradiga skalans slopande. De övriga punkterna var vagt formulerade. Avsikten var att en regering skulle baseras på ett "gemensamt demokratiskt minimiprogram". Branting fick i förtroenderådets förberedande behandling inte majoritet för ett förslag om att koalitionen skulle arbeta "på ett förstatligande av vissa därtill lämpliga näringsgrenar".

Frågan om regeringens sammansättning ställdes på framtiden. Och man hade god tid. Man ställde nämligen inte frågan om att i den aktuella situationen, då väljarna gett arbetarpartiet ett så stort förtroende, störta den odemokratiskt tillkomna regeringen. Nej, målsättningen för samverkan mellan det socialdemokratiska partiet och de liberala angavs vara att "eventuellt efter världskrigets slut kunna leda till ett övertagande av landets styrelse". Detta var en konsekvens av den proklamerade borgfredspolitikerna.

Vänstern i partiet utgick från att kriget snart skulle vara slut och tog till en början liten befattning med de högeligen dagsaktuella uppgifterna att försvara landets fred och de arbetandes levnadsstandard. Därigenom kom dess ställningstagande i regeringsfrågan att bli rätt abstrakt. Den var emot att socialdemokrater deltog i regeringsblock med de liberala, men den ansåg också en socialdemokratisk regering omöjlig, väl främst för att man var övertygad om att en socialdemokratisk regering, som de förutsatte skulle bli sammansatt av Branting, Palmstierna och deras närmaste män, komme att "driva en liberal politik och därmed upphöra att vara socialdemokrater", som Höglund yttrade såsom oppositionens huvudtalare i diskussionen på nionde partikongressen. "Det naturligaste", sade han, "vore att det bildades en liberal regering. En sådan kunde påräkna stöd från socialdemokratin så länge den för en klart demokratisk reformpolitik." Däremot ville man inte att en sådan regerings politik skulle grundas på ett överenskommet program. Avböjer liberalerna, "återstår inget annat än att låta högerregeringen sitta kvar ... Det kan tänkas vara fördelaktigare med en högerregering trängd av stark vänsteropposition än en vänsterregering trängd av en stark högeropposition", fortsatte Höglund. Följaktligen ställde inte heller den socialdemokratiska vänstern parollen att kämpa för regeringens störtande.

Diskussionen blev långvarig och mycket förvirrad. Partihögerns talare betonade att militärpolitiken inte skulle bli en stötesten eftersom den frågan redan avgjorts i riksdagen. Från

oppositionen anfördes att detta var ett skäl för att inte gå med i ett regeringsblock, eftersom de beslutade rustningarna inte skulle ge tillräckligt utrymme för en acceptabel socialpolitik.

Vad man tog ställning till var i själva verket inte regeringsfrågan utan frågan om samverkan med de liberala. Detta var anledningen till att partihögerns ledare i de förberedande behandlingarna hotat att spränga partiet om oppositionens ståndpunkt bleve antagen, medan Höglund förklarade att oppositionen inte skulle lämna partiet om partistyrelsens förslag antogs. Att kongressen med så stor majoritet som 58 mot 5 till slut gav partistyrelsen fullmakt att fullfölja förhandlingarna med de liberala kan förklaras med detta hot men också med att Herman Lindqvist, Värner Rydén och andra från högerkanten verkligen talade om att störta den sittande regeringen, dock utan att ställa detta som en aktuell uppgift.

Borgfredens följder

1912 började fackföreningsrörelsens medlemsantal åter att stiga efter nedgången under och efter den stora kraftmätningen 1908 till 1910. De fackförbund som var anslutna eller senare anslutit sig till Landsorganisationen hade 1911 cirka 114.000 medlemmar. 1914 hade de 144.000 medlemmar för att öka med 50.000 på två år och sedan med ytterligare 60.000 till 254.000 år 1917.

De första åren efter den stora kraftmätningen förblev de långfristiga avtal, som mestadels träffades 1908, i kraft. Först 1913 skedde en del förnyelser, därav i så viktiga branscher som verkstadsindustrin, pappers- och pappersmasseindustrin, sågverks- och stenindustrierna och flera andra. I byggnadsämnesindustrin drog förhandlingarna ut på tiden och på julafton utfärdade arbetsgivarförbundet lockout framförallt för sitt krav på ett femårigt riksavtal. Efter tre månaders lockout undertecknades ett fyraårigt avtal med 3 öres höjning av timlönen för grovarbetarna och en till två timmars förkortning av arbetsveckan. Småglasindustrins arbetsgivare tilltvingade sig genom lockout ett femårigt avtal med obetydliga förbättringar för arbetarna.

Även de 1913 träffade avtalen var fleråriga och innebar i stort sett prolongering av de gamla villkoren från 1908. Arbetsgivar- na kunde genomdriva dessa uppgörelser, därför att den fackliga ledningen avvärjde öppna konflikter, mest med motiveringen att den fackliga rörelsen ännu inte återvunnit sin styrka. Den svenska industrin hade ännu god ordertillgång och praktiskt taget full sysselsättning, men företagen skrämdes av att vissa tecken på konjunkturavmattning kunde skönjas i Tyskland och Förenta staterna.

Vid världskrigets utbrott inträdde en omedelbar försämring av de arbetandes levnadsstandard i Sverige. Delvis var den framkallad av massinkallelserna och regeringens och storfinansens panikalstrande åtgärder. Affärsbankerna stängdes vid krigsutbrottet under ett par dagar. Fondbörsen hölls stängd till den 2 november. En hel del företag lade helt eller delvis ned driften och kastade ut arbetare. I mitten av augusti beräknades att mellan 35 och 40 tusen blivit arbetslösa och att nära 100.000 arbetare fått inskränkt arbetstid. Ännu de första månaderna av 1915 var mellan 10 och 15 procent av fackförbundens medlemmar arbetslösa.

Men samtidigt började det att uppstå brist på yrkesvana och kvalificerade arbetare. När den värsta paniken lagt sig, började storkapitalets ägare mycket snart att vittra höga spekulationsvinster. Svensk Tidskrift skrev strax efter krigsutbrottet: "Tar vi blott riktigt väl vara på våra möjligheter, så erbjuder åtminstone för närvarande kriget en del mycket goda utsikter." Man skyndade sig exempelvis att femdubbla importen av bomull, så att kajer och gator i Göteborgs hamnområde fylldes av bomullsbalar. Den omedelbart förbjudna exporten av djur och kött släpptes åter fri i september och blev nio gånger större än förut till mycket

höga priser. Framförallt gick den till Tyskland. I april noterades i Berlin på ”fullt feta svin” priser, som var tre gånger högre än vid krigsutbrottet. Trots att den tyska markens kurs sjunkit medförde detta en fördubbling av fläskpriset i Sverige.

Även importpriserna steg abnormt. Redan i februari 1915 var vetepriset i Förenta staterna 70 procent högre än före kriget. Mest steg dock alla importpriser på grund av de höjda fraktsatserna, som i sin tur var en följd av det minerings- och ubåtskrig som Tyskland och England inlett mot sjöfarten. Hundratals svenska sjömäns liv offrades. Sjömännen riskerade livet för en alltfjämt usel lön. De stegrade fraktsatserna gick till redarna med sjöförsvarsminister Broström i spetsen. Rederiernas vinster uppgick 1913 till 9,4 miljoner kronor, 1914 till 7,9, 1915 till 37,2 och 1916 till 81,1 miljoner kronor, sedan de dragit ifrån olika avskrivningar, avsättningar till fonder och annat i oerhört stegrad omfattning. Vid sidan om denna tiodubbling av de redovisade redarvinsterna ter sig metall- och verkstadsindustriernas samt massafabrikernas och sågverkens genomsnittliga fyrdubbling av vinsterna de två första krigsåren något mera blygsam, men är inte mindre belysande för hur den svenska storfinansens regering utnyttjade situationen till fördel för sin egen klass. I ett tal för Gävle handelskammare 1920 fastställde förut citerade ekonom Adolf Ljunggren, att ”kriget har läkt ... många sår som uppstod under freden” och att hos många ”förut utvattnade företag” under kriget uppstått ”icke obetydliga dolda reserver”.

Redan för fjärde kvartalet 1915 rapporterade socialstyrelsen, att ”inom mekaniska verkstadsindustrin torde ... det svåraste hindret för högkonjunkturernas fulla utnyttjande ha bestått i bristen på duglig arbetskraft”.

Arbetarrörelsens ledning hade slagit in på borgfredens väg och underlät att utnyttja situationen. Brantings deklaration från Kisa åtföljdes snart av andra ledargrupper. När regeringen 1914 inrättat den under hela sin tid illa beryktade Statens arbetslöshetskommission och kallat ombud för arbetarnas och arbetsgivarnas huvudorganisationer att ge råd om medel mot arbetslösheten utgav sedermera landssekreteriatet en deklaration, att man nu måste överge ”de öppna konflikternas taktik”. Avtalen skulle inte ändras utan man skulle be om kompensation i form av dyrtidstillägg. Sådana tongångar kunde endast uppmuntra självsvåldet bland företagarna, och av Landsorganisationens 111.000 medlemmar hade under 1915 endast LO 10 eller mindre än en procent börjat få sådana dyrtidstillägg på mellan ett och fem öre i timman. Dessutom hade en fjärdedel av arbetarna mot slutet av året skänkts några tior i engångsanslag.

När Anders Östlind beräknar att hela lönesumman mellan 1913 och 1915 skulle ha stigit med ungefär tio procent, ingår däri dels förbättringarna i avtalet 1913, dels ett betydligt ökat antal arbetare och dels det 1915 starkt ökade uttaget av övertidsarbete i en stor del av industrin. Samtidigt beräknar han att konsumtionen av industrivaror sjunkit 16 procent, av animaliska livsmedel lika mycket och av vegetabiliska livsmedel 2 procent. Fördelningen bevisar en avgjord standardförsämring redan 1915, helst som priserna stigit mest på industrivaror och animaliska livsmedel. ”För löntagarna medförde levnadskostnadsstegringen svåra uppföringar”, konstaterar Östlind.

Denna utveckling accentuerades ytterligare under 1916. Jämfört med 1915 steg levnadskostnaderna med mellan 20 och 25 procent. Östlind beräknar den genomsnittliga lönestegringen per arbetare i stadsnäringarna under 1916 till 12 procent, varav en del berodde på ytterligare ökat övertidsarbete, som förorsakades av bristen på arbetare. På landet var löneläget ännu sämre, vilket illustreras av att många sökte sig till städerna trots att de på landet dock haft lättare att få köpa livsmedel.

I en undersökning för Sågverksförbundet har Bo Gustafsson, som haft tillgång till ett specificerat material från några sågverk åren 1914 och 1918, sammanfattat: "Försiktigt uppskattad synes livsmedelsstandarden kvantitativt betraktad ha sjunkit med 20 å 25 procent i de norrländska sågverksarbetarhushållen under världskriget." Då hade ändå en viss återhämtning av livsmedelsstandarden skett 1918. Den svåraste tiden var 1916 och 1917.

Samtidigt började 1916 en inte obetydlig lyxkonsumtion att göra sig märkbar. Enligt officiella källor ökade efterfrågan på päls, det anges särskilt sälbisam, och beställningarna på dyrare möbler kunde inte täckas. Vidare noterades att "ej så få bostadsbyggnader för burgnare personer uppförts". Jämfört med förkrigstiden hade emellertid hela bostadsbyggandet i städerna minskat med omkring 40 procent. Trots den tilltagande inflyttningen till städerna hade efterfrågan på bostäder gått tillbaka. Den ökade lyxkonsumtionen var dock en svag återspeglning av kapitalägarnas vinster under krigsåren.

Kapitalisternas väldiga vinststegringar hade sin djupaste orsak i reallönesänkningarna och den förlängda arbetstiden. De realiserades genom en hejdlös export till världsmarknadens stigande priser. Från 1915 till 1916 steg exportprisindex med 32 procent medan importprisindex steg med 13 procent. Jämfört med förkrigstiden hade exportpriserna 1916 stigit med mer än 50 procent och exportvolymen med omkring 25 procent. Först i slutet av 1915 blev regeringen tvungen att skaffa sig kontroll över viss livsmedelsexport. Den svenska transitohandeln, framförallt mellan transatlantiska länder och Tyskland, florerade med begränsning endast av den kontroll engelska myndigheter med hjälp av flottan kunde utöva. Även mellan Ryssland och dess allierade drevs handel över Sverige. En stor del av den svenska handelsflottan stod i de krigförandes tjänst och bara detta gav 1915 och 1916 en nettointäkt på nära en halv miljard kronor. Det svenska exportöverskottet gav ungefär lika mycket de åren. För det svenska storkapitalet var det gyllene tider, medan de arbetande lät sig avhållas från att kämpa för sina intressen och kom i svår misär.

Hammarskjöld, för vars fötter de reformistiska ledarna nedlagt vapnen, fick hos folket namnet *Hungersköld*.

Tidsbilder och dokument:

Arbetartåget 1914

Ur Martin Koch: Februaridagarna 1914, 1914, återges ett avsnitt om arbetartåget i Stockholm.

Söndagen den 8 februari: Himlen var molnig och grå, luften var kall och tung av blidvinterns väta. Oroliga vindar foro runt kring alla knutar, kommo flaggorna att smälla och vattnet i hamnen att krusa sig och häva sig och drevo röken från alla stadens skorstenar långt ut i rymden, där den sakta sänkte sig ner igen som en enda sammanvävd slöja av skymmande töcken och dis.

Det såg ut som om allt folket hade övergivit de yttre stadsdelarna, där gatorna lågo ödsligt tomma mellan söndagstysta hus. Men i hjärtat av staden var allt levande liv församlat, en svart och sammanpackad massa av människor trängdes på trottoarerna och mellan dem tågade i täta led en oöverskådlig mängd män och kvinnor. Här och där höjdes ett brusande rop av det tågande folket, då och då hördes trummornas virvlande dunder, trumpeternas smattrande och hornens tunga, brakande låt — det lät som vapenslammer för dem som trängdes bredvid de marscherande, från de täta leden kommo farande toner likt blanka värjstötar. Då kunde det hända, att den kalla, fientliga tystnaden från trottoarens folk spred sig även till dem, som

gingo fram däremellan, och denna tystnad var farlig som stillheten före språnget till kamp, när vapnen blottats. Man hörde inte längre musiken, som försvunnit bakom nästa hörn, man hörde inte ett ord sägas, men trampet trampade tungt och stövlarna slog ekon mot gatans stenar, kanske fladdrade en fana, röd som en eldsflamma, kanske gick ett ordningens hastiga rop från man till man mellan leden, kanske skrattade en ung och kampglad människa i tåget åt något stelfruset hån från dem som stodo i orolig väntan bredvid — men åter höjdes ett rop som liknade sång och sorl av skummande vågor, buret av ett hav i stigande storm, medan en glittrande ljusning glider fram där svartnande skuggor farit undan — och åter hördes trummornas dån och spelet av smattrande mässing där borta. —

Det är arbetarnas tåg, det är arbetaretågets söndag i Stockholm den 8 februari.

Ja, som bruset av ett hav i stigande storm var deras stolta marsch, i led efter led gingo de fram som bölja efter bölja, mörk och tung i samlad styrka. Och som fladdrande skum slungades jubelrop och härskri och den nya kampens signaler mot höjden. Bölja efter bölja — de tycktes resa sig i ändlös följd ur mörknande djup mot nya tiders ljus — bölja efter bölja ur det väldiga, ändlösa havet. Du reste dig, folk, till kamp den dag du hörde stormen komma — och dårarna stå där och le: varför reser sig havet? Varför dånar det ur djupet? Varför brusa de fattiga människornas rop mot blygråa, tunga skyar? — Du reste dig, folk, ur sorgsen ro och aldrig stillad längtan, ditt sorl fick vingar och vinande steg dess flykt, med gammal vredes styrka klang ditt ord ånyo om obunden viljas makt. Ty stormen ville binda dig och piska dig och driva dig splittrad som vattenrök över bränningarnas stenar mot strandens hållar och berg. Du reste dig folk, till samlad kamp, och så är du starkare än stormen! Inte sönderpiskad till rök och skum skall du brytas och förödas mot farliga grund, men som en enda hejdlös våg skall du översvalla de lömska blindskär, som ligga i din väg, och du skall bryta ner dem och smula dem sönder till grus och skölja dem undan. Som en segervinnare, ja som mer än segervinnare skall du möta så de nya dagarnas solljus, medan böljorna ännu häva sig tungt efter stormen och yra kaskader kasta sig i glittrande glans mot höjden, en lysande morgon till mötes. — Res dig, res dig, folk! Starkare är du än du ännu har visat, högre kan du nå än du ännu har anat! Våldigare än någonsin förr må du slunga dig nu mot dårarnas vallar av is, där inga stenar funnits att hindra dig! Man har ljugit dig full med smickrande lögnar, man har sagt dig, att nya bojar måste du bära endast för din egen frihets och självständighets skull. Men dina ärliga försvarare drev man bort, och det är falska händer, som nu söka att binda dig. Res dig folk! Res dig till kamp för din frihet!

Det var bister tystnad och svartnande ögon och sammanbitna munnar, det var jämna steg och tunga steg och hotfullt tramp i takt, när de skuldra vid skuldra, en tätad, oöverskådlig massa, svängde upp ur Drottninggatans kyliga skugga genom Fredsgatans blänkande fönsterrader mellan brokiga virrvarr av skyltar, ut över torget, där vindarna från Strömmen kommo farande till mötes, fram över Norrbro, fram mot slottet, som höjde sig stolt och förnämt över Lejonbackens murar. Där uppe kunde man se dem komma, skulle de aldrig ta slut? I en timme snart har denna flod av tungt trampande människor vället fram över bron — ännu syns intet slut. I två timmar har tåget dragit fram — i tre timmar — men i Herrans namn, hur många sådana människor finns det, ännu syns ju intet slut? — Klockan två på eftermiddagen kommo de första. Det gick en solgul ljusning genom himmelens järngrå skyar, en leende dager spreds över alla de svarta människomassorna — och dagen förgick till skymning och mörker. Innan de sista leden gått förbi, var klockan närmare sex. Otaliga fanor, röda som eldsflammar och röda som blod, hade höjts än högre på seniga armar, när massorna gingo mot slottet, ur de gamla slitna dukarnas veck hade blixtrat fram några ord av strålände guld, när vinden låtit

dem fladdra med muntra små smällar. Och starkast av alla strålade ordet Frihet. Det gav sin underbara makt åt kampsignaler, som oavslåligt slungades ur folkdjupet upp mot slottets höga, mörka fönsterrader:

— Leve republiken!

Här var inte en samling uppskrämda halvherrar, som läto sin talan föras av vilt främmande och okända män, vilkas enda verkliga rätt att tala på allas vägnar grundade sig därpå, att de arrangerat en effektfull teaterscen. Här hade spontant stigit upp en människovåg ur folkets djup för att bryta ner de dammar, som byggdes med slug och beräknande konst av dem som ville hålla folket inneslängt och bundet. Och där nere mellan kanslihusets pelare framfördes till den ansvariga regeringen arbetarmassornas vilja av deras egna, välkända, under många strider prövade män. Att denna vilja bars upp av de många, det vittnade 50.000 vittnen, som för den skull tågade förbi den lilla gruppen av statsråd. Det vittnade de många blickar av oro, som riktades mot de ansvarige männen: skulle de falla undan för konungamaktens krav att ensam få regera efter sin egen vilja? — Det vittnade den högreste arbetsmannen, som steg fram ur ledet och tillropade statsministern en flärdfri maning utan krus och granna fraser:

— Rak i ryggen, ers excellens!

Det vittnade slutligen de många unga män och kvinnor, som arm i arm tågade förbi, med sång i led efter led. De ville nog mer än passivt motstånd, dessa unga! Deras tankar gingo djärvare och längre — men inte kläddes de i ord, som sluddrades och dreglades fram över spritstinkande läppar, det må vara ensamt överklasspöbelns fasoner, när de hylla sin konung! Nej, arbetareungdomen har lärt sig behärsningen, de ordnade tankarnas och den tyglade viljans styrka. Den har lärt sig att bruka sin andes vapen rätt och att inte i yrsel hugga och slå omkring sig i tomma luften. Därav dess stolta kärva myndighet — därav dess kyliga lugn i farans ögonblick — och därav, av elden som brinner vaksamt vårdad i deras hjärtan, de klara blickarnas ljus, hänförelsens underbara, vittnande glans över deras ansikten.

Manifest till Sveriges folk

Detta är det manifest Socialdemokratiska partiets nionde kongress antog i augusti 1914, innan den åtskildes för att åter sammanträda i november samma år.

Sveriges Socialdemokratiska arbetareparti, samlat till sin nionde kongress i den ödesdigra stund, då Europa står i brand, förenar sin flammande protest med klassbrödernas världen runt.

Katastrofen är över oss.

Den är förberedd av mäktiga kretsars ekonomiska vinstintressen. Den är påskyndad genom militarismens allt mer olidliga tryck över folken. Den är framdriven både av otämda nationalistiska stämningar och av verkliga nationella rättskränkningar, äldre och nyare. Den är nu till sist bragt till utbrott genom hänsynslös och brutal stormaktspolitik i några få makt-havares händer.

Ett nationalistiskt illdåd tände branden nere i sydost. Ett annat nationalistiskt illdåd tystade fredens mäktigaste stämma i vår världsdel, ett dystert varsel om den brutalitetens epok, som vi nu genomlever. Mäktiga, varandra korsande kapitalistiska intressen hade skapat en tilltagande spänning, som redan flera gånger ställt oss inför världskrigets avgrund. Makternas kapp-rustande hade år efter år hopat nytt bränsle till världsbranden. Nu är katastrofen över oss, medan världen ännu genljuder av regeringarnas fredsförsäkringar.

Tungt, förkrossande tungt, skall ansvaret drabba dem i de skilda stormaktslägren, som icke

skytt den oerhörda förbrytelsen att kallblodigt släppa lös krigsfurien över folken, vilka överallt vilja freden.

I dessa blodiga dagar beseglades definitivt domen över kapprustningarnas system, dessa rustningar som alltid hettes skola betrygga freden, dessa rustningar mot vilka socialdemokratin ensamt i alla länder alltid och konsekvent protesterat. Har icke Europa rustat, rustat, så att folken dignar under sina i o miljarders börda! Men var är nu Europas trygghet? Kapprustandet har ju blott kunnat åstadkomma, att offren för krigets furie blir tallösa och hela civilisationen skakas i sina grundvalar som aldrig förr.

Men efter katastrofen stundar en räkningsdag. Den internationella socialdemokratis fredsmakt, ännu tyvärr ej tillräckligt stark att kunna hindra förbrytelsen mot folken, skall när krigsyran är över oemotståndligt växa. Världskrigets fruktansvärda verklighet skall väcka nya massor till klar insikt om att trygghet för nationerna aldrig vinnes på militarismens vägar. Sålunda skall, det är den förtröstan som lyser i stundens tunga mörker, vad i dag ter sig som den nutida militarismens största triumf, också bli dess sista.

Det ödesdigra allvaret ute i världen ringes med mobiliseringsklockornas ljud över allt Sveriges land. Dock kan vi hoppas, att världskrigets allra tyngsta offer icke behöver bäras av Sveriges folk, ty Sverige ligger dock avsevärt på sidan om den farligaste skottlinjen. Offren blir sannerligen tunga nog ändå. Hårda ekonomiska konsekvenser har världskriget redan här medfört. Än hårdare kanske stundar under den närmaste tiden. Sveriges samfärdsel med andra stater är i det väsentligaste avskuren. En allmän stockning har inträtt inom det ekonomiska livet. Mobiliseringen rycker bort massor av familjefäder från det arbete som givit bröd åt hemmen. Fabrikerna stängs, rörelsen avtynar, arbetslösheten stiger med ens över hela landet fram inför oss i hotande utsträckning.

Det socialdemokratiska arbetarepartiet, som tillfullo inser att oundvikliga bördor måste bäras, uttalar inför denna situation sin allvarliga maning till regeringen att alltid noga beakta att inga andra offer utkrävs än de för landets trygghet oundgängligen nödvändiga samt riktar till statsmakterna en trängande vädjan att först och främst genom tillräckligt understöd skydda de mobiliserades familjer från nöden samt därjämte tillse vilka åtgärder som kan vidtas till hjälp för arbetslöshetens offer.

I denna prövande tid hade man haft rätt att vänta, att stundens allvar lagt en dämpare åtminstone på den hänsynslösaste profithungern. Icke desto mindre ser man att priserna på en mängd nödvändighetsvaror våldsamt pressas i höjden. Vinsthungriga mellanhänder och spekulanter aktar icke för rov att skapa en konstlad dyrtid, som betyder svält för tusentals familjer. Landets regering har uttryckligen förklarat, att ingen som helst fara för livsmedelsbrist föreligger. Därför är det regeringens ofrånkomliga skyldighet att vidtaga sådana åtgärder, som effektivt förhindrar den skamliga plundring, för vilken Sveriges fattigaste folklager nu mångenstädes är utsatt.

En obrottslig neutralitet gentemot främmande stater har alla landets regeringar, vänster som höger, städse förklarat vara ledstjärnan för vår utrikespolitik. I denna stund ser vi klarare än någonsin i vilken avgrund vårt land skulle ha störtats, om de ansvariga statsmännen låtit sig ryckas med av enstaka stämmors vettvilliga agitation att knyta Sverige fast med allians vid en viss stormaktsgrupp.

Varje tanke på att Sverige skulle lämna sin fullt opartiska neutralitet för anslutning till den ena eller andra koalitionen vore för landets trygghet så farlig, så ödesdigert att den måste med all makt visas tillbaka. Det socialdemokratiska arbetarepartiet anser sig ha fullt skäl att antaga, att

den nuvarande regeringen skall utan ett ögonblicks tvekan vidhålla sin tillkännagivna ståndpunkt att söka till det yttersta bevara Sveriges neutralitet. Regeringen kan vara förvissad om att den vid denna strävan har bakom sig stödet av ett enigt folk.

Under dagens bekymmer för vår neutralitets värn får dock den svenska arbetareklassen icke ett ögonblick glömma sina förpliktelser som ett demokratins och de sociala reformernas parti. Med klara hjärnor och kallt blod måste den oavslåttligt fortsätta sitt uppbyggande arbete i den fredliga utvecklingens tjänst.

Ingen av händelserna uppjagad panik får förhindra Sveriges arbetande folk att under den stundande valrörelsen energiskt slå vakt kring den socialdemokratiska reformpolitiken. Må vi se till att ingen nationalistisk och militaristisk flodvåg går förhärjande fram över vårt land! De val, som kommer att förrättas, kanske mitt under det kanonerna spelar ute på de europeiska slagfälten och haven, blir dock grundläggande för årtals framtida svensk socialpolitik. När de hotande mörka stormmolnen efter längre eller kortare tid dragit förbi, måste arbetet på det svenska folkets höjande i materiellt och andligt välstånd tas upp med fördubblad kraft i enlighet med folkets behov och socialdemokratiska riktlinjer.

Inte ens i dessa dagar får därför socialdemokratins agitation mattas. I den mån vi söker vinna en starkare anslutning för de socialdemokratiska idéerna vid de förestående valen gör vi också vad på oss ankommer för att folkfrihetens, förbrödringens och fredens tid skall komma oss närmare.

Kongressen uttalar till sist sin förvissning, att den svenska arbetareklassen även i dessa prövande stunder skall visa, att den icke låter sig jagas bort från sina strävanden och ideal. De hör dock framtiden till. Och allt under det vår svenska arbetareklass i en mörk och hotande nutid ger sin tunga gärd för att hindra världsbrandens utbredning över även vårt folk, ser den oförskräckt framåt, fram mot den tid, som komma skall trots allt, den tid då arbetarnas världsförbund definitivt betryggar världsfreden.

11. Kampen för Sveriges fred under första världskriget

När världskriget utbröt led Andra internationalen sammanbrott.

Just i augusti 1914 skulle den ha hållit kongress i Wien för att ännu tydligare fixera de kampåtgärder mot kriget, som de föregående kongresserna i Stuttgart, Köpenhamn och Basel behandlat och beslutat om.

Andra internationalens sammanbrott bestod inte blott i att dess partier avbröt förbindelserna med varandra och att dess byrå i Bryssel upplöstes, sedan Tyskland i krigets allra första skede ockuperat Belgien. Denna formalistiska ståndpunkt förfäktades av de opportunistiska ledargrupperna i den internationella rörelsen.

Denna uppfattning låg till grund för holländaren Troelstras försök att tillsammans med Stauning och Branting få Andra internationalens byrå återupprättad i Haag. En konferens med denna uppgift hölls mellan de holländska och skandinaviska socialdemokratiska partiledningarna i Köpenhamn under januari 1915. Beslut i den riktningen fattades, men kunde inte förverkligas. Inte ens de neutrala ländernas partier kunde enas. De schweiziska och italienska partiledningarna genomförde en liknande konferens i Lugano, vilken också blev utan resultat. Likaså misslyckades totalt ett amerikanskt initiativ att sammankalla en internationell socialistisk konferens i Washington.

Lenin ansåg att Andra internationalens sammanbrott var politiskt och att det inte kunde botas

med organisatoriska eller administrativa åtgärder. Med Internationalens sammanbrott förstås ”det upprörande förräderi flertalet officiella socialdemokratiska partier begått mot sin uppfattning och mot de högtidliga förklaringarna på kongresserna i Stuttgart och Basel”, skrev han.

De socialdemokratiska partiernas opportunistiska ledare i de krigförande länderna vägrade att sammanträffa med representanter för partier från den andra sidan i det imperialistiska kriget. De tyska, österrikiska, engelska och franska partiernas ledningar hade ingått borgfred med sina respektive länders kapitalistiska makthavare. De hade röstat för de begärda krigsbevillningarna och trätt i krigsregeringarnas tjänst. Andra internationalen hade blivit ”ett stinkande lik”, sade Rosa Luxemburg.

Agenter åt den tyska imperialismen

Alldeles i början av världskriget kom den ledande tyske socialdemokratiska riksdagsmannen Albert Südekum till Sverige på den tyska regeringens uppdrag. Han sammanträffade med flera ledande svenska socialdemokrater och fick skriva i Social-Demokraten att ”Tyskland nu måste segra eller gå under”. Därför ville han beveka svensk opinion att hysa förståelse för det tyska överfallet på Belgien, vilket Branting fördömt i en kommentar.

Südekums mission i Sverige misslyckades i så måtto att han inte förmådde att påverka själva arbetarrörelsen. Detta var för hans uppdragsgivare en svår misräkning eftersom de olika riktningarna inom socialdemokratin i Sverige ända fram till världskriget för det mesta sökte förebilder i den tyska. De ledande reformistiska kretsarna följde efter sina tyska motsvarigheter i deras utveckling. Revisionismen hade anammats. Den utländska teoretiska och politiska litteratur som studerats var i huvudsak tysk. För högern i partiet var Bernstein lärofadern, och många av vänstern hyllade Kautsky i stora stycken.

Endast ett fåtal av dem, som gått i de tyska socialdemokraternas skola, lyckades Südekum påverka. Främst var det Otto Järte, som åren 1906 till 1908 varit Social-Demokraternas korrespondent i Berlin, och A. C. Lindblad i Ny Tid. Så mycket större framgång hade Südekum emellertid bland de borgerliga element, som Palmstierna lyckats smussla in i partiet, utom Steffen bland andra hans tidigare medarbetare i Stadsförbundet Yngve Larsson och Helge Lindholm.

Efter Südekums ytterligare kontakter med dem 1915 upptog de samarbete med de kända borgerliga aktivisterna Rudolf Kjellén, Adrian Molin, Leon Ljunglund och andra. På deras uppdrag var Steffen i Berlin och hade hemliga överläggningar med vederbörliga tyska myndigheter. W. M. Carlgren noterar i ”Neutralitet oder Allianz” att den tyske rikskanslern Bethmann-Hollweg ägnade mera tid och uppmärksamhet åt Steffen än till och med åt statsminister Hammarskjöld vid dennes besök.

Samarbetet resulterade i utgivningen av en anonym tyskaktivistisk bok på sommaren 1915: ”Sveriges utrikespolitik i världskrigets belysning”. I den ställdes parollen om ”en modig uppslutning på Tysklands sida”. Ryssland framställdes som arvfienden, den enda faran för Sverige, och ryssarna som en lägre ras, mot vilken germanerna måste resa sig. Redan här hade man formulerat devisen ”Finlands sak är Sveriges sak”. Den enhetliga svenska folkopinionen för fred och neutralitet begabbades och bespottades. • . den svenska nationen”, skrev de, ”har hittills kunnat komma till relativ enighet endast på en enda punkt, om det rent negativa att ingenting företaga ... det svenska folket vet inte vad det vill, och därför vill det ingenting — annat än freden”. Den fredliga uppgörelsen med Norge 1905 framställdes som ”en svaghet i det förflutna”, vilken Sverige nu måste ”göra bot för” genom att erövra hegemoni över de

nordiska länderna.

Steffen, Järte och Larsson vägrade först att ge besked om sin delaktighet i denna brottsliga verksamhet. Sedan den dock blivit klart fastställd, inledde Stormklockan och vänstern i partiet en energisk kampanj mot dem, och Stockholms arbetarkommun beslöt på ett medlemsmöte, efter inlägg av Fredrik Ström, C. N. Carleson, Erik Hedén och Karl Kilbom, alla vänster-socialdemokrater, att kräva deras uteslutning. Efter en utredning beslöt partistyrelsen i oktober 1915 att utesluta dem ur partiet. Palmstierna och Nils Persson i Malmö uppträdde synnerligen skarpt emot förslaget, och den senare hotade att lämna partiet. Särskilt indignerat angrep de Branting, som anslutit sig till uteslutningskravet. Palmstierna skriver, att Branting fruktade en extra partikongress, som det fanns tillräckligt stark opinion i partiet att stadgemässigt genomdriva om partistyrelsen inte själv genomförde aktivisternas uteslutning ur partiet. Emot uteslutning röstade även Harald Akerberg och Ivar Neuman, varjämte Herman Lindqvist, som inte deltagit i voteringen, förklarade till protokollet att han inte biträdde uteslutningskravet. För uteslutningarna röstade 18 ledamöter.

Det fanns ytterligare en anledning till att Branting stödde uteslutningskravet. Redan på ett tidigt stadium av kriget blev han utpräglad ententevän. Han uttryckte av den anledningen sitt bifall till att Karl Liebknecht röstat mot krigsbeviljningarna och att 1916 ännu flera tyska socialdemokrater underlätit att rösta för dem. Men samtidigt stödde han oreserverat de socialdemokratiska ledare i Frankrike och England som röstade för krigsanslagen till den franska och engelska imperialismens regeringar.

Den i aktivistboken företrädde linjen var helt och hållet synkroniserad med den tyska utrikespolitiken just då.

Förut under 1915 hade den tyska regeringen med svensk och dansk medverkan sökt uppnå en separatfred med Ryssland. När utsikterna för en sådan definitivt skingrades på hösten 1915 övergick den tyska regeringen till att söka dra med Sverige i kriget, enkannerligen mot Ryssland. Berlin lockade ånyo med att ge Åland till Sverige och upprätta ett "självständigt" Finland anslutet till ett Norden, över vilket tyskarna skulle ge Sverige hegemonin. Diskussionen gick närmast om hur man skulle kunna finna en motivering för Sverige att ingripa i Finland, d. y. s. hur man skulle kunna betvinga det svenska folkets motstånd inför ett sådant krig. Det ansågs nödvändigt att aktivistiska element i Finland själva började med ett "uppror" mot Ryssland. Sådana togs till Tyskland för militär utbildning, sedan det befunnits rådligt att inte företaga en sådan i Sverige. De bildade den beryktade jägarbataljonen.

Men det var inte en sådan "självständighet", d. v. s. ett nytt beroende under andra makter, som Finlands arbetande folk ville. En stark protest mot dessa planer blev också riksdagsvalet 1916 i Finland, där för första gången i världen ett arbetarparti fick majoritet i ett kapitalistiskt lands parlament. Det fick 103 mandat av de 200. Denna valseger var en följd av att Finlands arbetare och fattiga landsbygdsbefolkning var ute i en mycket aktiv kamp med otaliga aktioner mot kris- och hungerpolitiken.

Viktiga underrättelser från Ryssland

Redan i första numret efter världskrigets utbrott avslöjar Stormklockan i en av Ilöglunds bästa artiklar dess orsaker i det kapitalistiska samhällsskicket.

I de första numren nöjer tidningen sig med att notera att borgfredsförklaringen från Kisa är "åtskilligt omstridd" i arbetarrörelsen. Men vänstern tar inga allvarliga steg för att bryta borgfreden på lönernas och de sociala rättigheternas område. Däremot bekämpar den med all

skärpa de rustningsanslag, som nu hastigt genomföres i riksdagen med de liberalas stöd och med högersocialdemokratisk uppmuntran. Med undran och protest iakttar man utvecklingen i den internationella socialdemokratin och dess ledares stöd åt krigsbevillningarna i Tyskland och andra länder.

I september 1914 lyser på en av Stormklockans förstasidor orden ”Leve den ryska socialdemokratin!”. Den bolsjevikiska dumagruppen hyllas för att den inte röstat för krigsbudgeten och bedriver en intensiv verksamhet ute bland massorna. Som bekant blev gruppen sedan deporterad till Sibirien. Stormklockan jämför deras uppträdande med den tyska socialdemokratiska riksdagsgruppens, som med undantag av Karl Liebknecht hade röstat för krigsanslagen.

Stormklockan fick nu möjlighet att ge exempel på revolutionär kamp mot krig och militarism från andra länder och var angelägen att dra lärdomar av den.

Alexandra Kollontaj, rysk revolutionär, som levde i Sverige tillsammans med sin make Sjljapnikov, var en framstående publicist. Hon hade åren 1912 till 1914 talat inför arbetarmöten på många platser i Sverige och blivit väl känd och omtyckt i hela vårt land. Strax efter krigsutbrottet blev hon utvisad ur landet för att hon medarbetat i en antimilitaristisk tillfällighetstidning och måste ta sin tillflykt till våra skandinaviska grannländer. Mot denna utvisning antogs en mängd protester i vårt land. Nionde partikongressens allra första beslut i november 1914 var att uttala en bestämd och skarp protest mot utvisningen, och detta blev ett av kongressens mycket få enhälliga beslut. Både Branting och Höglund protesterade mot hennes utvisning under riksdagens remissdebatt i januari 1915.

Den enda socialdemokrati utanför de nordiska länderna, som hörsammat det svenska partiets inbjudan att sända gäster till nionde partikongressen, var Rysslands. De ”ryska organisationer, vilka ledes av Plechanov, Axelrod och Trotskij”, som det anges i protokollet, jämte några nationella förbund, var representerade genom Larin, som höll ett kort tal uteslutande om en oviss framtid för att slippa tala om den förhandenvarande situationen.

Mycket aktuell var däremot centralkommitténs, d. v. s. bolsjevikernas hälsning, som framfördes av Sjljapnikov, känd under namnet Bjelenin som bolsjevikernas representant i Sverige. I hälsningen, som utarbetats efter anvisningar av Lenin, ges en realistisk bild av de senaste årens ökande kamprörelse bland Rysslands arbetare. Den skildrar hur arbetarna strejkade på mobiliseringsdagen och väntade på gensvar från väster. ”Vi antog att vi där skulle finna stöd och få höra en väldig maning till strid mot bourgeoisins djävulska sammansvärjning. Men den hårda verkligheten bragte oss något helt annat. Regeringspressen och de borgerliga tidningarna samt från utlandet återvändande landsmän lät oss veta om förräderiet av ledarna för den stora tyska socialdemokratin och därefter även av många andra ...” Efter att ha gett exempel på hur kampen mot kriget dock fortsatte i Ryssland framhölls i hälsningen: ”Vårt partis ledning och dess huvudorgan Sotsialdemokrat uppträder mot den internationella opportunismen och uppmanar alla proletariats revolutionära element i alla länder till denna kamp för världsproletariatets intressegemenskaps skull.”

Först sent följande dag sedan ett flertal ombud avlägsnat sig tog Branting till orda för att föreslå kongressen att ”enhälligt och utan diskussion” uttala ett beklagande av de ord, som berörde den tyska socialdemokratin i de ryska bolsjevikernas hälsning. Partihögerns kuppertade försök lyckades dock inte helt. Winberg och Höglund, den senare anmärkte att samma uppfattning som bolsjevikernas råder även inom vårt parti, yrkade att kongressen inte skulle göra något uttalande, varefter Brantings förslag endast fick 54 röster mot 50 för avslag.

Underrättelserna från Ryssland var av stor betydelse för kampen om bevarandet av Sveriges fred och neutralitet. Kata Dalström och övriga revolutionära agitatorer i den svenska arbetarrörelsen sade sig däri höra en röst från framtidens Ryssland, med vilket Sveriges folk skulle komma att leva i goda grannskapsförhållanden.

Partivänstern gick energiskt till kamp för att bevara vårt lands fred. På en *skandinavisk ungdomskonferens* i samband med förbundskongressen de sista dagarna av 1914 antogs en maning till den skandinaviska arbetarungdomen att vara på sin vakt för freden. Det gäller att hålla våra länder utanför kriget och för den skull bekämpa kapitalismen, militarismen och nationalismen, framhölls det.

Ingen i ungdomsrörelsen lät sig nedslås av att detta i Social-Demokraten övermaga kvalificerades som "sällsynt nonsens". Tvärtom upptogs frågan om olika åtgärder och framträdanden konkret.

Sommaren 1915 genomförde ungdomsförbundet omkring 1000 offentliga möten med över 100.000 deltagare. Fredskampen var det genomgående temat.

I slutet av juni 1915 deltog ungdomsförbundets ledning och en del av partivänstern i Allmänna svenska fredskongressen i Varberg. Även om denna i sina beslut och uttalanden var pacifistisk och inte betonade arbetarrörelsens särskilda roll och uppgift i fredskampen utan mera byggde på de neutrala länderna som enheter, fick den dock en viss betydelse. En deputation från kongressen uppvaktade de skandinaviska regeringarna. Hammarskjöld tog tillfället i akt att varna för fredsopinionen. Han sade sig se en fara i att man "på vissa håll får den övertygelsen att Sverige vill fred under alla förhållanden och därför kan utan egentlig risk behandlas hur som helst". Detta uttalande ökade oron i landet, helst som man ansåg att det skulle stimulera aktivisterna. Strax efteråt utkom också deras bok "Sveriges utrikespolitik i världskrigets belysning".

Ökat krigshot för Sverige

Mot slutet av år 1915 framträdde nya alarmerande tecken på att faran för Sveriges indragande i kriget ökade. Det blev bekant, att det svenska utrikesdepartementet befordrade statstelegram i chiffer från tyska utrikesministeriet till dess beskickningar på andra sidan Atlanten. Ryska statstelegram som enligt ett gammalt avtal passerade de nordiska ledningarna, överlämnades av de svenska myndigheterna i dechiffrerat skick till tyskarna. Kungen och regeringen hade sökt avhålla Italien från att ta ställning på ententens sida. Detta och mycket annat, som ingick i en gentemot Tyskland "välvillig neutralitet", blev allt mer känt. När så de av England föreslagna svensk-brittiska förhandlingarna körde fast i London, därför att Hammarskjöld tagit med några av sina mest protyska medarbetare i delegationen, och England skärpte restriktionerna mot den svenska importen över haven, ökade oron ytterligare. Det senare utnyttjades av aktivisterna för att skärpa kraven på svenskt repressaliekrig mot England och framförallt dess allierade Ryssland.

Situationen blev inte bättre av att statsministern vid Svenska Amerikalinjens start med s/s Stockholm i Göteborg blottade vad alla initierade visste, nämligen att regeringen var oenig och opålitlig i sin utrikespolitik. "I en kritisk situation är ännu mer än eljest enhetlig ledning av nöden. En sådan enhetlighet får inte saknas inom en ministär", sade han. Talet riktade sig i detta stycke mot utrikesminister Wallenberg, som när det blev uppenbart, att Tyskland inte skulle vinna en snabb och lättvindig seger, ville driva en mindre protysk utrikespolitik än statsministern. Som huvudman i sitt finanshus var han nämligen intresserad av att utveckla förbindelserna med brittiska samväldet och han vädrade dessutom en väldig marknad i

Ryssland. Bland annat har i flera memoarer intygats, att han inte trodde på någon krigsfara för Sverige från Rysslands sida. Wallenbergs inställning utnyttjades av den socialdemokratiska högern till försvar för borgfredspolitiken. Efter Hammarskjölds tal i Göteborg höjdes röster för att det blivit än viktigare att stödja Wallenberg.

I det nämnda talet uppträdde Hammarskjöld samtidigt hotfullt mot dem, som vill ”etablera en stat i staten, kanske rent av under främmande ledning”, och sade att regeringen förfogade över medel ”tillräckligt verksamma även mot dylika företags upphovsmän och tillskyndare”. De som till äventyrs hyste illusionen att Hammarskjöld med detta ville varna aktivisterna blev snart dragna ur sin villfarelse.

Zimmerwaldkonferensen och ungdomsförbundet

Efter Andra internationalens sammanbrott saknades inte försök att samla resterna. Efter den misslyckade holländsk-skandinaviska konferensen i Köpenhamn företog Branting resor till Berlin, Paris och London, men även de blev utan resultat. Det var omöjligt att sammanföra representanter för de tyska, franska och engelska socialdemokratiska partierna.

Vänsterriktningen i Internationalen hade bättre förutsättningar. Strax efter krigsutbrottet föreslog de ryska bolsjevikernas utländska kvinnokommitté att en *internationell socialistisk kvinnokonferens* skulle hållas. Sekreteraren för Internationella socialistiska kvinnokommittén Clara Zetkin stödde förslaget och konferensen blev inkallad till Bern i mars 1915, varvid delegater från båda krigslägrens länder deltog. Den var emellertid inte redo att bryta med sina partiledningars ståndpunkter, än mindre fördöma dem. Nadezjda Krupskaja, Lenins hustru, tillhörde de ryska bolsjevikernas delegation. Den föreslog förgäves, att konferensen skulle fördöma borgfredspolitiken och ställa parollen om det imperialistiska krigets förvandling till inbördeskrig.

I slutet av samma månad hölls även *de socialistiska ungdomsförbundens konferens* i Bern, där de svenska och norska ungdomsförbunden var representerade genom Eugene Olaussen från Norge. Inte heller den var beredd att fördöma det svek, som begåtts mot Internationalens beslut i frågan om kampen mot kriget, och bryta med fansvikarna.

Nu började förberedelserna för en internationell socialistisk manifestation mot kriget. Schweiziska, ryska, polska och italienska socialdemokrater träffades i Bern under juli 1915 och beslöt inkalla en konferens under september i Zimmerwald. Genom Kollontay tog Lenin initiativ för att få med det svenska ungdomsförbundets ledare Z. Höglund på konferensen. I förväg gjordes denne bekant med de ryska bolsjevikernas plattform, d. v. s. 1) absolut fördömande av socialchauvinisterna och opportunisterna, 2) ett revolutionärt aktionsprogram (om man säger inbördeskrig eller revolutionära massaktioner är inte så viktigt), emot parollen fosterlandets försvar o. s. v.”. Som *socialchauvinister* betecknades de socialdemokrater som stödde sina imperialistiska regeringars krig, bland annat genom att rösta för krigsbevillningarna. Utom Höglund reste som delegater för de svenska och norska ungdomsförbunden även Nerman till Zimmerwald.

I Zimmerwald samlades från 11 länder 38 delegater av skiftande meningsriktningar. Från Ryssland var inte endast partiets centralkommitté, d. v. s. bolsjevikerna, utan också mensjevikerna och socialistrevolutionärer företrädade. De tre polska socialistiska partierna hade liksom det italienska sänt ombud. Tysken Ledebour tillhörde Kautskys riktning, medan Karl Liebknecht var mobiliserad och Rosa Luxemburg fängslad.

I Zimmerwald anslöt sig den svensk-norska delegationen till den ryska revolutionära linjen.

Tillsammans med Lenin, den polske delegaten Radek och den lettiske Winter föreslog Höglund och Nerman en resolution, som avgjort skilde sig från det sedan antagna manifestet. I resolutionsförslaget gavs revolutionära perspektiv för fredskampen. Imperialismen kan endast övervinnas genom en socialistisk omgestaltning av utvecklade kapitalistiska länder, och för detta är tiden mogen. Flertalet socialdemokratiska ledares svek blottades, och en skoningslös kamp mot dem framhölls vara den allra första förutsättningen för att man skall kunna uppbåda proletariatet och återupprätta Internationalen. Kampen för sociala reformer måste inriktas mot kapitalismens grundvalar. Man måste lämna krigsregeringarna och gå emot krigsbevillningarna samt på allt sätt avslöja krigets antisocialistiska karaktär. Det manades till kamp mot socialchauvinismen, massaktioner mot krigets följder, propaganda för internationell solidaritet i skyttegravarna och ekonomiska strejker som om möjligt övergår i politiska. Parollen är: Inte borgfred mellan klasserna utan borgkrig!

För att kunna uppnå enighet om det manifest, som sedan antogs, drogs dock detta resolutionsförslag tillbaka med en av Lenin, Höglund och andra förslagsställare undertecknad förklaring, i vilken det framhålls, att manifestet saknar en karaktäristik av den opportunist, som bär skulden till Andra internationalens sammanbrott, och av de olika kampmedlen mot kriget. ”Vi röstar dock för manifestet, för att vi i detta ser en uppmaning till kamp ...”, hette det i förklaringen.

I officiella och i de svenska delegaternas egna referat från konferensen omnämnes förekomsten av Lenins, Höglunds med fleras resolutionsförslag mycket kort. I stället försöker man få ut så mycket som möjligt av Zimmerwaldmanifestet. I sitt referat räknar Höglund fördömandet av borgfredspolitikerna och krigskreditbeviljandet som dess viktigaste punkt.

Ungdomsförbundets ledning tar initiativ

I samband med den ökade faran för Sveriges indragande i kriget i slutet av 1915 vände sig ungdomsförbundets verkställande utskott till partistyrelsen med ett förslag att utlysa ”*en allmän svensk arbetarkongress*, eventuellt utvidgad till en folkriksdag, i syfte att organisera en kraftigast möjliga påtryckning för freden”. För att överlägga om detta begärdes ett gemensamt sammanträde med partiets verkställande utskott och landssekreterariatet. Detta sammanträde kom också till stånd i november och det beslöt att ge partiets verkställande utskott i uppdrag, att ”då fara anses vara å färde” inkalla riksdagsgruppen och samtidigt därmed partistyrelsen, ungdomsförbundets centralstyrelse och Landsorganisationens representantskap.

Tecknen på en skärpning i Sveriges situation blev allt tydligare. Vid riksdagens öppnande i januari 1916 hade för första gången ur trontalet uteslutits den vanliga meningen om att Sveriges förhållande till främmande makter är gott. Utrikespolitiken blev sådan, att Hammarskjöld fick föra den själv till stora delar, sedan till och med utrikesminister Wallenberg vägrat följa honom och hans anhängare i regeringen. I remissdebatten yttrade statsministern att ”... vi räknar med eventualiteter då för Sveriges skull trots alla våra bemödanden fredens bevarande icke längre är möjligt”. ”Aktivismen tycks vara på marsch ända in i regeringen”, skrev Höglund. Högers andrakammarledare Lindman slog an klara aktivistoner: ”Neutralitetspolitiken får icke vara ett intresselöst insomnande.” Verkligheten bakom orden var ännu mera farofyllt, men de var nog för att djupt oroa folket. Farhågorna stärktes ytterligare av en markant ökning av inkallelserna till militärtjänst. Ett stort möte med soldater i Boden skrev till statsministern och protesterade mot de stora inkallelserna, vilka betecknades som ”den största misshushållning med samhällseliga värden och arbetskraft”.

På ett stort möte i Lund, där professor Knut Wicksell talade, antogs ett uttalande, vari det

bland annat hette: "... skulle man försöka att, genom en äventyrlig politik till förmån för en grupp importörers intressen och för att hålla sig väl med en öppet krigslysten militaristklick, driva oss in i förvecklingar, som kan undvikas, då må man vara beredd på att inom stora lager av vårt folk tålmodet tar slut och den blinda lydnaden alldeles upphör." Detta uttalande antogs sedan på en rad platser i Sverige. En våg av möten utlysta av arbetarorganisationerna började att rulla över landet. Många krävde likt ett allmänt möte i Boden, "att Landsorganisationen eller partistyrelsen eller båda i förening omedelbart inkallar Sveriges arbetare till en allmän kongress för att ta ställning till frågan om medel att förhindra Sveriges indragande i krig".

När tiden gick utan att partiledningen reagerade började mötena att såsom ett möte med Gävle organiserade arbetare hemställa till ungdomsförbundets centralstyrelse att ta initiativ till en sådan arbetarkongress, om den inte inom rimlig tid blir realiserad av arbetarrörelsens huvudledningar.

Den 20 januari beslöt ungdomsförbundets verkställande utskott att med hänvisning till det gemensamma beslutet i november 1915 hemställa hos partistyrelsens verkställande utskott att huvudstyrelserna och riksdagsgruppen kallades till ett möte med anledning av den tillspetsade utrikespolitiska situationen. Först den 2 februari svarade partistyrelsen, att den beslutat bordlägga frågan till ett kommande sammanträde, för vilket tidpunkten inte angavs.

Den 10 februari beslöt då förbundsledningen, att den 18 och 19 mars inkalla en "*extra förbundskongress*", till vilken klubbarna på varje ort skulle ha rätt att inbjuda ombud även för andra arbetarorganisationer, såsom arbetarkommuner, fackföreningar, verdandiloger o. s. v.

Under förberedelserna för kongressen pågick en stor diskussion i pressen och bland allmänheten. Stort uppseende väckte en artikel av dr Erik Hedén i Stormklockan, vars idéer han annars inte i allo delade. Hedén var ännu medlem av Social-Demokratens redaktion. Han var inte pacifist utan för ett begränsat försvar, och han var i samband med sin förkastelsedom över Tyskland inte helt utan sympatier för ententen. När nu faran för att Sverige skulle gå i krig på Tysklands sida mot ententemakterna och särskilt mot England, som det för ögonblicket rörde sig om, hotade att bli akut, appellerade han genom Stormklockan till den kraft som skulle kunna förhindra detta, nämligen arbetarklassen. Logiskt och övertygande visade han att medlet mot Sveriges inträde i kriget var en allomfattande storstrejk, som trots mobilisering och eventuellt strejkbryteri skulle göra krigsmakten ineffektiv.

De flesta socialdemokratiska partitidningarna med Social-Demokraten i täten kastade sig över Hedén. Branting menade, att det inte fanns anledning att tvivla på regeringens *fredsvilja*. Lindblad i Ny Tid kallade Hedéns artikel en "kammarlärd doktors fantasier", och Stormklockan svarade med att erinra Lindblad om hans deltagande i Andra internationalens Stuttgart- och Köpenhamnskongresser och deras beslut om aktiv kamp mot imperialistiska krig.

Stockholms arbetarkommun inbjöd Hedén och Branting till diskussion på ett allmänt medlemsmöte. Detta avslog Brantings förslag till resolution men antog Hedéns, vari bland annat sades: "Mötet anser att Sveriges utrikespolitiska situation under världskriget varit och fortfarande är av så allvarlig art, att de mest energiska åtgärder måste vidtagas för att avvärja faran för vårt indragande i kriget. Sveriges hela arbetarklass står praktiskt taget enhällig i beslutet att den skam och den olycka ett ingripande i världskriget för oss skulle innebära, måste med alla medel i enlighet med de internationella resolutionernas krav förhindras."

I andrakammardebatten 1916 om hovstaten vann vänsterns talesman Z. Höglund en mycket

betydelsefull seger. För det första tvingade han fram utrikesminister Wallenberg att påta sig ansvaret för det kungliga telegram, som sänts i avsikt att avhålla Italien från att gå i krig på ententens sida genom ett underförstått hot att Sverige i så fall skulle ta frågan om inträde i kriget på Tysklands sida under omprövning. Denna bekännelse rubbade svårt grunden för det fäste i regeringen till vilket man slagit borgfredens politiska bro. Men värst av allt var att Höglund just nu, när kungen själv hade så vulkaniskt undergrävt sin ställning hos folket, begärde votering. Peniblast var situationen för högersocialdemokraterna. Eftersom de misstänkte att många liberaler inte skulle rösta för apanaget, vågade de inte rösta för men inte heller emot detta, ty i det senare fallet fanns risk att avslagsyrkandet skulle segra och det vore ju liktydigt med att avskaffa monarkin (!). För övrigt fanns minst lika stor anledning att begära votering och rösta emot nu som 1914 då Branting företog samma manöver. Skillnaden var bara den, att det två år tidigare fanns en säker majoritet mot avslag, medan ställningen nu var kritisk. Resultatet av Höglunds voteringsbegäran blev att endast 86 av andra kammarens 230 ledamöter det året röstade för hovstaten. De flesta satt med myror i kläderna, medan 9 socialdemokrater och 5 liberaler röstade emot.

Förberedelserna för den extra förbundskongressen

Att ungdomsförbundets ledning beslutat ge den inkallade fredskongressen formen av en extra förbundskongress med av de lokala klubbarna inbjudna gästombud från andra organisationer berodde på att man ville undvika att den bleve förbjuden av myndigheterna. För slutna organisationers sammankomster behövdes nämligen inte tillstånd av polisen. Av samma försiktighetsskäl beslöts att inte genomföra förberedelserna öppet. Därför utsändes konfidentiella meddelanden endast till förbundets egna organisationer. Dessa meddelanden innehöll huvudsakligen endast organisatoriska upplysningar, medan all beslutanderätt skulle överlämnas åt kongressen själv. Vad man fruktade med öppet framträdande var att det skulle föranleda en uppblåst hetskampanj i regerings-, borgfreds- och aktivistpressen, som myndigheterna skulle ta till intäkt för ett ingripande.

Givetvis kunde förberedelserna inte hållas helt hemliga och efter en tid förekom i pressen notiser om rykten att en kongress mot krigsfaran skulle hållas. Den sattes mestadels i samband med Hedéns artikel och kallades ofta ”storstrejkskongress”.

Den 23 februari publicerar emellertid Social-Demokraten in extenso det konfidentiella meddelandet till ungdomsförbundets organisationer om den extra förbundskongressen. Samtidigt meddelar tidningen att partistyrelsen och landssekreteriatet på det kraftigaste varnar för varje medverkan i detta ”illojala, disciplinvidriga tilltag”. Det upplyses att partistyrelsen och representantskapet inkallats för att besluta om de åtgärder den politiska situationen kräver. Deras sammanträde hölls den 15 mars och det antog ett ”manifest till Sveriges organiserade arbetare”, vari meddelas att det ”f. n.” inte finns någon anledning att ”sätta en sådan omfattande och dyrbar (!) apparat i scen”. Att sammankalla en kongress för att behandla ”eventuellt tillgripande av storstrejk, mobiliseringsstrejk och revolution” betecknas som gagnlöst och ”positivt skadligt”. Efter ytterligare polemik mot olika anförda kampåtgärder heter det: ”Det enda man kan säga är att modiga och handlingskraftiga män skall göra sin plikt, men detta behövs ingen kongress för att klargöra.” Mot uttalandet reserverade sig tre ledamöter av partistyrelsen, nämligen Fredrik Ström, Fabian Månsson och Ivar Vennerström, samt gruvarbetarförbundets förtroendeman C. L. Lundberg i representantskapet.

Stormklockan karaktäriserade uttalandet som ”en spänd väntans upplösning i intet”. ”Sveriges arbetare”, skriver tidningen, ”har anledning att i denna stund minnas Bebels ryktbara ord: med ledarna så länge de går i spetsen, utan ledarna om de tvekar, mot ledarna om de sviker.”

Anledningen till detta *de obotfärdigas förhinder* angavs i klara ordalag av Zeth Höglund i Stormklockan: ”När man känner den anda som behärskar både partibyråkratin och fackföreningsfunktionarismen i vårt land, där man — fränsett enstaka undantag — är *absolut motståndare till varje tanke på att med kraftåtgärder möta en aktivistisk kupp*, då förstår man innerligt väl det språk som talar ur den stora bannlysningebullen mot ungdomsförbundet ... Ingen bör inbilla sig att dessa s. k. ledare för den svenska arbetarrörelsen kommer att intaga en annan ställning än majoriteten av deras tyska kolleger har gjort. Man misstar sig nog inte heller, när man antar att tysksympatierna, som ju finns bland de ledande fackföreningsmännen, spelat starkt in vid detta avståndstagande från ungdomskongressen.”

De socialdemokratiska ledarnas kamp mot fredskongressen var naturligtvis inte utan verkan. Genom olika metoder hade partivänsterns redaktörer manövrerats bort och partihögern behärskade nu partipressen i hela landet ända upp till Nya Samhället i Sundsvall, som senast erövrats. Den enda partitidning som aktivt stödde kongressen var Norrskensflamman. Under den följande processen stöddes kongressen även av Ivar Vennerström i Nya Norrland.

Trots detta och den korta tiden för förberedelserna antogs dock en mängd uttalanden för kongressen. Många var formulerade med verklig omsorg och gav uttryck för vad arbetarna kände i den svåra situationen. Tingsryds socialdemokratiska organisationer uttalade till exempel: ”Låt oss minnas 1905. Då var Sveriges arbetarklass den faktor de maktägande räknade med. Elva år senare bör den vara det i än högre grad — och den är det.”

Allmänt protesterades mot hotet att utesluta ungdomsförbundets ledare ur partiet. När centralstyrelsen vid ett sammanträde i anslutning till kongressen uttalade sitt fulla godkännande av alla verkställande utskottets dispositioner, gjorde det också följande uttalande: ”Centralstyrelsen inlägger också en bestämd protest mot det otillbörliga och illojala sätt, varpå partimyndigheterna och vissa partiorgan bekämpat ungdomsförbundets kongressplaner, en illojalitet som kulminerat i Social-Demokratens vanärande publicerande av förbundets konfidentiella cirkulär till klubbarna. Denna rent hysteriska kamp mot kongressen har ju slutligen utmynnat i hotet om uteslutning av kongressens initiativtagare. En sådan åtgärd vore självfallet liktydig med en krigsförklaring mot hela ungdomsförbundet och vänstern inom partiet och skulle ofelbart leda till den svenska arbetarrörelsens sprängning.”

Arbetarfredskongressen i Stockholm

Socialdemokratiska ungdomsförbundets extra kongress sammanträdde den 18 och 19 mars 1916 för att behandla de uppgifter den hotande faran för Sveriges indragande i kriget ställde för det arbetande folket. Trots skrämelsen och hotet från arbetarrörelsens huvudledningar deltog 265 ombud för arbetarorganisationer med sammanlagt 40.000 medlemmar. Den tiden var detta imponerande siffror för en kongress, som kommit tillsammans för att uttrycka en opinion. Med hänsyn till omständigheterna kring dess sammankallande ansågs allmänt tillslutningen överraskande stor.

I sitt hälsningstal konstaterade Z. Höglund att Andra internationalen var död. Den föll på den reformistiska taktiken, men ryska, serbiska, italienska, rumänska socialdemokrater och minoriteter i Tyskland och Frankrike har kämpat hjältemodigt mot kriget. Han erinrade om Zimmerwaldkonferensens manifest och fann det nödvändigt att behandla frågan om att tillgripa utomparlamentarisk kamp mot krigsfaran.

Erik Hedén hade inbjudits att inleda frågan om utomparlamentariska maktmedel i kampen mot krig. Han började med en redogörelse för situationen och ansåg att faran för Sveriges indragande i kriget på Tysklands sida mot Ryssland och England när som helst kunde bli akut.

I frågan om kampmedlen ansåg han att "storstrejk ej var omöjlig".

Ett av de tyngst vägande inläggen gjordes av C. L. Lundberg, som ansåg storstrejken vara ett maktmedel, vilket icke fick kastas bort. Det gäller att ta ståndpunkt till den frågan, för vilken kongressen är inkallad, annars torde många arbetare komma att tröttna och då blir helt andra medel nödvändiga.

Liksom den av Lindhagen inledda frågan om "den parlamentariska fredsaktionen" blev de utomparlamentariska kampmedlen uttömmande diskuterade, varvid många uppslag och förslag presenterades. De sammanfattades i ett manifest under parollen: "*Fred till varje pris!*", för vilket Höglund enligt beslut av kongressen blev juridiskt ansvarig. Kongressen beslöt att underteckna det med "*Arbetarefredskongressen i Stockholm*" och bestämde därmed sitt namn.

Manifestet infördes av försiktighetsskäl i en första upplaga av Stormklockan på endast ett exemplar. Detta sändes till justitieministern för granskning i vanlig ordning, varpå numret förklarades konfiskerat och den vanliga polisapparaten förgäves sattes i gång ut över landet för att leta efter flera exemplar. Efter att själva manifestet avlägsnats trycktes sedan numret i en extra stor upplaga. På olika sätt kom manifestets förbjudna paroller dock ut i landet. Bland annat infördes de utförligt i flertalet dagstidningar utan att det föranledde konfiskationer.

I manifestet stämplades ett indragande av Sverige i kriget som den största tänkbara förbrytelse mot vårt folk och framförallt mot dess ungdom. Ingen fiende hotar vårt land utifrån, freden hotas endast inifrån av de maktägandes egen politik. En överväldigande majoritet av vårt folk vill fred. Men då de maktägande endast viker för maktspråk måste en utomparlamentarisk massaktion till mötande av alla krigsplaner förberedas. Som det främsta medlet nämndes en omfattande storstrejk och i definieringen av dess genomförande följde man de internationella kongressernas beslut. Detta medel är dock inte det enda och heller inte tillräckligt. Genom de härskandes motåtgärder kan kampen bli ytterst tillspetsad, men gentemot en regering som störtar landet i krig upphör självklart alla förpliktelser, hette det i manifestet (se sidan 218).

De i manifestet behandlade kampmedlen hänför sig till det moment, då Sverige eventuellt skulle komma att dras in i kriget. Elof Lindberg, som i Norrskensflamman bekämpat uppfattningen att kongressen inkallats för att behandla frågan om storstrejk, vilket vore en begränsning av dess uppgifter, föreslog nu en tilläggsresolution till manifestet, enligt vilken det bör övervägas om inte strejkaktioner, exempelvis "vid tillfällen av aktivistisk högkonjunktur", skulle tillgripas för att uppnå enhetlighet, fasthet och kraft i fredsaktionerna. Även detta förslag antogs enhälligt.

Till slut fattade kongressen det särskilda beslutet att sända en solidaritetshälsning till de deporterade bolsjevikiska dumaledamöterna i Ryssland.

Arbetarefredskongressen i Stockholm tilldrog sig en väldig uppmärksamhet. De ledande borgerliga tidningarna ansåg dess beslut innebära uppmaning till våld och skulle följaktligen beivras. Polismyndigheterna hade försökt att tränga in på kongressen, men avvisades med stöd av lagen. Social-Demokraten, som opåtalat infört det av kongressen antagna manifestet, det samma som förbjöds i Stormklockan, avvaktade några dagar tills Höglund, Hedén och Ivan Oljelund åtalats. "Det kom ändå, åtalet", skriver tidningen, men är av taktiska skäl inte tillfredsställd, då den förstår att en sådan förföljelse kan stärka vänstern i partiet.

Vid första rättegångstillfället den 22 mars förklarades de åtalade till mångas överraskning häktade. I Social-Demokraten skriver nu Branting: "På det lättvindigaste sätt har man provocerat — tacka för att en härskande höger till sist slog till. Politiskt samvetslöst höll man sin

kongress ...” Särskilt stor ovilja mötte följande uttalande av Branting i samma artikel: ”Är det underligt om den stämningen möter litet varstans i partikretsar: när allt kommer omkring, de som nu möjligen åker fast får allt gå till rätta med sig själva en smula också.” Till slut förutskickade han i artikeln den aktion mot Höglund och den övriga vänstern, som iscensattes på Social-Demokratens tidningsstämma vecka senare. Partihögerns indignation mot rättegången som sådan och mot ungdomsförbundets ledning, som gett förevändning till den, berodde på att den var bekymrad för landstingsvalen samma år. Opportunisterna är motståndare till aktivitet underifrån i arbetarrörelsen. De räknade nu med, att den skulle framkalla en aktivistisk motrörelse, som komme att skrämja bort väljare. I stället blev det tvärtom. Den aktivitet inom arbetarklassen, som ungdomsförbundet och partivänstern frammanat genom fredskongressen, gav vinst åt hela partiet, bland annat i en ny vacker valframgång med fördubblade röstsiffror.

Uppmuntrad av huggen i ryggen på de åtalade, ändrade åklagaren ansvarsyrkandena från ”för uppmuntring till våld” till att gälla förräderi. Hannes Sköld jämförde med Ryssland, där den bolsjevikiska dumagruppen deporterats. ”Men när övergreppet mot bolsjevikfraktionen kom från tsarregimen uppträdde mensjevikerna fullt solidariskt ...”, skrev han.

Det publicerades uppgifter om att Branting genom en regeringsuppvaktning lyckats förmå åklagarmyndigheten att avstå från sina planer att åtala även borgmästare Lindhagen för hans tal på arbetarfredskongressen. För dennes del stannade det vid att han kallades till polisförhör. Till skillnad från mycket annat blev uppgiften om detta Brantings initiativ inte bestridd från partihögerhåll, trots att den naturligtvis gav anledning till vittgående slutsatser om hans engagemang för de övriga anklagade.

Den 3 maj avkunnade rådhusrätten domar efter mycket omfattande förhandlingar, vars intresse knöts till domstolens och åklagarmyndighetens faktiska okunnighet om den socialistiska arbetarrörelsen. För *stämpling till förräderi* dömdes Höglund till tre års, Oljelund till ett och ett halvt års och Hedén till ett års straffarbete. Oljelund hade deltagit en kort tid på kongressen och framfört en hälsning från Ungsocialistiska partiet, som blivit inbjudet efter det att kongressen öppnats. Höglund och Hedén dömdes för sina tal, om vilka rätten saknade en något så när tillförlitlig uppfattning. De anklagade jämte vittnena Sven Linderot, Karl Kilbom, Jalmar Wiksten, Carl Ståhlberg med flera hade faktiskt totalt smulat sönder rättsens referat, vilket också skickligt utnyttjats av försvarsadvokaterna i deras utförliga inlagor. Men domen var beställd av de maktavande och fälld i förväg. Detta framgick bland annat av att rättsens förste ordförande rådman Wilh. Johansson vägrade fortsätta målet och avgick när åklagaren inte förmådde åstadkomma ”en bindande bevisning”. Den som ersatte honom som ordförande fick till och med i liberal press betyget ”knölig” och kritiserades för att ”han icke sökte bevara ens skenet av opartiskhet”.

Partiets landsortspress kunde naturligtvis inte undgå att ge uttryck för den harm domarna väckte bland arbetarna. Social-Demokraten skrev att ”de krafter, som stått bakom denna politiska process, synes verkligen ha varit fullständigt blottade på förståelse för allt vad folkpsykologi heter. Ty att denna process kan resultera i folkstämningar, som på ’samhällsbevarande’ håll måste anses som allt annat än önskvärda, borde även de blindaste kunna se och höra.” Branting och Palmstierna bedömde domarna som en stor dumhet. De förstod att de inte skrämde några revolutionära ledare eller arbetare, men att de i stället i än högre grad fäste de arbetandes uppmärksamhet på fredskongressen och visade att den var sin tids största och mest betydelsefulla aktion för bevarandet av Sveriges fred.

Hovrätten och högsta domstolen övergav förräderiparagraferna och dömde efter

staafflagarna. För Höglund blev det i högsta domstolen ett år och för Oljelund åtta månader, medan Hedén frikändes och fick lämna fängelset. Därjämte berövades Höglund rätten att fylla sin folkvalda funktion i riksdagen. En motion av Sandler om rättsligt skydd för riksdagsmän, som var vanligt i andra länder, blev avslagen.

Vid denna tid utmättes ånyo en rad domar mot den revolutionära arbetarrörelsen. Nils Björkman dömdes till 6 månaders fängelse för en antimilitaristisk tillfällighetsskrift, Jalmar Wiksten fick 8 månader för två artiklar i Stormklockan, Martin Andersson i Göteborg 3 månader för en tillfällighetstidning och Helge Åkerberg 5 månader som ansvarig utgivare för Politiken. För föredrag dömdes ungdomsklubbisten Henning Bäck i Sundsvall till 6 månaders fängelse, C. J. Björklund 4 månader för begravningstal, Rudolf Holme 6 månader för ett föredrag i Ångermanland och Gillis Grähs till 5 månader.

Rådhusrättens utslag väckte stor harm bland de arbetande. Protestuttalanden antogs av organisationer, möten och demonstrationer. I överensstämmelse med fredskongressens beslut krävdes att storstrejk skulle tillgripas om domen fastställdes i högre instanser. En ”opinionskommitté tillsattes på bred grundval, som kallade till en landsomfattande manifestation i Stockholm den 9 september, i vilken ombud och delegationer från organisationer med 98.000 medlemmar i hela landet deltog. Bland talarna var den frigivne Hedén, Lindhagen, Sandler och Branting. Den senare, som åtagit sig i sista stund, hävdade även här att Arbetarfredskongressen inte var det rätta medlet mot krigsivarna. Som ett sådant angav han i stället en regeringsdeklaration i riksdagen den 17 maj 1916 för neutralitet, vilken stöddes av de olika gruppernas talesmän. Att denna deklaration var ett resultat av fredskongressen torde det emellertid inte råda tvivel om. Det var arbetarfredskongressen som väckte den stora fredsoptionen hos arbetarrörelsen och visade den dess betydelse. Mot förmodan blev 1916 ett utrikespolitiskt relativt lugnt år för Sverige. Aktivisterna förlorade ånyo sitt tillfälliga inflytande och kungen inlät sig inte på nya äventyrliga initiativ. Även regeringen började föra en mera neutral utrikespolitik.

Hedén, som talade från samma talarstol som Branting, vände sig till honom och sade att han ännu i djupet av sitt hjärta var försvarsvän, men ”det går ej an längre att pruta och hutla med detta system ... Nu äger vi inga garantier för friheten och nu efter fängelsevistelsen säger jag: Icke en man, icke en dag, icke ett öre åt militarismen.”

För ungdomsförbundets och partivänsterns del innebar initiativet till kongressen den första stora självständiga aktionen sedan 1905, och den förde med sig stor auktoritet och ökat inflytande, samtidigt som den reella grunden till motsättningarna i partiet framträdde tydligare för medlemmarna. 1916 steg förbundets medlemsantal med nära 5.000 till 15.000 medlemmar och Stormklockans upplaga översteg på sommaren 25.000 exemplar.

Arbetarfredskongressen var det första allvarliga slaget mot borgfredspolitik.

Tidsbilder och dokument:

Upprop till den skandinaviska arbetarungdomen

Vid en konferens mellan representanter för de skandinaviska socialdemokratiska ungdomsförbunden i Stockholm i samband med det svenska förbundets kongress i slutet av 1914 antogs i anledning av kriget och krigsfaran för Skandinavien följande upprop till den skandinaviska arbetarungdomen.

Sedan sex månader rasar i Europa ett förbittrat krig, framkallat icke av motsättningar mellan det arbetande folket utan av den kapitalistiska imperialism, som härskar inom de olika

länderna.

För de skandinaviska staterna är det en livsbetingelse att hålla sig utanför kriget så visst som ett indragande i detta måste för dem vara liktydigt med deras fullständiga ödeläggelse.

Det finnes likväl i dessa länder inflytelserika grupper, vilkas uppträdande kan framkalla en fara för en inblandning i kriget lika visst som den av överklassen i de tre länderna skapade militarismen i sig själv innebär samma fara. Även om nu de tre konungarnas möte i Malmö givit uttryck åt den fredsvilja, som besjälar de skandinaviska folken, så är detta ingalunda ensamt betryggande, ty det har för ej så länge sedan visat sig, att kungamakten i dessa länder icke handlat i överensstämmelse med utan tvärtom i strid mot folkviljan.

Arbetarklassen och särskilt arbetarungdomen, som skall offra liv och blod på slagfälten, måste därför själva vara på sin vakt gent emot alla provokationer till de nordiska ländernas indragande i kriget.

Socialdemokratiska ungdomsförbunden i Sverige, Norge och Danmark uttalar därför:

att varje krig mellan de skandinaviska länderna inbördes vore en förbrytelse, som arbetarungdomen nu lika väl som 1905 är beredd att till det yttersta bekämpa;

samt att också en inblandning i storstaternas krig, även om det gäller ett neutralitetsförsvar, synes oss vanvetligt, då våra militära maktmedel icke möjliggör ett framgångsrikt väpnat hävdande av vår neutralitetsvilja. Belgiens olyckliga öde utgör därvidlag ett för de små länderna varnande exempel. Arbetarungdomen måste därför bestämt vända sig mot varje politik i sådan riktning.

På samma gång som de socialdemokratiska ungdomsförbunden sålunda inlägger sin flammande protest mot kriget, dess upphovsmän och tillskyndare, manar vi arbetarungdomen till den skarpaste möjliga kamp mot kapitalismen, militarismen och nationalismen, hävdande Marx' ord, att arbetarna icke har något fädernesland. Må proletariatets ungdom sluta sig till de socialdemokratiska ungdomsklubbarna, som går i spetsen för kampen mot dessa onda makter, arbetarklassens och folkens förbannelse.

Ned med kriget! Ned med militarismen! Leve kampen för avrustning, för folkens förbrödring! Leve arbetarungdomens, den nya tidens International!

Fred till varje pris!

Den av Socialdemokratiska ungdomsförbundets ledning inkallade Arbetarfredskongressen den 18 och 19 mars 1916 antog detta manifest till Sveriges arbetande folk. Det infördes ordagrant i ett flertal tidningar, men endast Stormklockan drabbades av indragning.

Då erfarenheten lärt, att de härskande klasserna och deras politiska organ i yttersta hand icke ryggat tillbaka för annat än den makt, folket kan sätta bakom sin fredsvilja, och att den parlamentariska kampen är otillräcklig för detta syfte, uttalar kongressen sig för nödvändigheten av, att förberedelser vidtas för organiserandet av en utomparlamentarisk massaktion till mötande av alla krigsplaner.

Som ett första medel i denna riktning betraktar kongressen en omfattande storstrejk i ett givet ögonblick, genom vilken den arbetarklassens samlade makt, som ligger i vägran att ställa arbetskraft till de härskandes förfogande, kommer till användning.

En klokt förarbetad och organiserad storstrejk bör sträva att omfatta både de arbetare, som framskapat produktionens råmaterialer (gruvarbetare m. fl.), de som i livsmedels-,

beklädnads-, ammunitions- och övriga fabriker framskapar de för kriget nödvändiga fabriksprodukterna, och främst kommunikationsarbetarna. En sådan igångsatt strejk, resp. obstruktion i vissa fall, torde kunna lägga avgörande hinder i vägen för ett eventuellt från maktägande håll planerat fredsbrott. Och redan medvetandet om ett överhängande strejkhott måste verka avkylande på varje sådant brottsligt anslag.

Kongressen betonar emellertid, att detta medel icke är det enda och ej heller ensamt är tillfyllest samt att det genom motåtgärder, som en sådan storstrejk möjligen skulle möta från de härskande, kan komma att drivas över i en kamp av långt mer tillspetsad karaktär.

Skulle en svensk regering i uppenbar strid med den klara neutralitetspolitik, som praktiskt taget hela vårt folk omfattar och som även den nuvarande regeringen i överensstämmelse med den under ett sekel följda linjen för vår utrikespolitik försäkrat sig vilja följa, kasta landet i ett folkmördande krig, då kommer självklart alla förpliktelser mot en sådan styrelse att upphöra.

Kongressen väddar även till dem i skilda partier, som icke är principiella motståndare till det militära försvaret över huvud taget men som ärligt vill freden, att medverka i denna aktion mot ett krig, som under inga förhållanden kunde ens med skenet av berättigande kallas ett försvarskrig.

Vår lösen är *Fred till varje pris*.

Arbetarefredskongressen i Stockholm

Zeth Höglunds hälsning efter domen

Efter att av Stockholms rådhusrätt ha dömts till tre års straffarbete sände Zeth Höglund denna hälsning från, fängelset genom Stormklockan till vänner och kamrater. På grund av Höglunds bräckliga hälsa ansågs domen likvärdig med dödsstraff.

Jag ber att genom Stormklockan få frambära mitt varmaste tack till alla de kamrater och vänner, kända och okända, fjärran och nära, som under min hittillsvarande rannsakingstid genom telegram, brev, besök, blommor och på annat sätt visat mig sin sympati och därigenom bidragit att angenämt förkorta fängelsetiden.

Dom har nu fallit i första instans över mig och mina kamrater. Vad jag tänker om denna dom är icke här tillfälle att uttala. För mig personligen kan den ej vara annat än en olycka om den nu skulle stå sig i högre instans, vilket jag dock icke ett ögonblick kan tro. Men ser jag den ur rörelsens, ur våra idéers synpunkt, så skulle jag ha lust att säga som gamle Götrek till kapten Anders Lindeberg (han som på 1830-talet var dömd för en tvivelaktig s. k. majestätsförbrytelse till halshuggning): "låt dem bara ta huvu't, det gör så gott, så gott". Ja, jag hoppas att denna dom skall ge en väldig fart åt ungdomsrörelsen, åt Stormklockan, Politiken och vänstersocialdemokratin att alla unga socialdemokrater skall hämnas mig och mina kamrater genom att aldrig tröttna i kampen för socialismen, för den folkliga rättens och frihetens ideal.

Det är mitt ord till Eder, unga kamrater, och det är jag förvissad om att Ni skall förverkliga lika visst som fängelseluften icke skall kuva min själs friska kampvilja. Må det besanna sig, det ordet, att det svenska järnet blir till stål under hammarens slag.

Med varmaste hälsningar

Stockholm Rannsakningshäktet 4 maj 16.

Zeth Höglund

12. Partihögern spränger arbetarpartiet

Åttonde partikongressen 1911 hade uppdragit åt partistyrelsen att låta utreda frågan om en eventuell omorganisation av partiet. Därmed avsågs den så kallade *särskillnadsfrågan*, d. v. s. förhållandet mellan partiet och fackföreningarna. Det var nämligen befogat att den frågan kom under omprövning, eftersom kollektivanslutningen på sin tid motiverades med partiets svaga parlamentariska inflytande. När detta blir starkare kommer kollektivanslutningsformen att ha förlorat sin betydelse hade det sagts i polemiken med dess motståndare. Och nu hade ju partiets parlamentariska inflytande ökats betydligt. När partikongressen sammanträdde 1914 var socialdemokratiska riksdagsgruppen den största i andra kammaren.

När partistyrelsen 1911 tillsatte en kommitté för denna utredning utsåg den också just de av sina medlemmar, som hade de bästa insikterna i fackliga organisationsfrågor, nämligen Herman Lindqvist, LO:s ordförande, Nils Persson, murarnas ordförande, Sigfrid Hansson, facklig redaktör, Ivar Neuman, då ännu huvudmotståndaren i partiet till den kollektiva anslutningen, och C. G. Lillieros från Göteborg.

Ett försök att spränga ungdomsförbundet

I god tid till kongressen 1914 publicerade kommittén sitt förslag, som emellertid till mycket ringa del rörde särkillnadsfrågan. Så mycket större uppmärksamhet ägnades i stället åt ungdomens organisation. I partistadgarna skulle enligt förslaget införas en ny paragraf om ”partiets ungdomsverksamhet”. Enligt denna skulle partiet bilda ungdomsföreningar. De medlemmar som uppnått 21 år skulle lämna dessa och inskrivas i arbetarkommunerna, om det inte redan skett. Partiorganen skulle insätta sina representanter i ledningarna för ungdomsorganisationerna, medan de senare skulle få sända ombud till partiets distriktsmöten och kongresser, där de dock inte skulle ha rösträtt. För ungdomsföreningarna skulle genomföras konferenser i samband med partiets distriktsmöten och kongresser. På rikskonferensen skulle väljas tre ledamöter av en riksongdomsledning, till vilken partistyrelsen skulle utse ytterligare två.

Socialdemokratiska ungdomsförbundet skulle anmodas anpassa sin verksamhet till dessa bestämmelser. Om detta inte skedde inom viss tid, skulle partiet organisera sin egen ungdomsverksamhet efter de angivna linjerna.

Därmed hade avslöjats vad som låg bakom Hanssons och Möllers hot på förbundskongressen 1912, att ungdomsförbundet kunde komma att bli sprängt. Stormklockan skriver i sina kommentarer, att det rör sig om ”en sprängorganisation mot ungdomsförbundet” och att den enda motiveringen är, att ungdomsförbundet blivit ”en nagel i ögat på påveväldet och den maktägande högerriktningen i partiet”.

Hela ungdomsförbundet avvisade som en man förslaget och flera arbetarkommuner, bland dem Stockholms, Hälsingborgs och Halmstads, motionerade till partikongressen om blankt avslag. Med hänsyn till denna stämning beslöt partistyrelsen att uppta förhandlingar med ungdomsförbundets ledning om en eventuell uppgörelse. Detta accepterades från ungdomsförbundets sida, och till dess förhandlingsdelegater utsågs Ernst Åström och Carl Ståhlberg, medan partiets verkställande utskott sände Nils Persson från Malmö och Knut Bergsten från Gävle. De kom till enighet om att partiet inte borde bilda egna ungdomsorganisationer och rekommenderade partikongressen att antaga den ”*enighetsresolution*”, som godkänkts av partiets och förbundets kongresser respektive 1911 och 1912, dock med vissa ändringar och tillägg. Det viktigaste nya var, att ungdomsförbundet skulle förklara sig ”*å sin sida redo att vid alla tillfällen främja partiets verksamhet i full överensstämmelse med av partiet och dess underavdelningar fattade beslut*”. Enligt förslaget skulle de förbundsmedlemmar som fyllt 21

år *genom klubbarna* vara anslutna till partiet, d. v. s. att klubbarna skulle ingå kollektivt i partiet med de medlemmar, som var över 21 år.

Partistyrelsen var inte nöjd med förslaget och föreslog att förbundsmedlemmar som fyllt 21 år skulle ingå som medlemmar i partiet. De skulle alltså inte vara skyldiga att lämna ungdoms-klubbarna men ingå direkt i arbetarkommunerna. Den viktigaste ändringen i partistyrrelsens förslag var dock, att kongressen skulle ge partistyrelsen fullmakt att vidtaga de anordningar, som ”befinnes nödvändiga för att stärka ungdomsrörelsen i dess goda samarbete med partiet”. Denna fullmakt vägrade kongressen ge partistyrelsen, och i stället antogs förhandlingskommitténs förslag. Höglund upplyste dock att förslaget inte hunnit slutbehandlas av ungdomsförbundets centralstyrelse och yrkade förgäves att partikongressen skulle ånyo bekräfta den föregående partikongressens beslut i frågan, d. v. s. antaga ”enighetsresolutionen” utan det nya tillägget.

Femte förbundskongressen

Socialdemokratiska ungdomsförbundets femte kongress hölls den 28 till den 30 december 1914. Även den hade uppskjutits för att bli i tillfälle att ta ställning till partikongressens beslut i ungdomsfrågan.

Kongressperioden hade varit framgångsrik för förbundet. Medlemstalet hade stigit från 6.000 till 8.400 och befann sig i snabbt växande. Antalet rapporterade klubbar hade ökat från 238 till 278. Stormklockans upplaga hade undergått en jämn stegring från 16.000 exemplar i april 1912 till 25.000 vid krigsutbrottet, men hade sedan minskat till 21.000 på grund av inkallelserna och arbetslösheten, som desorganiserade försäljningen.

Sedan förbundskongressen öppnats och konstituerats, övergick den till att behandla frågan om förhållandet till partiet och den så kallade enighetsresolutionen. På centralstyrelsens förslag beslöt kongressen med 147 röster mot 5 att anta resolutionen med den betydelsefulla ändringen, att det ovan citerade nytillkomna stycket kom att lyda: ”... ungdomsförbundet förklarar sig å sin sida redo att vid alla tillfällen främja partiets verksamhet i full överensstämmelse med partiets program och socialismens principer”. Det kursiverade ersatte alltså orden ”av partiet och dess underavdelningar fattade beslut” i partikongressens beslut.

Ändringen var naturligtvis inte ”formell”, som Kilbom i sitt inledningsanförande ville göra gällande. Detta insågs av de fåtaliga motståndarna, som i diskussionen företrädades av Per Bergman och partistyrrelsens representant Per Albin Hansson. Det framgick också under behandlingen av *militärfrågan*, till vilken centralstyrelsen föreslagit en resolution i den vanliga pacifistiskt antimilitaristiska stilen. I diskussionen uttrycktes till en början allmän otillfredsställelse med förslaget, vars svaghet berodde på att partioppositionen i denna punkt inte var enig. Man framhöll skillnaderna mellan Lindhagens allmänna pacifism, Höglunds avvärningslinje och exempelvis Carlesons mera realistiska inställning för ett folkligt försvar, men man stannade vid allmänna önskemål om en enhetlig plattform.

Sven Linderot yrkade återremiss på förslaget. Kampen mot militarismen måste ses som ett led i hela klasskampen. Massorna måste inges klarhet över militarismens väsen. Resolutionsförslaget utgör endast ett förtäckt hot mot den socialdemokratiska riksdagsgruppen, men det är inte ett uttalande i militärfrågan, sade han. Kongressen antog förslaget om återremiss.

Två nya förslag utarbetades därefter. Det ena handlade verkligen om *kampen mot militarismen*. Däri betonade kongressen ”starkt vikten av en utomparlamentarisk aktion mot militarismen, en aktion som tar direkt sikte på att göra militären oduglig som de härskande

klassernas redskap mot proletariatet och dess befrielsekamp”. Klubbarna ålades, att ”inom sig till ingående debatt upptaga frågan om de olika medel (massdemonstrationer, militärstrejk, generalstrejk etc) som, då folket i så stor omfattning sluter sig kring vår antimilitaristiska politik att en massaktion kan påräkna framgång, kan antas komma till användning”. Detta uttalande, som betydde övergång från deklarationstänkande till konkret ledning för handling, fick hela kongressens godkännande.

Så gott som enhälligt antogs också följande uttalande: ”Kongressen uttalar sitt beklagande av att den socialdemokratiska riksdagsgruppens ledning frångått partiets program, exempelvis i militär-, författnings-, skol-, jord- och tullfrågorna, ja, i vissa av dessa frågor rent av bekämpat strävanden till en mera klar socialdemokratisk politik.

Då ungdomsrörelsen kraftigt och med livligt intresse deltagit i valrörelsen för att få den socialdemokratiska riksdagsgruppen stor och inflytelserik, anser den sig också ha rätt att uttala den förhoppningen att hela riksdagsgruppen för framtiden driver en politik, som står i mera samklang med partiets program och socialismens principer, samtidigt som kongressen ger sitt varmaste erkännande åt det arbete i nämnda riktning, som kommit till synes från enstaka riksdagsrepresentanter. Under andra förhållanden måste förbundet och dess medlemmar ta i övervägande, huruvida icke fullföljandet av dess socialistiska uppgifter kräver att i framtiden endast verka för sådana kandidater, som klart och otvetydigt förbinder sig att främja förverkligandet av partiets program.”

Detta uttalande visade att den ändring kongressen företagit i ”enighetsresolutionen” inte var formell. Man ställde sig ännu fastare på partiprogrammets plattform och förklarade sig komma att bekämpa dem som svek detta, bland annat genom egna spränglistor i valen.

Detta klara ställningstagande för att det politiska programmet skulle ligga till grund för partiets politik, framförallt i riksdagen, uppkallade partistyrelsens representant P. A. Hansson att förklara att ungdomsförbundet därmed bildat ”ett nytt parti”. Dagen efter hade Social-Demokraten en ledarartikel under rubriken: ”Det nya partiet”. Mot artikeln uttalade omedelbart den ännu pågående kongressen enhälligt sin protest och förklarade att ungdomsförbundet ”vill vidhålla partiets enhet och vi ... försäkrar att vi har ärlig vilja att i samförstånd med partiet arbeta för förverkligandet av dess program och socialismens principer”.

Genom parti- och ungdomsförbundskongressernas olika beslut i fråga om ”enighets-resolutionen” förblev relationerna mellan partiet och ungdomsförbundet lika oreglerade som förut.

Redigeringen av Stormklockan och dess kritik mot opportunisten i partiledningen fick kongressens fullständiga godkännande genom att en motion från en klubb i Slöinge om att Stormklockan skulle upphöra med den inre partikritiken blev enhälligt avslagen. Klubbens avsikt var dock inte att ta ställning för partiledningen eller demonstrera mot förbundsledningen utan endast ett uttryck för den sammanhållning, som trots allt i verkligheten rådde ute bland de socialdemokratiska arbetarna.

Vid valen av verkställande utskott fick Höglund 152 röster, Åström 144, Kilbom 142, Linde-rot 130, Ståhlberg 128 och Ek 109. Därefter fick ett flertal andra kandidater cirka femtio röster vardera och av dessa blev B. Dalström genom omval ordinarie och de övriga suppleanter. I övriga centralstyrelsen blev mestadels äldre kända medlemmar valda, av vilka Flood, Böhmer och Västberg fick de flesta rösterna. Höglund omvaldes enhälligt till redaktör och förlagschef, medan Kilbom denna gång blev vald till förbundssekreterare för att leda organisationsarbetet. Han hade de senaste åren lett förbundets studieverksamhet från Halmstad.

”Munkorgsstadgan” införes i riksdagsgruppen

I den socialdemokratiska riksdagsgruppen och även i Social-Demokraten hånades till en början Höglund provokativt för att han skulle ha anlagt en ny och måttfull ton, när han kom till riksdagen på nyåret 1915. Redan i remissdebatten framlade han emellertid ett helt politiskt program. Han talade emot bevillningarna till hovet och yrkade senare, när första huvudtiteln stod till behandling, också avslag.

Både i remissdebatten och vid behandlingen av den fjärde huvudtiteln talade han för att den förra riksdagens beslut i härordningsfrågan skulle upphävas. Sedan detta beslut träffats hade nämligen riksdagen fått en ny sammansättning och socialdemokraterna blivit det största partiet.

I debatten om fjärde huvudtiteln i mars yrkade Höglund därför avslag på militäranslagen. Efter honom tog Branting ordet och förklarade att något upprivande av beslutet om den nya härordningen ”inte borde komma ifråga”. Till yttermera visso begärde Höglund votering om huvudtitelns första punkt. Hans yrkande stod i god samklang med stämningen bland de arbetande väljarmassorna och de löften de fått av sina kandidater på valmötena. Voteringsresultatet motsågs därför med stor spänning. Hur långt skulle den högersocialdemokratiskt styrda gruppdisciplinen hålla. Visserligen hade en majoritet på partikongressen 1914 uttalat sig för fortsatta förhandlingar med de liberala och förutsättningen för sådana ansågs vara att socialdemokraterna inte rev upp härordningsbeslutet. Men å andra sidan hade man opinionen bland sina väljare att ta hänsyn till. Inte mindre än 22 riksdagsmän röstade för avslag, medan 19 rullade sedlarna utåt och gjorde dem ogiltiga. Dessutom var inte mindre än ett femtiotal frånvarande under voteringen.

Voteringsbegäran uppkallade vrede och oro i ledningen för den socialdemokratiska riksdagsgruppen. Förtroenderådet föreslog en bestämmelse att ingen skulle få uppträda eller rösta i riksdagen emot den linje, som beslutats av gruppmajoriteten. Förslaget antogs i gruppen med 56 röster mot 18, varjämte 2 avstod att rösta. Bland dem som medverkat till beslutets utformning var Sandler.

Vänstern förnekade inte att gruppen skulle framträda i riksdagen enligt majoritetsbeslut, men det skulle vara enligt majoritetsbesluten på partikongresserna och inte efter en gruppmajoritets i strid med partiprogrammet. Besluten skulle även stå i överensstämmelse med program och vallöften. Fabian Månsson uppträdde mycket indignerat mot förslaget och ansåg det orimligt begära att någon skall låta sig tvingas att bli löftesbrytare och programsvikare. Dessutom avslogs Lindhagens förslag, att ingen riksdagsman ”skulle förmenas att föra talan i riksdagen för socialdemokratiska programpunkter och kongressuttalanden”.

På Höglunds förslag blev beslutet publicerat, och det kommenterades vitt och brett. Stormklockans beteckning av beslutet som ”en munkorgsstadga” blev den allmänt vedertagna ute i partiet, där en proteststorm mot dess initiativtagare började. Protesterna riktade sig samtidigt mot ”Brantinggruppens” uppträdande i härordningsfrågan. Ungdomsförbundets centralstyrelse fördömde gruppledningens politik och manade förbundets medlemmar att enligt kongressbeslutet aktivt arbeta i partiet för att ”inte minst vid valtillfällen söka återföra dess politik till överensstämmelse med socialdemokratins program och socialismens principer”.

Under protesternas tryck beslöt partistyrelsen i april 1915, att *avslå* ett förslag av Sven Persson att godkänna munkorgsstadgan.

Utöver partistyrelsens förslag till resolution för förstamajmötena 1915 antogs i allmänhet även

ett tillägg, som föreslagits av ungdomsklubbarna i Stockholm. I detta krävde mötena ”av den socialdemokratiska riksdagsgruppen allvarliga och energiska åtgärder mot dyrtid och militärbördor ... Må nu tiden vara kommen för handling och en raklinjig politik i enlighet med vårt program och våra internationella principer. Fram för fred och avrustning! Fram för bröd åt folket!”

Kuppen i Social-Demokraten

Utrensningen av de mest tyskaktivistiska elementen ur arbetarpartiet ingav vänstern vissa förhoppningar på en avspänning inom rörelsens ledning. Partistyrelsens och landssekreteriatets långhalning av förslaget att utlysa en arbetarfredskongress togs till en början inte särskilt seriöst. Först sedan alla rimliga frister gått ut, och det blev alldeles tydligt att partihögern saboterade frågan därför att den avgjort var emot en sådan fredsaktion, tog ungdomsförbundets ledning initiativet i egna händer och åstadkom det storslagna uttrycket för den starka svenska fredsopinionens vilja att i handling försvara landets fred.

Denna framgångsrika aktion lämnade de opportunistiska ledarna ingen ro. De befarade att det därur skulle växa en rörelse som skulle göra slut på den bekväma borgfreden. Till följd av borgfredspolitikerna hade de arbetande inte fått någon kompensation för dyrtiden. Livsmedlen blev inte bara svåråtkomliga för att de blev dyra, de började också tryta till följd av export och spekulation inom landet. Det rådde reformstopp och den usla pension, som beslöts 1913, blev värdelös. Arbetstiden förlängdes genom övertidsarbete i stället för att bli kortare. De demokratiska rättigheterna syntes än avlägsnare. Borgfredens anhängare såg arbetarfredskonferensen som en snöboll som, om den inte stoppades, skulle komma i rullning och framkalla en lavin av aktiva massrörelser.

Samma dag som Social-Demokraten hade infört en hätsk kommentar till kongressen höll *tidningsstyrelsen* sammanträde och där kritiserades artikeln av vänstern, som hade 4 av de 9 ledamöterna. Branting och högern svarade på *tidningsstämman* följande söndag med att genomdriva ett uttalande mot partivänstern och fredskongressen, vari det talades om ”partisplittrande särpolitik” och ”oförenliga principiella motsättningar”. Detta uttalande antogs efter åtta timmars debatt med 98 röster mot 64, sedan Branting hotat att hela redaktionen annars skulle lämna sina platser omedelbart.

Därmed avslogs ett förslag till försonligt uttalande väckt av Fredrik Ström. ”Stämman”, hette det däri, ”som i den föreliggande för freden och arbetarklassen så viktiga och allvarliga situationen ej vill bidra till att skapa ytterligare söndring och förbittring i stället för att söka nå enighet inom arbetarrörelsen, beslutar härmed utan särskilt uttalande övergå till dagordningen, uttryckande den förhoppningen att de inre striderna genom ömsesidigt tillmötesgående måtte söka utjämnas.”

Då detta förslag förkastades avböjde Ström, Åström och Ståhlberg ny kandidatur till styrelsen. Den häktade Höglund liksom förste suppleanten Winberg avsattes trots att de inte stod på omval, och efter vissa svårigheter att finna nya blev de ersatta med folk från yttersta högerkanten i partiet. Händelsen betecknades som en kupp. Höglund protesterade självfallet mot det stadgevidriga tilltaget av partihögern att kasta ut honom ur styrelsen.

Ett förslag att stämman skulle sända hälsningar till Hedén och Höglund, medlemmar av tidningens respektive redaktion och styrelse, på Långholmen avslogs demonstrativt av majoriteten. Tidningsstämman bestod av ombud för andelsägarna, vilkas stora majoritet var fackliga organisationer och instanser. Stockholms arbetarkommun hade själv endast 6 ombud, vilka alla röstade för Ströms förslag. Följande kommunmöte beslöt godkänna detta och valde

ånyo 6 vänsterombud till Social-Demokratens stämma, nämligen Thörnkvist, Wahl, Winberg, Ström, Carleson och Linderot. Thörnkvist blev av denna anledning avsatt som kommunens ombudsman av kommunstyrelsens majoritet.

Partihögerns ledning var angelägen att ännu mer skärpa Social-Demokratens kamp mot vänsteroppositionen. Branting var mycket upptagen av andra uppgifter och kände sig inte alltid tillräckligt obunden att tillgripa vilka metoder som helst mot oppositionen. För uppgiften att bekämpa vänstern i partiet ansågs P. Alb. Hansson vara den lämplige. Han hade nyss blivit välbeställd chef för nyhetsbyrån Presscentralen, men han var redo att när som helst gå in i Social-Demokratens redaktion. Han ställde blott som villkor att det skulle vara som andre redaktör efter Branting och utan inkomstminskning. Branting var angelägen, men kunde inte övervinna motståndet på tidningsstämman och i själva redaktionen. Redaktionssekreteraren Conrad Jonsson kände Hansson väl och visste att denne skulle falla honom i ämbetet och vara omöjlig att samarbeta med. På stämman väckte det missnöje, att man då måste förbigå tidningens utan jämförelse högst bildade redaktör och främste stilist Erik Hedén. Men efter ett halvt års intriger fördes projektet i hamn hösten 1916. Hansson förde som andre redaktör en hänsynslös kamp mot partivänstern och sedan mot det nya vänsterpartiet. Det skedde med hans grova, onyanserade språk, som till och med Branting haft anledning att protestera mot i annat sammanhang, då Hansson skrivit om något annat än partivänstern.

Den socialdemokratiska riksdagsgruppen sprängs

I den socialdemokratiska riksdagsgruppen blev situationen allt mer outhärdlig. Visserligen hade munkorgsstadgan inte kunnat användas formellt efter den stora förbittring den väckt bland partifolket. I sina memoarer beskriver Wigforss hur han vidtog åtgärder för att organisera en protest från Lund. ”Undén var så han fräste”, tillägger han. Det var förresten från Lund, som initiativ sedan togs till att söka få danska och norska partiledningarna att medla i den svenska partistriden. Broderpartiernas ledningar var inte ovilliga, men partihögern avvisade förslaget. Än större var dock oviljan mot munkorgsstadgan ute bland de aktiva medlemmarna i arbetarkommunerna. Och den blev inte mindre av att A. J. Christiernsson, som uteslutits för att han oreserverat stött upprustningspolitiken, nu återbördats till gruppen. Vänstern var däremot i praktiken åsidosatt.

Vänstern i riksdagsgruppen började mer och mer att söka sig samman. Beslutet på Social-Demokratens marsstämma var en allvarlig signal om hårdare bandage i den inre partikampen. Palmstierna, Rydén och andra ledande medlemmar av gruppen ville sedan länge en brytning och nu visade Branting tecken på att vara vunnen för denna linje. Gruppens vänsteropposition samlades därför och kom överens om att ta ett initiativ till uppgörelse med högern. Ström kunde meddela att han av ett samtal med Palmstierna och Branting fått uppfattningen, att även de önskade en uppgörelse.

I ett brev daterat den 12 april 1916 till riksdagsgruppen och dess förtroenderåd föreslår femton ledamöter en överläggning för att i godo göra upp om de frågor kring vilka enighet kan nås, så att de kan främjas genom fortsatt samarbete. I brevet erinras om att Branting på ett tidigare gruppssammanträde själv förklarat sig anse en skilsmässa nödvändig, och att den helst borde ske i godo. Brevet blev illojalt publicerat av Christiernsson i Skånska Socialdemokraten, där det uttolkades till att vänstern beslutat bilda ett nytt parti. Branting noterade att han i olika sammanhang sagt att det redan fanns två partier, men sade i sina kommentarer att han inte ville föregripa partistyrelsens sammanträde i maj.

Riksdagsgruppens majoritet avvisade minoritetens förslag. Inte ens Ernst Söderbergs förslag

att bordlägga frågan vann något gehör. Ett annat förslag, som gick ut på att avvisandet inte skulle vara oåterkalleligt, fick endast 5 röster. Några av vänstern deltog i sammanträdet, men inte i röstningen, eftersom de ansåg att det var de andras sak att ge svaret på deras skrivelse. I riksdagen hade man sålunda i praktiken redan två socialdemokratiska partigrupper.

Vänstern utger egen tidning

Efter kuppen på tidningsstämman ansåg vänstern det nödvändigt att skaffa sig ett eget språkrör. Stormklockan var dock ungdomsförbundets organ. Detta gjorde bland annat att partiledningens majoritet i sin kamp mot vänstern använde taktiken att skjuta in sig på ungdomsförbundet. Därför tog man nu, framförallt från de oppositionella riksdagsmännens sida, initiativ till att starta en ny tidning. Den började utkomma i april och kallades *Politiken*, som sedan för att undvika förväxlingar med den danska tidningen med samma namn ändrades till *Folkets Dagblad Politiken*. Dess förste redaktör var Ture Nerman, som blivit utäten från Nya Samhället. Hans redigering av *Politiken* framkallade snart kritik, som utåt framträdde i form av missnöje med hans nystavning, ett inte alldeles originellt sätt att skylta med en radikalism, som man annars inte förmår att föra med konsekvens. Tidningens program var synbarligen i hög grad dikterat av Lindhagen. Den motiverar sin tillkomst med att partipressen "blivit allt likgiltigare för frihetsidéernas hävdande och i stället alltmer förvandlats till ett vapen för funktionärernas herravälde över massorna ..." Den förklarar sig hävda partiprogrammet och "de allmänt mänskliga kraven". Särskilt går den in för avväpning, republik, enkammersystem och fullständig demokrati.

Tidningens brist var att den i början allt för lite återspeglade arbetarnas liv och kampvilja, vilken just 1916 börjar att starkt stiga. Tidningen framstod som enbart ett fraktionsorgan inom partiet. Denna brist avhjälpes dock delvis på hösten, då en facklig redaktör tillsattes.

I maj höll partistyrelsen sammanträde och uttalade sin förkastelsedom över Zimmerwald, arbetarfredskongressen, tidningen *Politikens* utgivning och riksdagsgruppens minoritet. Partistyrelsemajoriteten tog sikte på att till nästa partikongress genomföra en utrensning av vänsteroppositionen ur partiet. Vänsterns representanter föreslog då, att partikongressen skulle inkallas redan under 1916, men majoriteten bestämde sig för våren 1917.

Eftersom flera partistyrseledamöter förklarat sig inte kunna samarbeta med Fredrik Ström begärde denne att bli befriad från befattningen som partisekreterare. I hans ställe valdes Gustav Möller, som tillsammans med Per Albin Hansson tog den praktiska ledningen av kampen mot partivänstern och ungdomsförbundet. Samtidigt nedlade Fabian Månsson och Ivar Vennerström sina mandat i partistyrelsen. Dessa tvivelaktiga steg vidtogs för att demonstrera mot partiledningens högermajoritet och dess åtgärder, men uppfattades ute i rörelsen som kapitulation och hjälpte den opportunistiska partihögern till seger under ombudsvalen till partikongressen.

Partiledningen koncentrerade elden mot ungdomsförbundet. Dels var detta den aktivaste, bäst organiserade och mest målmedvetna delen av vänsteroppositionen, och dels ansåg partiets högerledning sig på det sättet lättare kunna avhålla en större del av de äldre klassmedvetna arbetarmedlemmarna från att gå med oppositionen. Sedan partisekreterare Ström, alla vänsterredaktörer söder om Sollefteå och minoriteten i partistyrelsen manövrerats bort och Vänsterföreningen för länge sedan av missriktad lojalitet nedlagt sin verksamhet, återstod i huvudsak endast ungdomsförbundet och dess organisation.

Möller och Hansson utarbetade tillsammans en stridsskrift mot partivänstern med titeln "Stormklockepolitiken under kritisk granskning". Den bestod till stor del av utdrag ur

uttalanden av arbetarkommuner och ungdomsklubbar, framförallt mot att riksdagsgruppens majoritet i fråga efter fråga bröt mot partiprogrammet och kongressernas beslut. Sådana uttalanden gjordes i växande skala och blev publicerade i Stormklockan, ibland också i partitidningar. De var formulerade av arbetarna själva och gav spontana uttryck för vad de kände och menade. Helt naturligt gick de rakt på sak och kallade dem som bröt mot programmet för förrädare och krävde räfst och rättarting med dem. En av skriftens huvudanklagelser mot Stormklockan var, att den ”vecka efter vecka publicerar de skandalösaste uttalanden”.

1916 fann partihögern det ändamålsenligt att som motvikt söka mobilisera uttalanden till sitt stöd. I över ett år, ända tills partisplittningen var slutförd 1917, innehöll Social-Demokraten mängder av tacktelegram till Branting personligen från olika partiinstanser, kommunmöten, distriktskonferenser o. s. v. ”Tack för manligt uppträdande”, var en av de vanligaste formuleringarna i telegrammen och skrivelserna. Denna principiösa personförgudningskampanj stärkte Brantings personliga ställning, och striden kom i hög grad att stå om hans namn och inte om partiets och rörelsens framtid. Också partivänstern bar sina offer till detta kultföremål. Höglund skrev från fängelset en opå kallad hyllningsdikt till Branting, i vilken denne liknas vid en ek och framställdes som den tappre hövdingen. Men ännu mer ohämmad blev hyllningen, när Fredrik Ström i Politiken liknade Branting vid en Gustav Vasa. Att med sådana uttalanden blidka Branting till att inte gå in för partiets sprängning var uppenbart lönlös möda och torde inte heller ha varit avsikten, hur gärna än vänstern ville att avgörandet åtminstone uppsköts till efter kriget. Snarare ville den väl genom sådana offer ytterligare markera att striden i partiet inte gällde person utan program och principer.

Partistyrelsen beslutar spränga partiet

På sitt sammanträde i november 1916 beslöt partistyrelsen att förelägga den förestående partikongressen ett förslag till uttalande, i vilket ungdomsförbundet klandrades för systematiskt fronderi mot partiets ledning, bland annat genom beslutet på kongressen 1914 att förklara sitt stöd åt partiets program och socialismens principer i stället för att i förväg böja sig för partiinstansernas beslut. Arbetarfredskongressen betecknades som ett försök att ”även organisatoriskt riva upp partiet”. Sedan grundandet av Politiken och vänsterminoritetens framträdande i riksdagsgruppen påtalats, avslutades partistyrelsens förslag till kongressuttalande med följande ultimatum: ”att den första härefter sammanträdande kongressen för Socialdemokratiska ungdomsförbundet) återkallar 1914 års ungdomskongress” ogrundade beskyllning mot den socialdemokratiska riksdagsgruppen att ha ‘i väsentlig mån frångått partiets program’, 2) återkallar beslutet från 1914 om särpolitik vid kommande riksdagsmannaval samt 3) godkänner i oförändrat skick den s. k. enighetsresolutionen och därigenom förklarar att ungdomsförbundet är ‘redo att vid alla tillfällen främja partiets verksamhet i full överensstämmelse med av partiet och dess underavdelningar fattade beslut’.” Om ungdomsförbundets ledande män inte ställer sig dessa villkor till efterrättelse, heter det till slut, har de ställt sig själva utanför partiet.

Stormklockan fastställde att partistyrelsen vill spränga partiet genom ett sådant ultimatum. ”Det är att märka”, skrev Höglund från Långholmen, ”att man ej kan anklaga oppositionen för något som helst brott mot partiets program, dess grundsatser eller stadgar utan man får inskränka sin talan till den ynkliga klagovisan, att oppositionen ‘misstänkliggör’ partiledningen, den heliga ofelbara påvekyrkan som ej får kritiseras. Och så driver den stundom ‘särpolitik’ genom att i otid hävda – partiets program.”

Ungdomsförbundets centralstyrelse beslöt i januari 1917 att låta hela förbundet ta ställning till

det ultimatum, som skulle föreläggas partikongressen till godkännande. En allmän omröstning bland medlemmarna utlystes, och den gav till resultat att förbundet med 5.794 röster mot 172 förkastade det ultimativa uttalande om ungdomsförbundet, som man på grund av kongressombudsvalen i partiet visste att kongressen skulle komma att antaga.

Ombudsvalen gick nämligen vänstern emot i oväntat stor utsträckning. De genomfördes nu distriktsvis och kunde lätt ledas och överblickas uppifrån. Partihögern hade inte bara hela ledningen av organisationsapparaten i sin hand. Den var också starkt centraliserad under Möllers ledning med Hanssons energiska bistånd. Den nye partisekreteraren Gustav Möller avkrävde distriktsstyrelserna fortlöpande rapporter om gången av ombudsvalen och röstningarna i kommunerna för att alltid kunna vara beredd att ingripa i så god tid som möjligt. I Stockholm sammankallade de två en fraktionskonferens med ett femtital pålitliga anhängare. Dessa ålades att till det kommunmöte, som skulle bestämma valordning och uppställa ombudskandidater, ta med sig vardera mellan tio och femton medlemmar, som de kunde påverka, och besätta alla platser i A-salen i god tid före mötets början. På det sättet mobiliserade de 800 deltagare mot vänsterns 600 och antog en valordning, som säkrade dem seger.

I hela partiet hade visserligen 42 procent av valdeltagarna röstat på vänsterns kandidater, men av de valda 180 ombuden fick vänstern endast omkring 40.

Strax före kongressen gjorde Höglund i Stormklockan ett nytt försök att finna en lösning på situationen, så att partiet inte skulle bli sprängt. ”Ett är visst”, skrev han, ”partivänstern och ungdomsförbundet går inte till Canossa”. Att ultimatum skulle förkastas av vänstern var klart redan genom omröstningen i ungdomsförbundet.

Höglunds förslag gick ut på att båda riktningarna skulle ges legal plats inom partiets ram. Munkorgsstadgan skulle upphävas, pressen vara fri och minoriteten bli tillbörligt representerad i ledningarna. I allmänna proportionella val skulle oppositionen ha rätt att rösta på egna kandidater under gemensam partibeteckning, om man inte kunde enas i förväg om listorna. Under sådana förhållanden skulle vänstern vid förfäktandet av sina ståndpunkter iakttaga ett lojalt och sakligt uppträdande. I en fråga befanns dock tiden mogen för en viss frontförändring. Partivänstern skulle kunna ge en högersocialdemokratisk eller en liberalsocialdemokratisk regering sitt stöd i förverkligandet av ett rent demokratiskt reformprogram, men dock samtidigt vara oförhindrad att föra en klart socialdemokratisk politik i riksdagen.

Partisprängningen fullbordas på tionde kongressen

Partiets tionde kongress öppnades den 12 februari 1917. Majoriteten av ombuden var valda på grundvalen av förslaget till det ultimatum, som formellt var riktat till ungdomsförbundet men självklart gällde hela partivänstern. Genom sin omröstning hade ungdomsförbundet redan i förväg gjort sitt oryggliga beslut att fortfarande stå på partiprogrammets och socialismens grund, men inte böja sig för avvikande diktat från partiets instanser.

När Branting öppnade kongressen lämnade han Höglunds förslag till lösning obeaktat och framhöll att kongressen oundvikligen måste bli en ”uppgörelsens dag”. Frågan om ungdomsrörelsen, som på tidigare kongresser brukat stå i sista slutet på dagordningen, var nu dess första fråga.

Branting, som inledde för partistylelsen, ville redan från början avvisa diskussion om teoretiska och principiella meningsskiljaktigheter. Sådana finns inte, förklarade han och gjorde gällande att det hela rörde sig om ”en städning i partiets hus”. Vänstern beskylldes för att driva en ”förgiftningskampanj”. Den linjen kunde dock inte helt hållas. Branting angrep

starkt Zimmerwaldrörelsen, vilken han med adress framförallt till de ryska revolutionära socialdemokraterna betecknade som ”rotlösa emigranternas revolutionsromantik”. Det var parollen att bryta borgfreden och återuppta klasskampen han ville åt, och till stöd för sin uppfattning läste han valda avsnitt ur Jaurès” bok ”Arbetarna, fosterlandet och armén”, vilka han nyss översatt. Med dem ville han försvara partihögerns borgfredspolitik, vilken han dock inte närmare gick in på.

Branting beklagade sig över att ”vi får tillbakavisa beskyllningar för att ha svikit partiets program och vi måste ställa oss i försvarställning mot framslungade hot att om oppositionen ej kan göras nöjd, den då kommer att vid de kommande riksdagsvalen gå fram med en egen valrörelse för egna kandidater”.

Förste talare för ungdomsförbundets centralstyrelse var Ernst Åström, som började med att fastställa att Branting ”inte kunnat påvisa ett enda fall, då man från vänsterhåll begått något brott mot partiets grundsatser eller olika programpunkter”. Det är i stället så att oppositionen endast tillåtit sig att kritisera riksdagsgruppens arbete, sade han, och detta hade ju särskilt skett på grundval av partiets politiska program. Gentemot Möllers och Hanssons påståenden, att ungdomsförbundet svikit sina egentliga uppgifter, gav Åström en saklig redogörelse för hur dess verksamhet tvärtom framgångsrikt utvecklats, sedan Möller och Hansson lämnat dess ledning. Det kunde notera stora framgångar ifråga om kaderskolning, agitation, antimilitaristisk verksamhet o. s. v.

Enligt renegaters sed riktade Per Albin Hansson måttlösa beskyllningar mot ungdomsförbundets ledning och anklagade Stormklockan för att ha kraftigt bidragit till vad han kallade ”den oerhörda förflackningen bland ungdomen”.

Diskussionen pågick i två dagar, men eftersom ombudens positioner i stor utsträckning på förhand var låsta, blev det inte en diskussion för att övertyga och överbevisa utan i stället för att beskylla varandra, särskilt för bristande klarhet.

Hur fast besluten partihögern var att spränga partiet visade sig också när det gällde att fatta beslut. Den använde sin majoritet till att först avslå alla olika förslag att försöka åstadkomma en medling, så att sprängningen organisatoriskt kunde undvikas eller åtminstone uppskjutas. Förslaget från Lund, att söka en medling med de skandinaviska broderpartiernas medverkan, Elof Lindbergs att man i partiet skulle företa en sådan omröstning som ungdomsförbundet, och flera andra alternativ utvoterades det ena efter det andra av partihögerns ombud. Dess ledning hade nämligen bestämt sig för att till kontraposition i huvudvoteringen få Spaks med fleras rena avslagsyrkande på partistyrelsens förslag, vilket till slut antogs med 136 röster mot 42.

Därmed hade partihögern lyckats fullborda sitt uppsåt att spränga partiet. Någon återvändo gavs inte. Att inte alla ombud, som röstat ja, gjort det med glatt mod är visst. Till och med Harald Åkerberg var brydd, men i hans fall berodde det på att han med liv och själ försvarat Steffens och de andra aktivisternas ”rätt” att tillhöra partiet. Palmstierna, som också röstat mot aktivisternas uteslutning, hyste inga sådana skrupler. Det dröjde visserligen länge, innan han tog ordet i kongressdiskussionen, men då var det för att energiskt polemisera mot de olika förslagen att söka få en uppgörelse mellan riktningarna till stånd. Däremot yttrade han inte vad hans dagbok ännu länge gömde, nämligen att partiet nu enligt hans uppfattning även formellt blivit vad ”det i realiteten tenderat att utveckla sig till, nämligen det radikala parti, varom jag drömt 1907”. Han menar ett radikalt borgerligt parti.

Bland andra beslut av tionde partikongressen kan märkas, att man godkände riksdagsgruppens

införande av munkorgsstadgan eller som den officiellt kallades *disciplinstadgan*. Den vennerströmska resolutionen, som tidigare kongresser antagit för att komplettera militärprogrammet med en förklaring att partiets mål var avrustning, blev nu inte återantagen.

Av stort intresse var behandlingen av en motion av Gustav Wahl, K. W. Holmström och K. D. Berg i Stockholm, att partiet skulle enträget mana riksdagsgruppen att på allt sätt förhindra antagandet av en regeringsproposition, som gick ut på att genom förbudsåtgärder förhindra strejker och genom införandet av en arbetsdomstol binda arbetarnas kamp- och rörelsefrihet. Då förslaget först utarbetades i Socialstyrelsen hade bland andra Herman Lindqvist deltagit, och han hade i åtskilliga uttalanden redan före kongressen kritiserats för detta. I mycket försiktiga vändningar talade Branting för avslag på stockholmsmotionen, vilket även partistytelsen yrkat. Där var man inte i princip emot att avtalen blev lagbundna och att alla tvister hänsköts till förlikningsmannainstitutionen eller arbetsdomstol. Bland de många, som bekämpade lagförslaget, var också Landsorganisationens kassör Ernst Söderberg. Han stöddes energiskt av ombuden från arbetsplatserna och även de kvarvarande vänsterombuden, vilka fullgjorde sina väljares uppdrag ända till kongressens slut och inte lät sig nedslås av motgångar. I denna fråga blev emellertid stockholmsmotionen antagen. Partistytelsen, Branting och Lindqvist led nederlag, och lagen blev i sinom tid också tills vidare avstyrd på grund av de hårda klasstrider, som snart skulle bryta ut.

Partivänsterns nederlag och dess orsaker

Partisprängningen var oundviklig på tionde kongressen. Högersocialdemokraterna, som blivit allennarådande i partiledningen, hade gjort den oåterkallelig.

Den var länge förberedd. Redan 1911 aktualiserades den stora huvudfrågan i partistriden, nämligen förhållandet till de liberala. I den hemliga palmstiernska Vi-klubben fanns en opinion för att utskilja partivänstern ur partiet och få till stånd ett allmänt radikalt parti.

Palmstierna ansåg det emellertid nödvändigt att ha Branting med sig, och Branting ansåg det nödvändigt att avstå från att delta i den liberala regeringen, ty det stora flertalet i partiet förstod att ett deltagande skulle bli till hinder i kampen för arbetarnas intressen. Frågan om deltagande i en borgerlig regering hade nämligen blivit en huvudfråga för arbetarrörelsen och diskussionen om den skapade klarhet bland stora massor. Då mötte det mindre motstånd om man som den socialdemokratiska riksdagsgruppens majoritet allt mer principiellt stödde den liberala regeringens politik, när det gällde rustningar, tullar, pensioner o. s. v. Detta var en reformistisk taktik, för vilken det gäller att hålla själva arbetarrörelsen passiv utanför. Så länge en opposition i huvudsak inskränker sig till att kritisera, om än med starka ord, är den inte så farlig.

Även 1914 fanns det stämning för en organisatorisk skilsmässa från vänstern, men Branting och de mera nyktra ville inte riskera att stanna i minoritet, som utsikterna var då. Under kriget räknade de med att kunna hålla arbetarrörelsen i stort sett passiv och då var det ingen större fara för borgfredspolitik. I denna ingick att inte ändra på de långfristiga avtalen, trots att de då inte var skyddade av avtalslagar eller domstolar. Avtalet för järnbruken, som slöts 1908, gällde oförändrat efter nio år ännu 1917. Detta var dock i någon mån drägligt för att en del av lönen utgick in natura. Men ännu 1916 kunde de utlöpande avtalen egenmäktigt prolongeras av ledningarna. Detta kritiserades av vänstern i rörelsen förvånande svagt. Den ansåg det vara helt de valda fackliga ledningarnas sak att föra den ekonomiska kampen.

Trots vänsterns skarpa kritik mot partihögerns ledning och dess politik tolererades den i partiet ända till dess den i praxis bröt borgfredspolitik och tog ledningen för den stora

aktionen mot Sveriges indragande i kriget. Då beslöt sig partihögern för att utesluta vänsterriktningen och spränga partiet.

Vänsterriktningen och dess ledning var emot att spränga partiet. Framförallt var detta fallet under 1916 och början av 1917, då ledningen var försvagad av Höglunds frånvaro och det syntes många tecken på att vänstern allmänt var på frammarsch internationellt. Som skulle visa sig helt riktigt, bedömdes läget som gynnsamt för en vänsterutveckling, vilket i sin tur bidrog till att partihögern forcerade sina föresatser.

Partivänstern var också *i princip* emot sprängning av partiet. För att bevara partiets enhet hade den under de närmast föregående åren gjort flera reträtter. Den hade tagit tillbaka anklagelser som den visste var riktiga och man hade nedlagt Vänsterföreningen, den enda ledning oppositionen hade, trots att det ingalunda var ovanligt att andra partiorganisationer drev en egen politik. Framförallt hade den ända till arbetarfredskongressen underlåtit att driva egna aktionsrörelser trots att den ansåg dem motiverade.

1916 gick Z. Höglund i en mycket frän polemik mot Jakob Friis i Norge, som riktat en appell till den svenska socialdemokratin att skapa *enighet* i sina led. Enighet med dem som bevarar borgfreden, sviker programmet och trampar socialismens principer under fötterna anser han utesluten. Men partiets organisatoriska enhet vill han bevara. Han förnekar inte att det 1916 börjat att finnas oppositionella i partiet, som anser en sprängning oundviklig, men ”vi vill dock för vår del bekämpa den som skadlig för den svenska arbetarrörelsen i dess helhet”. Han anser att fackföreningarnas kollektivanslutning gör en organisatorisk boskillnad mellan högern och vänstern skadlig för hela rörelsen. Han befarade att även fackföreningsrörelsen i så fall skulle bli sprängd.

Vänstern betraktade på grund av kollektivanslutningen partiet mera som själva arbetarrörelsen än som en fast organisation. Inom en rörelse är absolut enighet inte möjlig. Fabian Månsson anmärkte att en sådan enighet bara kan finnas ”på kyrkogårdarna och idiotanstalten”. Partivänstern begär bara två saker, skrev Höglund, ”lojalitet mot programmet och demokrati i partiet”.

Det framgår av detta att vänstern i själva verket ville komma fram till en federation av olika organisationer. Höglund drog också den näraliggande slutsatsen att i aktiv kamp skall arbetarrörelsen enas.

Partihögern ville spränga partiet för att mera ostört få fortsätta borgfredspolitikerna och i händelse denna sprack stärka samverkan med den moderna borgerliga liberalismen, som efter Staaffs död ryckt ytterligare åt höger i sin politik.

Vänstern ansåg däremot att förekomsten av olika uppfattningar i den gemensamma rörelsen befruktade diskussionerna och sporrade aktiviteten bland medlemmarna på alla områden, kanske mest märkbart i mötesverksamheten. Detta hade en skolande och mobiliserande effekt. Samtidigt blev inte fackföreningsmötena partipolitiska slagfält utan diskussionerna blev mera naturliga uppgörelser mellan olika uppfattningar inom samma rörelse.

Partivänstern utgjorde arbetarrörelsens revolutionära del. Eftersom partihögern med olika medel satt sig i besittning av rörelsens ledning stod vänstern i oppositionsställning och kämpade för att erövra ledningen. Den bedrev för detta en intensiv upplysningsverksamhet med både det talade och det tryckta ordet. Och den hade genom arbetarfredskongressen också börjat en aktionsverksamhet. Vad den saknade var organ och organisationer samt framförallt en ledning för den politiska verksamheten. Den revolutionära riktningen måste ha betryggan-

de möjligheter att utforma sin politik. Detta kan inte utlämnas åt spontaniteten eller tillfälliga element.

Lindhagen, Vennerströmsriktningen, Norrbottensdistriktet, Hedén, Ström och stockholmsvänstern, Fabian Månsson, Spak o. s. v. verkade var för sig utan en gemensam effektiv ledning. Tidningen Politiken införde de olika riktningarnas uppfattningar och enskilda insändare, men saknade auktoritet att tala i allas namn.

Vänsteroppositionens starkaste centrum var Socialdemokratiska ungdomsförbundet och Stormklockan, även om det där inträtt en försvagning genom Höglunds frånvaro. Kilbom vikarierade som redaktör, vilket innebar en påtaglig försvagning, inte så mycket för de formella bristerna. Han förmådde inte på samma sätt som Höglund få tidningen att leva i centrum för vad som hände. Vikarierande förbundssekreterare för Kilbom var Sven Linderot. Hans verksamhet under ombudsvalen till partikongressen försvårades av att Fredrik Ström frivilligt avgått från sin kongressvalda befattning som partisekreterare och lämnat hela ledningen av partiorganisationen i händerna på partihögern.

Bristen på ett politiskt och organisatoriskt centrum utgjorde alltså huvudorsaken till nederlaget på tionde kongressen. Därigenom gjordes uppgiften för partihögerns ledning och dess främsta organisatörer Möller och Hansson lättare och enklare. De bannlyste politisk och ideologisk diskussion under valet och lyckades i stor utsträckning förhindra den. På ombudsvalmötet i Göteborg talade Branting i två timmar men den nedreste Fredrik Ström fick inte ordet.

En viktig förklaring till vänsterns nederlag var naturligtvis också det förhållandet att den gick in för att hålla partiet samman och därför blev till och med ovanligt återhållsam och nästan retirerande i det moment den mer än någonsin borde koncentrerat krafterna på att bekämpa opportunismen i partiet.

Tidsbilder och dokument:

Enhetsinitiativ av riksdagsgruppens vänster

Den 14 april 1916 erhöll socialdemokratiska riksdagsgruppens förtroenderåd följande brev från de oppositionella i gruppen. Brevet ger en mycket klar bild av hur de ville bevara gruppens och partiets enhet utan att ge avkall på sina ståndpunkter.

Till Socialdemokratiska riksdagsgruppen och dess förtroenderåd.

Sedan flera år tillbaka har inom den socialdemokratiska riksdagsgruppen rått betydande slitningar på grund av olika uppfattningar i såväl principiella som taktiska frågor. Detta tillstånd har i hög grad försvårat samarbetet, skapat olust och minskad arbetsglädje samt förlamat kraften i framträdandet. Särskilt för minoriteten, som ej kunnat göra sina erinringar gällande, har skapats oöverstigliga vanskligheter och läget för densamma har sannerligen ingalunda förbättrats genom den förra året av gruppen antagna disciplinstadgan, i vilken majoriteten trott sig finna botemedel mot det onda.

Denna situation har sålunda med tiden blivit alltmera olidlig och ohållbar. Därför har också från båda sidor inom gruppen talrika röster höjts för att klarhet måtte skapas och i all sams åstadkomma en arbetsfördelning, som återger åt de båda riktningarna rörelsefrihet, arbetsglädje och möjlighet att verka för sina ideal efter egen uppfattning om mål och medel. Tiden för att åstadkomma överenskommelse på denna punkt med bibehållande av partiets organisatoriska enhet synes just nu så mycket mera vara inne, som gruppens ordförande vid

ett föregående sammanträde själv förklarat sig anse en skilsmässa nödvändig och att den helst borde ske i godo.

Undertecknade medlemmar av gruppen och tillhörande dess s. k. minoritet har av dessa skäl sammanträtt och beslutat att hos gruppen och dess förtroenderåd hemställa att en ömsesidig överläggning måtte komma till stånd rörande en godvillig uppdelning mellan de olika riktningarna på sådan grund att det som fortfarande bliver gemensamt ej lider förfång utan kan på ett tillfredsställande sätt främjas genom fortsatt samarbete. Vi vill härvid tillägga att denna framställning tillkommit icke blott för att tillgodose våra egna uppfattningar utan även delas efter vad vi har oss bekant av betydande grupper medborgare inom skilda delar av landet. Till underhandlare har vi utsett hrr Ericson i Funäsdalen, Hage, Lindhagen, Månsson, Ström, Vennerström och Widlund med hrr Bengtsson, Johansson i Sollefteå och Winberg som suppleanter.

Stockholm den 12 april 1916.

Magnus Bengtsson, Christian Ericson, Henry Eriksson, Rikard Eronn, Z. Höglund, C. O. Johansson, K. Lundberg, Fabian Månsson, Fredrik Ström, K. W. Skareen, Ivar Vennerström, Thure Widlund, C. Winberg.

Undertecknad instämmer så tillvida i ovanstående, att jag påyrkar förhandlingar, gående ut på att åstadkomma en överenskommelse inom riksdagsgruppen, avsedd att lämna större frihet åt minoriteten inom gruppen att inom riksdagen förfäktat sina meningar med kvarstående inom partiet och riksdagsgruppen.

Som ovan
Ernst Hage.

Undertecknad, som vid förenämnda sammankomst utvecklat några personliga meningar om nya riktlinjer för framtidens politiska arbete, har emellertid under nuvarande förhållanden ansett mig böra instämma i ovan berörda framställnings syfte.

Som ovan
Carl Lindhagen.

Det partisprängande beslutet

Partistyrelsens förslag till ultimatum till ungdomsförbundet, som antogs av majoriteten på partikongressen i februari 1917 och som blev anledningen till att det svenska arbetarpartiet sprängdes. Hela resolutionen återges.

Redan vid sitt årsmöte 1915 ansåg partistyrelsen sig böra på grund av upprepade händelser inom partiet genom ett särskilt uttalande påkalla partimedlemmarnas synnerliga uppmärksamhet på den uppenbart söndersprängande hållning, som det socialdemokratiska ungdomsförbundet allt mer börjat intaga. Ingen förbättring inträdde dock i dessa förhållanden. Vid partistyrelsens årsmöte 1916 måste tyvärr trots tidernas bistra allvar tvärtom konstateras en skärpning i förbundsledningens uppträdande gentemot partiets genom sina ansvariga myndigheter fastställda politik. Partistyrelsen ansåg sig då nödsakad yttra:

”De ledande männen inom Socialdemokratiska ungdomsförbundet har uppenbart bedrivit och bedriver alltjämt, avsiktligt och systematiskt, en propaganda, som på det högsta skadar partiets verksamhet och förlamar dess möjligheter till aktion för arbetarklassens intressen. Ett parti som vill förverkliga sina uppgifter, kan icke finna sig i ett sådant tillstånd. Partistyrelsen har därför för avsikt att föreslå den om möjligt redan i början av nästa år sammanträdande

kongressen nödvändiga åtgärder för att söka definitivt göra slut på det inre söndersprängningsarbetet och såmedelst återsänka partiet arbetsro och handlingskraft i lösandet av allt större uppgifter, som arbetarrörelsens framryckning inom vårt folk ställer på detsamma.”

Sedan årsmötet 1916 har ingenting inträffat, som kunnat mildra omdömet om ungdomsledningens verksamhet. I stället har ungdomsledningens hållning blivit ytterligare utmanande mot partiet. I anledning härav får vi föreslå kongressen att göra följande uttalande:

Partikongressen konstaterar, att Socialdemokratiska ungdomsförbundets kongress 1914, genom att icke oförändrad antaga den av representanter för partiet och ungdomsförbundet utarbetade och av partikongressen 1914 godkända enighetsresolutionen ointetgjort de försök till åstadkommande av ett gott förhållande mellan partiet och ungdomsrörelsen, som från partiets sida gjordes.

Men ungdomskongressen icke endast försatte enighetsresolutionen ur kraft genom den på en vital punkt vidtagna förändringen. Den fattade därjämte beslut av mot partiet direkt utmanande karaktär. Dess anklagelse mot partiets riksdagsgrupp för att ha i en rad huvudfrågor ”frångått partiets program” riktar sig mot partiet självt, som genom partikongressen för blott en månad sedan godkänt riksdagsgruppens politik. Ungdomskongressens beslut att vid kommande andrakammarval uppsätta konkurrerande kandidater mot de socialdemokratiska riksdagsmän, som vill fullfölja de av partikongressen godkända linjerna, är likaledes en klar stridsförklaring mot partiet självt.

Ungdomskongressens förklaring i en senare resolution, att den hyser ”ärlig vilja” till ”samlöst förstånd med partiet” har ställts i sitt rätta ljus genom händelserna efter kongressen. I ungdomsförbundets tidning och genom dess klubbar har splittringsarbetet fortsatt genom en sanningslös misstänklighetskampanj mot partiets ledning och politik samt genom systematiskt fronderi. Att detta splittringsarbete bedrivits under en för hela vårt land synnerligen kritisk tid, då den svenska socialdemokratin behövt samla hela sin kraft i kampen för fred och neutralitet samt för bevakandet av arbetarklassens intressen under dyrtiden, stämplat yttermera denna kampanj som fullkomligt ansvarslös och ur synpunkten av arbetarklassens intressen i högsta grad klandervärd.

Kongressen konstaterar vidare, att ungdomsledningen genom anordnandet bakom de ansvariga ledningarnas rygg av den s. k. arbetarfredskongressen, sökte även organisatoriskt riva upp partiet och sönderbröt den eniga fronten mot öppna och förstuckna fredens och neutralitetens fiender. Trots varningarna hölls kongressen, och sedan de från denna kongress officiellt utsända referaten av myndigheterna tagits till anledning för processförfarande mot tre av kongressens deltagare, fortsattes kampanjen mot partiledningen med allt hänsynslösare beskyllningar. Till de tidigare försöken att misstänkliggöra partiledningens fredsvilja lades nu de oerhörda beskyllningarna mot partiets ledning för att ha ”provocerat” processen och ”utlämnat” de häktade. Händelserna i samband med arbetarfredskongressen togs vidare som förevändning till startandet av den under flera månader dessförinnan planerade tidningen Politiken, som öppet framträtt såsom ett konkurrentorgan till partiets huvudorgan Social-Demokraten och som samtidigt sökt skada hela partipressen genom framförande av planer om bojkott och ekonomiska repressalier mot densamma.

I och med startandet av Politiken, varvid den enklaste partiloyalitet lämnats åsido har splittringsarbetet ökats i intensitet och hänsynslöshet.

Partikongressen 1914 uttalade sig mot sådana särorganisationer inom partiet, ”vilka kan verka

störande på sammanhållningen och till skada för partiet”. Kongressen konstaterar nu att oppositionen, i öppet trots mot detta uttalande, icke blott i ungdomsförbundet skapat en särorganisation inom partiet utan också framträtt med tydliga tendenser till att vilja spränga partiet. I den ”på uppdrag av Socialdemokratiska ungdomsförbundets verkställande utskott” till Zimmerwaldbulletinen avgivna rapporten från Sverige uttalades oförbehållsamt, att man snart väntade en öppen klyvning av partiets riksdagsgrupp och skapandet av en ny socialistisk vänsterfraktion samt att så snart detta skett partiets klyvning icke skulle länge låta vänta på sig. Inträffade händelser inom riksdagsgruppen har visat att planerna i denna riktning fullföljts och i oppositionens tidningar har uttalanden gjorts, som visar att man energiskt rustat sig för bildandet av ett nytt parti vid sidan av partiet. Kärnan i detta skulle bli det socialdemokratiska ungdomsförbundet, som synes alltmåra ha förgätit sina ursprungliga uppgifter att utgöra en förskola för partiet och för ungdomens fostran i socialistisk åskådning.

Kongressen konstaterar slutligen, att det systematiska splittringsarbete, som oppositionen med totalt åsidosättande av den för ett sunt partiliv nödvändiga lojaliteten och solidariteten bedrivit, i högsta grad verkat förgiftande inåt och skadat partiets hela verksamhet. I partiets och hela arbetarklassens intresse kan ett sådant tillstånd icke längre tolereras. En definitiv ändring är oundgängligen nödvändig. För att uppnå en sådan ändring kräver kongressen att den första härefter sammanträdande kongressen för Socialdemokratiska ungdomsförbundet

1) återkallar 1914 års ungdomskongress” ogrundade beskyllning mot den socialdemokratiska riksdagsgruppen att ha ”i väsentlig mån frångått partiets program”;

2) återkallar beslutet från 1914 om särpolitik vid kommande riksdagsmannaval, samt

3) godkänner i oförändrat skick den s. k. enighetsresolutionen och därigenom förklarar, att ungdomsförbundet är ”redo att vid alla tillfällen främja partiets verksamhet i full överensstämmelse med av partiet och dess underavdelningar fattade beslut”.

Kongressen vill genom uppställande av dessa villkor underkasta ungdomsrörelsens ledande män ett *avgörande* prov beträffande deras vilja till lojalitet mot partiet. Vill de icke ställa sig dessa kongressens villkor till efterrättelse förklarar kongressen, att de därmed ställt sig själva utanför partiet, ett förhållande, som partistyrelsen har, att om så skulle befinnas nödvändigt, formellt bekräfta genom suspension från medlemskap i partiet intill nästföljande partikongress.

13. Ett nytt arbetarparti bildas

De ombud som röstade emot partistyrelsens förslag till ”uttalande om ungdomsrörelsen” stannade kvar på tionde partikongressen för att fullgöra sina stadgeenliga skyldigheter gentemot sina väljare.

Den 15 februari, dagen efter splittringsbeslutet, inlade 39 av dem en reservation. I denna förklarades att kongressens under partiledningens energiska påtryckning fattade beslut om eventuell suspension av partimedlemmar, som icke kan påvisas på en enda punkt ha brutit mot partiets grundåskådningar eller uppträtt förrädiskt mot partiet, innebär ett medvetet brott mot partiets grundåskådningar och program samt mot stadgarnas bestämmelser om uteslutningsförfarande. Oppositionen förbehöll sig ”*full handlingsfrihet*”. Som vanligt demonstrerade Lindhagen sin exklusivitet genom att underteckna reservationen med särskilt tillägg att han endast instämde i dess syfte.

Den 21 februari förklaras i en artikel i Politiken: ”Såsom partiets tionde kongress blivit vald

och inpiskad kan den *icke respekteras* av partiets opposition ... kamp har man sått och kamp skall man skörda.

Konstituerande partikongress inkallas

Redan innan tionde partikongressen var slut samlades oppositionen till en konferens. Till denna hade också kallats representanter från distrikt, varifrån oppositionen inte hade något ombud på kongressen. Bland dessa var denna gång även Stockholms stad, vars partiopposition på konferensen företrädde av C. N. Carleson.

Konferensen utfärdade ett uppprop till ”Sveriges socialdemokratiska vänster”, vilket gav en utförlig redogörelse för den situation som uppstått i arbetarrörelsen samt för de beslut kongressen fattade. ”Solidaritet med sådana beslut”, heter det, ”betyder illojalitet mot vår övertygelse och meningen i hela den internationella socialismens kamp.” Ett nytt parti är nu nödvändigt, fortsätter upppropet. – Vi måste vägra att följa kongressmajoriteten och bana väg för ”ett socialistiskt folkparti”. I det syftet inbjudes till en kongress den 12 till 14 maj 1917 för att bilda ett nytt parti. Till ett tillfälligt arbetsutskott valdes riksdagsmännen Rikard Eronn, Ernst Hage, Carl Lindhagen, Karl Lundberg, Fabian Månsson och Fredrik Ström samt C. N. Carleson, Karl Kilbom och Axel R. Svensson. Uppropet (se sidan 263) är undertecknat av riksdagsgruppens vänsterminoritet, sammanlagt femton, och ett ombud för varje distrikt.

En ny riksdagsgrupp bildades med Lindhagen som ordförande.

Socialdemokratiska ungdomsförbundets centralstyrelse var samtidigt inkallad och antog ett uppprop till förbundets klubbar, i vilket fastställdes att partikongressens beslut är ”riktat mot hela ungdomsrörelsen, ja, mot all opposition inom den svenska socialdemokratin”.

Centralstyrelsen redogör för de betydande insatser förbundet gjort för uppbyggandet av den svenska arbetarrörelsen. Det är ”ett jättearbete Sveriges socialdemokratiska ungdom utfört för partiet och socialismen”. Men den har inte stillatigande kunnat se, hur partiets ledare fört rörelsen bort från socialismen. Klarare än som nu gjorts av den opportunistiska partiledningen och partikongressens majoritet kunde inte deklarerats, att de ville spränga socialdemokratin och till varje pris ville ha ungdomsförbundet och hela oppositionen utkastad. Nu finns bara en väg: ”bort från ett sådant parti”. ”... vi måste delta i skapandet av ett nytt parti. Väl kan det kännas hårt och bittert efter alla våra offer, efter allt vårt arbete för det nu förborgerligade, för det gamla partiet, men annat val ges ej ... Som *en enda man* ... må vi lämna det parti, som vräkt oss ut ur sitt hus. Ingen kvar som slav i det huset. Vi tar då med allt vi byggt och arbetat fram ...”

Nu började ett febrilt arbete på att skapa organisationer för det nya partiet. Stormklockan och partitidningarna Politiken, Nya Norrland och Norrskensflamman innehåller nästan varje nummer uttalanden av arbetarkommuner som övergått till det nya partiet, nya arbetarkommuner som bildats eller nya partidistrikt som organiserats.

Ett ofullgånget fackligt initiativ

Det tillfälliga vänstersocialistiska arbetsutskottet tog mycket få initiativ utöver inre organisatoriska. Det fackliga problemet var emellertid av särskild vikt. I fackföreningsrörelsen hade partiets ledning ett mäktigt verktyg för att föra ut sin politik och även en betydelsefull organisatorisk och materiell bas. Fackföreningsrörelsen är arbetarnas största klassorganisation, och den politiska riktning som behärskar dess ledning har en enorm tillgång, i särskilt hög grad där kollektivanslutningsformen används. Partihögerns seger på tionde kongressen var ur denna synpunkt särskilt allvarlig.

På vänstersocialistiskt initiativ samlades ett tjugotal fackföreningsmän för en överläggning i början av april. De beslöt att bilda *Svenska fackoppositionen* som ett organ för att påverka fackföreningsrörelsen och den fackligt ekonomiska kampen. I överläggningen deltog även syndikalisterna, som på grund av de reformistiska ledarnas inaktivitet under borgfreden börjat få vind i seglen. SAC, som ännu 1914 endast haft 5.000 medlemmar, ökade under kriget med omkring 5.000 om året. De flesta var byggnads- och anläggningsarbetare och en stor del skogs- och sågverksarbetare. I städerna var de ännu nästan betydelselösa. De tillämpade en rörligare kamptaktik och var emot den allmänna underkastelsen för otidsenliga avtal. Detta noterades i ett uttalande av konferensen, som också betecknade det som en skandal att ”fackföreningsrörelsen vegeterat i borgfredens tecken under krigsåren, varigenom nästan hela arbetarklassen förts i fruktansvärd närhet av den absoluta svältgränsen”. Vägen därur var emellertid inte facklig splittring utan facklig revolutionär enhet och man ställde som mål att uppnå en enhetlig landsorganisation. De viktigaste konkreta krav man ställde var att medlemmarna och fackföreningarna själva skall ha större bestämmanderätt över stridsåtgärder och stridskassor. Dessutom förordades sådana anarkistiska kampmetoder som sabotage och dylikt, vilket visade att syndikalisterna hade fått ett omotiverat stort inflytande i det nya organet.

Då Svenska fackoppositionen utnyttjades som argument av reformisterna för att söka åstadkomma splittring i fackföreningsrörelsen blev den efter något år upplöst. I stället bildades *Fackliga propagandaförbundet* med, som namnet säger, mera begränsade uppgifter.

Nederlag för borgfreden

Den genom partisprängningen skärpta diskussionen i arbetarrörelsen stimulerade, tvärtemot många ledares prognoser, till ny kampvilja bland arbetarna. Missnöjet hade länge pyrt under ytan och väntade på ett utbrott. Livsmedlen tröt, priserna steg och nöden grinade i arbetarhemmen. Husmödrar gav sig ut på landsbygden för att tigga mat. Matfettet försvann. Brödet ransonerades med endast 250 gram om dagen, men kroppsarbetande kunde få 50 gram extra på påbrödskort. Potatisen tog slut på många håll, och kålrötter blev daglig kost. Köttet var inte längre en vara för de arbetande trots masslakten på grund av foderbristen, som i sin tur förorsakade svår mjölkbrist. Den främsta orsaken till detta läge var livsmedelsexporten till Tyskland. Spekulanterna tjänade grova pengar.

För att samla upp missnöjet inkallade ledarna för Landsorganisationen, socialdemokratiska partiet, Kooperativa förbundet och det halvstatliga Centralförbundet för socialt arbete en ”dyrtidskongress” i slutet av 1916. Där gjordes ett uttalande att det nu behövs en löneförbättring, lämpligen genom dyrtidstillägg. Sådana började också att utbetalas men det skedde godtyckligt och i allt för ringa omfattning för att något så när kompensera prisstegringarna.

Utan att det ägnades större uppmärksamhet antog tionde partikongressen ett uttalande, i vilket man manade riksdagsgruppen fortsätta att kräva ändring i det olidliga läget.

Det var inte blott i de avtalsbundna facken, som lönerna hölls nere. Byggnadsarbetarnas avtal gick ut 1916, men det togs inga initiativ från förbundsledningarnas eller Landsorganisationens sida för att få till stånd ett nytt riksavtal. I järnbruksindustrin började arbetsgivarna med att bjuda 3 öres timlönehöjning på 1908 års avtal och var länge gensträviga, varför strejker utbröt. I april 1917 under trycket av de hårda striderna över hela landet fann järnbruksägarna det lämpligt att gå med på genomsnittligt mer än 50 procents lönehöjningar.

Redan de allra första tecknen på en skärpning av klasskampen fick starka återverkningar. Den socialdemokratiska riksdagsgruppen upplever, sedan den övergetts av vänstern, enligt

Politiken det stormigaste mötet i sin historia.

I riksdagen fann socialdemokraterna det nu opportunt att pruta på regeringens bevilnings-
äskanden till militären. I stället för 30 miljoner kronor i tillägg röstade de på 10 miljoner. På
detta förslag röstade en del liberaler samt, under Brantings smädelser, även vänstersocial-
demokraterna. Han sade sig ha väntat, att de skulle gå på rent avslag. Nu blev det en liten
majoritet på 187 röster mot 172 för prutningsförslaget, och regeringen Hammarskjöld blev
tvungen att den 4 mars lämna in sin avskedsansökan. Kungen bönföll den att sitta kvar.
Liksom 1905 ville ingen ta regeringsledningen. Liberalerna kunde inte ta den efter val-
nederlagen, och kungen ansåg situationen ännu inte mogen för en socialdemokratisk regering.
Han misstrodde för övrigt Branting liksom han på sin tid misstrött Staaff, säkerligen mest för
hans nu allt mer utrerade ställningstagande för ententen. Först den 30 mars kunde man
presentera en ny, mera partibetonad högerregering med Carl Swartz som chef och Lindman
som utrikesminister. Swartz var ganska okänd som politiker, men Lindmans namn var en
utmaning mot de arbetande och den starkt växande oppositionen mot den protyska politiken.

Hammarskjölds fall innebar emellertid att borgfredspolitiken äntligen lidit nederlag.
”Borgfreden sprack. Solen stiger ... i öster!”, kommenterade Carleson. Ström konstaterar att
den nya regeringen är ”sill i kapprock”, men skiftet är inte desto mindre betydelsefullt, då det
innebär att borgfredens saga är all. Han gör också den intressanta iakttagelsen att det är upp-
komsten av en ny politisk vänsterledning för arbetarklassen, som tvingat de högersocialdemo-
kratiska ledarna att bryta borgfreden. Han talar om det vänstersocialistiska partiet som ett
faktum av stor betydelse, redan innan det konstituerats.

Hela arbetarrörelsen hade vunnit på den organisatoriska brytningen med opportunisterna. Att
man långt tidigare borde ha gjort upp med opportunisterna i partiet var det nu inte tid att
diskutera. Inte heller att kampen in i det sista mot partiets splittring var en av anledningarna
till att vänsterriktningen led nederlag i ombudsvalen.

I Ryssland hade bolsjevikerna rensat partiet från de opportunistiska riktningarna redan 1912
på Pragkonferensen. Men i Tyskland var ännu i början av 1917 socialchauvinisterna med
bland andra Scheideman och Noske, centern med Kautsky och Haase och vänstern med
Liebknecht och Rosa Luxemburg kvar i samma parti. Och när Tysklands oavhängiga
socialdemokratiska parti bildades i april 1917 kom det under centerns ledning. De olika
vänsterriktningarna anslöt sig dock till det nya partiet.

Den ryska februarirevolutionen

I februari 1917 uppstod en stigande strejkvåg i Ryssland och den utvecklades snabbt till
generalstrejk, genomförd under aktiva former. Tsaren gav order att oroligheterna skulle
stoppas. Bolsjevikernas partikommitté manade folket att övergå till uppror den 11 mars, enligt
dåvarande ryska kalender den 26 februari, varför händelserna kallas februarirevolutionen.
Under gatustrider avväpnades polisen, och soldaterna, huvudsakligen bondeungdom, gick
över på folkets sida. I denna kamp bildades strejkkommittéer eller arbetarråd (sovjet), som
sammanslöt sig till *Arbetar- och soldatdeputerades råd*. Detta var det kämpande folkets
maktorgan, men de förmådde inte ta hela makten. De borgerliga partierna bildade en
provisorisk regering, som emellertid upphävde tsarregimens terror och införde politiska
friheter. Partierna och arbetarklassens organisationer vann legalitet. Den borgerligt demo-
kratiska revolutionen underlättade massornas revolutionära aktioner och gav förhoppningar
om seger för en övergång till socialismen.

Redan de första underrättelserna om att tsarismen störtats i en revolution i vårt stora grannland

väckte entusiasm och stora förhoppningar. När det första meddelandet om revolutionen kom till ett klubbmöte i Stockholm blev glädjen stor och Bernhard Bengtsson föreslog att man skulle sända ett hyllningstelegram. På Linderots förslag enades man dock om att först avvakta närmare uppgifter om vad som hänt. Det dröjde dock inte länge förrän telegrammen strömmade mot Petrograd och revolutionens ledning med tillönskningar om segerrik fortsättning på kampen.

Den 22 mars införde Politiken ett telegram från Lenin, som om förhållandet till den provisoriska regeringen meddelade: "Vår taktik absolut misstroende. Intet understöd åt den nya regeringen, speciellt inte åt Kerenskij. Misstänksamhet. Proletariatets beväpning är enda garantin för omedelbara val till konstituerande nationalförsamlingen. Inga närmanden till de andra partierna."

Revolutionen i Ryssland var en bekräftelse på att bolsjevikerna haft rätt, när de i motsättning till de reformistiska och opportunistiska riktningarna haft till målsättning att störta det egna landets krigsregering och förvandla det imperialistiska rövarkriget till inbördeskrig.

Entusiasmen i Sverige och andra länder inför nyheterna från Ryssland var så mycket större som man visste att den första orsaken till upproret var missnöje med krigspolitiken och längtan efter fred. Folkets massor kunde skymta början till slutet på kriget.

Revolutionen framkallade samtidigt oro hos de krigförande makternas regeringar. De befarade att den skulle smitta av sig bland de övriga folken. För ententeländernas regeringar tillkom farhågor att Ryssland skulle utgå ur kriget och att Tyskland skulle kunna koncentrera sina styrkor mot dem, d. v. s. huvudsakligen mot England och Frankrike. Det gällde att förmå Ryssland att bli kvar i kriget.

Redan den 2 april reste Branting till Ryssland för att utöva inflytande i denna riktning. En annan högersocialdemokrat, som snart därefter for till Petrograd för att förhandla om Rysslands kvarblivande i kriget, var den franske ammunitionsministern Thomas. Men de tyska högersocialdemokraterna hyste farhågor att den ryska revolutionen skulle utvecklas vidare och att bolsjevikerna skulle ta ledningen, om inte landet fick fred. I deras uppdrag för den danske socialdemokraten Borgbjerg till Ryssland för att undersöka möjligheterna för en tysk-rysk separatfred slutet med den provisoriska regeringen. Genom att han anhölls på den ryska gränsstationen fick han i särskild grad uppmärksamheten riktad på sig. Under återresan utsattes Borgbjerg i Stockholm för ett veritabelt förhör av Branting i närvaro av Vandervelde, före detta ledare i Andra internationalen.

Lenin i Stockholm

De ryska revolutionärer och socialdemokrater, som levde i landsflykt, skyndade hem. De som vistades i Schweiz måste resa genom krigförande länder. Ententeländerna avvisade deras begäran att resa via deras territorier. Genom schweiziska socialdemokrater träffades då en överenskommelse med tyska myndigheter, att de skulle få resa i plomberad vagn med exterritorialrätt genom Tyskland till den svenska färjan i Sassnitz mot att de i Ryssland skulle verka för frigivning av civilintemerade tyskar och österrikare. Den första gruppens resa anträdde den 9 april och tilldrog sig en väldig uppmärksamhet. I denna första grupp fanns ryska revolutionärer ur olika partier, men den som stod i centrum för uppmärksamheten var Lenin.

Redan på den första tyska stationen efter gränsen, Singen, sökte de tyska socialchauvinisterna kontakt med Lenin, givetvis utsända av högsta tyska myndigheter. Som deras agent uppträdde

den svensk-tyske reformisten Wilhelm Jansson, som länge var Social-Demokratens korrespondent i Berlin och 1914 följde Siidekum på hans skandinaviska resa. Han avvisades emellertid eftertryckligt och fick tillbringa återresan till Berlin bland det tyska vaktmanskapet. Nya försök av utsända tyska socialchauvinister att få kontakt med Lenin i Sverige avvisades likaså. Även Sven Backlund, som sänts av Branting och Hansson till hotell Regina för att få en intervju med Lenin för Social-Demokraten, fick återvända utan resultat.

Social-Demokraten och hela den ententevänliga pressen angrep häftigt de ryska revolutionärernas resa. Rädslan för att bolsjevikerna skulle föra den ryska revolutionen vidare och ge fred åt sitt land var så stor, att Palmstierna i samtal med Branting ville att denne, för att han kände Kerenskij personligen, skulle ta initiativ till att bringa Lenin om livet på den fortsatta resan till Petrograd. Ännu ett år senare grämdes han över att han inte fick sin vilja fram och skryter över den förståelse han senare rönt hos Kerenskijregeringens sändebud i Stockholm, Gulkevitj, som med tårar i ögonen sade till Palmstierna: ”Min käre baron, Ni hade Rysslands öde i Edra händer!” Och baronen tillägger i dagboken: ”Tänk, om Br. lytt mitt råd!!”

Under genomresan i Stockholm fredagen den 13 april 1917 hade de ryska revolutionärerna en överläggning med de svenska vänstersocialisternas ledning och utsände en kommuniké, vari resan förklaras, bland annat på grundval av dokument från Schweiz. Vid överläggningens slut uttalade Carleson de svenska deltagarnas beklagande, att det socialdemokratiska partiets högerledare förfallit till ”ententofilism” i så hög grad att de lånat sig till den skändliga kampanjen mot Lenin och de ryska bolsjevikerna. Lenin tackade de svenska värdarna och hoppades på fortsatt kontakt. Han sade också, att de ryska bolsjevikerna på sin kommande partikongress skulle komma med internationella uppslag.

Denna upplysning, som publicerades i Politiken, framkallade en intensiv verksamhet av Branting och andra före detta ledare i Andra internationalen som kallade sina anhängare i andra länder till Stockholm för överläggningar, vilka dock blev resultatlösa. Socialdemokrater från de båda krigslägrens länder kunde inte sammanföras och bland de neutrala ländernas germanofiler och ententofiler rådde den största osämja. Holländaren Troelstra sade i en intervju, att han kommit till Stockholm för att skapa en stödjepunkt för Tysklands strävan efter separatfred. Detta gjorde Branting bestört och så småningom framtvingade han en ”dementi”.

I Stockholm hade Lenin även ett enskilt samtal med Fredrik Ström om planerna på det nya partiet. Redan tidigare hade han i brev till Kollontay uttryckt farhågor om detta och varnat mot att grunda partiet på den plattform Zimmerwald urartat till, nämligen Kautskys centrism, den nya opportunisten, som inför de revolutionära händelserna blev kontrarevolutionär. Lenin fann det särskilt angeläget att ge råd åt de svenska vänstersocialisterna, eftersom Branting alltmer framstod som en av högersocialdemokratins internationella centralfigurer. ”Kampen mot Branting är en allvarlig sak”, skrev han. ”Nöden kräver att man förhåller sig allvarligare till frågan om den revolutionära marxismens teori och praktik.”

Fredrik Ström berättar i sina memoarer, att Lenin hade en hög uppfattning om det svenska folket. Mot Ströms tal om att det saknades revolutionära perspektiv i Sverige och att folket var för fridsamt och individualistiskt, invände Lenin enligt Ströms referat: ”Svenskarna är ett organisationsfolk och ett bildat folk, men ni är pacifister. Även ni på vänsterkanten är borgerliga pacifister. Era storborgare ser klarare än ni på dessa ting ... Den ryska revolutionen befriar er från krigsfara ...” Branting är klokare än ni, men hans politik är felaktig, sade Lenin och tillade, att Branting tror ”mer på ententen än på proletariatet”.

Det revolutionära uppsvinget våren 1917

Måndagen den 16 april lämnade arbetarna i Västervik mitt på dagen sina arbetsplatser och samlades till ett stort möte. Detta ställde krav på fler påbrödskort till de arbetande, inställd skatteindrivning hos låglönade och kontroll över brödsädens förmalning. Av regeringen krävde mötet att livsmedelsexporten skulle stoppas, levnadsstandarden skulle återställas till 1914 års nivå, åttatimmarsdag införas och årsinkomster upp till 3.000 kronor bli skattefria.

Västerviks arbetare valde en ”16-aprilkommitté” och manade arbetarna i det övriga landet att följa deras exempel. Detta gick så mycket lättare, som västerviksarbetarna vann omedelbara framgångar för sin aktion. Folkhushållningskommissionen sände genast 2.000 påbrödskort, mjölpriset sänktes från 12 till 8 öre per kilo, de låglönade fick billigare ved, och kvarnarna förband sig att rensa säden bättre. Detta vanns genast vid uppvaktningarna under dagen och rapporterades till det fortsatta mötet senare på kvällen. Sedan meddelades undan för undan om nyvunna prissänkningar.

En våg av *hungerdemonstrationer* gick över landet den veckan. En massdemonstration i Kalmar dagen därpå fördrev potatisspekulanterna. Samma dag demonstrerade 2.000 arbetare i Hofors för bröd och högre löner. I Västerås och Norrköping utbröt allmänna strejker med massdemonstrationer, i Nässjö och Katrineholm var också tusenden i rörelse. Särskilt aktiva var kvinnorna. Redan på tisdagen fick en demonstration av 400 arbeterskor i Karlstad löfte om mera bröd och potatis samt varm mat på arbetsplatserna. Även i Stockholm, Malmö och andra städer ägde stora kvinnodemonstrationer rum.

Under måndagens demonstrationer i Västervik blev ett par bagerier spontant länsade på bröd. På andra håll, Härnösand, Kungsbacka o. s. v., förekom det att demonstranterna organiserat tog hand om spekulanter livsmedelslager och realiserade dem till de fastställda maximipriserna. Som regel var det de vänstersocialistiska organisationerna, ibland tillsammans med ungsocialister och syndikalister, som tog initiativet. I Halmstad enades alla arbetarorganisationer och 10.000 arbetare, d. y. s. alla, kom till Stora torg.

Som förut sökte myndigheterna sända militär mot demonstranterna. Det första svaret gavs i Västerås, där 600 soldater i uniformer samlades till solidaritetsdemonstration för de strejkande arbetarna. När polis sändes mot soldaterna blev dessa i sin tur skyddade av arbetarkolonner. I Boden, Falun, Östersund, på Skeppsholmen och många andra förläggningar förekom myterier. Soldatdemonstrationer förekom i snart sagt varje regementsstad. En officer hade redan tidigare blivit skjuten inför trupp i Boden och för att undanröja beviset för vem som sköt avlossade alla i kompaniet därefter var sitt skarpt skott. Till Seskarö sändes militärmanskap och sattes in mot befolkningen, som jagat bort myndigheterna, befriat de arresterade och bland annat upphävt ransoneringsarna. Soldaterna vägrade även där att lyda order, och en del lät arbetarna ta gevären och deserterade.

Överkommendanten i Stockholm förbjöd de värnpliktiga att bevista ”socialistmöten”. Mot förbudet uppstod soldatdemonstrationer. I ordnade led gick en soldatdemonstration till ett socialdemokratiskt klubbmöte i Södra folkets hus, där man efter tal av Linderot och Ljungberg bildade *Föreningen Soldater och Arbetare* i Stockholm. Liknande föreningar bildades sedan i Göteborg, Karlsborg, Vänersborg och andra förläggningsorter. Det förekom att soldater och arbetare gemensamt försvarade sig mot polischocker.

I brist på initiativ från organisationsledningarna uppstod på söndagen, den 22 april, i Göteborg spontana demonstrationer, vilka polisen sökte skingra med chocker. Dagen efter uppstod som svar på detta strejker och organiserade demonstrationer med 15.000 deltagare, inför vilka

syndikalister och vänstersocialister talade. När det ett par dagar senare blev enhetliga manifestationer av alla arbetarorganisationer samlades omkring 50.000 framför rådhuset.

I Stockholm demonstrerade arbetarna till riksdagshuset lördagen den 21 april. De kom direkt från alla de större arbetsplatserna utan att något organiserats i förväg. I riksdagen diskuterades livsmedelsfrågan och Branting talade i kammaren just när de 20.000 arbetarna anlände. Per Albin Hansson började tala till massan om "arbetarnas önskemål", då den genast replikerade, "Nej, fordringar!" – Vårt första krav är mera bröd, rättade sig Hansson och fick applåder. De övriga kraven tillkom genom att talaren föreslog en del, andra ropades från massan och blev noterade. På det sättet uppstod följande lista på fordringar: Slut på hungerpolitiken, uppgörelse med England, stoppande av all livsmedelsexport, större brödransoner för arbetarna, lägre brödpris, gryn utom ransoneringen, billigare mjölk, sänkt potatispris, mera gas, lag mot hyresocker samt allmän och lika rösträtt för män och kvinnor. Detta blev de krav som till en början framfördes i demonstrationerna över hela landet. Framförallt tillkom dock på övriga möten kravet på åttatimmars arbetsdag. Kravets tillkomst är betecknande för Hanssons metod. Den ansvars- och principlöse opportunisten blir plötsligt radikal om det är nödvändigt för att hålla greppet över massorna i en revolutionär situation.

Det var konkreta krav, som massorna själva fått vara med att utforma. Branting kom sedan och höll ett lugnande tal, i vilket han sökte intala de församlade att "de styrande med god vilja skall kunna övervinna de svårigheter vårt land råkat i". Han hade ännu inte övervunnit borgfredstongångarna. Massorna ropade emellertid på en talesman för vänstersocialisterna. Inför denna första stora spontana hungerdemonstration i huvudstaden, som framför allt annat ropade på mat, framträdde så Lindhagen och förklarade att folket kräver inte bara bröd "utan också frihet och fred ... Världsfreden och världsdemokratin är det stora yttersta målet". Branting tog naturligtvis tillfället i akt att hålla ett nytt anförande efter Lindhagen, vars tal var betecknande för honom och hans världsfrånvända idealpredikningar också inför hungrande människor, som ville veta vad de skulle göra just då för att få mat. Mötet utmynnade i att Hansson valdes till chef för en deputation och tills vidare förmådde att behålla initiativet. Det i februari valda vänstersocialistiska arbetsutskottet framträdde över huvud taget inte med några riktlinjer för massorna, som gått ut i kamp mot de styrandes svältpolitik.

I slutet av april gjorde Socialdemokratiska ungdomsförbundets verkställande utskott sig till tolk för den kraftiga opinion som uttryckts på de otaliga dagliga manifestationerna runt om i landet och begärde, med instämmande av västerviksarbetarnas aprilkommitté", att Landsorganisationen såsom arbetarnas fackliga huvudledning skulle sätta in hela den svenska arbetarklassens kraft för de uppställda kraven "genom en allmän, hela landet omfattande arbetsnedläggelse". Bland de väl utformade kraven var åttatimmarsdagen, bostadsfrågans reglering, amnesti för politiska fångar och straffrihet för militärer och arbetare, som deltagit i demonstrationerna mot det rådande vanstyret och svälten.

Reformisterna och högersocialdemokraterna under det revolutionära uppsvinget

Dennaorstrejksparoll fann en väldig resonans bland de arbetande. Landsorganisationens ledning bestormades med uttalanden från fackföreningar och demonstrationsmöten, vilka instämde i detta krav. Landsorganisationens ledning gjorde emellertid allt vad den kunde för att hejda rörelsen bland massorna och varnade ideligen för brott mot de ännu gällande förkrigsavtalen. Men det revolutionära uppsvinget fortsatte oemotståndligt att stiga.

Revolutionen i Ryssland och strejker i Tyskland stimulerade rörelsen i Sverige. Reformisterna

var allvarligt bekymrade och nu insåg riksdagsgruppens förtroenderåd med Branting, Palmstierna, Rydén, Sandler med flera att goda råd var dyra. De tog initiativet till ”1917 års arbetarkommitté”, som bildades den 7 maj med Branting som ordförande och som ledamöter Thorsson och Rydén från förtroenderådet, Möller och Hansson från partiledningen samt Lindqvist och Söderberg från landssekreteriatet.

Dess första åtgärd var att rikta ett upprop till Sveriges arbetande folk, skickligt utformat så att de pågående dagliga aktionerna skulle inriktas på att begära en författningsrevision. Vidare utsände den en varning mot den allt vanligare praxisen att de demonstrerande arbetarna åsidosätter de lokala myndigheterna, själva tar hand om exempelvis livsmedelsfördelningen och tillämpar de fastställda maximipriserna.

Den 17 maj sammanträdde LO:s representantskap för att ta ställning till situationen, medan aktionsrörelsen ännu var i växande och kravet på storstrejk fortsatte att stiga. Lindqvist rapporterade varför landssekreteriatet funnit det opportunt att gå med i 1917 års arbetarkommitté. Landssekreteriatet hade helst önskat stanna utanför, förklarade han, men det befarade att partiledningen då skulle kunna falla till föga för massornas krav på storstrejk, som ju ”vi” skulle få bära följderna av. Förresten hade Lindqvist redan lyckats avvärja att möjligheten av en storstrejk blivit omnämnd i arbetarkommitténs upprop, såsom ursprungligen var föreslaget.

De närvarande fackförbundsledarna var väl medvetna om stämningen bland arbetarna och om att dessa när som helst var beredda att gå ut i en storstrejk, vilken såsom Lindqvist yttrade ”under nu rådande situation givetvis endast är början till något mera”. I Stockholm lade byggnadsarbetarna ned arbetet.

Överallt i landet utlyste arbetarna själva strejker utan att meddela förbundsledningarna. Situationen i Malmö beskrevs som alldeles hopplös ur deras synpunkt. Men flertalet i representantskapet, främst Nils Persson och förtroendemannen i Handels J. A. Lundgren, båda från Malmö, kritiserade landssekreteriatet för att det gått med i arbetarkommittén.

Representantskapet fattade två beslut. För det första beslöt det att rikta en ”maning till landets arbetsgivare ... att genomgående bevilja arbetarna en ... höjning av utgående löner”. För det andra antogs följande uttalande, som dock inte fick publiceras: ”Då inför representantskapet avgetts rapport om, att på skilda håll i landet avdelningar av till Landsorganisationen anslutna förbund tillgripit öppen konflikt i strid mot gällande avtal i avsikt att genomföra förändring i arbetsvillkor, som är i avtalen fastställda, förklarar representantskapet med bestämt avståndstagande från dessa avtalsbrytande handlingar det vara varje förbundsstyrelses oavvisliga plikt att bestämt motverka tillkomsten av dylika konflikter och att ej ekonomiskt stödja desamma.”

Bättre behövde inte bevisas att kollektivanslutningen av fackliga organisationer verkar återhållande och förlamande på ett arbetarpartis politiska handlingskraft. Partistytelsen ville även till priset av vissa radikala uttalanden ha ledningen av rörelsen i egna händer, medan Landsorganisationens ledning framförallt ville förhindra öppen kamp. Detta återspeglades även på partistytelsens möte i slutet på maj. C. E. Svensson, en av de pålitligaste på den yttersta högerkanten i partiledningen, frågade vad LO-ledningen tänkte göra om det i alla fall blev allmän arbetsnedläggelse: ”Kommer herrarna då att sitta med armarna i kors och låta andra ta ledningen?” Han syftade på vänstersocialisterna, som just avslutat sin konstituerande partikongress.

Den konstituerande partikongressen sammanträder

Just i denna situation, på höjdpunkten av det revolutionära uppsvinget våren 1917, när Sveriges arbetarklass mer än någon gång förut kände saknaden av en ledare för den revolutionära kampen, sammanträdde vänstersocialisternas konstituerande partikongress. Den hölls den 13 till 16 maj 1917.

Dess yttre ram drog uppmärksamheten till sig och imponerade. Trots organisatoriska och framförallt politiska brister i förberedelserna hade det kommit ombud för 60 arbetarkommuner, som övergått från det gamla partiet, 39 nybildade arbetarkommuner och vänsterföreningar, 94 ungdomsklubbar, huvudsakligen från platser där man ännu inte bildat nya arbetarkommuner, och ett trettiotal andra arbetarorganisationer. Interimskommittén hade beräknat att de representerade organisationerna hade minst 30.000 medlemmar. Vid tiden för tionde kongressen beräknades det gamla partiet ha knappt 100.000 medlemmar, varav det stora flertalet var kollektivanslutna, d. v. s. mer eller mindre tvångsanslutna.

Ingen arbetarkongress i Sverige hade haft så stort internationellt inslag. Närvarande fanns revolutionärer från Ryssland, Polen, Tyskland, Bulgarien, Finland och Norge. De hälsade entusiastiskt det nya partiet, i vilket sågs en av den nya, Tredje internationalens skapare. De närvarande bulgarerna Kirkov och Kolarov tillhörde de "oförsonliga" marxisterna, som rensat ut opportunisterna ur sitt parti. De var i Stockholm i väntan på en internationell konferens med Zimmerwaldriktningen. Från Ryssland fanns inte bara bolsjeviker utan även mensjeviker och bundister närvarande. Sista dagen befann sig 250 ryska socialdemokrater av olika riktningar på genomresa i Stockholm. Och av dem inbjöd man bland andra mensjevikledaren Axelrod till kongressen för att hålla ett tal, i vilket han endast kunde konstatera, att han inte var överens med de församlade, framförallt för att de visat starka sympatier för Lenin. Under Brantings ledning hade det gamla partiet inbjudit den ryska gruppen, i vilken var många mensjevikiska och socialistrevolutionära emigranter på väg hem, till ett speciellt festmöte i Viktoriasalen. En enda av dem kom till Brantings möte, och det var just Axelrod.

Då den ryska censuren kvarhållit inbjudan till bolsjeviker hade de inte kunnat sända någon delegation utan en hälsning framfördes av deras representant i Stockholm, som var Karl Radek. I hälsningen framhölls att den ryska revolutionen behöver det nya svenska partiets stöd i handling.

I ett anslående tal för de utländska gästerna betecknade Carleson den ryska revolutionen "som en stråle i mörkret, just därför att den visar oss, att ej ens det ohyggligaste krig tömt proletariats kraft, utan fastmer bragt den till medvetenhet och handling ... Kriget har bedövat massorna en tid, men ej krossat dem. Nu reser de sig åter. Mot denna bakgrund har vi även att betrakta den söndring, som inträtt i de gamla socialdemokratiska partierna." Emot socialchauvinismen och imperialismen "ställer vi arbetarintressenas internationalitet, som ersätter misstänksamheten, fientligheten och det militära försvaret med de proletäriska intressenas solidaritet överförd i levande nationell kraft till att hålla fred mellan folken. I denna anda vill vi se den Tredje internationalen födas."

Kongressens yttre ram var sålunda anslående. Men redan behandlingen av dagordningens första fråga skulle avslöja svagheter i dess förberedelser. Som inledning till kongressen presenterade nämligen det tillfälliga arbetsutskottet ett programförslag omfattande både allmänna grundsatser och politiskt dagsprogram. Förslaget till grundsatser hade utarbetats av Lindhagen och inte i förväg ställts till diskussion i en bredare omfattning. Kongressen blev närmast överrumplad.

Lindhagen sade, när han på tionde partikongressen lämnade det gamla partiet, att han tog partiets program med sig. Vänstern hade ju också mycket riktigt krävt att programmet skulle följas i den praktiska politiken, men då avsågs framförallt det politiska dagsprogrammet. Det lindhagenska förslaget utgjordes emellertid till stora delar av de gamla grundsatserna, rikligt utspädda med hans humanism och borgerliga pacifism. Det som fanns av marxistisk ideologi i det gamla programmet hade praktiskt taget rensats bort.

Spak var förste talare i debatten och gjorde det enda en marxist kunde göra. Han yrkade avslag på hela förslaget till allmänna grundsatser. Däremot diskuterade han konkret en del punkter i det politiska programmet. Lindhagen presterade den logiska saltomortalen, att först kräva att olika meningsriktningar fritt skulle få framföras i det nya partiet, men om kongressen godkände Spaks förslag, som alltså innebar att inga grundsatser skulle antagas, hotade Lindhagen att gå och bilda ett nytt parti. Även Ström menade att man i det nya partiet skulle samla alla dem, som "trots divergerande åskådningar i en del detaljer är socialister". Höglund ansåg att marxismen och Lindhagens idéer gick alldeles utmärkt att sammansmälta. Mellan Ström och Höglund uppstod förresten en diskussion, i vilken den förre menade att Lindhagens mening behövs som en reaktion mot marxismens "ensidigt mekaniska historieuppfattning", medan Höglund ansåg att marxismen inte är ensidig utan lämnar rum för även en idealistisk uppfattning. Genom utpressning fick Lindhagen förslaget till grundsatser antaget, men det spelade aldrig någon roll i partiet. När partiet 1921 antog ett helt nytt program, var det gamla totalt ouppmärksammat. Endast diskussionen om programmet har bevarat ett intresse.

Om inte dessa grundsatser antagits hade Lindhagen gått, det ger kongressen i ett nötskal. Höglund och Ström var de främst ansvariga för det nya partiets tillkomst. Som nyss kommen från fängelset var den förres auktoritet ytterligare stärkt. De hade alltså inte förstått, att det gamla partiets svaghet låg i att de opportunistiska riktningarna hade fritt spelrum och inte fördrevs från ledningen, och att ungdomsförbundets styrka låg i dess revolutionära enhet och i att det fått bort de värsta opportunisterna i ledningen. När nu det nya partiet bildades utgick de fortfarande från, att även det skulle vara en rörelse och samlade ihop alla möjliga element och riktningar, blott de inte ville underkasta sig det branting-palmstiernska kommandot i det gamla partiets riksdagsgrupp och funktionärsstab. Till dessa hörde utom Lindhagen Fabian Månsson, som utvecklat sin originalitet till förakt för den marxistiska teorin, började studera kyrkohistoria och blev med i psalmbokskommittén. Det senare sade han var mer värt än hundra broschyrer från Frams förlag. En annan särpling var Erik Hedén, som drivits från Social-Demokraten på samma sätt som förut Danielsson och Carleson, men som till skillnad från dem inte var revolutionär marxist. Han var framförallt ententevänlig, men motståndare till den socialistiska revolutionen och blev indignerad över att Ryssland efter den socialistiska oktoberrevolutionen gick ur kriget. De tre nämnda var generaler utan trupper. Vennerström hade på sin sida de flesta i riksdagsgruppen och hade dessutom ett starkt inflytande i Ångermanland. Han hade haft mest att säga till om i det förberedande arbetsutskottet och bar kanske största skulden till att det uppstående partiet inte tog ledningen för aktionerna under det revolutionära uppsvinget då. Inte heller i fortsättningen förstod Vennerströms riktning att kombinera de parlamentariska och utomparlamentariska aktionerna.

Redan från början var partiet alltså varken enigt eller enhetligt. Lindhagen kände sig starkt i sin uppfattning att demokratiska och revolutionära rörelser oundvikligen urartar, och detta lyckades han i viss mån förena med medlemmarnas gamla allmänna misstro mot ledare och funktionärer, d. v. s. med samma medlemmar som snart skulle befria partiet även från

Lindhagen emot andra ledargrupper vilja.

Misstron mot ledare tog sig emellertid också sådana uttryck, att kongressen kunde förmås att fatta exempelvis följande beslut: att funktionärer inte kunde väljas i partiledningen, att den valda partiledningen inte skulle ha rösträtt på kongresserna, att hålla partikongress varje år och att på Lindhagens initiativ antaga ett dokument som kallades ”*demokratiska grundlagar*” för partiet. I detta sammanfattar Lindhagen sina i själva verket farliga, fatalistiska idéer, att i varje rörelse som växer uppstår oundvikligen en mot rörelsen fientlig ledning. För att motverka detta uppställdes en rad teser, såsom: ”Hos partiets djupa leder, icke hos några överledare skall ledningen och avgörandet ligga. En majoritet har ingen rätt att påtvinga andra medlemmar sina meningar” o. s. v. Dokumentet antogs utan egentliga förberedelser och debatt, men lika fullt skulle krävas nio tiondelars majoritet av en framtida kongress, som ville företa ändringar i detsamma.

Ett tecken på arbetarombudens vaksamhet var dock, att arbetsutskottets förslag att tillåta kollektiv anslutning av fackliga organisationer avslogs med inte mindre än 129 röster mot 10. Partiet byggdes alltså från början på den individuella anslutningens grund. Med detta förutseende beslut förebyggdes skärpta slitningar i fackföreningsrörelsen om vilket parti den ena eller andra organisationen skulle tillhöra. Å andra sidan skapades förutsättningar för att partiet skulle komma att bestå av de mest klassmedvetna arbetarna, vilket i sin tur vid flera tillfällen i framtiden räddade partiet från opportunistisk urartning. Redan 1921 var det till exempel en överväldigande arbetarmajoritet i partiet, som avskilde olika opportunistiska riktningar.

Valen av partiledning företogs genom strykning på förut uppsatta kandidatlistor, varigenom de i viss mån kunde styras. Till arbetsutskott valdes enligt röstetal Carleson, Höglund, Winberg, Axel R. Svensson och Nerman. Dessutom valdes tio ledamöter från landsorten till representantskapet. En programkommission tillsattes, som skulle tillse att partiets program och så kallade demokratiska grundlagar efterföljdes. Den betydelse man tillmätte denna kommission framgår i viss mån av personvalet, nämligen Lindhagen, Vennerström, Månsson, Hage och Kilbom. Fredrik Ström valdes med acklamation till partisekreterare.

Bland ett flertal förslag till namn för det nya partiet antogs Sveriges socialdemokratiska vänsterparti.

Solidaritet med den ryska socialistiska revolutionen

C. N. Carleson inledde dagordningspunkten om det internationella läget. ”I den ryska revolutionens öde ligger vår egen framtids öde”, var hans första konstaterande. På hans förslag uttalade kongressen sin övertygelse att den ryska borgerligt demokratiska revolutionen skulle föras vidare till fullständig seger för den socialistiska revolutionen. ”Med den ryska arbetarklassen känner vi oss förenade i en gemensam kamp mot en gemensam fiende: världskapitalismen och världsmilitarismen”, uttalade kongressen.

”Med de ryska arbetarna är vi besjälade av samma hopp och samma vilja, nämligen att resningen ur ett treårigt krigs tryck och tyngd, vartill det ryska proletariats revolutionära dådkraft gett första signalen, må fortsätta i de andra länderna och till fullständigt genombrott bringa befrielsen från såväl krigets fasor som kapitalismens ok.” Kongressen uttalade sig också för att den kommande freden skulle slutas utan annekationer och skadestånd, men att de oförskyllt kränkta och överfallna små folken skall få fullständig upprättelse och gottgörelse.

Olika uppfattningar om partiets taktik

Även på den andra partikongressen 1918 fick åsiktsskillnaderna i partiet ett mycket markant uttryck. Bland de många och omfattande besluten på första partikongressen fanns inget som fastställde *partiets taktik*. Detta blev den viktigaste frågan på andra partikongressen året därpå och dess behandling blev mycket belysande för motsättningarna i det nya partiet.

På partiledningens vägnar presenterade Höglund ett förslag, i vilket sades: Partiet ”vill i första hand samla den svenska arbetarklassen till att genom en parlamentarisk kamp som går hand i hand med en facklig och kooperativ verksamhet söka erövra den politiska makten för genomförandet av partiets politiska och ekonomiska program. Men i betraktande av att arbetarklassens levnadsstandard genom den av kriget och imperialismen framkallade världskrisen alltjämt sänkes och att motståndet från den härskande klassens sida blir allt starkare mot arbetarklassens berättigade krav, varigenom möjligheterna för en fredlig lösning av den sociala frågan synes allt mindre – och då socialdemokratin ej kan erkänna kapitalistklassens rätt till utsugning och förtryck, även om denna utsugning och detta förtryck har stöd hos en majoritet i riksdagen, så måste partiet förbehålla sig rätten till användandet av revolutionära massaktioner i kampen för arbetarklassens frigörelse.

I situationer då tanken på en utomparlamentarisk massaktion framträder som nödvändig försvarsåtgärd från arbetarnas sida, kräves självfallet den största möjliga samling av hela arbetarklassen, och partiet uttalar sig därför för ett samarbete i dylika fall med andra närstående riktningar inom arbetarrörelsen, dock givetvis utan att partiets principer därigenom får uppges eller dess rörelsefrihet kringskäres.”

Lindhagen framlade följande förslag: ”Uti dessa tider har mänskligheten fått i övermått erfara, vart den ensidiga materialistiska politiken och dess skötebarn våldet fört en evigt plågad mänsklighet. Även socialdemokratin har allt för mycket gått i vasallskap till denna ensidiga politik och därför allt hitintills i stort sett misslyckats, ja även kan man säga, förberett sin egen upplösning.

Det är därför på tiden för vänstersocialistiska partiet att gentemot alla dessa nedrivande makter särskilt betona den uppbyggande nya avdelningen i partiets unga program, nämligen den andliga frigörelsen, pliktuppfyllelsen, toleransen, sanningens allena segrande makt.

I situationer som den nuvarande bör, såsom naturlagarna kräver, de andliga och materiella värdena räcka varandra handen. Partiet bör, vid sidan av det oundgängliga organisationsarbete och de aktioner, som därav kan skapas, begynna att söka befrukta de ekonomiska möjligheterna och folkviljans maktyttringar. Det måste med andra ord börja sysselsätta sig med att främst i sitt inre liv och såmedelst även utåt förverkliga programmets hyllning åt de andliga värdena samt, med detta mål i sikte, gå fram i all synnerhet med sanningens makt på de vägar, som utstakats av de demokratiska grundlagarna.”

Emot dessa båda ställde så Spak följande förslag till uttalande i taktikfrågan: ”Det socialdemokratiska vänsterpartiet ser sin huvudsakliga uppgift i proletariats ekonomiska och sociala frigörelse från allt det förtryck, som råder inom det nuvarande klassamhället. Denna frigörelse kan ej vinnas annat än genom en hänsynslös och omutlig klasskamp. I första hand är alltså partiet den uppgiften anvisad att socialistiskt upplysa, skola och organisera massorna samt sålunda bereda dem till en framgångsrik social revolution. I fullt erkännande av den gamla sanningen, att proletariats frigörelse skall vara dess eget verk, manar partiet proletariatet att rusta sig till att genom generalstrejk och övriga jämsides därmed igångsätta revolutionära massaktioner förbereda klassamhällets störtande och avlösning med ett socia-

listiskt samhälle. Som en förberedande åtgärd och för att bereda vägen fram emot det stora målet vill partiet likväl alltså även begagna sig av de möjligheter som den parlamentariska taktiken fortfarande kan erbjuda. Därvid rekommenderar partiet ett obrottsligt samarbete med alla andra politiska och fackliga organisationer, vilka liksom står på klasskampens grund och åsyftar den sociala revolutionen och klassamhällets störtande.”

Meningsskiljaktigheterna i taktikfrågan är mycket belysande. Det första förslaget var i hög grad dikterat av vännerströmarna, som även i dåvarande revolutionära situation gjorde de arbetandes egna aktioner till en andrahandsfråga. Även om Lindhagen denna gång sökt att något anpassa sig till stundens krav framstår hans världsfrämmande filosoferande klart nog. I det förslaget kunde naturligtvis ingen finna några riktlinjer för en aktiv taktik och det var endast genom ny utpressning med hot om att lämna partiet som han fick en version av sina idéer intagen i beslutet.

Förslagen hänsköts nämligen till ett redaktionsutskott, som presenterade en resolution inledd med Spaks hela förslag och sedan fortsatte med en något förkortad version av Lindhagens förslag. Mot den senare uppträdde flera talare. Höglund ville ha hela frågan bordlagd till nästa kongress, men Spak, Carleson, Linderot och andra ansåg det nödvändigt att få de riktlinjer antagna, som fanns i uttalandets första del och yrkade på beslut, vilket ledde till att redaktionsutskottets förslag antogs av andra partikongressen 1918. Höglunds förslag blev sålunda helt obeaktat och detta tog han mycket hårt. Kongressen hade redan valt honom till partisekreterare, vilket gjorde att han inte blivit vald till arbetsutskottet. Redaktörskapet för Stormklockan hade han just lämnat, och nu avsåg han sig partisekreteraruppdraget på grund av kongressens beslut i taktikfrågan. Han blev senare chef för Frams förlag under en kortare period.

Förhållandet mellan vänsterpartiet och ungdomsförbundet

Bland de frågor som fick avgöras brådstörtat i slutet av konstituerande partikongressen 1917 var förhållandet till Socialdemokratiska ungdomsförbundet. Den omröstning, som förbundet genomfört i januari 1917, hade klart visat att det nya partiet kunde räkna med hela ungdomsförbundets stöd.

Förbundets centralstyrelse hade hastigt varit samlad. Trots att den inte hunnit slutbehandla frågorna, föreslog Höglund i dess och i det förberedande arbetsutskottets namn samma ”enighetsresolution”, som antagits på förbundskongressen 1914 med den formuleringen att förbundets medlemmar, ”vilka fyllt 21 år och ej genom annan organisation tillhör partiet, bör genom klubbarna vara anslutna till detsamma”. Detta var ett nytt försök att knäsa principen om kollektivanslutning till det nya partiet, trots att den redan en gång avvisats. Vidare föreslogs att representanter skulle utväxlas mellan partiets och ungdomsförbundets högsta ledningar. Trots tidsnöden hann dock några varnande röster höjas på partikongressen, framförallt från de ungas håll. – Vi måste ha en självständig organisation, som kan vara med och bilda ett nytt parti till vänster om detta, om så skulle behövas, sade förbundsordföranden Åström. Partikongressen antog emellertid de förslag Höglund framlagt.

På Socialdemokratiska ungdomsförbundets sjätte kongress, som följde omedelbart efter den konstituerande partikongressen, stötte detta på patrull. Därför att frågan var otillräckligt förberedd, blev det en långvarig och förvirrad debatt med många olika ändringsförslag. Inte ens en slug manöver av Höglund att kongressen först skulle särskilt ta ställning till de förslag han förordade lyckades. Kongressen avvisade med stor majoritet kollektivanslutningsprincipen och antog slutligen Sven Linderots förslag till formulering, att

de medlemmar, ”vilka fyllt 21 år, bör tillhöra Socialdemokratiska vänsterpartiet”, alltså individuellt och inte genom klubben. Mot detta anmälde Höglund sin reservation. När sedan kongressen även avslog hans förslag om ömsesidig representation i ledningarna begärde han emellertid inte ens votering.

Även funktionärssvalen på ungdomsförbundets sjätte kongress 1917 erbjuder ett visst intresse för bedömningen av den fortsatta utvecklingen i arbetarrörelsens ledning. Det var nämligen från ungdomsförbundet, som övriga ledningar i hög grad rekryterades.

Höglund var anmodad att bli redaktör för Politiken, men ville av någon personlig anledning uppskjuta sitt beslut och tills vidare stanna som Stormklockans redaktör. I sina memoarer gör Kilbom gällande att Höglund inte var säker på att Politiken skulle kunna bevaras. Inte desto mindre var det viktigt, vem som skulle väljas till ersättare. Centralstyrelsen föreslog Nerman, medan Höglund manade kongressen att välja Kilbom. Som förbundssekreterare hade Linderot vikarierat för Kilbom, medan denne ersatte Höglund under hans fängelsesejour. Kilbom föreslogs nu även som förbundssekreterare. Oskar Samuelson sade enligt protokollet, att Kilbom var bra både som redaktör och sekreterare men bäst som kassör och han föreslog Linderot till förbundssekreterare och Kilbom till kassör. Den senare kandiderade således till alla tre funktionerna. Till kassör föreslogs dessutom Johan Nord. När valsedlarna räknades från de samtidigt företagna valen visade det sig att Linderot valts till förbundssekreterare, Nerman till Höglunds ersättare och Nord till kassör. Sedan alla valresultat meddelats, tog Höglund ordet och anmälde sin protest mot att inte Kilbom blivit vald till förbundssekreterare samt ställde sin post till förfogande. Efter en kvarts timmes paus fick kongressen en ny rapport från valutskottet, enligt vilken Kilbom nu fått tillräckligt antal röster för att bli förbundssekreterare. I början av 1918 blev emellertid Kilbom ekonomichef för Politiken och Linderot återvald av centralstyrelsen till förbundssekreterare.

Det uppstod en förvirrad debatt på kongressen om det besynnerliga förfaringssättet. Mot slutet höll Linderot ett längre anförande, vari han påvisade att kongressen genom valet protesterat mot att en person skall med ledarnas auktoritet och mot det stora antalet medlemmars vilja slås fram till en funktion, därför att han själv önskar ha den. Att kongressen så kraftigt understött denna demonstration visar, att den ungdom, som fostrats inom den socialdemokratiska ungdomsrörelsen, är självständig och rakryggad och att den inte tar order från något håll, sade han bland annat. Detta och hans maning till stärkt enighet i förbundet mottogs med demonstrativt bifall av kongressen. Den som främst drabbades av kritiken var Höglund vilken nu tog tillbaka sin avsägelse och ville tillrättalägga några missuppfattningar.

Inte ens när Nerman efter all kritik avgick som redaktör för Politiken vid halvårsskiftet 1917 övertog Höglund uppdraget. Ny redaktör för Politiken blev tills vidare C. N. Carleson.

För Socialdemokratiska ungdomsförbundet blev även 1917 ett framgångens år. Medlemstalet ökade till 18.717 i 420 klubbar.

På hösten bildade högersocialdemokraterna Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund, för vilket stora resurser mobiliserades, men vars verksamhet och resultat under de första åren var av ganska ringa betydelse.

Tidsbilder och dokument:

Till Sveriges socialdemokratiska vänster

Efter partisprängningen i februari 1917 sammanträdde en rikskonferens med representanter för partiets vänster från alla distrikt och beslöt att genom följande hänvändelse inkalla en

konstituerande partikongress för att bilda det nya partiet.

Marschen åt höger

I de flesta länder har inom socialdemokratien funnits tvenne strömningar med olika syn på rörelsen i både principiella och taktiska frågor. Under världskrigets tryck har klyftan mellan dessa båda riktningar vidgats och i vissa fall redan lett till en sprängning av den organisatoriska enheten. Även i Sverige har sedan länge dessa riktningar förefunnits.

Med rörelsens snabba växt och stora representation i riksdagen har den dagen syns rycka allt närmare, då socialdemokratien skulle anmodas taga del i regeringsmakten. Partiets ledning har då uppenbarligen velat bringa sin politiska hållning i allmänhet och i militärfrågan i synnerhet i så nära överensstämmelse med dominerande politiska uppfattningar, som det varit möjligt att få representanter för arbetarna att nödtorftigt godkänna. Ledningen har av samma skäl sökt slå ned kritiken inom partiet på mångahanda sätt och slutligen genom den bekanta munkorgsstadgan nedtysta minoriteten även i riksdagen. Oppositionen har länge sett dessa förberedelser och satt sig till motvärn för att efter förmåga upprätthålla partiets program och dess hävdande av den andliga friheten. Så har ur meningsskiljaktigheterna framgått en kris, som nått sin höjdpunkt vid den nyss avslutade partikongressen.

Redan tidigt stod det klart, att denna kongress skulle komma att gå hänsynslöst fram mot oppositionen. En valkampanj sattes igång, under vilken partiledningen utan skrupler (märk bl. a. t. f. partisekreterarens valcirkulär) utnyttjade alla partiets maktmedel – tidningspress, organisationer, kassor m. m. – för att åt sig skaffa en pålitlig kongressmajoritet. Med stöd tillika av en oklar och orättfärdig valordning, delvis fritt uttolkad av ledningen själv, lyckades den tillförsäkra sig en vida större majoritet än antalet av dess valmän berättigade till. Vid en proportionell fördelning av mandaten – en utväg som partiledningen alltid motsatt sig – skulle partivänstern, som bekommit 42 procent av rösterna, erhållit närmare 80 i stället för 40 kongressmandat. Men icke ens detta manade partimajoriteten till besinning. Partiledningens tidningar hälsade kongressen med eggelser att ”oskadliggöra oppositionen”. Tankar på samförstånd, på utjämning av konflikten genom ömsesidiga eftergifter avvisades på förhand.

Demokratiska grundprinciper förtrampas

Kongressen är nu till ända. Den har talat bryskt, handlat utan hänsyn, fattat beslut som omöjliggjort samverkan inom det gamla partiets ram mellan socialdemokratisk höger och vänster.

I sin strävan att oskadliggöra all opposition riktade partiledningen ett huvudangrepp mot den del av oppositionen, som representeras av Ungdomsförbundet. Med sitt utkastningsultimatum ville partistyrelsen mellan partiet och Ungdomsförbundet skapa en sådan ”enighet”, som utbytte den inre övertygelsens fria samhörighet mot tvångets och auktoritetslydnadens yttre, mekaniska sammanhållning. *Därigenom nedtrampas den andliga frihetens princip, som måste vara en folkbefriande rörelses ankarfäste.* Pressad av inpiskningen sköt kongressen åt sidan alla försök att slå en bro över klyftan. In i det sista sökte oppositionen hålla vägarna öppna för en utjämning. Men partihögern ville icke. Förslaget om de skandinaviska broderpartiernas medling, väckt av mellanmän, avvisades. Likaså tanken att genom allmän omröstning inom partiet slita tvisten. Icke på en enda punkt kunde visas, att Ungdomsförbundet brutit mot partiets program, den enda grund för tvångsskiljande från partiet som stadgarna känner.

Ett slag mot all partivänster

Under kongressens fortgång blev det fullt klart och uppenbart att ledningen siktade mot hela

oppositionen. I riksdagsgruppens dechargefråga nöjde sig kongressmajoriteten icke med att godkänna gruppmajoritetens försök att även i riksdagen slå vakt kring vissa programmets huvudkrav som illojalitet och detta i ordalag som kom att utgöra en talande illustration till partiförtryckets historia. Den godkände dessutom den munkorg som riksdagsgruppen efter ledningens önskan lagt på minoriteten för att tysta densamma. Dylika beslut stå i uppenbar strid med verkligt demokratiska grundsatser. Ingen folkrepresentant kan, enligt vår mening, i längden fördraga ett dylikt våldförande av rätten att föra talan för socialdemokratins egna principer och programpunkter.

I sin strävan att till folkets fromma även skjuta princip- och idékrav i förgrunden har riksdagsgruppens minoritet alltid hållit sig inom det socialdemokratiska programmets ram och grundsatser. Sådana princip- och idékrav, vilkas framförande i riksdagen klandrats, är t. ex. avrustningsyrkandet och därmed sammanhängande freds- och rättskrav, rusdrycksförbud, frihandel, jordfrågans enhetliga behandling, den ärftliga kungamaktens avskaffande, första kammarens upphävande o. s. v., allesamman upptagna på socialdemokratins politiska program.

Vad munkorgsstadgan vidare beträffar så strider densamma även mot andan i Sveriges grundlag. Efter revolutionen 5809 lades vikt på, att folkets ombud skulle i riksdagen ha fria händer mot kungamakt och byråkrati. Mot dessa makter har folket sedan urminnes tid alltid sökt stå självständigt och vaksamt. *Det förvånande har nu inträffat, att ett på den allmänna rösträttens grund vilande folkparti sökt på indirekt väg beskära grundlagens föreskrifter till yttranderättens skydd.* Icke minst vådligt kan detta komma att verka därigenom att ledningen fått fria händer att binda oppositionen den dag denna ledning komme att inträda i en regering och sålunda bliva ännu mäktigare att pressa ner den socialdemokratiska folkrepresentationen till ett lydigt redskap under regeringens vilja. Såsom frie män och icke trälar, såsom folkets ombud och tjänare, icke dess herrar, måste vi resa oss mot ett sådant tyranni.

Partihögern på väg till militarism och nationalism

Lika anmärkningsvärd är kongressens hållning i militärfrågan. Världskriget har blodigt illustrerat militarismens väsen. Dess erfarenheter har manat världens fattiga folkklasser, att, med avvisande av nationalistiska locktoner, resa en målmedveten avrustningskampanj. I en sådan tid, när de djupa leden gripes av en längtan efter en ny tingens ordning, när våra broderpartier exempelvis i Norge, Schweiz och Förenta staterna definitivt slår in på avrustningens väg, då reformerar den svenska socialdemokratins kongress sitt militärprogram i militaristisk riktning. Den Vennerströmska resolutionen, som fastslog att "avväpningen är det principiellt väsentliga som med all kraft bör eftersträvas", upphävdes av kongressen. Därigenom fick också partiets avrustningsvänner sin rörelsefrihet inskränkt. Men kongressen gick ännu längre. Den godkände också den av programkommissionens majoritet anförda motiveringen för programpunktens bibehållande i nuvarande skick. Denna motivering avvisade uttryckligen en principiell "försvarsnihilistisk" ståndpunkt.

Med denna tolkning av programpunkten har kongressen underkänt den sedan 1908 gällande uppfattningen, att även antimilitarister kunde rymmas och fritt verka inom partiet. Medan Internationalen själv vid sina kongresser t. o. m. direkt ålagt de socialdemokratiska riksdagsmännen att rösta avslag på anslag till militära rustningar, medan från den bloddränkta jorden stiger ett förtvivlans skri mot det militära förtrycket; i ett ögonblick då från folken och deras ledare borde utgå ett rop till samling och kamp som aldrig förr mot militarismens och krigets vanvett. *I detta ögonblick förklarar sig Sveriges socialdemokrati solidarisk med ett militärväsen.*

Nej, vi kan icke följa med på dessa vägar. *Solidaritet med sådana beslut betyder illojalitet mot vår övertygelse och meningen i hela den internationella socialismens kamp.*

Munkorgen upphöjdes till det gamla partiets grundlag

I konsekvens med denna sin politik avslog också kongressen, på ledningens förslag, kravet att ingen socialdemokratisk riksdagsman må kunna förmenas att i riksdagen föra talan för partiets programpunkter och kongressresolutioner. Den socialdemokratiska riksdagsvänstern har sökt att förena idé- och dagspolitik, att framföra såväl viktiga principkrav och framtidsmål som folkets dagliga omsorger och bekymmer. Nu skall detta dock förmenas den. Ända till slutet har kongressens majoritet fortsatt sin våldsamma ”storstädning” på liknande sätt i en mångfald frågor.

För partiets vänster synes under sådana förhållanden icke återstå annat än att i en ny organisation samla alla de krafter inom vårt folk, som utan tvekan och köpslagan vill föra kampen mot kapitalismen, dess institutioner och alla därmed sammanhängande missförhållanden. Vår övertygelse bjuder oss därför att i dessa maktorgiernas och principlöshetens tider bevara det mesta möjliga av den samhällsåskådning och de riktlinjer, som för en mansålder sedan bildade grundval och utgångspunkt för den svenska socialdemokratins genombrott.

Vid sidan av förpliktelserna mot detta ursprung framträder dessutom även förpliktelserna mot de krav den nya tiden själv reser.

Ett nytt parti nödvändigt

Maktfilosofin, som helt genomtränger de härskande klassernas tänkesätt och institutioner, hotar nu även att bemäktiga sig de demokratiska rörelserna. Starka symptom på envælde, fåvälde och byråkrati framträder även inom dessa rörelser, förstörande och vanryktande demokratins hela väsen. *Det måste därför bli en ofrånkomlig uppgift att inom ett nytt parti förverkliga demokratins grundsatser.*

Detta är den ena nydaningen. Den andra ligger däri, att vid sidan av de dagliga politiska omsorgerna även vägledande princip- och realfrågor obeskurna framföres. De härskande klasserna och deras företrädare i parlamentet har i sin politik funnit det stridande mot sina intressen eller under sin värdighet att syssla med dylika angelägenheter. *I den tid som kommer måste folkets stora livskrav föras fram och deras frigörelseideal förkunnas icke blott utanför utan även inom parlamenten.*

Vi måste sålunda vägra att följa de av kongressens majoritet påbjudna, ut i svaghet och dunkel ledande marschlinjerna och riktar i stället en maning till alla dem, som känner och tänker med oss i ovan angivna riktlinjer för arbetarnas fortsatta klasskamp, att bana väg för ett socialistiskt folkparti, som, stött på de nödlidande, för sin befrielse kämpande folkklasserna, söker inåt och utåt förverkliga socialdemokratins krav på ekonomisk och andlig frihet åt alla.

Dessa den internationella socialismens principer vill denna nya rörelse hävda i broderlig samverkan med de kämpande massorna i alla land för att i samfällid kamp mot den rådande borgfreden, resa en ny segrande International.

Konstituerande kongress i maj

Vi inbjuder alla de organisationer, som gillar ovan angivna tankar och riktlinjer, att utse ombud för att sammanträda till en kongress för överläggning och beslut rörande bildandet av ett nytt socialdemokratiskt parti. Denna kongress sammanträder i Stockholm *den 12, 13 och 14 instundande maj.*

Organisationer äger att utse ett ombud för varje påbörjat hundratal medlemmar. Varje organisation bekostar sin representation. Resefördelning tillämpas. Enskilda personer som ansluter sig till manifestet, må kunna utan rösträtt delta i kongressens förhandlingar. Fullmakt för kongressombud eller annan anmälan om deltagande insändes före den 20 april under adress *Kongresskommittén*, Frams förlag, Torsgatan i o, Stockholm.

För bestridande av kongressens kostnader erlägger varje deltagare en kongressavgift av 5 kronor, som insändes samtidigt med anmälan om deltagande.

Till att ombesörja arbetet för denna kongress och att bevaka den socialdemokratiska vänsterns intressen intill dess kongressen sammanträder har vi utsett *ett arbetsutskott* på 9 personer, nämligen riksdagsmännen R. Eronn, E. Hage, Carl Lindhagen, Fabian Månsson, Fr. Ström, redaktörerna C. N. Carleson och K. Kilbom samt chauffören Axel R. Svensson.

Stockholm den 20 februari 1917.

Socialdemokratiska riksdagsgruppens minoritet:

M. Bengtsson, Chr. Ericson, J. H. Eriksson, R. Eronn, Ernst Hage, Z. Höglund, C. O. Johansson, Carl Lindhagen, Karl Lundberg, Fabian Månsson, K. W. Skareen, Fr. Ström, Th. Widlund, C. Winberg, Ivar Vennerström.

För partikongressens minoritet, dess delegation:

C. V. Lövgren, Norrbottens län. J. E. Berglund, Västernorrlands län. Alb. Krih, Gävleborgs län. E. Sätterberg, Kopparbergs län. H. F. Spak, Västmanlands län. M. Sandström, Stockholms län. F. W. Fransén, Södermanlands län. O. Eklund, Bohus län. A. Palmér, Hallands län. J. Söderberg, Jönköpings län. G. Palm, Kronobergs län. C. Rosén, Kalmar län. E. Roskvist, Skåne.

För vid partikongressen icke representerade länsminoriteter, dess delegation:

R. Berglöv, Jämtlands län. Axel Eriksson, Uppsala län. A. Lundin, Örebro län. O. Flyckt, Östergötlands län. A. Hillberg, Västergötland. C. N. Carleson, Stockholms stad, Hälge Nälsén, Blekinge län.

14. Det revolutionära uppsvingets demokratiska frukter

Sveriges arbetare, som var ute i en strid hårdare, enigare och samtidigt mera förtvivlad än någonsin förut, särskilt som de saknade en ledning att samordna deras kamp och leda den, såg med stora förväntningar på det nya partiets bildande. Under ett sådant revolutionärt uppsving skulle naturligtvis det inrikespolitiska läget vara huvudfrågan på den konstituerande partikongressen. Men det blev alltså inte så.

Partikongressens manifest till Sveriges arbetare

Först sedan kongressen behandlat det tillfälliga arbetsutskottets vidlyftiga förslag till program, stadgar, grundlagar för partiet och diverse allmänna uttalanden, kom frågan om den politiska situationen i landet upp till behandling vid midnatt näst sista kongressdagen. Fredrik Ströms inledning kännetecknades av rådvillhet. Han fastställde att de arbetande saknade ledning i den aktuella revolutionära kampen. Reformisternas ”1917 års arbetarkommitté” ingav inte några förhoppningar. Det nya partiet förmådde enligt det tillfälliga arbetsutskottets mening inte att ta ledningen. ”Vad vi skall göra på denna kongress, är inte gott att säga”, sade han och föredrog arbetsutskottets förslag till ett uttalande, som var allmänt och fraserad utan bestämda paroller eller råd till de kämpande.

Besvikelsen var stor över förslaget, och flera ombud tog ordet för att begära mindre fraser och mera konkreta anvisningar. För behandlingen av denna fråga förstärktes redaktionsutskottet med arbetarombud, bland dem en av ledarna för västerviksaktionen, Uno Grehn, och det utarbetade ett helt nytt förslag till Manifest till Sveriges arbetare (se sidan 284). I detta ställdes klart utformade paroller och fordringar, och det gav konkret anvisning på hur den fortsatta aktionsrörelsen borde föras.

Bland de krav som ställdes var lönehöjning, åttatimmarsdag, produktionskontroll, allmän och lika rösträtt samt amnesti för de politiskt dömda. En rörelse för krav på amnesti för Amaltheamännen hade börjat, men fick nu verklig fart och ledde till seger. För första revolutionära vindpusten från öster frigavs Alfred Stern i mars, medan Algot Rosberg och Anton Nilsson under trycket av de fortsatta aktionsrörelserna fick amnesti på hösten.

Landsorganisationens ledning manades i manifestet att ställa sig i spetsen för en storstrejk för de uppställda kraven. Kongressen utgick dock från att denna maning komme att förklinga ohörd och ställde därför parollen, att företa allmän arbetsnedläggelse den dag regeringen skulle komma att besvara arbetarpartiernas interpellationer om man kunde räkna med regeringsinitiativ för allmän rösträtt och åttatimmarsdag. För den kampen manade kongressen arbetarna att bilda lokala *arbetarråd*.

Manifestet antogs enhälligt och med entusiasm alldeles inför kongressens avslutning. Någon diskussion på kongressen blev det inte tid till, men som tillägg till manifestet fattades dock det betydelsefulla beslutet, att partiet självt skulle ta initiativ till en enhetlig kampledning för hela arbetarklassen, om Landsorganisationen skulle vägra ställa sig i spetsen.

Redan den 17 maj 1917, dagen efter partikongressens avslutning, höll Landsorganisationens representantskap det sammanträde, som avvisade tanken på storstrejk, vilken också vissa ledande högersocialdemokrater såsom Branting och Värner Rydén inte varit helt främmande för (se sidan 253).

Stockholms nya arbetarkommun kallade då till stort arbetarmöte i Hornsbergs hage på Kungsholmen den 20 maj, där Höglund talade för att partiet nu måste ta ledningen av massornas aktioner och förbereda en storstrejk, sedan det blivit klart att den reformistiska ledningen inte mer leder utan avleder arbetarnas kamp. Storstrejken betecknades som det sista medlet att framtvunga en seger för arbetarnas ekonomiska och politiska fordringar.

Gatustriderna i Stockholm den 5 juni 1917

Enligt kongressens beslut utgav vänstersocialisterna i Stockholm parollen om allmän arbetsnedläggelse och avmarsch till riksdagshuset tisdagen den 5 juni, då statsministern besvarade Brantings och Vennerströms interpellationer.

Den 27 april 1917 hade Branting under de stora massmanifestationerna och aktionerna mot hungerpolitiken ställt en interpellation, i vilken han sade sig vilja ”rikta till landets regering och till första kammarens majoritet den allvarliga vädjan, att de var för sig måtte med det snaraste bringa samhällsfriden i landet och möjligheten till sammanhållning inom vårt folk den gården, att de klart och tydligt utfäster sig att medverka till en demokratisk författningsrevision i enlighet med folkets i de blivande valen uttryckta vilja”.

För vänstersocialisterna hade Ivar Vennerström i en interpellation till statsministern begärt besked om regeringen ämnade framlägga förslag om allmän rösträtt, åttatimmarsdag och tryggare inkomster för arbetarna.

Att svaret dröjde så länge berodde på att regeringen tidigare inte blev enig om det. Den vankelmodige statsministern Swartz ville vara alla styrande kretsar till lags och hade anmodat ett dussin personer i och utanför regeringen att författa hans svar. De flesta, bland dem Lindman, var emot att lova någonting, men ett par och framförallt den mäktige Oscar von Sydow förfäktade länge, att man skulle utlova en rösträttsreform. Dels var han nu landshövding i det röda Norrbotten, men dels och framförallt var han civilminister och ansvarig för ordningen. Hjalmar von Sydow i arbetsgivarföreningen hade rapporterat, att man kunde vänta allmän anslutning till vänstersocialisternas storstrejksparoll den dagen svaret gavs. Och det tog tid att få pålitliga förband att sätta in mot Stockholms arbetare. Först när detta skett gav civilministern med sig och anslöt sig till regeringsmajoritetens mening att inte utlova någon reform.

När interpellationssvaret slutligen lämnades på eftermiddagen den 5 juni, lade Stockholms arbetare ned arbetet och marscherade från alla stadsdelar till riksdagshuset. Där möttes de av i hemlighet sammandragen polis, underofficersavdelningar och militärförband från landsorten. Norrbro var avspärrad av underofficerare med påskruvade bajonetter. På Gustav Adolfs torg gjorde poliser med dragna sablar och till häst chocker mot de frammarscherande överraskade, obehägnade arbetarkolonner. Redan de första rappen av polispiskorna framkallade våldsam vrede bland arbetarna, och de gick spontant till motattacker med stenar och lösa föremål. En poliskedja över Strömgatan gav vika och arbetarna stormade fram på torget. Men polisen fick ytterligare förstärkning och gjorde nya chocker. Många arbetare, män och kvinnor, blev svårt slagna eller fick djupa huggsår och måste bäras bort.

I andra kammaren hade statsministern svarat att hans regering, om den satt kvar efter valet, då skulle "giva konungen det råd vartill den dåvarande situationen såväl utåt som inåt kan föranleda". Branting hade avslutat sitt svarstal med att säga: "Regeringen lägger hela tyngdpunkten på valen. Gott, vi möts då där." Vennerström varnade regeringen mot att frambesvärja en revolution med sin framstegsfientlighet. Då blev det bekant i kammaren att svåra kravaller var i gång utanför riksdagshuset. Diskussionen fortsatte i skärptare ton. Höglund betonade att folket måste lita på sin egen kraft och utbringade ett leve för massrörelsen och för gatans parlament.

Branting gick emellertid ned till demonstranterna. Han lyckades avleda massorna och förmå dem att i stället gå till Folkets hus, som snart inte bara fylldes utan även omgavs av väldiga arbetarmassor. Flera tal hölls där av representanter för olika riktningar av arbetarrörelsen. Vänstersocialisterna och syndikalisterna ställde på nytt parollen om storstrejk. Branting som först varit i kammaren och protesterat mot de beväpnade överfallen på demonstranterna, skyndade till Folkets hus och framträdde på Social-Demokratens balkong väl mottagen och avlyssnad, men när han som slutappell bad de församlade att gå hem i lugn och god ordning för att ge svar vid de kommande valen, utbrast de i högljudda rop på *storstrejk*. Hans försök att åter komma till orda misslyckades, och han måste dra sig tillbaka in i redaktionsrummen. Först när vänstersocialisten Ljungberg äntrade balkongen lyssnade åter massan. Arbetarna ville storstrejk som en sammanfattning och kulmen på de många små, lokala aktionerna. De ville slut på hungerpolitiken, sänkning av de genom export och spekulation uppskruvade priserna, medan till och med de reformistiska ledarna sökte hindra kampen för lönekompen-sation, och de ville ha slut på det förhållandet, att Sverige skulle vara ett av de ur demokratisk synvinkel allra mest efterblivna länderna i Europa. Men en storstrejk kräver ett centralt initiativ och en central ledning. Mötet vid Folkets hus beslöt göra ännu en uppvaktning hos landssekreteriatet för storstrejk och krävde svar nästa dag.

Vänstersocialisterna kallade Stockholms arbetare till möte i Hornsbergs hage följande dag för protest mot terrorn och hungerpolitiken. De kom i tiotusenden och gav sin fulla anslutning åt ett upprop till Sveriges arbetare, som föreslogs av Sveriges socialdemokratiska vänsterparti, SAC, ungsocialisterna, Socialdemokratiska ungdomsförbundet, Svenska fackoppositionen, Sjömansunionen, ett stort arbetarmöte i Göteborg, 16-aprillkommittén i Västervik, Södertälje FCO, arbetarråden i Västerås, Härnösand, Lottfors och Skene samt föreningarna Soldater och arbetare i Stockholm, Göteborg, Västerås, Vänersborg och Karlsborg.

I uppropet beklagades att SAP:s och Landsorganisationens ledningar omöjliggjort ett enhetligt uppträdande av alla arbetarorganisationer. Det föreslogs att upprätta ett *Arbetarnas landsråd* för att leda kampen om de krav, som framförts i arbetarnas aktioner, nämligen lönehöjning, åttatimmarsdag, amnesti, att alla militärövningar slopades under 1917 och att realistiska socialistiska krav främjades.

Landsorganisationens kongress i slutet av augusti 1917 antog ett beslut, som i praktiken förbjöd medlemmarna att delta i från ”syndikalistiskt eller annat obehörigt håll” utlysta strejker eller blockader. Därmed avsågs också Arbetarnas landsråd, vars utveckling naturligtvis starkt hämmades av ett sådant direktiv, särskilt som aktionsrörelserna åter var i avtagande på eftersommaren och hösten.

Redan i juni upphörde ”1917 års arbetarkommitté”, med sin verksamhet, sedan den i ett upprop tagit avstånd från aktionsparollerna och inriktat hela uppmärksamheten på höstens riksdagsmannaval.

Riksdagsvalen 1917

Det socialdemokratiska vänsterpartiet genomförde en politiskt och organisatoriskt mycket svag valkampanj, och dess resultat blev därför missräkning på flera håll. Anledningen till detta var naturligtvis oenigheten i det nya partiets ledning.

Missräkningen blev störst i Stockholm, där Höglund var första namn i den ena kretsen och Lindhagen i den andra. Särskilt Lindhagens personlighet satsade man på i beräkning att han skulle vara mycket populär. Som motvikt till högersocialdemokraternas fortsatta måttlösa förgudningskampanj kring Brantings person, sökte vänstersocialisterna i Stockholm driva en likadan kampanj kring Lindhagen. Detta var ett hopplöst företag. Han tilläts framträda på opinionsmötet i Hornsbergs hage den 20 maj, då kravet på storstrejk ställdes. Han framställde i sitt tal partiet som visserligen nybildat men med gamla idéer. ”Nytt är att vi i politiken måste underordna oss naturlagarna ... Det nya partiet lägger huvudvikten vid skapandet av andlig frihet. Detta är förutsättningen för ernående av den ekonomiska friheten ... Villkoret för samhällsdemokratien är att människorna först demokratiserar sig själva.” Han slutade talet med ett leve för ”solen i naturen, i politiken och i människorna”. En broschyr av honom i samma stil utgavs inför valet.

Som exempel kan också anföras den sista valappellen från det vänstersocialistiska partiet till väljarna, vilken avslutades på följande sätt: ”Allt flyter som aldrig förr. Det är vår plikt och vår uppgift att akta härpå, att stå redo till uppbrott mot de pånyttfödda krafter, som skall bringa oss räddningen och framtiden och öppna oss vägen ut ur det närvarandes vanda och mörker.” Vem kan förundras över att de arbetande väljarna inte attraherades av ett sådant tungomålstalande, helst som appellen även i övrigt var utan aktuella paroller.

I Stockholm blev inte en enda vänstersocialist vald, vilket var så mycket mera märkbart som det förut fanns inte mindre än fyra vänstersocialistiska riksdagsmän från Stockholm i andra

kammaren. För att samla in personliga röster på Lindhagen spreds en särskild lista med endast hans namn. Den fick summa summarum 187 röster.

Ett sådant resultat borde naturligtvis ge anledning till kritisk granskning och självrannsakan. Faktum var ju att Stockholms arbetare lyssnat till vänstersocialisterna, när de gav paroller och anvisningar, som krävdes i den aktuella kampen. Men de fann ingen anledning att sluta upp kring det nya partiet, när det begränsade sig till agitationsfraser. Åt detta ägnade Politiken och övriga vänstersocialistiska tidningar föga uppmärksamhet. I stället gav de utrymme åt direkta kränkningar av de stockholmska arbetarnas ära. Den hetlevrade Kata Dalström tilläts i hastigt mod publicera ett "Fy!" till väljarna i Stockholm. Andra talade om skandal och otacksamhet. Men så småningom blev tonen nyktrare och Erik Hedén, som i första hettan jämfört valdagen med "narrarnas dag" på Richelieus tid, fann det något senare "högst påfallande att just i de trakter där arbetarna kraftigast rest sig mot det ekonomiska trycket – Västervik, Ådalen, Norrbotten (Seskarö), delvis Sandviken – just där har vänstersocialismen även politiskt segrat". Han kunde också ha tillagt, att valsiffrorna var bäst där man vunnit de största framgångarna i lokala aktioner, därför att de letts effektiva.

För hela landet sett var resultatet bättre. Den socialdemokratiska högern fick 230.000 röster och vänstern 60.000. Tack vare gemensam kartellbeteckning räddades åt respektive partier 13 och 3 mandat, som annars hade gått förlorade för arbetarpartierna. Sammanlagt fick de 97 mandat, varav vänstern 11. Detta utgjorde för arbetarpartierna en ökning med tio mandat. Det borgerliga högerpartiet led ett svårt nederlag och minskade sitt mandatantal med 27 till 59, medan de liberala ökade 5 mandat och två nya bondepartier tog 12.

Socialdemokrater i regeringen

Den swartzka högerregeringen kunde inte räddas och en ytterst förvirrad regeringskris utbröt. De härskande såg ingen möjlighet att styra på det gamla sättet. Monarken grät och hotade abdikera hellre än låta sig dras in i en ny borggårdskupp. Visserligen var det ett tillfälligt avbrott i det revolutionära uppsvinget i Sverige och grannländerna, men de maktägande vågade inte tro att det skulle bli bestående.

I Hugo Hamiltons och Erik Palmstiernas dagböcker ges flera intressanta interiörer från förhandlingarna. Kungen och övriga protyska var kritiska mot Branting för hans ententevänlighet, men lät sig övertygas om att Branting var den högresocialdemokrat, som det var viktigast att ha med i regeringen, därför att han hade visat sig kunna behärska och avleda så stor del av arbetarrörelsen i en kritisk situation. Innan Branting över huvud taget ställde sitt namn till diskussion i samband med regeringsbildningen, uppsökte han engelske ministern i Stockholm för att få försäkringar om brittiskt stöd. "Jag misstänker", skriver Palmstierna, "att om han ej får några försäkringar, vill han ej vara med i regeringen, och detta kan jag väl förstå."

Först sökte man bilda en allmän samlingsregering, vari Branting skulle bli konsultativt statsråd och Värner Rydén skulle få en portfölj. Båda var för detta alternativ. Palmstierna var däremot för det andra regeringsprojektet, en koalitionsregering mellan liberaler och socialdemokrater med den nye liberala partiledaren Nils Edén som regeringsbildare och statsminister. I den skulle fyra socialdemokrater beredas plats, bland dem Palmstierna.

Idén om samlingsregering måste falla, då de liberala och socialdemokraterna måste ställa som villkor att nästa riksdag skulle föreläggas förslag om utredning av författningsfrågan, och man under dessa betingelser inte kunde få med någon tillräckligt inflytelserik medlem av förstakammarhögern. När sedan budet gick till Edén föreslog denne först socialdemokraterna att som största andrakammarparti bilda en enpartiregering, vilket de emellertid genast avböjde.

Däriigenom hade Edén fått starka kort i koalitionsförhandlingarna och dikterade i huvudsak villkoren. Edén höll styvt på att Branting skulle vara med i regeringen, dock inte som konsult, vilket denne ville, utan med portfölj. Branting som konsult skulle innebära en andra statsminister i regeringen, och det ville Edén inte ha. Branting fick välja mellan justitie- och finansministerposterna. Det var inte svårt förutse, att justitieministerposten i den ytterligare skärpning av situationen, som ännu kunde väntas, skulle bli ytterst vanskelig för den socialdemokratiska högers partiledare, särskilt nu sedan det socialdemokratiska vänsterpartiet kommit till. Det var ju inte en revolutionär kampregering som bildades. Branting måste därför ta den portfölj han minst av allt var ägnad att handha, nämligen finanserna. Han blev också snart deprimerad, började tackla av och måste några dagar före riksdagens öppnande i januari 1918 överlämna portföljen till F. V. Thorsson, som varit en av de främsta regeringskandidaterna redan på hösten, om det inte varit för ”det där med kommateringen”, som Palmstierna föraktligt noterade. Palmstierna, som däremot erbjudits förmånen att i sin ungdom lära sig stava och lägga ihop, kom med från början som sjöförsvarsminister, vilket han yttrade aversion emot med hänvisning till sin tid som marinofficer. Att posten verkligen blev mycket vanskelig under inbördeskriget i Finland med det aktiva stödet åt den vitfinska terrorn bekom honom däremot mindre, och hans största bekymmer var att stödet måste ges hemligt. Värner Rydén lät sig gråtande övertalas att bli ecklesiastikminister och östen Undén blev konsultativt statsråd. Många ansåg att Sandler borde utnämnts i den senares ställe, men honom behövde Branting till att leda sitt departement.

I alla dessa futtiga förhandlingar om posterna kom frågan om regeringens program i skymundan. Dess viktigaste punkter blev sträng neutralitetspolitik och författningsreform. Däremot saknades de sociala och ekonomiska fordringar, som arbetarna ställt under de aktionsrörelser, vilka låg till grund för arbetarpartiernas framgång i valet. Mest missräkning vållade det att kravet på åttatimmarsdag inte tagits med.

Därför att regeringen för första gången hade socialdemokratiskt inslag och kunde stödja sig på ett parlamentariskt majoritetsunderlag i andra kammaren, var det förklarligt att stora delar av det arbetande folket ställde vissa förhoppningar på den. Detta bidrog att dämpa aktionsrörelserna bland folket för en tid.

Misslyckade internationella initiativ

Under 1917 var Stockholm förbindelsecentrum för den internationella arbetarrörelsen. Branting var outtröttlig i sina försök att få en sammankomst med den före detta Andra internationalens ledande partier för att förklara den återupplivad. Men den hade varit död sedan hösten 1914, och försöken var förgäves.

Zimmerwaldarnas partier och grupper var samlade i Stockholm hela sommaren för att hålla konferens. Men även detta företag hade förlorat i betydelse sedan de allt mer gett efter för centrister. Dess opportunistiska kompromissande gav sig också till känna i att de upprepade gånger uppsköt sin konferens för att de ville hålla den i anslutning till socialchauvinisternas och högersocialdemokraternas möte i avsikt att köpslå om en kompromiss med dem för gemensamt framträdande. När planerna på denna konferens definitivt måste skrinläggas, samlades en del zimmerwaldare dock till konferens i Stockholm den 5 till 12 september. Då hade emellertid redan flera ombud, bland andra de bulgariska, återvänt hem.

Eftersom zimmerwaldmötet i förväg bestämt att endast enhälliga beslut kunde godkännas, blev heller inga viktigare beslut fattade, och zimmerwaldrörelsen hade förlorat sin betydelse på grund av försöken att sammankoppla den med den avlidna Andra internationalen.

Oktoberrevolutionen väcker nya förhoppningar

Ännu spändes förväntningarna på den ryska februarirevolutionens fortsättning. Den avmattning i aktionsrörelserna som började på eftersommaren 1917 i vårt land berodde i viss grad på pessimism inför de överdrivna meddelandena från Ryssland om kontrarevolutionens framryckningar. Så mycket större blev glädjen i arbetarleden över meddelandet om den ryska socialistiska revolutionens seger genom att den borgerliga provisoriska regeringen störtades och hela makten övergick till råden, d. v. s. sovjeterna. Dagligen publicerades hälsningar och lyckönskningar till den nya rådsmakten. De avtog inte ens, när Social-Demokraten som första tidning publicerade ”ryska telegram” från den engelska legationen i Stockholm, att råds-makten störtats och kontrarevolutionen segrat.

Den 17 november publicerade Folkets Dagblad Politiken ett upprop från det socialdemokratiska vänsterpartiets arbetsutskott till ”Sveriges arbetare och socialister” med följande innehåll:

”Partivänner! Kamrater! Det ryska proletariatet har rest sig för att genomföra freden, den folkliga, rättvisa freden och rädda den förblödande mänskligheten och den döende kulturen. Får alla militarister och kapitalister, alla den gamla tidens ledare, sin vilja fram, är världen snart blott en brinnande ruinhög. Hunger rasar redan i alla länder, även i de neutrala.

Kamrater! Skynda våra hjältemodiga kamrater till hjälp! Anordna överallt massmöten för omedelbart vapenstillestånd och en rättvis fred!

Ge stöd åt den ryska socialistiska regeringens fredsförslag!

Samarbeta med fackföreningar, nykterhetsloger, socialistiska föreningar och klubbar, arbetarråd och alla som vill en fred på den ryska revolutionära regeringens program!

Raskt till verket!”

Helt motsatt ställning intog högersocialdemokraterna till det nya Rysslands fredsinitiativ. De såg däri framförallt en svår motgång för de imperialistiska makterna i väster.

Vänstersocialisterna såg det som början till slutet på det fruktansvärda kriget och dess fasor.

Den 6 december betecknar arbetsutskottet den socialdemokratiska högerns stöd åt kampen mot den socialistiska revolutionen som beklämmande och brottsligt. Hetsen i dess tidningar stämpas som ”en skandal utan like”, från vilken det är vår socialistiska plikt att ta avstånd. ”Vi kan också uttala vår solidaritet och vår anslutning genom möten, demonstrationer och resolutioner. Vi kan därmed visa att vårt hjärta och våra sympatier är hos våra kämpande klassbröder, var dessa än uppträder ute i världen i kampen mot reaktion och förtryck, och att dessa sympatier nu i första hand går till våra modiga och tappra ryska kamrater.”

Sveriges arbetare och klasskriget i Finland

Den ryska februarirevolutionen hade ingett det arbetande folket i Finland förhoppningar om ökad nationell och politisk frihet. Talmannen Kullervo Manner sammankallade lantdagen, som under demonstrerande arbetarmassors tryck den 14 juli 1917 bland annat beslöt införa åttatimmarsdagen och demokratisk kommunal rösträtt. Lantdagen upplöstes emellertid och dess byggnad besattes av den provisoriska ryska regeringens trupper. Besluten förklarades ogiltiga.

Den nya sovjetmakten gav nationell självständighet åt Finland den 4 januari 1918. Under trycket av storstrejk och hårda strider beslöt lantdagen att proklamera sig som högsta makten i landet och ge besluten av den 14 juli laga kraft. Den finländska bourgeoisin fann sig dock inte

i detta beslut utan organiserade terrorgarden, vilka Svinhufvuds regering proklamerade som landets lagliga krigsmakt. Arbetarna hade redan enligt beslut av den socialdemokratiska partistyrelsen och den fackliga landsorganisationens ledning börjat upprätta allt bättre beväpnade röda garden för att skydda och försvara de demokratiska framstegen.

När Finlands bourgeoisie inte underordnade sig den demokratiska makten och började krigsoperationer i östra Finland gav Arbetarnas revolutionskommitté direktiv om inbördeskrig. De röda gardena växte snabbt och behärskade redan i början helt och hållet de södra, västra och centrala delarna av Finland.

De vitas skyddskårer fick förstärkning från Tyskland i form av befäl, manskap och vapen. Snart började värvning också i Sverige, vars reaktionära kretsar militärt och materiellt stödde Mannerheims och Svinhufvuds vita terrorvälde. Aktivisterna i Sverige inledde en kampanj för att söka förmå regeringen att ingripa i kriget på de vitas sida samtidigt som de själva organiserade vapensändningar och frivilligkårer.

Den 5 februari utfärdade vänstersocialisterna en skarp varning mot dessa ränker och gav direktiv om olika åtgärder för att hindra svenskt stöd åt de vita. Stora demonstrationer och möten i Stockholm, Västerås och andra städer tog ställning för den revolutionära sidan i Finland och krävde av den svenska regeringen obrottslig neutralitet.

Denna opinionsrörelse för Finlands kämpande arbetare och torpare hade så stark resonans hos det arbetande folket i Sverige, att regeringen och andra myndigheter inte vågade företa sig någonting officiellt till stöd åt den vita terrorregimen i Finland. Inofficiellt och i största möjliga mån dolt för folket gavs dock direkt militärt stöd. Officerare, som lät sig värvas till de vita gardena, fick permission. Typiskt är att den socialdemokratiska sjöförsvarsministern Palmstierna tillhörde dem som starkt varnade mot militära transporter till Finland på järnväg men samtidigt ställde flottans fartyg till förfogande för samma ändamål och till och med beordrade svenska krigsfartyg att konvojera tyska militärtransporter, vilket delvis skedde genom svenskt territorialvatten.

Givetvis blev den finska revolutionens nederlag en svår besvikelse även för Sveriges arbetare. Den borgerliga terrorregimen tog efter inbördeskrigets slut en fruktansvärd hämnd på Finlands folk. Omkring tjugotusen män och kvinnor, som kämpat på arbetarnas sida i klasskriget, blev avrättade och ytterligare femtontusen dog av tortyr och svält i fångelserna och fånglägren. Dessa offer var tio gånger fler än de som stupat på samma sida under striderna.

Det revolutionära uppsvinget i slutet av 1918

1918 blev matbristen och svälten i vårt land värre än någonsin. Efter det slut klasskriget i Finland fick avtog dock tillfälligt aktionsrörelserna. I slutet av 1918 utgick emellertid de flesta långfristiga avtalen, och de makthavande väntade sig att arbetarna då komme att skärpa sina fordringar och kampåtgärder. En viss men långt ifrån fullständig kompensation hade de lyckats få under rörelserna. För statstjänarna var läget prekärt. Deras löner avgjordes av riksdagen. En första statstjänardeputation blev bryskt avvisad av finansminister Thorsson, men efter en andra uppvaktning fann regeringen det nödvändigt att på hösten inkalla riksdagen för att besluta om dyrtidstillägg för statens tjänstemän. Dessutom grasserade just då en svårartad influensaepidemi, spanska sjukan, som kostade många liv. Detta gjorde det motiverat att inställa höstens vapenövningar, och även detta måste beslutas av riksdagen.

Problemet var endast om en förpuppade riksdag skulle inkallas eller om det skulle bli en

urtima. Det senare gav större arvoden åt riksdagens ledamöter och detta avgjorde frågan.

Urtiman samlades i slutet av oktober och tog god tid på sig. Några större problem skulle den inte få. Författningsfrågan befann sig under utredning.

Enligt sitt program hade regeringen presenterat vårriksdagen 1918 en proposition om slopandet av 40-gradiga skalan i kommunal- och landstingsval samt om kvinnlig rösträtt. Första kammaren skulle vara kvar och som förut väljas indirekt genom landsting och andra elektorsförsamlingar.

Propositionen avslogs av första kammarens högermajoritet, men det beslöts att frågan skulle gå till utredning. När urtima samlades hösten 1918 fanns dock ännu inga förslag, och utsikterna för att betänkandena ens skulle kunna bli färdiga till lagtima 1919 var små.

Medan den overksamma urtima väntade på förslag om dyrtidstillägg, slog den 9 november meddelandet ned att tyske kejsaren flytt. I Tyskland hade utbrutit revolution för borgerligt demokratiska målsättningar, som även de till stor del förfuskades av socialchauvinisterna. Men de första resultaten av det tyska upproret var nog för att i Sverige väcka entusiasm bland arbetarna och oro hos den makthavande bourgeoisin.

Stockholms arbetarkommun hade utlyst en demonstration mot dyrtiden, som dagen efter, söndagen den 10 november, skulle följa samma väg som arbetartåget 1914, d. v. s. från Norra Bantorget genom Drottninggatan över Gustav Adolfs torg, förbi riksdagshuset, kungaslottet och regeringskansliet till Riddarhustorget. Demonstrationen fick nu en väldig anslutning. Redan före avfärden läste Per Albin Hansson utanför programmet upp förslag till paroller, varav särskilt den, att militären skulle hållas borta från arbetarnas manifestationer, vann starkt bifall. Det var inte allmänt bekant, att regeringen för bekämpandet av arbetarrörelsen genom sekret korrespondens med länsstyrelserna var i färd med att organisera reservpoliskårer, för vilka i vissa fall även högersocialdemokrater skulle engageras. Hansson var även nu angelägen att söka fånga upp ledningen av arbetarnas aktionsrörelser, som uppenbart skulle stiga hastigt. Men han underlät dock tills vidare att ställa några paroller i författningsfrågan. Detta gjorde emellertid demonstranterna mycket enstämmigt och högljutt, särskilt när de passerade slottet och regeringskansliet. Då förhärskade ropen på republik, allmän rösträtt och bort med första kammaren.

Den 11 november publicerade ledningarna för Socialdemokratiska vänsterpartiet, Socialdemokratiska ungdomsförbundet och Sveriges soldat- och arbetarförbund ett upprop till landets arbetare, bönder och soldater (se sidan 285). Uppropet bär den allmänna huvudrubriken: "Fram för den socialistiska republiken!". Redan den nya möjligheten att ställa en sådan paroll i Sverige utan att den uppfattades som en utopi innebar ett stort framsteg. Därmed visades att objektiva förutsättningar uppstått för Sveriges övergång till socialismen, nämligen för det första en utvecklad industri med en målmedveten arbetarklass inom landet och, för det andra, grannskap till stora länder, vilkas folk antingen genomfört socialistisk revolution eller var mogna för en sådan. Oktoberrevolutionen hade gjort det möjligt för vårt lands arbetarklass att ställa nya strategiska socialistiska målsättningar.

I uppropet ställes dock de aktuella parollerna i förgrunden. De är 1) socialistisk regering grundad på arbetar-, soldat- och bonderåd, d. v. s. på aktiva massorganisationer, 2) republik, 3) första kammarens avskaffande, 4) en konstituerande nationalförsamling grundad på allmän rösträtt från 20 års ålder, 5) inställda militärövningar, 6) genomgripande lönehöjningar, 7) åttatimmarsdag genast, 8) arbetarkontroll i industrin och 9) "bolagens, godsens och statens jord överlämnas genast under samhällets kontroll till statares, torpare, drängars, bondesönens

och skogsarbetares disposition”.

Viktiga demokratiska erövringar

Vänstersocialisternas paroller var mobiliserande och vann stor anklang. Tre dagar senare sände statsministern ut en kommuniké, att regeringen redan till den sammanträdande urtima riksdagen skulle utarbeta och överlämna en proposition om allmän och lika kommunal rösträtt för omedelbart antagande. Detta fick inte hindras av att en urtima riksdag egentligen inte hade rätt att fatta beslut i författningsfrågor.

Samma kväll, den 14 november, hade arbetarkommunens styrelse i Stockholm funnit det nödvändigt att utlysa ett möte i författningsfrågan. I den resolution som kommuniststyrelsen skulle föreslå mötet var även republikkravet med. När Branting anlände för att hålla sitt tal, förmådde han kommuniststyrelsen att göra ett tillägg efter kravet på republik, nämligen ”därest folkets flertal genom ett referendum uttalar sig i denna riktning”. Därmed hade man fått republikkravet skjutet på framtiden. För att förebygga invändningar var en blåsorkester färdig att avlösa Branting när han slutade sitt tal. Sedan upplästes resolutionsförslaget, och så sjöngs Internationalen, varefter salen utrymdes. Inte utan berättigande menar många att just detta uttalande räddade den svenska monarkin i den mest kritiska situation den någon gång upplevt.

Trots att utskottets behandling av propositionen gick ovanligt fort, kritiserades dess ordförande Branting för att han var långsam och omständlig. De borgerliga var nämligen till ytterlighet nervösa och ville ha frågan avgjord snabbt, samtidigt som en del av högerpartiets ledare ville förfuska reformen.

Vad de borgerliga framförallt fruktade var att högern och vänstern i arbetarrörelsen på nytt skulle slå sig samman. Man väntade nästan vilken dag som helst, att de båda arbetarpartierna skulle bilda regering. Det hjälpte inte att den högersocialdemokratiska partistyrelsen redan den 18 november slutgiltigt avvisade vänstersocialisternas framställning om samverkan för allmän arbetsnedläggelse. De senare ansåg sig sakna organisatoriska resurser att kunna ta ansvaret för ledningen av en landsomfattande storstrejk, som naturligtvis skulle komma att genomföras under mycket aktiva former. Syndikalisterna erbjöd sin medverkan, men det var naturligtvis otillräckligt. För det första skulle ett sådant begränsat samgående inte ha inneburit en organisatorisk förstärkning, snarare tvärtom eftersom SAC var geografiskt begränsat, och för det andra skulle det ha skärpt splittringen i arbetarrörelsen i stället för att minska den. Eftersom Arbetarnas landsråd i huvudsak endast bestod av vänstersocialistiskt och syndikalistiskt influerade organisationer kunde inte heller denna organisation användas för uppgiften. Till detta kom också oenigheten i den vänstersocialistiska ledningen. Denna oenighet tog sig ett sådant uttryck som att Lindhagen, samma dag som uppropet för socialistisk republik publicerades, i den borgerliga Dagens Nyheter införde en protest mot att han i partiets huvudorgan Folkets Dagblad Politiken inte fått in en artikel på ledarplats i senaste lördagsnummer, som för övrigt var ägnat ettårsdagen av den socialistiska oktoberrevolutionen i Ryssland. Han offentliggjorde också ett tilläggsförslag till uppropet, som han finner ”alldeles otillräckligt”. Det måste efter hans mening kompletteras med följande krav: ”Rätt att befrias från partiundervisning, som merendels omfattar ett mördande av deras själar.”

Från denna tid börjar man att tala om kommunisterna respektive vänstersocialisterna som skilda riktningar inom arbetarrörelsens vänster. I mars 1918 hade de ryska bolsjevikerna återupplivat det kommunistiska partinamnet, som användes i den revolutionära rörelsens början av de mera proletära riktningarna, vilka till slut bildade Kommunisternas förbund och

antog Kommunistiska manifestet.

Aktionsviljan fortsatte emellertid att stiga bland arbetarna. I Eskilstuna, Västerås och andra industristäder lade arbetarna ned arbetet och gick ut på gatorna i demonstrationer. Inom den socialdemokratiska högerns ledning börjar man behandla frågan om hur man skall undgå att förlora greppet över massrörelsen. Partisekreteraren Möller skriver till partifolk att organisera sådana aktioner som i Eskilstuna och förordar i partiledningen mera allmänna initiativ.

Typiskt var ett oförberett framträdande av Per Albin Hansson för att lugna ett möte i Stockholm den 24 november. Enligt ett referat yttrade han: ”Det vore en löjlighet om vi i en revolutionär tid skulle nöja oss med den 40-gradigas avskaffande såsom en nåd från högern. Vi skall ha demokrati nu och får vi den icke i godo skall den tagas. (Publiken: Bravo!) Vi är besjälade av den livligaste önskan att kunna utan skakningar på en laglig utvecklings väg genomföra vår demokratiska nydaning. Men stänger Trygghögern den vägen, så bryter det löst.” Då hörs ett skeptiskt inpass från salen: ”Var?” och Hansson svarar: ”Över hela landet.”

Den 17 december 1918 antogs en författningsreform i huvudsaklig anslutning till propositionen. Förstakammarhögern hade i utskottet tvingats ge efter för massornas påtryckningar och gått med på att införa allmän och lika rösträtt i kommunala val. Den 40-gradiga skalan slopades och skattestrecket, som för rösträtt krävde att kommunalskatten var betald för de senaste tre åren, uppmjukades. För kommunal- och riksdagsval sänktes rösträttsåldern med ett år och kvinnorna fick samma rösträtt som männen. På förstakammarhögens krav höjdes emellertid åldersstrecket i landstings- och elektorval, så att rösträtt erhöles först året efter fyllda 27 år. Första kammaren bibehölls nämligen, men dess valperioder förlängdes till åtta år. Med detta ansåg man sig ha vunnit ett visst återhållande moment i demokratiseringen. Mot det höjda åldersstrecket restes skarpa protester av Socialdemokratiska ungdomsförbundet och vänstersocialisterna, men även i det gamla socialdemokratiska partiet var oviljan utbredd. Särskilt skarp i sin kritik var den unge nye redaktören för Skånska Socialdemokraten, Nils Karleby, som betecknade kompromissen som ”ett skammens dokument”.

Det utlystes nyval 1919 till kommunala församlingar och landsting, varefter även första kammaren nyvaldes. Högerpartiets antidemokratiska kamp fick ett rungande svar av folket och dess mandat i första kammaren sjönk från 84 till 39.

Årtiondens kamp av den svenska arbetarrörelsen för allmän och lika rösträtt hade i stort sett förts till seger. Därför var arbetarna väl förberedda på den och vaksamma trots att dess genomförande till slut kom mycket brådstörtat på grund av den nya stegringen i det revolutionära uppsvinget. Året därpå, innan den revolutionära vågen ännu lagt sig, hembars seger också i kampen för arbetarrörelsens andra stora trettioåriga krav, nämligen åtta timmars arbetsdag. Så bekräftades det åter att de stora demokratiska reformerna vinnes i revolutionär kamp och att de är biprodukter av densamma.

Tidsbilder och dokument:

Till Sveriges arbetare

Det manifest till Sveriges arbetare, som det nya arbetarpartiet antog på sin konstituerande kongress i maj 1917 under en situation då landets arbetare var ute i häftiga revolutionära strider för demokratiska och sociala fordringar.

Sveriges socialdemokratiska vänsterpartis konstituerande kongress har beslutat bringa följande till Sveriges arbetares kännedom.

Med anledning av den fruktansvärda hungerkris och det ohyggliga politiska förfall, som den reaktionära regimens vanstyre framkallat och som nått sin höjdpunkt åren efter borggårdskuppen, har det blivit en tvingande nödvändighet för Sveriges arbetande klasser, att nu med de kraftigaste medel rädda sig själva och landet ur ett allt djupare elände. Från folkets djupa led har också allt starkare och talrikare röster höjts för igångsättandet av en enhetlig, omfattande massaktion för genomförande av några väsentliga livskrav för vårt folk.

Kongressen, som är övertygad om, att endast en sådan folkets direkta kamp kan bringa befrielsen, har därför beslutat fordra av landssekreterariatet, att detsamma – i samband med representanter för övriga fackliga och politiska huvudorganisationer – ställer sig i spetsen för en allmän arbetsnedläggelse i och för genomförandet av närmast följande krav:

1. En allmän löneförhöjning, som bringar upp arbetarnas levnadsstandard till en människo-värdig nivå.

Åtta timmars maximalarbetsdag.

Av arbetare utsedda kontrollnämnder på arbetsplatserna för bevakande av arbetarnas intressen.

2. En författningsrevision, som genomför en verklig, lika och allmän rösträtt för män och kvinnor, första kammarens avskaffande och kungamaktens avskrivning.

3. Amnesti åt Amaltheamännen samt alla politiska fångar, inberäknat offren för hungerdemonstrationerna.

4. Årets samtliga militärövningar inställs.

Vi uppmanar landets alla arbetare, att omedelbart ansluta sig till dessa krav samt hålla sig beredda, att låta arbetet vila, när statsministern besvarar interpellationerna av Vennerström och Branting i Andra kammaren, och ävenså överväga vad situationen kräver, om regeringen vägrar tillmötesgå de i interpellationerna oeftergivliga fordringarna.

Vi uppmanar vidare arbetarna på varje plats att omedelbart bilda lokala arbetareråd, allsidigt representerande platsens demokratiska folkelement, för att handha den lokala ledningen av massaktionen.

Vi uppmanar slutligen arbetarna att i klart medvetande av ögonblickets allvar och betydelse, lita helt och fullt på sin egen kraft, ihågkommande den nu mer än någonsin levande sanningen, att arbetareklassens befrielse måste vara dess eget verk.

Socialdemokratiska västerpartiets kongress

Fram för den socialistiska republiken!

Ett program för en svensk massaktion

Ett upprop med denna rubrik och detta innehåll utfärdades i mitten av november 1918 under det revolutionära uppsvinget i Sverige, vilket medförde att den långvariga kampen för allmän rösträtt och åtta timmars arbetsdag snabbt segrade.

Till Sveriges arbetare, bönder och soldater.

En revolutionär våg böljar över världen. Det ryska proletariats heroiska resning för ett år sedan har äntligen funnit gensvar hos de österrikisk-ungerska och tyska folken, som så länge behärskats av militarismens och imperialismens onda andar. Tronerna ramlar, folken avger sina myndighetsförklaringar. En ny dag randas för de hittills förtrampade och utsugna

massorna, som nu tar sina öden i egna händer.

Sverige hör till de mest efterblivna och reaktionärt styrda länderna i Europa. Vi minnes borggårdskuppen 1914 och allt det elände, som dess följdföreteelser bragt över landet. Vi minnes Första kammaren, denna medeltida representation för ett förstockat och stint penningvälde, och dess hånskratt inför de folkliga kraven. Vi minnes, att inte ens den nuvarande Andra kammaren är vald enligt allmän rösträtt. Vi minnes den 40-gradiga skändligheten. Vi minnes alla andra orättvisor och utmaningar mot de arbetande klasserna.

Nu är tiden inne, att också Sveriges folk avskakar sig dessa skammens ok och ställer sig som fria jämlingar i ledet bland de frigjorda nationerna i öster och söder.

Må de arbetande klasserna genast samla sig för att genom en samfälld aktion, genom möten, demonstrationer, strejker, ja om nödvändigt, EN ALLMÄN ARBETSNEDLÄGGELSE över hela landet med oemotståndligt eftertryck fordra en politisk och social omgestaltning av vårt land.

De krav, som det närmast gäller att lösa är följande:

1. *Bildandet av en socialistisk regering, stödd på arbetare-, soldat- och bonderåd över hela landet.*
2. *Republikansk statsförfattning.*
3. *Första kammarens avskaffande.*
4. *Omedelbart inkallande av en konstituerande nationalförsamling på grundval av oinskränkt allmän rösträtt för män och kvinnor från 20 års ålder.*
5. *Militärövningarnas omedelbara inställande.*
6. *En genomgripande förhöjning av alla arbetares och statstjänares löner.*
7. *Åttatimmarsarbetsdagen genomföres omedelbart.*
8. *Arbetarkontroll över industrin.*
9. *Bolagens, godsens och statens jord överlämnas genast under samhällets kontroll till statares, torpare, drängars, bondesöners och skogsarbetares disposition.*

Dessa krav kan och måste genomföras som en början till den rättfärdiga samhällsordning, socialismen eftersträvar. Men härtill fordras, att industrins och lantbrukets arbetare samt soldater och matrosar i enigt samförstånd visar sin oryggliga vilja, att så skall ske. Därför riktar vi till dem alla den maningen: *Tag nu Er sak i egna händer! Förbrödra Eder! BILDA ÖVERALLT ARBETARE-, SOLDAT- OCH BONDERÅD* med uppgift att sätta folkets organisatoriska kraft bakom Edra fordringar. *Gör Eder även redo att, om så påfordras, med storstrejkens vapen hembära segern.*

Leve den sociala republiken! Leve förbrödringen mellan arbetare, bönder och soldater! Leve den internationella solidariteten mellan de arbetande klasserna i alla länder!

Socialdemokratiska vänsterpartiet. Arbetsutskottet..

Socialdemokratiska Ungdomsförbundet. Verkst. Utskottet.

Sveriges Soldat- och arbetareförbund. Styrelsen.

Litteratur

Liksom i första boken vill vi ge några anvisningar om tillägglitteratur, för dem som önskar veta mera om något avsnitt eller problem i den svenska arbetarrörelsens utveckling från sekelskiftet till omkring 1918.

Under denna tid utgav arbetarrörelsens huvudorganisationer – Socialdemokratiska arbetarpartiet, Socialdemokratiska ungdomsförbundet, Socialdemokratiska vänsterpartiet, Landsorganisationen och andra – tryckta protokoll från sina kongresser och tryckta verksamhetsberättelser för kalenderår eller kongressperiod, vilka lätt kan sökas i biblioteken. Detsamma gäller arbetarrörelsens tryckta periodiska skrifter, i vilka man också kan få en ganska god bild av själva rörelsens utveckling. Särskilt betydelsefullt för denna tid är att de ökande inre motsättningarna i arbetarrörelsen luftades ganska öppet i pressen. De ofta hårda sammandrabbningarna mellan vänstern och högern i arbetarrörelsen, mellan de revolutionära och reformistiska riktningarna ansågs särskilt av vänsterriktningarna vara till gagn för hela rörelsen och stärka den. Z. Höglunds i det hänseendet betydelsefulla artikel ”Sömn till döds?” från iglo finns återgiven i *Stormklockans jubileumsnummer*, 1962.

Tyvärr är det karaktäristiskt för det mesta av den på senare tid utgivna myckna memoarlitteraturen från denna tid att den är otillförlitlig i detaljerna, godtycklig i urvalet av stoff och ibland präglad av eftertionalisering. C. Winberg har i *Från Kvarnberget till Helgeandsholmen*, 1945¹, strängt hållit sig till egna personliga upplevelser. Värdet av A. J. Smålans *Vandringar och strider*, 1946, är dess minnesbilder ute från stridsfältet. Fredrik Ström *Min ungdoms strider*, 1940, och *I stormig tid*, 1942, och Z. Höglund *Minnen i fackelsken I o. II*, 1951 o. 1953, har naturligtvis en stor fond av minnen från denna tid, vilka i en del fall kan komplettera vår generations bild av arbetarrörelsens ledare och funktionärer på den tiden. Bristfälligare är flera av de biografiska arbetena. Så undanhåller Z. Höglunds *Hjalmar Branting och hans livsgärning*, 1928-29, flera för ett porträtt av Branting betydelsefulla drag och episoder. John Lindgren har i *Per Albin Hansson i svensk demokrati*. Första delen, 1950, varit mer fördomsfri. Den andra delen låter ännu vänta på sig. Fredrik Ström har skrivit en krönika *Kata Dalströms liv, öden och äventyr*, 1930, som trots omfånget lämnar åtskilligt kvar för framtida forskare att uträtta. Om Kata Dalström från hennes aktivaste tid vittnar framförallt hennes egen Härjartåg kors och tvärs genom Sverige, 1914, som innehåller resebrev från åren 1900-03. Den utlovade fortsättningen utkom inte i bokform. Den får sökas i tidningsläggen, framförallt Stormklockans.

Som regel är publicerade dagboksanteckningar ett bättre material, men Palmstiernas *Orostd I o. II*, 1952-53, är ett av undantagen beroende på att han trängt in i arbetarpartiets ledning för att söka förvandla det till ett borgerligt vänsterparti. Hans förakt för arbetarrörelsens socialistiska målsättning gör att han redan på kvällen är färdig att skriva vanställande kommentarer till samma dags upplevelser.

Om den ekonomiska utvecklingen i vårt land

under denna tid kan man finna mera material i Adolf Ljunggren: *Ekonomiska sammanslutningar av monopolistisk natur i Sverige*, 1912, I. Flodström: *Sveriges nationalförmögenhet omkring 1908* (Finansstatistiska utredningar utgivna genom Finansdep.), 1912, Nils Wohlin: *Driftskoncentrationen i svensk fabriksindustri*, 1915, T. Gårdlund: *Industrialismens samhälle*, 1942, och *Svensk industrifinansiering under genombrottsskedet 1830-1913*, 1947, I.

¹ Utgivningsorten anges inte då den är Stockholm

Sundbom: *Sveriges kapitalimport från Frankrike 1870-1914* (Studier i ekonomi och historia tillägnade Eli F. Heckscher), Uppsala 1944. Om bankernas engagemang i det industriella uppsvinget vid sekelskiftet får man en detaljbild i O. Gasslander: *Bank och industriellt genombrott I o II*, 1956 o. 1959. På engelska kan läsas L. Jörberg: *Growth and fluctuations of Swedish industry 1896-1912*, 1962.

Den ekonomiska utvecklingen i Sverige under första världskriget behandlas i A. Östlind: *Svensk samhällsekonomi 1914-1922*, 1945. Av arbetarrörelsen utgavs R. Sandler: *Samhället sådant det är*, 1911 (en senare upplaga är utan intresse för studiet av denna tid), och G. Möller: *Sockertrusten avslöjad*, 1913. Delvis behandlas även denna period i C. H. Hermansson: *Koncentration och storföretag*, 1959, och *Monopol och storfinans*, 1962. Oumbärlig för en rätt förståelse av utvecklingen under denna tid är V. I. Lenin: *Imperialismen som kapitalismens högsta stadium* (Valda verk, del 1, 2, Moskva 1956),

Arbetarklassens materiella läge

behandlas i redan anvisade arbeten av Jörberg och Östlind. Bo Gustafsson har utrett sågverksarbetarnas läge i jubileumsskriften *Sågverksförbundet 1907-1957*, 1962.

Knut Barr: *Arbetets söner*, 1906, innehåller en mängd miljöbilder från arbetarnas liv hemma och i arbetet kring sekelskiftet.

Som regel behandlas olika arbetargrupperns läge i de fackliga jubileumsskrifterna. Ett par bör nämnas – R. Casparsson: *Gruvfolk*, 1935, K. J. Olsson: *Textilarna*, Norrköping 1938, Ernst J. Lundqvist: *Bleck och plåt*, 1931, Jan Kempe: *Stockholms Grovarbetarefackförening 50 år*, 1938.

Av särskild betydelse är H. F. Spaks utredning *Lantarbetarfrågan*, 1907 o. 1908. Om *Lantarbetarstrejken i nordöstra Skåne 1907* har skrivits en broschyr med denna titel, 1907, av G. Thunander och en av A. Kämpe: *Skördestrejken i Skåne*, 1917.

Historiska översikter

Fackföreningsrörelsens utveckling har behandlats av S. Hansson: *Minnesskrift Landsorganisationens första kvartssekel*, 1923, och R. Casparsson: *LO under fem årtionden I*, 1947. Av S. Hanssons övriga skrifter må nämnas *Den svenska fackföreningsrörelsen*, 1938, och *Arbetarrörelsen i Sverige*, 1922.

Vidare kan nämnas R. Edenman: *Socialdemokratiska riksdagsgruppen 1903-1920*, 1946. E. H. Thörnberg: *Samhällsklasser och politiska partier i Sverige*, 1917. T. Lindbom har i *Den socialdemokratiska ungdomsrörelsen i Sverige*, 1945, sökt knyta ihop det revolutionära Socialdemokratiska senare Kommunistiska ungdomsförbundets historia med det hösten 1917 nybildade SSU och självklart misslyckats.

Om olika skeden och händelser

Hj. Brantings övergång till revisionismen kan följas i hans *Tal och skrifter I*, 1926, bl. a. sid. 251-287 och del H, 1927, sid. 286-324. F. Engels: *Socialismens utveckling från utopi till vetenskap* utkom i Brantings översättning 1902 och senare i bättre översättning av Bertil Wagner 1938. I V. I. Lenin: *Valda verk 1*, Moskva 1956, finns hans arbete *Marxismen och revisionismen*

Om unionsupplösningen mellan Sverige och Norge finns nu *Karlstadskonferensen 1905*. Protokoll och aktstycken, 1953. I övrigt är den svenska litteraturen fattig. K. Wicksell skrev i *Det ny Aarhundrede*, Köpenhamn 1905, en artikel *Hur vi förlorade Norge*. Av den rikare

norska litteraturen kan nämnas Diplomaticus (Kristian Winterhjelm): *I Sverige 1905*, Kristiania 1906, som ger en normmans intryck och stämningsbilder från Stockholm detta år. V. I. Lenin: *Om nationernas självbestämmanderätt*, Moskva 1955 (svenska), ger marxistisk belysning av frågans konkreta och principiella sidor.

Arne Wählstrand: *1905 års ministärkriser* (Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala), Uppsala 1941, ger en del politiskt källmaterial. *Karl Staaffs första ministär*, Uppsala 1923, är Ivar Ömans doktorsavhandling. Erik Timelin har skrivit *Ministären Lindman och representationsreformen 1907-1909*, 1928.

För studiet av SDUF:s antimilitaristiska verksamhet kan man utom Fram och förbundets småskrifter läsa Karl Liebknecht: *Militarism och antimilitarism*, Malmö 1908, vari P. A. Hansson infört en översikt av den antimilitaristiska verksamheten i Sverige vid den tiden.

Storstrejken och den stora kraftmätningen 1909 är otillfredsställande skildrad och värderad i litteraturen. Tidningen *Svaret*, 1909, (utgiven i facsimileupplaga 1970) ger inblickar. En viktig källa för material om konflikterna 1909 är den officiella *Redogörelse för lockouterna ochorstrejken i Sverige år 1909* i tre delar, 1910 o. 1912. De liberala ledarnas ställning tillorstrejken och lockouterna behandlas i S. U. Palme: *Karl Staaff ochorstrejken 1909*, 1959.

Om rustningarna inför 1914, ansträngningarna att engagera Sverige på Tysklands sida i första världskriget och kampen däremot kan läsas hos A. Brusewitz: *Kungamakt, herremakt, folkmakt*, 1951, O. Nyman: *Högern och kungamakten 1911-1914*, Uppsala 1957, Torsten Gihl: *Den svenska utrikespolitikens historia IV 1914-1919*, 1951 och på tyska W. M. Carlgren: *Neutralität oder Allianz*, Uppsala 1962. Kampen mot rustningarna behandlas i Z. Höglund, H. Sköld, F. Ström: *Det befästa fattighuset*, 1914. *Det militära försvaret*, 1913, är ett stenogram av offentlig diskussion mellan Fredrik Ström, Sven Hedin m fl. En stridsskrift mot tyskaktivismen är C. N. Carleson: *Världskrigets "kulturfejd"*, 1915. Lenins arbete *Opportunismen och Andra internationalens sammanbrott* är infört i hans *Valda verk* 1, 2., Moskva 1956.

Den socialdemokratiska vänstern redovisade sin riksdagspolitik i *Socialdemokratisk vänsterpolitik i riksdagen*, 1916.

I *Den svenska Dreyfusprocessen*, 1916, ges en översikt över kampen mot kriget i Sverige under första världskriget, Arbetarfredskongressen och domarna mot dess ledare. Boken innehåller ett flertal uttalanden o. a. dokument.

Det av konstituerande partikongressen antagna programmet är publicerat i K. Bäckström: *Socialismens programfrågor*, 1943.

Samtida skrifter

Till slut ger vi en förteckning över några av de hundratals böcker och småskrifter, som utgivits av arbetarrörelsens förlag, framförallt av SDUF:s förlag och Fram, under den tid andra boken omfattar. Endast sådana har tagits med, vilka har intresse för studiet av denna tid.

Arbetarrörelsens första advokat S. Dahlbäck skrev *Mot Åkarpslagen*, 1904, C. N. Carleson: *Åkarpslagen n:r 2., 3 och 4*, K. M:t, Hammar skjöld och Räf, 1905.

Erik Hedén: *Tal vid Svenska Socialdemokratins 25-årsfest i Uppsala*, Malmö 1906. Fredrik Ström: *Boken om Bonden och socialismen*, Malmö 1906. Z. Höglund: *Ned med vapnen*, Malmö 1906 o. *Författningsrevisionens nödvändighet – Klart tillorstrejken*, Malmö 1907. Hj. B-g (Branting): *Flygskrift för att belysa den revolutionära generalsträjken*, Gefle 1907. Hj.

Branting: *Arbetarefrågan* (Föreläsning hos Heimdal), Uppsala 1907. Viktor Larsson: *Lantarbetaren och småbonden*, Lysekil 1907. Fabian Månsson: *Malmfrågan*, Malmö 1907, o. *Kan Sverige försvara sig?*, Malmö 1907.

Socialismens grundvalar, 1908, med följande förklaring på omslaget: En diskussion å Folkets hus den 7 februari 1908 inledd av docenten E. Heckscher och redaktören C. N. Carleson.

Z. Höglund: *Ut med Staaff liberalerna ur riksdagen*, Malmö 1908, o. *Till kamp mot svälttullarne*, Lysekil 1908. P. Albin Hansson: *Socialdemokrati och Ungsocialism*, Malmö 1908. Rickard Sandler: *Arbetarhögskolan och andra socialistiska kulturfrågor*, Malmö 1908.

Kata Dalström: *Vargaflockens moral – ett minne från storstrejken*, Malmö 1909.

Z. Höglund utgav ett urval *Viktor Larssons skrifter*, 1910, vari finns kommentarer till viktigare händelser från 1905 till 1908 och skarp social kritik. 1908 utgavs *Urval av Axel Danielssons skrifter*, Malmö.

På SDUF:s förlag Fram utgavs av August Strindberg: *Tal till svenska nationen*, 1910, Folkstaten, 1910, *Religiös renässans*, 1910, och *Czarens kurir eller skärsliparens hemligheter*, 1912.

Separat utgavs Ellen Key: *Tal till Sveriges ungdom*, 1910.

En broschyr av Höglund och Nerman innehållande en redogörelse för alla politiska domar 1906 till 1911 efter staafflagarna, sammanlagt uppgående till 90 års straffarbete och 15 års fängelse, har följande text på titelbladet: *petersson* (Festskrift utgiven i anledning av statsrådet och chefen för justitiedepartementet, kommandören med stora korset av kongl. Nordstjärneorden, riddaren av ryska S:t Annaordens 1:a klass m. m. m. hr Gustaf Albert Peterssons 60-års födelsedag samt högst densammes 5-åriga biläger med svenska rättvisan den 29 maj 1911 av minnesgoda offer), 1911.

Den röda bilboken, 1912. C. N. Carleson: *Det borgerliga frisinnet förfall*, 1912. R. Sandler och F. Ström: *Socialdemokratiska programpunkter i kortfattad framställning belysta*, 1912. Albert Sundin: *Fängelset*, 1914.

1914 utkom tillfällighetstidningen *Amnesti* i 2 nr för frigivning av Amaltheamännen och *Arbetartågets festskrift* med ett illustrerat referat av den stora demonstrationen i Stockholm den 8 februari detta år.

L. Nordström: *Sveriges fiender*, 1915. H. F. Spak: *Mitt liv och kyrkan*, 1916. *Den politiska processen*, 1916. Z. Höglund: *Är Enighet möjlig inom den svenska socialdemokratien?* (Svar på en appell av Jakob Friis), 1916. Ivar Vennerström: *Vad vill den socialdemokratiska vänstern?*, 1916. Z. Höglund: *Den dyra kungamakten*, 1916, o. *Järnhälen*, Antimilitaristiska tal i Andra kammaren, 1916. Carl Lindhagen: *Vad vill det nya partiet?*, 1917. C. N. Carleson: *Vid skiljevägen*, 1917. J. Wiksten: *Till åtalsraseriets historia*, 1917. Z. Höglund: *Socialdemokratiska vänsterpartiets politiska program*. En kortfattad framställning, 1917. Sven Linderot: *Vänstersocialismen och den fackliga kampen*, 1918. Jalmar Wiksten o Sven Linderot: *Revolutionär ungdomsrörelse*, 1918, C. N. Carleson: *"Genombrottets" socialism*, 1918. Georg Branting: *Rättvisan i Finland*, 1924.

För arbetar- och soldatrörelsen utgavs tidningarna *Klasskampen* och *Frihetsflamman*, 1917 o. 1918.

I *Fästskrift – Socialdemokratiska Ungdomsförbundet 24/3 1903-1913*, 1913, finns en mängd data om förbundets första tio år.

Signaturer och pseudonymer i arbetarpressen

Här medtages endast signaturer och pseudonymer från tiden fram till omkring 1920, dock i regel inte sådana som består av författarens begynnelsebokstäver eller annars är lätttydda.

Ajam – Sven Persson
 Alf Stomberg – Gustaf Blom, Ny Tid
 A. K-e – Alfred Kämpe
 Armand – Herman Österdahl
 Ave – Arvid Wretling
 Ax – Axel Månsson
 Bagarn – Anders Sjöstedt, Livsmedels förtroendeman
 B.B. Ilsterson – Robert Ågren
 B.D. – Sven Backlund
 Ben – Alfred Kämpe
 Ben – Emil Rosén, Ny Tid
 Bes – Bernhard Bengtsson, FDP
 Bio – Hjalmar Gustafson
 Birger Landström – Algot Ruhe
 Björn Grip – Conrad Jonsson
 Bläckstadius – Elis Flodh, NOV
 Boris M. – Bernhard Mehr Uddevalla
 Brutus – Ivar Starkenberg, konstnär
 Cajus – Hans Cavalli
 Cajus Gracchus – Fredrik Sterky
 Can – C. A. Nyström bäck, advokat
 Captivus – Victor Arendorff, frilancer
 Carlo Enrico – Henry Svarenus, bonde från Tibble
 Carolus – Karl Fernström, Arbetaren
 Cecilia Wendel – Vera von Kramer
 Child el. Child Harold – Harald Åkerberg
 Conke – Conrad Jonsson
 Coquin (= skurk) – Z. Höglund Tid
 Crux – Nils Lindh, pressattaché i Ryssland
 Dacke – Fabian Månsson
 Danko – Gunnar Hirdman, ABF
 Danton – A. H. Janhekt
 Det kikande ögat, el. d.k.ö. – Ivar Starkenberg
 Didrik – Axel Danielsson
 Didrik Stigman – Albert Jensen
 Dinar Annas – Hugo Vahlberg
 Dixi – Albert Sundin
 Duo – C. N. Carleson och Fredrik Ström tillsammans
 Dvorjanstvo el. Dv-stvo (= adel) – Henry von Kramer
 Ejnar Hedeman – Ejnar Larsson,
 Eleuteros (= obunden) – Hj. Branting
 Eric Örn – Otto Grimlund, FDP
 Erik Fahlman – Sigurd Dahl
 Erik Väderhatt – Erik Lindorm

Erland Gade – Algot Ruhe
 Ess – Axel Svensson, Ystad
 Essge – Sixten Gegerfelt
 Extra Strong – Ivar Starkenberg
 Fadren Esau – J. P. Törnfeldt, NOV
 Fikon – Jalmar Wiksten
 Filén – Ivar Starkenberg
 Fredrik Brand – Fredrik Ström
 Fru Leonor – Ernst J. Lundqvist
 Fru Ruth – Ruth Gustafson
 –g– – August Palm och Anton Andersson
 Georg Jonathan – Bengt Lidforss
 Gert – Frans Borglund
 Geson – Hjalmar Gustafson
 –gfr– – Sigfrid Hansson
 Gift – Gustaf Blom
 Gm – Gustav Möller
 Gojim – Kjell Kumlien
 Grandin – Ernst J. Lundqvist
 Gruv-Johnny – John Andersson, SAC
 Guadet – Zeth Höglund
 Gunnar Danko – Gunnar Hirdman, ABF
 Göran – Fabian Månsson
 Hageby – Otto Johansson, SD
 Hans Nielsen – Gustaf A. Halldén
 Harold Gote – Frida Stéenhoff
 Hedeby – Artur Karlsson
 Hjorvard – Gustav Johansson
 Holger W. el. Holger Widmark – Gerhard Magnusson
 FI. Sn – Hugo Silién
 Hugh Scott – Hugo Vahlberg
 Håkan Röde – Ossian Håkansson FDP
 Illgud Illgudson – Johan Pihlman, Ystad
 Ingvar – John Coldén, SD
 Jac – C. A. Jacobsson
 Janis – Johan Landby, typograf, Malmö
 Jaya – Ola Dalkvist
 Jogo – Olof Brunå
 Johan Olov – Johan Olov Johansson
 Johansson med hjärnan – Erik Lindorm
 John Djäkne – Axel Uhlén, Arbetet
 Juhano – Sixten Gegerfelt
 Jupp Juppsson Jupp el. Jupp –
 Jeårj Lundström, typograf
 Justus – Johan Nilsson, Arbetet
 Jörgen – G. F. Lundström,
 Figaro Kabbarp – August Nilsson
 Kaj – Karin Andersson

Kalkas – Karl Staaff
 Karl Hedmansson – Gösta Pauve
 Karmides – Thorvald Zetterling
 Karolus – K. J. Gabrielsson
 Kata – Kata Dalström Kameralist – Ola Dalkvist
 K. E. – Karl-Erik Forslund Keo – Karl Emil Ohlsson
 Klerk – Axel Gjöres
 Korsaren – Julius F. Blixt, Norrskensflamman
 Kum – Ludvig Kumlien
 Kyniskos – Erik Hedén
 Leonard Witt – Algot Ruhe
 Ljungeld – Artur Karlsson
 Loke – Robert Ågren
 Lukas – A. J. Christiernsson
 Lucie Fehr – Ture Nerman
 Lugna Svensson – Axel R. Svensson
 Lurifax – J. A. Henricsson, Karlskrona
 MacAdam – Emil Rosén
 Maj – Maj Hirdman, författarinna
 Marat – Axel Danielsson
 Mariolo – A. J. Smålan
 Mark Stern – Marika Stjernstedt
 Martin – Carl Martin Heurlin, Göteborg
 Maudlin – Vera von Kraemer
 Mille – Emil Foerster, konstnär
 Moje el. Moje Bärge – Mauritz
 Västberg Hogens Lang – Algot Ruhe
 Moses – Per Albin Hansson
 Måns – Fabian Månsson
 Nebu – Harald Åkerberg
 Nidhugg – Algot Törnkvist, Karlskrona
 Nidolf – Nils R. Svensson
 Nils Nilsson, arbetskarl – N. H. Quiding
 Nobody – A. J. Smålan
 N. Strannikov – Nils Lindh
 O. A. – Oskar Andersson
 Ode Balten – Per Freudenthal
 Old Boy – August Palm
 Old Boy – Robert Ågren
 Olof Bruno – Olof Brunå
 Onkel Adam – K. A. Wetterbergh
 Parvus (= liten) – Gustaf Blom
 Parvus – A. L. Helphand, rysk emigrantförfattare
 Pass – Axel Jansson, red. i fack!, tidn.
 Per Erik – Pehr Eriksson, Ny Tid, SD
 Pirat – Algot Törnkvist
 Plåt-Pelle – J. P. Pehrsson, förtroendeman i Bleck och Plåt
 Prat Maquare – Marika Stjernstedt

Printer – Fredrik Nilsson, Stockholms arbetarbiblioteks grundare
 Proles – Otto Grimlund
 Proles – Nils Karleby
 Punkt – Hjalmar Larsson
 Pär Ax – Pär Axelsson, journalist
 –r. – Hjalmar Branting
 Rebellis – Elof Ericsson
 René – Anna Branting
 Rolf Mörke – Lars Ohlsson, Trelleborg
 Sagostunds-Olle – Oskar Ohlsson
 Sampo – Axel Gjöres
 Scarron – Ludvig Lundberg, Malmö
 Semper Idem (=alltid densamme) – Henry von Krxmer
 Sig – Sigfrid Hansson
 Sigvald Göthsson – John Kjellman, presiderade vid första skandinaviska arbetarkongressen 1886 och socialdemokratiska arbetarpartiets första kongress 1889, jämte Pehr Eriksson grundare av första soc. tidningen i Göteborg, Folkets Röst, övergick till annan press och använde pseudonymen främst för historiska skisser
 Sigvald Götsson – har uppgetts heta Gottfried Björk, student i Lund, medarbetare i Arbetet, se Första boken, dog omkring 1890
 Sir Counciller – Nils Norling
 Spartacus – C. N. Carleson
 Spelorren – Bror Eijve
 Spes – August Nilsson, Arbetet
 Spets – Hjalmar Larsson
 S:t Clair – Hjalmar Larsson
 Sten Arngrimson – Hjalmar Larsson
 St. George – Fredrik Ström
 Strannikov, se N. Strannikov
 Sven Trygg – Knut Wicksell
 Tage Stam – Tua Ström
 Te. Jn. – Tedde Johnsen
 Texas el. Texas Jack – Einar Ljungberg
 Textyrius – Gustaf Jantzén T
 rä-Per – Sven Persson
 Wanja – Iwan Engcrantz
 Vespa Vulgaris – Nils Norling
 Vinicius – Olof Brunå
 Vitus – Lucie Lagerbielke
 Vivi Hildmo – Alfred Olsson
 2 Q4. 9nn
 V. L. – Viktor Larsson, Hallandsposten
 Volo – Olov Sundström
 Vuspar – Gustaf Blom
 Vox – Anna Branting
 X-felt – J. P. Törnfeldt
 x x x – Fredrik Sterky
 Zeta – K. M. Ziesnitz

Åbergsson – Oscar Rydqvist

* – Otto Grimlund

Vanliga förkortningar

AK	– Andra kammaren	SD	– Social-Demokraten
FK	– Första kammaren	SDUF	– Socialdemokratiska Ungdomsförbundet
CS	– SDUF:s centralstyrelse	SKP	– Sveriges kommunistiska parti
DS	– distriktsstyrelse	SKU	– Sveriges kommunistiska ungdomsförbund
FDP	– Folkets Dagblad Politiken	SUKP	– Sovjetunionens kommunistiska parti
KI	– Kommunistiska internationalen	SvD	– Svenska Dagbladet
KF	– Kooperativa förbundet	SVP	– Socialdemokratiska vänsterpartiet
KP	– Kommunistiska partiet	f.	– född
NAP	– Norska arbetarpartiet	min.	– minister
NOV	– Nykterhetsorden Verdandi	reg.	– regering
PS	– SAP:s partistyrelse	fris.	– frisinnad
SAC	– Sveriges arbetares central- organisation (syndikalisterna)	hög.	– högerpartiet under dess olika namn, bl. a. Nationella partiet i första kammaren
SAP	– Socialdemokratiska arbetarpartiet	lib.	– liberal, särskilt tillhörande Liberala samlingspartiet